

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Rigorózní práce

Tomáš Klusoň

Československo-arabské vztahy v meziválečném období. Politické a hospodářské vztahy meziválečného Československa k arabským zemím Blízkého východu.

Czechoslovak-Arab Relations between the Two Wars. Political and Economic Relations of Interwar Czechoslovakia to Arab Countries in the Near East.

Praha 2010

vedoucí práce: Prof. PhDr. Vladimír Nálevka, CSc.

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé práce, Prof. PhDr. Vladimíru Nálevkovi, CSc., za jeho cennou pomoc a trpělivost, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. Velkým díkem jsem zavázán PhDr. Stanislavu Tumisovi, MA, PhD., který po náhlém skonu Prof. Nálevky převzal vedení práce a jehož obětavá pomoc mi umožnila práci dokončit. Rád bych také poděkoval Prof. PhDr. Eduardu Gombárovi, CSc., jehož přednášky a konzultace pro mne byly zásadním zdrojem informací k problematice moderních a soudobých dějin arabských zemí. A v neposlední řadě děkuji za pomoc a podporu mým kolegům z Archivu MZV, Národního archivu, Archivu KPR, Archivu ČNB a Archivu společnosti Škoda Holding, a.s.

„Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne 31. srpna 2010

ANOTACE

Práce se zabývá politickými a hospodářskými vztahy meziválečného Československa k Egyptu, Palestině, Iráku, Sýrii a Libanonu. Zkoumá vývoj zastoupení československé diplomacie v uvedených zemích, navázání diplomatických styků, rozvoj politických a hospodářských vztahů a přechod československých zastupitelských úřadů do protinacistického odboje v roce 1939.

KLÍČOVÁ SLOVA

Československo 1918-1939, Politické vztahy, Hospodářské vztahy, Diplomatické styky, Egypt 1918-1939, Palestina 1918-1939, Sýrie a Libanon 1918-1939, Irák 1918-1939, 15. březen 1939, Zahraniční odboj

ANNOTATION

The thesis addresses political and economic relations between the inter-war Czechoslovak Republic and Egypt, Palestine, Iraq, Syria and Lebanon. It focuses on the diplomatic representation in the above countries, the establishment of these relations, the development of political and economic relations and the entrance of Czechoslovak diplomatic missions and consular posts into anti-fascist resistance movement in 1939.

KLÍČOVÁ SLOVA

Czechoslovakia 1918-1939, Political Relations, Economic Relations, Diplomatic Relations, Egypt 1918-1939, Palestine 1918-1939, Syria and Lebanon 1918-1939, Iraq 1918-1939, 15 March 1939, Foreign Resistance Movement

Obsah

Úvod.....	8
1. Československé instituce působící směrem k Blízkému východu.....	15
2. Egypt.....	26
2.1 Přehled dějin Egypta v letech 1918-39.....	26
2.2 Organizace československé zahraniční služby v Egyptě a přehled vzájemných diplomatických styků v meziválečném období.....	33
2.3 Politické vztahy.....	55
2.3.1 <i>Repatriace československých zajatců z Egypta a desekvestrace majetku Československých občanů v Egyptě.....</i>	<i>55</i>
2.3.2 <i>Rozdělení majetku bývalých rakousko-uherských nadací v Egyptě.....</i>	<i>59</i>
2.3.3 <i>Neoficiální návštěva TGM v Egyptě v roce 1927 a oficiální návštěva krále Fu'áda v Československu v roce 1929.....</i>	<i>65</i>
2.3.4 <i>Československo a problematika kapitulačního režimu v Egyptě.....</i>	<i>69</i>
2.3.5 <i>Československá diplomacie v Egyptě a 15.březen 1939.....</i>	<i>79</i>
2.4. Hospodářské vztahy.....	83
2.4.1 <i>Přehled vzájemné obchodní výměny v meziválečném období.....</i>	<i>84</i>
2.4.2 <i>Obchodní smlouva 1930.....</i>	<i>96</i>
3. Palestina.....	99
3.1 Přehled dějin mandátního území Palestina v letech 1918-39.....	99
3.2 Organizace československé zahraniční služby v Palestině.....	106
3.3 Cesta TGM do Palestiny v roce 1927 a postoj oficiálních autorit ČSR k palestinské otázce.....	117
3.4 Hospodářské vztahy.....	122
3.4.1 <i>Přehled vzájemné obchodní výměny v meziválečném období.....</i>	<i>122</i>
3.4.2 <i>Československo-palestinská obchodní komora 1934-39.....</i>	<i>130</i>
3.5 Československá diplomacie v Palestině a 15. březen 1939.....	146
4. Sýrie.....	149
4.1 Přehled dějin francouzského mandátního území v Levantě v letech 1918-39.....	149
4.2 Organizace československé zahraniční služby v mandátní Sýrii a Libanonu.....	156
4.3 Hospodářské vztahy.....	164
4.4 Československá diplomacie v mandátní Sýrii a Libanonu a 15. březen 1939.....	171
5. Irák.....	176
5.1 Přehled iráckých dějin v letech 1918-39.....	176
5.2 Vzájemné diplomatické styky v meziválečném období.....	181
5.3 Hospodářské vztahy.....	188
Závěr.....	194
Seznam odborných pramenů a použité literatury.....	198
Přílohy	

Seznam zkratk

MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
MPOŽ	Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností
ÚSČP	Ústřední svaz československých průmyslníků
ÚOŽK	Ústředna obchodních a živnostenských komor
OŽK	Obchodní a živnostenská komora
EÚ	Exportní ústav
ZÚ	Zastupitelský úřad
OÚ	Orientální ústav
NA	Národní archiv
SOA	Státní oblastní archiv
LA PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví
MÚ-AAV	Masarykův ústav a Archiv Akademie věd
AKPR	Archiv kanceláře prezidenta republiky
AČNB	Archiv České národní banky

Úvod

V rámci dějin zahraniční politiky meziválečné ČSR patří tematika československých vztahů k zemím blízkovýchodního regionu k těm okruhům, které nebyly dosud komplexně zpracovány. Práce si klade za cíl přispět ke zmapování tohoto úseku československé zahraniční politiky předložením analýzy politických a hospodářských vztahů meziválečného Československa k arabským zemím Blízkého východu.

Samotný pojem Blízkého východu nemá obecně ustálený geografický obsah. Tato práce vychází z pojetí vymezující Blízký východ jako oblast, zahrnující území dnešního Turecka, Íránu, Egypta a Arabského poloostrova. Práce se zabývá výlučně arabskými částmi zmíněného teritoria. Tím je předmět této studie omezen na výklad o československých politických a hospodářských vazbách k Egyptu a k zemím Arabského poloostrova.

V souladu s vymezeným úkolem si pokládám čtyři základní otázky, jež si tato práce klade za cíl objasnit:

1) Jakým způsobem byla československá diplomacie zastoupena v arabských zemích Blízkého východu a jak probíhal organizační vývoj jejího zastoupení.

2) Jak intenzivní byly politické vztahy s těmito zeměmi a jaké konkrétní politické zájmy ČSR v těchto zemích sledovala.

3) Jaké faktory výrazně ovlivňovaly hospodářské styky ČSR s těmito zeměmi, jakou měly podobu a především, v čem spočívala konkrétní podpora státu k jejich rozvoji.

4) Vzhledem k tomu, že v období Druhé světové války se staly zkoumané země důležitou základnou druhého československého odboje v zahraničí, si kladu otázku, jak reagovaly československé zastupitelské úřady v tamních zemích na likvidaci československého státu 15. března 1939 a jakým způsobem probíhalo jejich zapojení do československé zahraniční akce.

Z metodologického hlediska byl k výzkumu výše uvedeného zadání zvolen analytický přístup s využitím komparativní metody. Jádrem práce je rozděleno do čtyř kapitol podle jednotlivých zemí. Tyto celky mají podobnou strukturu výkladu, jenž je tvořen podkapitolami, ve kterých jsou předložena následující témata: nástin dějin ve zkoumaném období, organizační vývoj zastoupení československé diplomacie v dané zemi, dále vývoj politických vztahů (pokudliže se jednalo o samostatný stát), hospodářských vztahů a reakce československých zastupitelských úřadů na okupaci Československa po 15. březnu 1939. Výklad uvnitř jednotlivých podkapitol postupuje chronologickým způsobem.

Z hlediska tradiční klasifikace historických pramenů na prameny institucionální provenience, osobní povahy a na prameny narativní bylo pro účely této práce využito zdaleka nejvíce podkladového materiálu z první skupiny. Vzhledem k absenci většího množství pramenů osobní povahy a pramenů narativních bylo těchto zdrojů využito jen v omezené míře.

Pokud jde o použité zdroje, využívá práce z největší části primárními prameny uložené v několika archivech. Nejdůležitější z nich jsou deponovány v Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR (AMZV) a v Národním archivu v Praze (NA). Čerpal jsem také z dokumentů uložených v Archivu Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), Archivu České národní banky (AČNB), v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (LA PNP), v Archivu Národního muzea (ANM), v Masarykově ústavu - Archivu Akademie věd ČR (MA-AAV), v Státním oblastním archivu v Praze (SOA Praha), a v Podnikovém archivu společnosti Škoda Plzeň, a.s. (PA Škoda Plzeň, a.s.). Konkrétně jsem k vypracování studie použil následující archivní fondy: z fondů AMZV archivní fond „I. sekce 1918-39“, který je základním zdrojem informací k navazování diplomatických styků meziválečného Československa s cizími státy a k organizaci jeho zahraniční služby v cizině; Fond „II. sekce 1918-39“ byl využit zejména k informacím týkajícím se Společnosti národů; zásadní význam pro studium hospodářských vztahů Československa k arabským zemím Blízkého východu mají dokumenty z fondu „IV. Sekce 1918-39“; Fond „V. sekce 1918-39“, kde jsou uloženy dokumenty ke konzulárním otázkám a ke krajanským věcem, posloužil jako informační zdroj ke konkrétním kauzám vztahujícím se k repatriacím zadržovaných československých občanů v Egyptě po První světové válce; důležitým fondem je „VI. sekce 1918-39“, kde se nacházejí dokumenty k problematice kapitulací a sjednávání mezistátních smluv; k problematice navazování styků s Egyptem jsem využil i dokumenty z provenience kabinetu ministra zahraničních věcí, uložené ve fondech „Kabinet ministra 1918-39“ a „Kroftův archiv 1918-39“; k doplnění přehledu o diplomatickém zastoupení posloužily archiválie z fondu „Diplomatický protokol 1918-39“; neopominutelný pramen, ilustrující vnímání vnitropolitické reality arabských zemí Blízkého východu z československé perspektivy, představuje politické zpravodajství československých zastupitelských úřadů, jež je obsaženo ve fondu „Politické zprávy 1918-39“ a k výše uvedenému tématu lze využít zejména politických zpráv z Alexandrie, Káhiry, Jeruzaléma, Bejrútu, Teheránu, Istanbulu, Smyrny, Ankary, Bombaje, Londýna, Paříže, Ženevy a Bernu; nezbytným doplňkem politického zpravodajství je telegrafická komunikace mezi MZV a zastupitelskými úřady, uložená ve fondech „Telegramy došlé 1918-39“ a „Telegramy odeslané 1918-39“; významným zdrojem

informací jsou také personální složky jednotlivých diplomatů, kteří v uvedených zemích působili – tyto dokumenty se nalézají ve fondech „Osobní spisy 1918-45“ a „Osobní spisy 1945-92“; jako doplněk k archivním fondům pražského ústředí MZV lze využít i dokumenty z provenience jednotlivých zastupitelských úřadů – z těchto fondů byly v práci využity fondy „ZÚ Londýn“ pro otázku desekvestrací zablokovaného majetku za První světové války a „ZÚ Švýcarsko 1918-39“ pro materiály týkající se mezinárodní konference v Montreux v roce 1937, kde došlo ke zrušení kapitulčního režimu v Egyptě; prvořadým zdrojem k problematice přechodu zastupitelských úřadů do odbojové činnosti v roce 1939 jsou dokumenty z archivních fondů „Londýnský archiv–obyčejný 1939-45“ a „Londýnský archiv–důvěrný 1939-45“.

Z archivních fondů Národního archivu byly využity zejména fondy „Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností 1919-42“ a „Ústředna obchodních a živnostenských komor 1922-48“, které jsou nepostradatelným pramenem k dějinám zahraničního obchodu meziválečného Československa. Stejně důležitým pramenem k této oblasti je i fond „Ústřední svaz československých průmyslníků 1918-50“, jehož hodnotu ovšem snižuje skutečnost, že se z původní registratury zachovalo jen torzo spisového materiálu. To samé platí i pro fond „Úřad pro zahraniční obchod 1920-22“. Ilustrativním pramenem k technice zahraničního obchodu v meziválečném období je naopak fond „Exportní ústav československý 1934-46“, kde se nachází zvláště cenná část obsahující dochovanou korespondenci mezi pražskou centrálou Exportního ústavu a jeho zahraničními agenciemi. Důležité archivní soubory obsahuje fond „Ministerstvo spravedlnosti 1918-53“, kde jsou dochovány ve vzácné celistvosti dokumenty k problematice právního statusu československých občanů v Orientu, k otázce kapitulací a ke sjednávání mezistátních smluv. Fond „Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1918-38“ posloužil ke studiu otázek vztahujících se k rozdělení majetku rakousko-uherských dobročinných nadací mezi nástupnické státy.

Z fondů delimitovaných v AKPR bylo v práci užito dokumentů archivního fondu „Kancelář prezidenta republiky (KPR)“. Zde se nachází kompletní dokumentace k soukromé návštěvě prezidenta Masaryka na Blízkém východě v roce 1927 i k oficiální návštěvě egyptského krále Fu'áda v ČSR v roce 1929. V tomtéž fondu lze nalézt i dokumenty k činnosti Orientálního ústavu a také k diplomatické roztržce mezi Československem a Egyptem v roce 1932.

Důležité prameny k hospodářským vztahům jsou obsaženy v dokumentech generálního ředitelství Živnostenské banky. Zde lze využít především periodických zpráv podávaných vedením koncernových podniků na generální ředitelství Živnobanky. Tyto

dokumenty se nalézají v archivním fondu „Živnostenská banka v Praze 1859-1964“, který je ve správě AČNB.

Dokumenty k činnosti Orientálního ústavu se nacházejí v péči MÚ-AAV ČR. Dokumenty k činnosti národohospodářského odboru se bohužel zachovaly jen v minimálním množství.

Z dokumentů velkých československých průmyslových koncernů, působících na blízkovýchodním trhu, se v práci objevují materiály společností ČKD v Praze a Škodových závodů v Plzni. Dokumenty ČKD jsou uloženy v archivním fondu „ČKD a.s. 1879-1990“, který je ve správě SOA Praha. Prameny k činnosti Škodových závodů jsou uloženy v PA Škoda Plzeň, a.s. ve fondu „Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni–G.Ř.Praha 1899-1950“. Obsahují zejména zprávy o celkové situaci na blízkovýchodních trzích a o možnostech vojenských dodávek.

Pokud jde o historické prameny vztahující se k politickým dějinám arabských zemí Blízkého východu, spoléhá se práce na edici dokumentů sestavenou J. C. Hurewitzem, *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-1956*, Princeton 1956. Základní ediční řadu k dějinám zahraniční politiky meziválečného Československa představují Dokumenty československé zahraniční politiky, vydávané Ústavem mezinárodních vztahů v Praze. V dosud vyšlých svazcích tohoto edičního podniku se ale nachází jen velice málo dokladů, vztahujících se k politice Československa vůči blízkovýchodním zemím. Dokumenty, týkající se přímo arabských zemí Blízkého východu, v nich nejsou obsaženy vůbec. Proto práce tuto ediční řadu nevyužívá vůbec.

K nastínění hospodářských styků bylo kromě informací obsažených ve výše uvedeném aktovém materiálu použito i československých a egyptských úředních statistik. Z československých zdrojů bylo použito oficiálních publikací Státního statistického ústavu, konkrétně statistické řady „Československá statistika. Řada III. Zahraniční obchod republiky Československé“. Z této řady byly použity publikace z let 1922-37. Dále bylo využito publikací *Statistická ročenka Republiky Československé* z let 1934-38 a *Statistická příručka Republiky Československé* z let 1920, 1925, 1928 a 1932. Kromě toho byly některé statistické údaje čerpány i z příležitostných publikací *Hospodářská politika československého průmyslu 1928-1938* a z adresáře *Trh československý*. Údaje k egyptským statistikám byly částečně čerpány z publikací *Egyptian Directory* z let 1930, 1934 a 1939. Výsledky palestinských statistických šetření byly převzaty z výročních zpráv Československo-palestinské obchodní komory v Praze z let 1935, 1936, 1937 a 1938.

Z dobového tisku bylo pro studium podkladů využito tzv. „Výstřižkového archivu“, který byl budován na MZV. Dnes je uložen v Národním archivu, kde tvoří samostatný archivní fond. Pro meziválečné období je plně zpracován a rozčleněn přehledně jak podle zemí, tak i podle věcných hesel. Jako doplněk k československo-arabským hospodářským vztahům bylo rovněž prostudováno periodikum Exportního ústavu, Světový obchod.

Z pramenů osobní povahy jsou k dispozici pozůstalosti několika osob, které měly k výše uvedeným zemím ve zkoumaném období bezprostřední vztah a zanechaly o tom písemné svědectví. Protože předmět práce je omezen pouze na výzkum politických a hospodářských vztahů ČSR k arabským zemím Blízkého východu, nebudu zde uvádět pozůstalosti osobností, jež měly k uvedeným zemím vztah na bázi kulturních či vědeckých vazeb.

V ANM je uložena pozůstalost prvního československého vyslance v Egyptě Cyrila Duška. V archivním fondu „Cyril Dušek“ se však zachovalo jen málo dokumentů z jeho egyptského působení. Nejzajímavější z nich představuje osobní korespondence Duškovy manželky Pavly Duškové ve které zachycuje, kromě jiného, i problémy a konkrétní komplikace spojené s budováním československého diplomatického zastoupení v Egyptě.

Ve fondech LA PNP lze k výše uvedené tematice využít pozůstalosti MUDr. Vlasty Kálalové-Di Lotti, české lékařky působící v letech 1925-32 v Bagdádu, a pozůstalosti JUDr. Josefa Kubálka, tajemníka Ústředního svazu československých průmyslníků a Československo-palestinské obchodní komory. Tyto dokumenty jsou součástí fondů „Vlasta Kálalová-Di Lotti 1923-1978“ a „JUDr. Josef Kubálek 1856-1987“. Množství pramenů osobní povahy, které oba fondy obsahují a jež je možné k dané tematice využít, není příliš veliké. Většinou se jedná o fotografie a korespondenci čistě osobního rázu. Nejcennější část obou fondů tak představují rukopisy osobních vzpomínek, které svou povahou přesahují již do kategorie narativních pramenů.

V případě paměti MUDr. Kálalové Di-Lotti jde o rukopis k memoárům nazvaným „Cařihradské a bagdádské kapitoly“. Lze z něj vyčíst historii projektu československého lékařského centra v Bagdádu. Kálalová zde líčí vliv prof. Aloise Musila na její rozhodnutí realizovat se v Orientu. Popisuje zrod myšlenky založení lékařského vědeckého pracoviště v Orientu, získání podpory prezidenta T. G. Masaryka a jeho dcery Alice pro její projekt atd.

Jako nejdůležitější pro tuto práci se ale ukázaly paměti JUDr. Josefa Kubálka, spoluzakladatele a tajemníka Československo-palestinské hospodářské komory. Šlo o klíčovou instituci, která měla zcela pod kontrolou řízení hospodářských styků mezi ČSR a Palestinou a která vykazovala ambice rozšířit svou působnost na celý region Blízkého

východu. Kubálkovy memoáry popisují vznik komory a způsob jejího fungování, a to velmi detailně. Pro studium hospodářských vazeb mezi Československem a Blízkým východem se jedná o pramen prvotřídního významu, jenž je pro studium dané problematiky absolutně nepostradatelný.

Nakonec uveďme ještě memoáry, které díky vojenskému historikovi Petru Havlovi vyšly v roce 1995 tiskem. Jedná se o paměti Karla Jaroše, důstojníka Divizionu horského dělostřelectva von Marno, malé rakousko-uherské vojenské jednotky nasazené na suezské frontě během První světové války. Jaroš v nich líčí anabázi jednotky od jejího zformování až do svého zajetí, které strávil částečně v britském internačním táboře na egyptské půdě.

Z oblasti odborné literatury se tématu československo-arabských vztahů v meziválečném období věnují jen dvě práce. Obě se zabývají problematikou československo-egyptských vztahů v letech 1918-1938. Starší z nich je diplomová práce Ilony Gajdíkovej, Československo-egyptské vztahy 1918-1938, Olomouc 2000. Tato práce byla vůbec první studií věnovanou tématu československo-egyptských vztahů. Její hodnotu ale značně devaluje nekoncepční uchopení tématu. Práce je v podstatě nesouvislou reprodukcí historických pramenů postrádající metodologický přístup a vyústění v konkrétní závěr. Naopak diplomová práce Adély Jůnové-Mackové, Československo-egyptské vztahy 1918-1938, Praha 2003, je plnohodnotným vědeckým zpracováním daného tématu. Představuje základní pojednání pro každého, kdo se hodlá zabývat problematikou československo-arabských vztahů v meziválečném období. Analyzuje vývoj politických, hospodářských, kulturních a vědeckých styků mezi oběma zeměmi z pohledu Československa. Zvláště cenné jsou pasáže týkající se krajanské problematiky a kulturních styků. Velmi detailně rozebírá i vývoj vzájemného zahraničního obchodu tak, jak jej zachytili českoslovenští statistici. Na tuto práci navazují autorčiny texty otištěné v publikaci připravené A. Jůnovou-Mackovou, H. Navrátilovou, H. Havlůjovou a Liborem Jůnem, Krásný, báječný, nešťastný Egypt. Čeští cestovatelé konce 19. a první poloviny 20. století, Praha 2009. Texty A. Jůnové-Mackové v publikaci jsou částečně rozšířené úryvky z její diplomové práce, částečně texty nové. Ačkoli je publikace primárně věnována tematice cestování a poznávání Egypta na sklonku devatenáctého a v první polovině dvacátého století, texty v ní obsažené tuto problematiku přesahují.

K sestavení obrazu o politických dějinách arabských zemí Blízkého východu bylo použito následujících publikací: k dějinám Egypta práce P. J. Vatikiotise, *Modern History of Egypt*, New York 1969, která je považována za dnes již klasickou syntézu moderních dějin Egypta; to samé lze říci o knize Stephena H. Longrigga věnované dějinám Sýrie a Libanonu

v meziválečném období – Syria and Lebanon under French Mandate, Oxford 1958 (je ovšem nutné mít na zřeteli, že jde o výklad podaný úředníkem britské správy v Iráku); pro dějinám Iráku jsem zvolil práci Charlese Trippa, A History of Iraq, Cambridge 2000; k hospodářským dějinám arabských zemí bylo použito práce Rogera Owena a Sevketa Pamuka, A History of Middle East Economies in the twentieth century, Cambridge 1998, v němž jsou přehledným a jednoduchým způsobem analyzovány nejdůležitější momenty vývoje ekonomik arabských zemí Blízkého východu; z českých prací jsem využil dílo Karla Durmana, Blízký východ ve světové politice 1918-59, Praha 1966 – Durmanova práce je dodnes základní syntézou dějin Blízkého východu v první polovině dvacátého století; dále bylo užito prací Aloise Musila z ediční řady Dnešní Orient, konkrétně šlo o knihy: Dar Nilu. Nový Egypt, Praha 1935, Zaslíbená země. Nová Palestina, Praha 1937, Od Libanonu k Tigridu. Nová Sýrie, Praha 1938 a Mezi Eufratem a Tigridem, Praha 1935 – všechny čtyři práce jsou cenné tím, že vznikly v meziválečném období a pojednávají tak o arabských zemích prizmatem dobové přítomnosti (s určitou rezervou je třeba přistoupit k Musilovu proarabskému postoji, který se odráží v nízké míře kritičnosti k arabským politickým elitám v autorově výkladu politických dějin); z novějších prací byla použita kniha Ladislava Bareše, Rudolfa Veselého a Eduarda Gombára, Dějiny Egypta, Praha 2009 – publikace je součástí ediční řady Dějiny států, vycházející v nakladatelství Lidové noviny a zpracování kapitol o moderních a soudobých dějinách Egypta je dílem profesora Eduarda Gombára; pro dějiny Palestiny jsem využil starší práce kolektivu pracovníků Orientálního ústavu pod vedením Josefa Muzikáře, Palestinská otázka, Praha 1983; pro dějiny meziválečné Palestiny bylo také využito novější práce Jana Zouplny, Od jišuvu k Izraeli, Praha 2007 – ačkoli se Zouplnova práce zaměřuje na analýzu vzniku a vývoje izraelského politického spektra a jeho ideologických zdrojů do roku 1949, přesto představuje zajímavý příspěvek i k dějinám palestinského teritoria v meziválečném období; pro dějiny Iráku byla použita monografie Petra Přebindy, Cesta k soudobému Iráku. Núrí as-Saíd a dějiny irácké monarchie 1920-58, Ostrava 2005 – kniha je sice svou povahou biografickou monografií, ale díky tomu, že předmětem jejího výkladu je život nejvýznamnější politické osobnosti irácké monarchie, překrývá se její téma do značné míry s výkladem iráckých dějin v období 1918-1958.

Použité články v odborných periodikách jsou uvedeny v závěrečném seznamu literatury. Čistě pro přehlednost byly na konci práce zařazeny dvě přílohy, na které odkazují v příslušných částech textu.

1. Československé instituce působící ve vztahu k Blízkému východu

Arabské země Blízkého východu patřily z hlediska československých zájmů k periferním oblastem, které byly pro československý stát zajímavé z jediného důvodu – jako odbytiště jeho exportu. Když už se ČSR odhodlala podniknout nějakou politickou iniciativu vůči této skupině zemí, směřovala vždy k jedinému cíli – k zabezpečení podpory československých obchodních zájmů vůči tvrdé mezinárodní konkurenci na tamních trzích. Praktické zajištění této podpory leželo na bedrech několika institucí. Většinou šlo přímo o centrální státní úřady – ministerstva, případně o samostatné instituce financované ze státního rozpočtu, nebo o soukromoprávní subjekty podporujících v různé míře zahraniční obchod. Všechny spolupracovaly s československými zastupitelskými úřady v regionu, jež hrály klíčovou úlohu styčných bodů, fungujících jako primární zdroje informací. Vzhledem k omezenému zájmu pražského ústředí to byly právě zastupitelské úřady, které často iniciovaly formulaci československých pozic vůči těmto zemím (a samy je pak uváděly do praxe). Po roce 1935 část z jejich obchodně informační agendy převzaly zahraniční agentie Exportního ústavu.

Z těchto institucí patřil k nejdůležitějším Orientální ústav. Podle původního záměru měl hrát vůdčí roli při budování intenzivních vztahů mezi Československem a orientálními zeměmi intenzivním uplatňováním „měkkých“ nástrojů zahraniční politiky pomocí vybudování hospodářských, kulturních a vědeckých vazeb s Blízkým i Dálným východem a s jižní Asií. V kontrastu s konkurenčními koloniálními velmocemi se tak mělo využít absence jakýchkoli mocenských zájmů vůči orientálním zemím a docílit stabilní a všestranné přítomnosti Československa v Orientu, které by se těšilo sympatiím tamních obyvatel a elit.

Orientální ústav

Myšlenka založení Orientálního ústavu se objevila záhy po vzniku Československa, již roku 1919. Výchozí premisou byla idea specializované instituce, která by organizovala a koordinovala československé aktivity vůči Blízkému a Dálnému východu. Mělo se jednat o nástroj, jenž by optimálním způsobem zajistil nové republice hospodářský a kulturní vliv v oblasti, slibující do budoucna velký potenciál rozvoje obchodní výměny.

Autorem původní koncepce byl profesor Alois Musil, vídeňský orientalista světového renomé a důvěrný přítel habsburského císařského páru. Svoji vizi se snažil prosadit ještě

v posledních letech existence Rakousko-Uherska, prakticky ihned po té, co jeho velký podporovatel, arcivévoda Karel Habsburský, usedl na císařský trůn. Tehdy ale Musilovi nebylo dopřáno dostatek času k realizaci jeho záměru.

Druhá šance se mu naskytla v roce 1919, kdy se po svém nuceném odchodu z Vídně usadil na popud prezidenta Masaryka v Praze a začal zde působit na Karlově univerzitě. Sám Masaryk převzal patronát nad Musilovým vědeckým dílem i nad projektem Orientálního ústavu. Zasloužil se zejména o to, že se počátkem roku 1922 podařilo v Národním shromáždění prosadit zákon o vzniku Orientálního ústavu.

Perspektivy nového projektu vypadaly zpočátku velmi slibně. Kromě osobního zájmu prezidenta republiky si vzaly celou věc pod osobní patronát dvě klíčové osobnosti české politickohospodářské elity: Rudolf Hotowetz a Zdeněk Fafl. Pro Orientální ústav se již na samotném počátku podařilo shromáždit nezanedbatelné finanční prostředky. Základní dotaci, určenou na provoz, obdržel ústav od prezidenta Masaryka, respektive z Národního fondu prezidenta republiky. Dalšími částkami posléze přispěly Úřad pro zahraniční obchod, ministerstvo školství a národní osvěty a jistou částku poukázala Orientálnímu ústavu i sama vláda. Celý projekt se přesto záhy zadrhl a k aktivaci ústavu došlo až v roce 1927, respektive 1928, kdy se konečně podařilo vyřešit palčivou otázku jeho umístění.

Prvním velkou iniciativou, která se měl stát jakýmsi spouštěcím impulsem pro obchodně politické aktivity Orientálního ústavu, byl plán velké orientální mise, v čele s profesorem Musilem a dr. Faflem. Odpovědné autority připravily čtrnáctiměsíční výpravu, plánovanou na období v letech 1924-25, během které by delegace procestovala celou severní Afriku a Blízký východ a navázala přímé styky s tamními obchodními a politickými kruhy. Mělo se využít zejména společenských kontaktů a zkušeností prof. Musila. Nakonec se ovšem realizovala pouze přípravná fáze plánu. Tím byl mnohaměsíční studijní pobyt prof. Musila v USA a v Londýně. Klíčový aspekt zde představovalo osobní angažmá blízkého přítele TGM, Charlese Craina, který se uvolil vydat vlastním nákladem Musilovo vědecké dílo o Arábii a uvést Musila do nejvyšších kruhů americké společnosti. Součástí Musilova pobytu byla i propagace československé orientalistiky na přednáškovém turné. V Londýně se soustředil zejména na studium orientálí v British Museum, které mělo sloužit jako bezprostřední příprava k plánované cestě na Blízký východ a do severní Afriky.

K uskutečnění cesty, která měla zahájit obchodně politickou ofenzivu ČSR směrem na Blízký východ, však nakonec nedošlo. Pro pozdější vývoj bylo příznačné, že zatímco z Musilovy expedice, chápané především v obchodně politickém smyslu, nakonec sešlo, byl v roce 1924 uspořádán ještě jiný podnik. Výprava prof. Bedřicha Hrozného do Malé Asie a

do Sýrie byla projektem čistě vědeckým. Program této expedice sice zahrnoval i navazování hospodářských styků, ale zůstalo jen u proklamací. Ostatně sám profesor Hrozný chápal své poslání především ve smyslu vědeckém a kulturně propagačním.

Toto pojetí činnosti Orientálního ústavu se nakonec definitivně prosadilo. Vnitřní struktura ústavu sice respektovala původní koncepci tím, že instituci tvořily dvě základní sekce – národohospodářská a kulturní – klíčovou roli ale jednoznačně hrála sekce kulturní, zatímco sekce národohospodářská se omezila prakticky jen na sběr odborné literatury a organizaci stipendijního programu. V kontrastu k původní Musilově koncepci se tak Orientální ústav vyprofiloval jako čistě vědecká organizace, která se programově věnovala kulturním vazbám s orientálními zeměmi a jejich vědeckému výzkumu. Profesor Musil se realizace své původní představy postupně vzdal a nikdy se k ní již nevrátil. Po zbytek kariéry se věnoval svým vlastním vědeckým aktivitám a pedagogickému působení na pražské univerzitě.

Jedinou funkční aktivitou, kterou Orientální ústav soustavně podporoval hospodářské zájmy ČSR na Blízkém východě, byl stipendijní program národohospodářské sekce Orientálního ústavu - vybraným posluchačům svých odborných kurzů, kteří se rozhodli vystěhovat do Orientu a působit tam v obchodní branži, poskytoval finanční podporu na cestu i pro počáteční období jejich pobytu. V některých případech dokonce ústav působil jako zprostředkovatel prvního zaměstnání pro své stipendisty. Co do počtu stipendistů stál Blízký východ spíše na okraji zájmu. Z tohoto hlediska cílil stipendijní program spíše na vzdálenější oblasti Asie, tj. zejména na Dálný východ, ale také do jihovýchodní Asie a do Indie. V námi zkoumané oblasti se program týkal jen několika jednotlivců. Je ovšem pravda, že s drtivou většinou těchto jmen se v pozdějších pramenech setkáváme často. Tito lidé se uchýlili v zemích tohoto regionu jako komisionáři, či jako zástupci velkých československých firem. Velmi často se angažovali i jako spolupracovníci později založeného Exportního ústavu.

Z původních velkolepých plánů, které vedly k založení této instituce, se realizovalo opravdu velmi málo. Nebylo to ovšem způsobeno pouze tím, že v ústavu převládli orientalisté typu prof. Hrozného, kteří těžiště působení Orientálního ústavu spatřovali v kulturně vědecké činnosti. Příčiny tohoto stavu spočívaly zejména v malém zájmu obchodně politických kruhů. Po vzniku republiky se sice zdálo, že československé firmy budou intenzivně usilovat o vybudování přímých vazeb na blízkovýchodní trhy, s postupnou obnovou hospodářského života po válce se ale ukázalo, že tato potřeba se zdaleka nejeví tak naléhavá, jak se původně předpokládalo. Mnohé firmy opravdu obnovily dodávky na Blízký východ, nadále tak ovšem činily prostřednictvím svých tradičních zprostředkovatelů ve

Vídni, v Hamburku či v Terstu. Potřebu navázání přímých kontaktů prostě nepociťovaly. Ani velké československé koncerny neprojevovaly zatím o blízkovýchodní trhy nějaký zvláštní zájem. Všechno měla změnit až velká hospodářská krize, kdy se náhle objevila nutnost najít nové trhy, které by nebyly obehnané celními hradbami a množstevními kvótami. Přesně do této kategorie spadaly arabské země Blízkého východu, kde se navíc platilo za zboží volně směnitelnou měnou. V té době se už ale o Orientálním ústavu, jakožto nástroji primárně povzbuzujícího obchodně politické kontakty, dávno neuvažovalo.

Ministerstvo zahraničních věcí¹

Ministerstvo zahraničních věcí bylo ústředním orgánem československého státu pro řízení zahraniční politiky. Koncepční rozhodnutí, přijatá v pražském ústředí a schválená vládou, uvádělo MZV do praxe prostřednictvím styku s akreditovanými zahraničními zástupci v Praze a prostřednictvím svých vlastních zastupitelských úřadů v cizině. Vnitřní struktura MZV byla dobudována v první polovině dvacátých let. Úřad se skládal z pěti, respektive šesti sekcí – prezidiální, politické, zpravodajské, národohospodářské a administrativní; v roce 1938 byla z politické sekce vyčleněna samostatná sekce právní. Tyto organizační jednotky se dále členily na jednotlivá oddělení. Nad celou strukturou stál kabinet ministra, který koordinoval činnost sekcí a zprostředkoval úřední styk mezi nimi a ministrem. Samostatně pak fungovaly ještě archiv a knihovna.²

Hlavní roli při realizaci zahraniční politiky vůči konkrétním zemím hrály obvykle prezidiální (zvláště její osobní a rozpočtové oddělení) a politická sekce. V případě blízkovýchodního regionu to ale neplatilo. Dominantní postavení měla sekce národohospodářská a prezidium. V národohospodářské sekci vznikaly koncepční dokumenty a návrhy stanovisek týkající se blízkovýchodních zemí. Značná část diplomatických a konzulárních zástupců ČSR na Blízkém východě se rekrutovala přímo z řad úředníků národohospodářské sekce. Nejdůležitější slovo měla i při vzniku sítě československých zastupitelských úřadů v oblasti Blízkého východu.

Výstavba zastupitelských úřadů v blízkovýchodním regionu přišla na řadu až po vybudování pátevní soustavy v Evropě a v severní Americe. Koncepčně se MZV zabývalo

¹ K vývoji MZV srv. Úvodní statě Jindřicha Dejmků v DČZP, A/2/1 – Československo na pařížské mírové konferenci, Praha 2001, s. 17-36 – Počátky československé diplomacie a DČZP, A/3/1 – Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody, Praha 2004, s. 23-35 – Dobudování Ministerstva zahraničních věcí a výstavby sítě zastupitelských úřadů Československé republiky.

² K vývoji organizační struktury MZV viz studii Jindřicha Dejmků, Počátky československé diplomacie, in: J.Dejmek - F.Kolář (ed.), DČZP II/1. Československo na pařížské mírové konferenci, Praha 2000.

touto věcí v letech 1923-24, respektive 1925 a ke zprovoznění zamýšlených úřadů došlo v letech 1926-27. Mimo tuto koncepci byly přednostně vytvořeny tři zastupitelské úřady v regionu: vládní delegatura v Istanbulu,³ vicekonzulát ve Smyrně⁴ a zastupitelský úřad v Egyptě.⁵ Zcela samostatně byla řešena pouze problematika československého zastoupení v Egyptě, zatímco zastoupení v ostatních zemích regionu se posuzovalo v rámci tohoto návrhu.

V jeho původní verzi⁶ se počítalo se zřízením jednoho vyslanectví a tří honorárních⁷ konzulátů na území Turecka. Stávající úřady v Istanbulu a ve Smyrně se měly zachovat. Po normalizaci vztahů s novým Tureckem měly v zemi fungovat tři efektivní⁸ úřady (vyslanectví v Ankaře⁹ a konzulární zastoupení v Istanbulu a ve Smyrně) a tři honorární konzuláty (v Brusse, v Trapezuntu a v Adaně), přičemž jeden z nich by byl vybaven jednou efektivní úřednickou silou (Trapezunt). Pro území Persie¹⁰ se počítalo se zřízením efektivního konzulátu v Teheránu a do budoucna nebyla vyloučena ani možnost vzniku honorárního konzulátu v Tabrízu. Pro oblast bývalé osmanské Sýrie se plánoval vznik jednoho efektivního konzulátu (v Bejrútu), kterému by byly podřízeny tři konzuláty honorární (v Damašku, v Allepu a v Jaffě). V Iráku se uvažovalo o založení honorárního konzulátu v Bagdádu s přiděleným efektivním úředníkem. Otevřena ale zůstala i možnost zřízení efektivního konzulátu v Bagdádu.

³ Po navázání diplomatických styků s Tureckou republikou byl istanbulský úřad přeměněn na generální konzulát. K problematice postupného navazování vztahů mezi ČSR a kemalistickým Tureckem viz vynikající práce Petra Nováka, *Počátky československo – tureckých vztahů 1919-26*, Praha 2006, rigor. práce.

⁴ Tehdy byl ale jeho vedoucí akreditován u řecké vlády. Vznikl v roce 1920 po navázání diplomatických styků s Tureckou republikou a byl povýšen na konzulát a jako takový fungoval až do svého zrušení v roce 1936.

⁵ V letech 1920-24 konzulát v Alexandrii, v letech 1922-23 generální konzulát v Káhiře, který ovšem v důsledku politických událostí v Egyptě nestačil být aktivován a od roku 1922, respektive 1923 vyslanectví v Káhiře. Viz kapitola 2.2 o organizaci československé zahraniční služby v Egyptě.

⁶ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 26, spisy č.j. 164963/V-3/22 a č.j. 125678/V insp./23 ze dne 23.7.1923. Grafické znázornění viz. Příloha č. 1.

⁷ Honorární zastupitelský úřad je typem instituce, v jehož čele stojí osobnost, která není zaměstnancem státní zahraniční služby a nemusí být dokonce ani občanem země, již zastupuje. Honorární úředník vykonává svoji funkci bezplatně, ale může mu být povolen výběr některých poplatků, vyměřovaných z jím provedených konzulárních úkonů. Zpravidla bývá jmenován z řad význačných osobností, které se těší nezávislému společenskému postavení. V případě československých honorárních úředníků, v drtivé většině honorárních konzulů, měli na starost obchodní agendu a většinou také agendu legalizační (notářskou), vízovou a pasovou. Upřednostňovaly se osoby s československým státním občanstvím; neplatilo to ale absolutně. Institut honorárních úřadů byl záležitostí První republiky, komunistický režim jej nevyužíval. Obnoven byl až po roce 1989.

⁸ Opak honorárních úřadů představovaly tzv. úřady efektivní, neboli skutečné. Ty byly plně vydržovány ze státního rozpočtu a jejich diplomatický i technický personál byl tvořen zaměstnanci MZV – tedy efektivními úředníky. Na rozdíl od pojmu honorárních úřadů se dnes již označení „efektivní zastupitelský úřad“, případně „efektivní úředník“, nepoužívá. V tomto textu s ním ale budeme pro jeho ilustrativní obsah a zřetelnost pracovat.

⁹ Zpočátku přitom nebylo úplně jasné, zda republikánská vláda nakonec přeci jen nepřesídlí do Istanbulu. V takovém případě se počítalo s vyslanectvím v Istanbulu a efektivním konzulátem v Ankaře. Hlavním městem kemalistického Turecka zůstala Ankara. AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 26, spis č.j. 125678/V insp./23 ze dne 23.7.1923.

¹⁰ V roce 1935 byl změněn oficiální název země na Írán.

V praxi se nakonec výsledná podoba sítě československých zastupitelských úřadů na Blízkém východě od původní koncepce v několika drobnostech lišila.¹¹ V Turecku vzniklo v roce 1926 vyslanectví v Ankaře, zatímco istanbulský úřad se přeměnil na generální konzulát. Oba úřady existovaly až do roku 1939. Vicekonzulát byl v roce 1926 povýšen na konzulát a jeho titulář byl akreditován u ankarské vlády (původně u vlády řecké). Konzulát ve Smyrně byl zrušen v roce 1936. Honorární úřady nakonec v Turecku zřízeny nebyly. V prvním čtvrtletí 1926 začaly fungovat dva efektivní konzuláty v oblasti bývalé osmanské Sýrie. V lednu 1926 začal pracovat konzulát v Jeruzalémě, povýšený v roce 1935 na generální konzulát.¹² Podléhaly mu dva vicekonzuláty v Palestině, které byly v průběhu třicátých let povýšeny na konzuláty. Oba vedly českoslovenští příslušníci židovské národnosti. Aby získali svého zástupce i palestiniští Arabové, bylo v roce 1938 založeno honorární konzulární jednatelství v Jaffě, vedené arabsko – křesťanským obchodníkem. Jeruzalémskému konzulátu dále podléhaly (od roku 1936) dva honorární konzuláty v oblasti Rudomoří – honorární konzulát v saúdské Džiddě (vznikl v roce 1936) a honorární konzulát v Adenu (vznikl v roce 1930). Efektivní konzulát v Bejrútu zahájil svou činnost v únoru 1926. Podléhal mu honorární konzulát v Aleppu.¹³ V Iráku se nakonec úvahy o založení efektivního konzulátu neprosadily.¹⁴ Od roku 1930 pracoval na jeho území pouze honorární konzulát v Bagdádu, jenž ale nebyl vybaven efektivní úřednickou silou, jak bylo původně zamýšleno. Nevznikl ani honorární konzulát v Basře. Jako poslední byl v roce 1927 zřízen efektivní konzulát v Teheránu, který byl v roce 1930 přeměněn na vyslanectví. V Egyptě pak fungovalo káhirské vyslanectví od roku 1922, respektive 1923. Současně s ním pracoval v letech 1920-24 a 1934-38 efektivní konzulát v Alexandrii.¹⁵ V letech 1928-32 byl v Alexandrii pouze honorární konzulát s přiděleným efektivním úředníkem. Od roku 1935 fungoval též honorární konzulát v Port Saídu.

¹¹ Viz Příloha č. 2.

¹² K organizaci československého zastoupení v Palestině podrobněji srv. kapitola 3.2 Organizace československé zahraniční služby v Palestině.

¹³ K organizaci československého zastoupení ve francouzském mandátu v Levantě podrobněji kapitola 4.2 Organizace československé zahraniční služby v mandátní Sýrii a Libanonu.

¹⁴ K organizaci československého zastoupení v Iráku podrobněji kapitola 5.2 Vzájemné diplomatické styky v meziválečném období.

¹⁵ K organizaci československého zastoupení v Egyptě podrobněji kapitola 2.2 Organizace československé zahraniční služby v Egyptě a přehled vzájemných diplomatických styků v meziválečném období.

Úřad pro zahraniční obchod¹⁶

V období bezprostředně po První světové válce převzala nová republika v oblasti zahraničního obchodu některé instituce, které v Rakousko-Uhersku vznikly během války za účelem státní kontroly zahraničního obchodu. S vytvořením samostatného celního území na jaře 1919 souviselo zřízení Československé dovozní a vývozní komise, vrcholného orgánu řídicího dovoz, vývoz a tranzit veškerého zboží na území Československa. Komise úzce spolupracovala s vývozními a dovozními syndikáty pro jednotlivé druhy zboží, což byly nástroje přímo převzaté z předchozího režimu. Jistou dobu fungoval též Kontrolní a kompenzační úřad pro zahraniční obchod. Agenda kontroly zahraničního obchodu tak byla značně roztráštěná, přičemž její institucionální struktura se během roku 1919 několikrát změnila. V roce 1920 se nakonec přistoupilo ke zřízení Úřadu pro zahraniční obchod, v němž se centrálně soustředila veškerá agenda státní kontroly zahraničního obchodu a jemuž byly podřízeny veškeré dosavadní syndikáty, sdružení a komise. Nový úřad byl od počátku zamýšlen jako dočasná instituce fungující jen tak dlouho, dokud nebude možný návrat k normálním hospodářským poměrům a k uvolnění zahraničního obchodu. Nejdůležitější náplň této instituce představovalo vyřizování povolovacího řízení. Soustřeďovaly se zde veškeré žádosti o povolení dovozu, vývozu a průvozu zboží přes československé celní území, jež se vyřizovaly v několika pobočkách umístěných po celém území republiky (a také na pobočkách v Berlíně a ve Vídni). Kromě povolovacího řízení se Úřad pro zahraniční obchod věnoval i problematice kompenzačních smluv a dodávek z ciziny, kde úzce spolupracoval s jinými rezorty, v první řadě s Ministerstvem průmyslu a obchodu (dále jen MPOŽ). Vazba na MPOŽ byla pro Úřad pro zahraniční obchod klíčová. Zdůrazňovala ji i skutečnost, že v jeho čele nestál nikdo jiný než ministr MPOŽ (Rudolf Hotowetz). Již v průběhu roku 1921 se nastoupila cesta postupného uvolňování státní kontroly zahraničního obchodu. Počátkem roku 1922 došlo i na zrušení Úřadu pro zahraniční obchod, přičemž zbytky jeho agendy byly včleněny do MPOŽ. Organizačně se Úřad pro zahraniční obchod členil na prezidium a dvě odborné sekce, obchodně politickou a povolovací.

¹⁶ Petr Lesjuk, Úvod k inventáři NA k fondu Úřad pro zahraniční obchod 1920-22.Prezidium, Praha 1966, s. 1-8.

Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností (MPOŽ)¹⁷

MPOŽ se začalo budovat v roce 1919 po vzoru vídeňského ministerstva obchodu. Organizačně se zpočátku dělilo na prezidium a tři sekce, přičemž problematiku zahraničního obchodu a dopravy soustřeďovala ve své agendě zejména sekce obchodně politická, která po roce 1922 převzala rovněž úřední agendu bývalého Úřadu pro zahraniční obchod. Obchodně politická sekce se dělila do čtyř oddělení. Oddělení A a B se věnovala celní problematice a sjednávání obchodních smluv. Oddělení C mělo na starosti navazování přímých obchodních styků s cizinou a zahraničně obchodní zpravodajství. Oddělení D se zabývalo problematikou dopravy. Do působnosti sekce patřilo též obchodní zpravodajství s cizinou, které MPOŽ zpracovávalo pomocí sítě obchodních zpravodajů v cizině. Jejich úlohu postupně přebíralo MZV souběžně s tím, jak se zahušťovala síť zastupitelských úřadů a konzulátů v zahraničí. Po vzniku Exportního ústavu v roce 1934 přešla zpravodajská agenda pod tuto instituci.

Vnitřní struktura ministerstva prošla zásadnější změnou v roce 1927, kdy se počet sekcí zvýšil na čtyři. Až do konce meziválečného Československa MPOŽ tvořilo prezidium a čtyři sekce: průmyslová, obchodně politická, živnostenská a obchodní a dopravní sekce. Pro problematiku zahraničního obchodu byla i nadále určující II. obchodně politická sekce. Ta se po roce 1927 členila na oddělení A pro autonomní celní tarif, oddělení B pro problematiku obchodních smluv s cizinou a oddělení C celně administrativní, které se věnovalo zejména celní problematice a zodpovídalo v této oblasti za koordinaci politiky celého rezortu s Ministerstvem financí. Nově bylo vytvořeno oddělení D pro podporu vývozu.

Z hlediska tématu této práce je vhodné upozornit právě na činnost oddělení D, které obhospodařovalo finanční prostředky určené ve státním rozpočtu pro podporu exportu. Z této rozpočtové kapitoly se financovaly nejrůznější aktivity stimulující československý vývoz, například studijní obchodní cesty, československý pavilon na Levantském veletrhu, nebo některé „smíšené“ obchodní komory. Například v případě Československo-palestinské obchodní komory činily subvence MPOŽ třetinu až polovinu jejích příjmů, v případě Československé obchodní komory v Palestině šlo dokonce až o 75%.¹⁸ Kromě oddělení D stojí za to zdůraznit vznik IV. sekce obchodní a dopravní, která byla nově zavedena rovněž v roce 1927. Měla sedm oddělení, přičemž z hlediska vazeb k oblasti Blízkého východu lze vyzdvihnout oddělení D plavební, oddělení E všeobecně dopravní a tarifní a oddělení F pro péči o cizinecký, turistický a lázeňský ruch.

¹⁷ Petr Lešjuk, Úvod k inventáři NA k fondu MPOŽ 1919-42, Praha 1960, I.díl, s. 1-28.

¹⁸ NA, fond MPOŽ, karton č. 1459, složka Obchodní komory všeobecně a složka Československo-palestinská obchodní komora v Praze.

Exportní ústav¹⁹

Hospodářská krize na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století zasáhla československý export mimořádně bolestně. To vedlo k úvahám o vytvoření státem podporované organizace, která by v kritické chvíli podala československým vývozcům pomocnou ruku. Mělo jít o propracovanou organizaci dle obdobných vzorů v cizině, o níž by se mohli českoslovenští exportéři ve své činnosti opřít. První taková iniciativa vzešla již roku 1930 od MPOŽ. Roku 1932 již československá vláda zajistila financování státního Úřadu pro zahraniční obchod. Čekalo se jen na dohodu mezi Ústřednou obchodních a živnostenských komor (dále jen ÚOŽK) a Ústředním svazem československých průmyslníků (dále jen ÚSČP), jež měly poskytnout své kádrové a odborné kapacity. Nový úřad měl být jakýmsi kondominiem obou vlivných organizací. Dohodu mezi oběma institucemi, které se cítily být spíše rivaly než partnery, se však nakonec uzavřít nepodařilo. O Vánocích 1932 jednání mezi špičkami obou subjektů definitivně ztroskotalo na otázce poptávkové služby.²⁰ ÚOŽK na to reagovala počátkem roku 1933 zřízením vlastního Exportního ústavu obchodních a živnostenských komor, koordinačního orgánu dosavadních exportních kanceláří jednotlivých komor. V ÚSČP zůstaly otázky vývozu soustředěny v agendě jeho obchodně politické sekce, která své výstupy zprostředkovávala jednotlivým členským svazům. Ke zřízení centrální instituce tak došlo až v létě 1934, respektive na jaře 1935, kdy začala prakticky fungovat. Exportní ústav převzal do svých rukou v první řadě poptávkovou službu, dosud soustředěnou v rukou zastupitelských úřadů a konzulátů v cizině. Do značné míry od nich převzal i zpravodajskou a informační činnost. Široké spektrum odborných, ale i obchodně praktických informací bylo československé veřejnosti zpřístupněno periodikem „Světový obchod“. Kromě toho vydával Ústav i odborné publikace soustředěné v tematické řadě „Knihovna praktického vývoze“. Do čela instituce byl jmenován bývalý generální konzul v Hamburku Jan Matějček, jehož v roce 1937 vystřídal generální sekretář Obchodní živnostenské komory v Praze dr. Zdeňko Fafl. Organizačně se Ústav dělil na čtyři odbory. Klíčové pro jeho činnost bylo vytvoření sítě zahraničních agencií v obchodně exponovaných centrech, doplněných o dopisovatele Exportního ústavu, respektive „Světového obchodu“. V oblasti Blízkého východu pokrývala síť spolupracovníků Istanbul, Káhiru, Bejrút, Bagdád a Haifu. Svou činnost Ústav i nadále koordinoval s jednotlivými zastupitelskými úřady a konzuláty v zahraničí.

¹⁹ Ivan Šťovíček, Úvod k inventáři NA k fondu Exportní ústav československý 1934-46, Praha 1970, s. 1-17.

²⁰ LA PNP, fond JUDr. Josef Kubálek, rukopisy vlastní – Svaz průmyslníků.

Ústředna obchodních a živnostenských komor (ÚOŽK)²¹

Prvorepublikové Československo převzalo dřívější praxi, podle které musely být všechny rakousko-uherské podnikatelské subjekty povinně organizovány v obchodních a živnostenských komorách, vybudovaných na teritoriálním základě. Po vzniku Československa se na jeho území nacházelo celkem čtrnáct obchodních a živnostenských komor. Svou činnost zaměřovaly na jednotlivé hospodářské obory, v nichž zkoumaly problematiku obchodně politických, dopravních, celně tarifních, daňových a jiných otázek z hlediska svých členů. Na základě těchto analýz pak vydávaly různá doporučení a návrhy státní správě. Kromě toho plnily i jistou dozorčí, respektive smírčí funkci směrem dovnitř, ale také funkci informační a odborně publikační.

V roce 1922 byla zřízena jednotná zastřešující organizace všech komor v ČSR – Ústředna československých obchodních a živnostenských komor. Autonomní postavení jednotlivých komor ovšem zůstalo zachováno. Předsedou Ústředny se stal prezident pražské komory dr. Jan Třebický. Agendu Ústředny vyřizovaly výbory, rozdělené podle jednotlivých oborů. Jednalo se o obchodně politický výbor, výbor pro otázky nekalé soutěže, výbor pro otázky zásobování a cen. V oblasti zahraničního obchodu působila Ústředna jako prostředník mezi MZV a jednotlivými komorami, zejména v oblasti poptávkové služby. Informace o poptávkách, případně jiné informace hospodářského charakteru, byly československými zastupitelskými úřady odesílány v jednom exempláři přímo Ústředně, která se pak sama postarala o distribuci mezi své členy. Ústředna se také vyjadřovala k návrhům mezinárodních obchodních smluv, nebo ke zřizování či rušení československých zastupitelských úřadů v zahraničí.

Ústřední svaz československých průmyslníků (ÚSČP)²²

²¹ J. Šturz, Úvod k inventáři NA k fondu ÚOŽK 1922-48, Praha 1965, s. 1-8.

²² M. Durmanová, Úvod k inventáři NA k fondu ÚSČP 1918-50, Praha 1964, s. 1-22.

Ústřední svaz českých průmyslníků vznikl již v červnu 1918 jako dobrovolná celonárodní organizace zastřešující český průmysl. Po vzniku Československa se stala jednou z klíčových organizací ovlivňujících hospodářský život v Republice. Svou působnost rozšířil Svaz na celé území státu s částečnou výjimkou německého pohraničí. Jeho partnerem na německé straně byl *Deutscher Hauptverband der Industrie*, zastřešující organizace průmyslu československých Němců. Ačkoli se nepodařilo utvořit jednotnou celostátní organizaci, dokázaly si k sobě oba Svazy najít cestu a později spolu celkem bez problémů spolupracovaly (zejména v oblasti zprostředkování zahraničního obchodu, tj. v poptávkové službě).

Organizačně ÚSČP tvořily jednotlivé průmyslové svazy, kde se sdružovaly československé firmy podnikající ve stejném či příbuzném oboru. Po celém území Republiky fungovaly místní pobočky, přičemž na centrální úrovni se soustřeďovala agenda v pražském Generálním sekretariátu, jenž tvořilo devět sekcí. Pro oblast zahraničního obchodu byla klíčová sekce obchodně politická, přes niž se vyřizovala poptávková služba. Šlo v podstatě o stejný princip jako v případě ÚOŽK. Zastupitelské úřady v cizině (a od roku 1936 i Exportní ústav) sledovaly poptávky po československém zboží, popřípadě po obchodním zastoupení československých firem. Ty byly následně zasílány v jednom exempláři na Generální sekretariát ÚSČP. Odtud byly distribuovány jednotlivým členům Svazu. Kromě poptávkové služby koordinovala obchodně politická sekce ÚSČP činnost obchodních smíšených komor, které sama založila a v jejichž čele stáli její vlastní referenti-tajemníci. Působení těchto komor vyvolávala určité tenze mezi ÚSČP a ÚOŽK, stejně jako souboj o větší vliv na výkon poptávkové služby zastupitelských úřadů. Podobně jako ÚOŽK byl i ÚSČP vnímán státní správou jako strategický partner při sjednávání mezistátních obchodních smluv či při zásazích do sítě československých zastupitelských úřadů v cizině. ÚSČP vydával ve své době jedno z nejprestižnějších hospodářských periodik v Československu – „Průmyslový věstník“.

2. Egypt

2.1 Přehled dějin Egypta v letech 1918-39

První světová válka znamenala pro Egypt definitivní zřehání jeho staletých vazeb k Osmanské říši. Její součástí se stal v roce 1517. Již egyptští vládci v 16. století si však vymohli vysoký stupeň autonomie, který se de facto rovnal nezávislému postavení. To samé platilo i v éře moderních dějin, kdy Egyptu vládli panovníci z dynastie Muhhamada Alího,²³ kteří zavedli v Egyptě státní organizaci moderního typu a provedli rozsáhlé hospodářské reformy. Přepjatý reformní program inspirovaný chedívem Ismáílem ale uvrhl Egypt na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 19. století do těžké finanční krize, jež vyústila v roce 1882 v britskou vojenskou okupaci. Ta měla zásadní vliv na podobu egyptského politického i hospodářského života a fakticky přeměnila Egypt v jednu z britských kolonií. Jakkoli Britové až do počátku 20. století proklamovali dočasnost své vojenské přítomnosti, definitivně opustily britské jednotky Egypt až v roce 1954, respektive 1956. Skutečným vládcem země byl britský generální konzul. Tuto funkci zastával v letech 1883-1907 lord Cromer, po němž ji převzal jeho dosavadní zástupce sir John Eldon Gorst. Po jeho smrti v roce 1911 se stal generálním konzulem guvernér Súdánu a velitel (sírdár) egyptské armády a britských jednotek v zemi, Lord Kitchener. Po jeho odvolání do Londýna za První světové války do funkce ministra britského válečného kabinetu v roce 1915 zaujal jeho místo další velitel britské armády v Egyptě, sir Reginald Wingate, který velel britským a egyptským silám již za působení sira Gorsta. Jakékoli teoretické naděje na ukončení britské okupace Egypta se definitivně rozplynuly po uzavření britsko-francouzské Entente cordiale v roce 1904, jíž Francie, hlavní soupeř Velké Británie v Egyptě, uznala britskou superioritu v zemi výměnou za britskou podporu francouzským ambicím v Maroku. O deset let později potvrdili Britové svoji neomezenou vládu nad Egyptem definitivně, když po vstupu Osmanské říše do První světové války na straně Ústředních mocností proklamovali odtržení Egypta od Osmanské říše a prohlásili jej za britský protektorát.²⁴ Den poté – 19. prosince 1914 – sesadili z trůnu protureckého vládce Abbáse II. Hilmího. Na jeho místo dosadili mladšího syna chedíva Ismáíla, prince Husajna Kámila, kterému udělili titul egyptského sultána. Zároveň s tím se dosavadní britský generální konzul v Egyptě stal Vysokým komisařem pro Egypt.

²³ K moderním dějinám Egypta viz P. J. Vatikiotis, *The Modern History of Egypt*, New York 1969 a L. Bareš, R. Veselý, E. Gombár, *Dějiny Egypta*, Praha 2009, s. 383-544.

²⁴ J. C. Hurewitz (ed.), *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-56*, Princeton 1956, s. 4-7.

Vysoký komisariát, jinak zvaný též Rezidence, se stal nejdůležitější institucí v Egyptě. Po smrti sultána Husajna Kámila v roce 1917 nastoupil na trůn jeho bratr, Ahmad Fu'ád.

Egypt v letech britského Protektorátu v letech 1914-22

Do čela egyptské vlády byla dosazena skupina probritských aktivistických politiků v čele s premiérem Husajnem Rušdím pašou, kteří obhajovali podporu britskému válečnému úsilí s tím, že oplátkou za ní očekávali od Britů udělení nezávislosti. Britové nic takového nezamýšleli a žádný příslib v tomto smyslu Egyptanům neposkytli. Protože ale Egypt představoval pro Brity bezprostřední zázemí suezské a později syropalestinské fronty, potřebovali za každou cenu zajistit jeho stabilitu a využívat jeho zdrojů. Egyptanům proto jejich naděje ohledně budoucí změny státoprávního postavení Egypta nijak nevymlouvali. Během čtyř let trvání První světové války tak vznikl propastný rozdíl v očekávání Egyptanů ohledně poválečných poměrů a skutečnými záměry Velké Británie, jež se Egypta nehodlala vzdát ani po válce. Očekávání Egyptanů ještě více prohloubily naděje vyvolané proklamacemi prezidenta Woodrowa Wilsona a spojenecká ujišťování o osvobození arabského národa a jeho práva na sebeurčení. Již v létě 1918 se politici z okruhu sultána, vlády i z okruhu protivládní opozice začali připravovat pro poválečná vyjednávání s Brity o poskytnutí samostatnosti Egyptu. Britové ale až do ledna 1919 jakákoli jednání s Egyptany odmítali. Během podzimu 1918 získala nejsilnější pozici na egyptské politické scéně skupina opozičních politiků, vedená Sa'dem Zaghlúlem.²⁵ Ten vytvořil národní reprezentaci politiků, která měla tvořit egyptskou delegaci na mírové konferenci v Paříži, tzv. Wafd Misrí. Britové účast této delegace zakázali, ale z této skupiny lidí se vytvořilo jádro politického hnutí, které se až do roku 1937 těšilo většinové podpoře egyptské veřejnosti. Strana Wafd se od toho okamžiku stala důležitým hráčem na egyptské politické scéně a zcela zatlačila do pozadí dřívější představitele egyptského národního hnutí, reprezentované zejména Národní stranou (Hizb al-watan), dominující egyptské politice v prvním desetiletí 20. století. Wafd se stal zároveň prvním politickým uskupením, které zapojilo do své politické činnosti široké masy obyvatelstva.²⁶

V lednu 1919 konečně britská vláda svolila k jednání, a to výhradně s egyptskou vládou. To ale byla již pozice Wafdu natolik silná, že ji musely respektovat všechny politické síly v zemi. Premiér Rušdí paša proto podmínil svou účast na jednání i zapojením Wafdu a když to Britové odmítli, podal demisi. Wafd se ale nedal britským odmítnutím odradit. Jeho

²⁵ P. J. Vatikiotis, *The Modern History of Egypt*, New York 1969, s. 248-263.

²⁶ Tamtéž.

podpora mezi egyptskou veřejností stále rostla a wafdistické naléhání na Brity nijak nepolevovalo. Britové se pokusili vyřešit situaci silou. V březnu 1919 byli wafdističtí předáci zatčeni a internováni na Maltě. V reakci na to vypuklo v Egyptě celonárodní povstání, jež sice dokázala britská armáda potlačit, ale trvale stabilizovat zemi se v politickém ani bezpečnostním ohledu dlouho nedařilo. S prací britských autorit v Egyptě nebylo spokojeno ani britské ministerstvo zahraničí, do jehož kompetence egyptské záležitosti spadaly. Vysokého komisaře Wingata, který již od podzimu 1919 doporučoval sofistikovanější přístup k egyptským požadavkům, nahradil ministr zahraničí lord Curzon hrdinou První světové války maršálem Allenbym. I ten ale po seznámení se situací začal doporučovat mírnější postup. Curzon s tím nesouhlasil a vyslal do Egypta komisi, vedenou ministrem kolonií lordem Milnerem, jež měla vyšetřit příčiny egyptských nepokojů a doporučit další postup britské politiky v Egyptě. Milnerova komise, působící v Egyptě od prosince 1919 do března 1920, se ale na egyptské straně setkala s naprostým bojkotem. Odmítali s ní komunikovat i ti nejvíce probritsky orientovaní politici a dokonce i maršál Allenby raději odcestoval do Súdánu. Zpráva komise, uveřejněná v únoru 1921, byla pro neoblomného Curzona dalším nepříjemným překvapením. I ona se vyslovovala pro mírnější postup v egyptských záležitostech. Ani nyní ale Curzon nepovolil a tak musel nakonec vzít věci do svých rukou osobně maršál Allenby. Po několika bezvýsledných písemných intervencích v Londýně se v únoru 1922 odebral osobně do Londýna a zde přesvědčil premiéra, aby navzdory nesouhlasu lorda Curzona udělil Egyptu formální nezávislosti. Dne 28. února vydala britská vláda jednostrannou deklaraci, v níž zrušila protektorát a odvolala výjimečný stav.²⁷ Prohlásila Egypt nezávislým státem, ovšem v téže deklaraci si vyhradila ve čtyřech bodech významné záležitosti, které měly zůstat pod britskou kontrolou až do uzavření britsko-egyptské dohody o definitivní úpravě vzájemného poměru. Jednalo se o následující věci: 1) zabezpečení imperiálních komunikací procházejících Egyptem, 2) obrana Egypta, 3) ochrana cizinců, 4) Súdán.²⁸ Tyto obecně formulované oblasti, jejichž správu si Velká Británie vyhradila až do uzavření britsko-egyptské smlouvy, poskytovaly britské Rezidenci široký prostor k zasahování do egyptských záležitostí. Suverenita Egypta tak byla zásadním způsobem omezena od samého počátku.

Egypt v letech „omezené“ suverenity v období 1922-36. Dvacátá léta²⁹

²⁷ J. C. Hurewitz (ed.), *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-56*, Princeton 1956, s. 100-103.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ K tomuto období přehledně L. Bareš, R. Veselý, E. Gombár, *Dějiny Egypta*, Praha 2009, s. 497-505.

Egypt oficiálně vyhlásil nezávislost 15. března 1922, čímž započalo období omezené suverenity, které trvalo větší část meziválečné periody a bylo ukončeno až uzavřením britsko-egyptské smlouvy v roce 1936. Změna oproti minulosti spočívala v tom, že Egypt se stal formálně nezávislým královstvím s vlastní zahraniční politikou. V Egyptě ale zůstaly až do roku 1936 ve svých funkcích britští úředníci a všechny klíčové britské instituce v čele s Vysokým komisariátem.

V letech 1922-36 lze politické dění charakterizovat jako souboj mezi královským palácem, Wafdem a britskou Rezidencí. V rámci tohoto základního trojúhelníku egyptské politiky se pohybovali menší hráči, především liberální politikové, kteří se podle okolností spojovali s tou či onou stranou. Období let 1922-30 bylo pokusem o hledání modu vivendi mezi Wafdem, liberály a králem na jedné straně a mezi Brity a Wafdem na straně druhé. V roce 1930 byl, po předchozím krátkém pokusu z přelomu let 1928/29, nastolen autoritativní režim, opírající se politicky o královo okolí zaštitěné Brity. Na přelomu let 1935/36 byl tento model opuštěn a uskutečněn návrat k parlamentní demokracii, který zároveň znamenal krátkodobý vzestup Wafdu. Léta 1937-39 ale byla opět ve znamení politických sil kolem královského paláce, tentokrát ale bez zavedení autoritativního režimu, ačkoli právě autoritářské politické ideologie v té době měly v egyptské společnosti značný ohlas.

První demokratická ústava Egypta byla přijata v roce 1923 a na jejím vypracování se podílela skupina liberálních politiků, kteří se sdružili do liberálně konstituční strany. Wafd se na vypracování ústavy nepodílel, avšak s převahou zvítězil v prvních volbách a v lednu 1924 sestavil Sa'd Zaghlúl svou první, čistě wafdistickou vládu. Na podzim 1924 se uskutečnilo v pořadí třetí kolo britsko-egyptských rozhovorů, jež spolu vedli premiéři obou zemí, Sa'd Zaghlúl z Wafdu a James Ramsay MacDonald z labouristické strany.³⁰ Rozhovory však skončily nezdarem, což v Egyptě vyvolalo vlnu nepokojů. Pouliční srážky nakonec vyústily v úspěšný atentát na britského guvernéra Súdánu a velitele egyptské armády, Sira Lee Stacka Pašu.³¹ Následky tohoto činu zapříčinily pád Zaghlúlovy vlády, kterou vystřídala prokrálovská vláda Ahmada Ziwara Paši. Egypt byl zbaven zbytku svých historických práv v Súdánu a musel se zavázat k velké finanční náhradě. Krach vyjednávání ale znamenal i

³⁰ První dvě kola neúspěšných rozhovorů se konala již v letech 1920 a 1921 – první kolo od června do listopadu 1920 vedli britský ministr kolonií lord Milner za britskou stranu a egyptskou delegaci Sa'd Zaghlúl Paša a Adlí Jakan Paša. Druhého kola se na egyptské straně zúčastnil již jen premiér Adlí Jakan Paša. Jeho partnerem na britské straně byl ministr zahraničí lord Curzon. Rozhovory probíhaly od července do října 1921. Viz Alois Musil, *Dar Nilu. Nový Egypt*, Praha 1935, s. 179-183 a 184-190.

³¹ Autentickým pramenem k průběhu a následkům této události jsou politické zprávy československého vyslanectví v Káhiře. Viz AMZV, PZ Káhira 1924, č. 29-37.

osobní neúspěch Vysokého komisaře, maršála Allenbyho, jehož v jeho funkci nahradil v červnu 1925 bývalý guvernér Indie a konzervativní představitel britské imperiální politiky lord George A. Lloyd.

Po pádu Zaghúlovy vlády přišlo ke slovu úporné úsilí krále zabránit návratu Wafdu k moci. Monarcha založil vlastní mocenskou oporu, stranu Ittihád (Unie), ale ve volbách v březnu 1925 získal opět většinu Wafd. Když byl na ustavující schůzi předsedou sněmovny zvolen Sa'd Zaghúl, král rozpustil parlament a znovu dosadil vlastní vládu.³² Po roztržce s liberálními konstitucionalisty v létě 1925, vedoucí k jejich odchodu z vlády, odmítl s nimi král nadále spolupracovat a pokusil se vládnout jen za pomoci rojalistických sil. V reakci na to vznikla koalice liberálů a wafdistů. Králův pokus zabránit jim v ovládnutí parlamentu účelovou změnou volebního zákona odmítli Britové a ve volbách 1926 získala opozice velkou většinu hlasů. Za svou pomoc si ale Vysoký komisař na Zaghúlovi vymínil, že utvoří koaliční vládu s liberály a že jim přenechá i vedení vlády.³³ Sám se pak stal předsedou poslanecké sněmovny. V této funkci setrval až do své smrti v srpnu následujícího roku. Přelom let 1927-28 byl obdobím dalšího, již čtvrtého kola britsko-egyptských jednání, vedených mezi Tharwatem Pašou, egyptským premiérem z liberálně-konstituční strany a britským ministerským předsedou Austenem Chamberlainem z konzervativní strany. Rozhovory ale v březnu 1928 opět ztroskotaly a liberální konstitucionalisté v čele se svým premiérem vyklidili pole. Novým předsedou vlády se stal Nahhás Paša, Zaghúlův nástupce v čele wafdistického hnutí, čímž byla porušena politická dohoda s britským Vysokým komisařem, který již po třech měsících donutil Nahhása k rezignaci.³⁴ Do funkce ministerského předsedy byl jmenován nový vůdce liberálních konstitucionalistů Muhhamad Mahmúd Paša, jenž se rozhodl zlikvidovat tři roky trvající politickou alianci s Wafdem. Protože většinu v parlamentu drželi poslanci Wafdu, rozhodl se Mahmúd Paša za souhlasu krále a Vysokého komisaře rozpustit parlament a pokusil se zavést autoritativní režim. Tomu ale zabránil vnitropolitický vývoj ve Velké Británii, kde ve volbách na jaře 1929 překvapivě zvítězila labouristická strana. Nová labouristická vláda odvolala lorda Lloyda z postu Vysokého komisaře a nahradila jej umírněnějším mužem, kariérním diplomatem Sirem Percy Lorainem. Zároveň si vymohla i návrat k ústavním pořádkům. Premiér Mahmúd Paša stačil ještě absolvovat páté kolo britsko-egyptských rozhovorů s labouristickým ministrem zahraničí Arturem Hendersonem, ale výsledek byl dle očekávání odmítnut Wafdem. Britská

³² AMZV, PZ Káhira 1925, č. 14.

³³ L.Bareš, R.Veselý, E.Gombár, Dějiny Egypta, Praha 2009, s. 503.

³⁴ P. J. Vatikiotis, The Modern History of Egypt, New York 1969, s. 279.

labouristická vláda nechtěla tentokrát řešit vzniklou situaci násilím a vsadila na přímé vyjednávání s Wafdem,³⁵ který přesvědčivě zvítězil v prosincových volbách a 1. ledna 1930 sestavil Nahnás Paša svou druhou vládu, složenou tentokrát výlučně ze zástupců Wafdu. Šesté kolo britsko-egyptských rozhovorů, vedené egyptským wafdistickým premiérem Nahnásem Pašou a britským ministrem zahraničí Arturem Hendersonem z Labouristické strany, mělo ze všech dosavadních jednání nejnadějnější průběh. Nakonec ale vše ztroskotalo na posledním problému, otázce Súdánu.³⁶ Následný pád Nahnásovy vlády uzavřel jednu etapu egyptské politiky v meziválečném období.

Egypt v letech „omezené“ suverenity v období 1922-36. Třicátá léta³⁷

Po pádu Nahnásovy vlády přišla ke slovu opět králova snaha nastolit autoritativní režim, spjatá se jménem premiéra Ismaíla Sidqího, jehož autoritativní vláda se udržela až do podzimu 1933, kdy se Sidqí Paša s králem rozešel. Další dva roky vládla zemi králem dosazená vláda pod vedením dvou králových důvěrníků. Potenciál autoritativních vlád se ale po pěti letech vyčerpal. Její členy tvořily výhradně důvěrníci stárnoucího a nemocného monarchy, kteří si nedokázali získat žádnou relevantní podporu v egyptské společnosti. Nakonec se od ní odvrátili i Britové. Na jaře 1935 byl král donucen přislíbit znovuzavedení parlamentního systému. Skutečnou dynamiku ale nabraly události v důsledku přesunu geopolitické rovnováhy ve východním Středomoří.³⁸ Italské ambice v Etiopii přímo ohrožovaly britské pozice v Súdánu. Hrozilo ovládnutí pramenů Nilu Itálií. Itálie se snažila svůj vliv posilovat rovněž v blízkovýchodním regionu. Po nástupu nového britského ministra zahraničí Antonyho Edena (v prosinci 1935) bylo rozhodnuto upevnit britské pozice v regionu změnou politiky vůči Egyptu. V lednu 1936 rozhodl Eden o obnovení vyjednávání.³⁹ V květnu 1936 se konaly parlamentní volby, v nichž drtivě zvítězil Wafd.

Dne 10. května se ujala moci třetí Nahnásova vláda, sestavená opět výhradně z wafdistických ministrů. Své působení zahájila za výjimečně příznivých podmínek pro Wafd. Disponovala podporou Vysokého komisaře Sira Milese Lampsona, který vystřídal Percyho Loraina již v lednu 1934. Zároveň se ale nemusel obávat politických protiakcí paláce, protože 28. dubna 1936 zemřel král Fu'ád, zanechav po sobě nezletilého následníka trůnu. Nový král, sedmnáctiletý Fárúq I., si musel na svou intronizaci počkat až do dovršení osmnácti let v srpnu 1937, kdy nejdříve se mohl ujmout vlády. Do té doby za něj vládla regentská rada,

³⁵ Alois Musil, *Dar Nilu. Nový Egypt*, Praha 1935, s. 255-259.

³⁶ Tamtéž

³⁷ L. Bareš, R. Veselý, E. Gombár, *Dějiny Egypta*, Praha 2009, s. 505-511.

³⁸ AMZV, PZ Káhira 1935, č. 11-18 a č. 20.

³⁹ AMZV, PZ Káhira 1936, č. 1.

jejíž složení mohl Wafd kontrolovat. Na jaře 1936 tak wafdistické hnutí koncentrovalo ve svých rukou největší díl moci za celou éru Egyptského království (1922-52). Za této situace bylo zahájeno sedmé (a poslední) kolo britsko-egyptských rozhovorů. Aby nebylo nic ponecháno náhodě, započaly nejprve přípravné konzultace mezi Nahnásem Pašou a Vysokým komisařem.⁴⁰ Oficiální jednání se odehrála v srpnu 1936 v Londýně a byla korunována uzavřením britsko-egyptské spojenecké smlouvy z 26. srpna 1936.⁴¹

Egypt v letech 1936-39⁴²

Uzavřením spojenecké smlouvy se Egypt stal plně suverénním subjektem mezinárodního práva. Velká Británie se zavázala podporovat snahy Egypta o odstranění kapitulčního režimu a o potvrzení svého plnohodnotného mezinárodního postavení vstupem do Společnosti národů, což se stalo 26. května 1937, kdy se Egypt stal vůbec posledním členským státem, jenž rozšířil řady Společnosti národů. Krátce předtím byl 8. května 1937 zrušen na mezinárodní konferenci v Montreux systém kapitulčního režimu v Egyptě. Britská vojenská přítomnost v Egyptě se podle smluvních podmínek omezovala na deset tisíc mužů, v drtivé většině soustředěných v oblasti Suezského průplavu. V případě války měli Britové možnost navýšit své vojenské kontingenty v zemi dle vlastního uvážení.⁴³

Navzdory vyhlášení plné suverenity Egypta si ale Britové podrželi v Egyptě rozhodující vliv. Nejvyšší britský reprezentant sice již nevystupoval jako Vysoký komisař – zaměnil svou funkci za hodnost velvyslance Jeho veličenstva u egyptského královského dvora, ale nadále zůstal klíčovou politickou figurou v Egyptě. Vojenská omezení platila více na papíře, protože v důsledku habešského konfliktu se britská vojenská přítomnost neomezovala, nýbrž naopak. Nijak se nezmenšila až do vypuknutí Druhé světové války, kdy počet britských vojáků na egyptské půdě dosáhl svého vrcholu. Na základě spojenecké smlouvy si Britové podrželi i kontrolu nad vyzbrojováním egyptské armády. Jako zásadní pro budoucnost se naopak ukázalo předání vojenského školství do egyptských rukou. Uvolnění režimu přijímání kadetů na vojenskou akademii v Káhiře, do roku 1936 striktně výběrové školy pro kadety z konzervativních, aristokratických a většinou turecko-čerkeských vrstev, mělo zásadní dopady v budoucnosti. Právě zde našla od roku 1936 své zázemí generace

⁴⁰ AMZV, PZ Káhira 1936, č. 4-6.

⁴¹ J. C. Hurewitz (ed.), *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-56*, Princeton 1956, s. 203-211.

⁴² L. Bareš, R. Veselý, E. Gombár, *Dějiny Egypta*, Praha 2009, s. 510-516.

⁴³ J. C. Hurewitz (ed.), *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-56*, Princeton 1956, s. 203-211.

pozdějších Svobodných důstojníků, jež měla v roce 1952 svrhnout egyptskou monarchii a v roce 1956 zapříčinit jednu z nejpotupnějších porážek bývalé koloniální mocnosti.⁴⁴

Politicky lze léta 1936-39 charakterizovat divokými přesuny na egyptské politické scéně. V počátečním období dominoval Wafd, který ale po ovládnutí všech důležitých mocenských pozic zabředl do těžkých vnitřních konfliktů. Na rozdíl od Sa'áda Zaghlúla Paši nebyl Nabhás Paša takovou autoritou, aby dokázal vnitřním sporům uvnitř strany čelit. Po převzetí vlády králem Fárúqem v srpnu 1937 se rychle obnovila tradiční rivalita mezi královským palácem a Wafdem.⁴⁵ Konflikt krále a premiéra o sekulární charakter monarchie u příležitosti Fárúqovy korunovace vyústil v sérii studentských demonstrací, jež na sklonku roku 1937 Nabhásovu vládu smetly. Na podzim 1937 navíc vystoupila z Wafdu vlivná skupina politiků, která založila vlastní Wafd. S odkazem na zakladatele Wafdu pojmenovali novou stranu Sa'dúv Wafd (Wafd as-Sa'd).⁴⁶ Rozkol Wafdu a rapidní ztráta jeho popularity se fatálně odrazila na jeho volebním výsledku na jaře 1938. Z dvou set šedesáti čtyř křesel získal Wafd pouhých dvanáct mandátů.⁴⁷ Poprvé po patnácti letech prohrál Wafd parlamentní volby a byl na hlavu poražen. Novou vládu sestavili liberální konstitucionalisté se sa'disty, jejichž koaliční vláda pod vedením Muhammada Mahmúda vydržela až do srpna 1939.

2.2 Organizace československé zahraniční služby v Egyptě a přehled vzájemných diplomatických styků v meziválečném období

Region Blízkého a Středního východu mezi dvěma světovými válkami rozhodně nepatřil k prioritám československé zahraniční politiky. Odpovídalo tomu také tempo budování sítě československých zastupitelských úřadů a konzulátů, která v tomto regionu byla dobudována až v druhé polovině dvacátých let 20. století. Důležitost Egypta však byla v Praze od počátku natolik zřejmá, že rozhodnutí o zřízení československého konzulátu padlo ještě v průběhu jara 1919. Nebylo divu. Egypt představoval tradičního odběratele průmyslových výrobků z českých zemí a naopak a monopolního dodavatele dlouhovlákné bavlny, bez níž se textilní průmysl v českých zemích neobešel. Kromě toho byl klíčovým komunikačním uzlem ve směru do Afriky, Indie a na Dálný východ. Bezprostředně po válce plnil rovněž funkci důležitého repatriačního střediska. Ve sběrných táborech na egyptském území se nacházelo mnoho civilních, ale i vojenských osob, jež byly až do roku 1918 příslušníky Rakousko-

⁴⁴ L. Bareš, R. Veselý, E. Gombár, Dějiny Egypta, Praha 2009, s. 512.

⁴⁵ P.J. Vatikiotis, The Modern History of Egypt, New York 1969, s. 289-290.

⁴⁶ L. Bareš, R. Veselý, E. Gombár, Dějiny Egypta, Praha 2009, s. 514.

⁴⁷ AMZV, PZ Káhira 1938, periodická zpráva č. I/1938 ze dne 1.4.1938.

Uherska a které se v důsledku svého domovského práva staly československými příslušníky. Ještě v srpnu 1919 obdrželo MZV naléhavou žádost o pomoc pro 48 internovaných Čechoslováků ze sběrného tábora v Sidi Bishr. Stejně tak bylo třeba vymoci zpět sekvestrovaný majetek československých příslušníků usídlených v Egyptě. Pro urychlené zřízení československého zastoupení v Egyptě se vyslovila i delegace Ministerstva průmyslu, obchodu a živností (MPOŽ), která po pět měsíců přímo na místě studovala možnosti rozvoje československo-egyptských hospodářských styků.⁴⁸ Stejný názor dal najevo i repatriační komisař Ministerstva obrany po svém příjezdu do Egypta.⁴⁹

Českoslovenští diplomaté zastupující ČSR v Egyptě

Pražské MZV rozhodlo pověřit založením konzulátu a jeho dočasným vedením osobnost, která měla zkušenost s egyptským prostředím, znala tamní realie a měla vybudované osobní vazby v egyptské společnosti. Na výběr mělo dva kandidáty.

Prvním z nich byl Dr. Adolf Lípa Bej, před válkou zavedený lékař z Káhiry.⁵⁰ Narodil se roku 1866 v Městci Králové, střední vzdělání absolvoval na gymnáziích v Jičíně a v Mladé Boleslavi a doktorát z medicíny složil na vídeňské univerzitě. V roce 1898 dorazil do Egypta a v Káhiře si otevřel lékařskou praxi. Jeho kariéra se zpočátku nevyvíjela nijak slibně, protože se pro své národovectví dostal záhy do konfliktu s příslušníky rakousko-uherské kolonie v Káhiře. Přesto se mu ale podařilo spřátelit se s diplomatickým zástupcem Rakousko-Uherska v Egyptě, Boleslavem Koziěbrodskim, což nastartovalo jeho kariéru. Stal se lékařem legace a otevřely se mu dveře ke klientele z nejvyšších anglických, francouzských i domorodých kruhů v Egyptě. Domohl se dokonce i prestižního titulu beje. Jeho poměr k rakousko-uherské kolonii však zůstával trvale napjatý. Své národovectví a proslovanskou orientaci naopak dával okázale najevo. To jej zachránilo po vypuknutí války před internací. Rovněž on sám intervenoval prostřednictvím konzulárních úřadů Ruska a Srbska za hrstku „národně uvědomělých“ krajanů, usedlých v Egyptě. Když se postupem času stala jeho pozice v Egyptě neudržitelnou, bylo mu umožněno z Egypta „prchnout“. Podařilo se mu dostat domů do Čech, kde byl ovšem přinucen nastoupit jako vojenský lékař. Ihned po vzniku republiky se přihlásil o možnost působení v konzulárních službách. Za jeho jmenování se zasazoval

⁴⁸ Šlo o vůbec první iniciativu ústředního úřadu československé státní správy vůči Egyptu.

⁴⁹ Jeho pobyt v Egyptě trval šest týdnů a měl za úkol zjistit počet internovaných Čechoslováků v Egyptě a jejich repatriaci do vlasti společně s legionářskými konvoji, mířícími z Dálného východu přes egyptský Port Said do Terstu a Československa. Srv. podkapitulu o repatriacích československých příslušníků z Egypta.

⁵⁰ AMZV, Osobní spisy 1918-45, Dr. Lípa bej.

Bavlnářský odbor Československé textilní komise a pro jeho kandidaturu se vyslovila i vlivná Obchodní a živnostenská komora v Praze.⁵¹

Lípovým soupeřem byl poručík československých legií ve Francii, Jiří Wachtel.⁵² Narodil se roku 1883 v Jindřichově Hradci, vystudoval tamní gymnázium a poté se věnoval studiím botaniky na pražské univerzitě, odkud přestoupil na vojenskou akademii ve Wienerneustadtu. Ani jedno studium však nedokončil a po rozmíšce s rodinou odešel v roce 1905 do Egypta. Zde pobýval dva roky v Káhiře, kde se dle vlastního vyjádření zabýval studiem tropického zemědělství. V letech 1907-14 pak pobýval v Súdánu v britských státních službách jako specialista v oboru lesnictví. Po vypuknutí války byl jako rakouský příslušník internován na Maltě, kde strávil více než tři roky. V srpnu 1918 se mu podařilo dostat se do Francie do řad 23. střeleckého pluku československých legií ve Francii. S touto jednotkou pak prodělal i slovenskou kampaň a brzy se přihlásil k dispozici pro státní službu v Egyptě. Jeho kandidaturu podpořila Vojenská kancelář Prezidenta republiky a Ministerstvo obrany.⁵³

MZV se nakonec rozhodlo pro Jiřího Wachtela. Pro jeho poslání mu udělilo hodnost vicekonzula a vybavilo jej následujícími instrukcemi: zřídit československý konzulát v Alexandrii, sledovat a referovat do ústředí o politickém a hospodářském dění v Egyptě, podporovat hospodářské zájmy republiky v Egyptě a chránit práva československých občanů v Egyptě. Exequatur obdrželo MZV 26. prosince 1919 a krátce nato se Wachtel vypravil do Egypta. Dne 3. února 1920 zahájil Wachtel svoji misi a tento den je zároveň oficiálním datem zahájení úřední činnosti československého konzulátu v Alexandrii.

Volba vicekonzula Wachtela se v konečném důsledku ukázala jako značně kontroverzní. Konflikty mezi ním a pražským ústředím započaly prakticky okamžitě od jeho příjezdu do Egypta. Jeho služební poměr k MZV byl upraven pracovní smlouvou na dobu jednoho roku s tím, že pokud se osvědčí, bude moci být přijat trvale do služeb MZV. Avšak MZV už po pouhých devíti měsících rozhodlo o neprodloužení smlouvy a nahrazení Wachtela kariéerním diplomatem, takže Wachtelovo působení v Alexandrii se omezilo pouze na krátké období od února 1920 do ledna 1921. S tím se ale dotčený Wachtel nesmířil a v Praze si coby legionář vymohl slyšení u Václava Girsy, legionáře a vedoucího politické sekce MZV. Na toho udělal takový dojem, že Wachtelovi vymohl návrat do Egypta coby zástupce nového správce úřadu.⁵⁴ Wachtel zde tentokrát vydržel necelých sedm měsíců, od března do října 1921. Následoval kvapný útěk z Egypta a společenský skandál kvůli nekrytým směnkám,

⁵¹ AMZV, Osobní spisy 1918-45, Jiří Wachtel.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Oficiální zdůvodnění znělo „za mimořádné zásluhy o desekvestraci majetku československých příslušníků v Egyptě“.

v mnoha případech navíc opatřených úředním razítkem konzulátu. Kvůli zmírnění tohoto skandálu bylo dokonce nutné část Wachtelových dluhů uhradit ze státních prostředků. Dle úředních záznamů Wachtel zanechal v Egyptě dluhy v přepočtu za čtvrt milionu korun.⁵⁵

Po zkušenosti s Wachtelem byl v listopadu 1920 jmenován do funkce konzula ČSR v Alexandrii konzul Antonín Blahovský.⁵⁶ Na rozdíl od Wachtela šlo o profesionálního úředníka konzulární služby, který navzdory svému mládí stihl nasbírat jisté zkušenosti ještě v konzulární službě Rakousko-Uherska. Narodil se v roce 1891 v Novém Městě na Moravě, vystudoval gymnázium v Brně a roku 1914 absolvoval konzulární akademii ve Vídni. Vzápětí byl přijat do konzulární služby, kde působil nejprve v hodnosti konzulárního ataše v Bukurešti a později v hodnosti místokonzula v Kolíně nad Rýnem. Po vzniku Československa nastoupil ještě v prosinci 1918 do pražského MZV a v letech 1919-20 se vrátil do Německa pracovat na vybudování konzulárních úřadů ČSR ve Frankfurtu nad Mohanem a v Mnichově. V roce 1920, ve svých 29 letech, byl vyslán do egyptské Alexandrie, aby převzal vedení tamního úřadu. Připadl mu nelehký úkol stabilizovat úřad, který byl za Wachtela, postrádajícího zkušenost s organizováním úředního chodu úřadu, v poněkud chaotickém stavu. Na konci roku 1921 se v Praze rozhodlo, že československé zastoupení v Egyptě bude nově zorganizováno zřízením nového generálního konzulátu v Káhiře na místo starého konzulátu v Alexandrii. Z Prahy vyslaný diplomatický titulář pro Egypt se měl po příjezdu do Egypta dohodnout s Blahovským na technickém provedení přesunu československého zastoupení z Alexandrie do Káhiry, přičemž Blahovský měl zaujmout roli zástupce nového generálního konzula v Káhiře. Tyto plány se nakonec z důvodu změny státoprávního postavení Egypta realizovaly s velkým zpožděním. Blahovský řídil alexandrijský konzulát až do léta 1923, kdy nastoupil na nově zřízený zastupitelský úřad v Káhiře do hodnosti I. Legačního tajemníka (zástupce vyslance). Na tomto postu setrval až do roku 1928, kdy byl přeložen do ústředí. Po tříletém pobytu v Praze se na africký kontinent vrátil, tentokrát ale zamířil do jeho jižní části. V roce 1931 byl jmenován konzulem v Kapském Městě, kde působil nejprve do roku 1937. V letech 1937-39 se vrátil opět do pražského ústředí a do Kapského Města odjel jako reprezentant československé exilové vlády v Londýně, tentokrát již v hodnosti generálního konzula. Tento úřad zastával v letech 1941-45, po roce 1945 definitivně vystoupil ze služeb MZV. Význam jeho působení v Egyptě spočívá hlavně v jeho organizační práci, kterou se výraznou měrou podílel na vybudování československého zastoupení v Egyptě v prvních sedmi letech jeho existence.

⁵⁵ K celé kauze se zachoval hned celý soubor spisů vložených do Wachtelova personálního svazku. Srv. AMZV, Osobní spisy 1918-45, Jiří Wachtel.

⁵⁶ AMZV, Osobní spisy 1918-45, Antonín Blahovský.

V roce 1921 se na scéně objevuje osobnost budoucího prvního vyslance v Egyptě, Dr. Cyrila Duška,⁵⁷ blízkého spolupracovníka Tomáše Masaryka a Edvarda Beneše. Narodil se roku 1881 na Žižkově. Po absolvování středoškolského gymnaziálního vzdělání a po završení svých vysokoškolských studií na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze se rozhodl pro žurnalistickou dráhu. Jeho kariéra byla neodmyslitelně spjata s deníkem Čas, krátce pracoval v roce 1906 jako redaktor Lidových novin v Brně. V Času působil od roku 1901 a z řadového redaktora se postupně vypracoval na vydavatele a odpovědného redaktora, kterým zůstal až do září 1915, kdy bylo vydávání deníku úředně zastaveno. Stal se stoupencem politického realismu a patřil do úzkého kruhu osobností soustředěných kolem Tomáše G. Masaryka. Po vypuknutí války patřil mezi zakládající členy Mafie. Od listopadu 1914 do února 1915 byl z titulu své funkce odpovědného redaktora Času uvězněn. Znovu se dostal do vězení v říjnu 1915 v souvislosti s tzv. knoflíkovou aférou. Na svobodu se dostal až v květnu 1917. Dlouholetý pobyt ve vězení se mu stal později osudný, neboť zanechal závažné stopy na jeho ne příliš pevném zdraví. Po propuštění na svobodu byl funkcionářem České strany pokrokové, v jejímž tiskovém orgánu, týdeníku Česká stráž, působil od října 1917 jako vydavatel a odpovědný redaktor. Po převratu se stal členem Národního výboru a Revolučního národního shromáždění. V lednu 1919 byl vybrán do týmu československé delegace na pařížské mírové konferenci, kde se definitivně rozhodl nastoupit na diplomatickou dráhu. V únoru 1920 byl jmenován prvním československým vyslancem ve Švýcarsku a počítalo se s ním jako s budoucím vyslancem na důležitém postu československého tituláře ve Vídni. Vše ale nakonec dopadlo jinak. Přihlásily se následky jeho věznění, když se u Duška objevily projevy tuberkulózy a lékaři mu doporučovali vzdát se vedení vyslanectví a odjet na léčení do Středomoří. Na jaře 1921 se proto ministr zahraničí Beneš rozhodl ulehčit Duškovi jeho obtížnou situaci přeložením do Egypta.

Jmenování Cyrila Duška, diplomata v nejvyšší hodnosti, jakou československá diplomacie disponovala, egyptská strana uvítala. Dlužno dodat, že v meziválečném období Československo již diplomata v hodnosti mimořádného vyslance a zplnomocněného ministra do Egypta nevyaslalo. Ačkoli Egypt stál na periferii zájmu československé diplomacie, přistoupil Dušek ke svému poslání od počátku velmi zodpovědně. Z jeho iniciativy se MZV začalo zabývat otázkou kapitulačního režimu v Egyptě. Od počátku se snažil o to, aby československé zastoupení v Egyptě dosáhlo diplomatického charakteru, což zprvu naráželo na silný odpor Britů. Když byla tato potíž překonána vyhlášením egyptské nezávislosti (1922) vyvinul Dušek obrovské úsilí k prosazení výstavby definitivní struktury československého

⁵⁷ AMZV, Osobní spisy 1918-45, Cyril Dušek.

zastoupení v Egyptě. Byl silným zastáncem toho, aby v Egyptě působily dva efektivní úřady, tj. aby vedle vyslanectví v Káhiře fungoval i obchodní konzulát v Alexandrii; díky své silné pozici dokázal tuto myšlenku vůči pražskému ústředí úspěšně prosazovat. Hlavního účelu, jeho přeložení do Egypta, tedy zlepšení Duškova zdravotního stavu, se ale dosáhnout nepodařilo. Naopak, jeho zdravotní stav se permanentně zhoršoval. Na nějaké léčení v blahodárné oblasti kolem Asuánu Dušek neměl vůbec čas. Převážnou část svého času trávil v Káhiře, tedy v prostředí, které je pro člověka trpícího tuberkulózou spíše škodlivé. Navíc v zakladatelských dobách československé diplomacie musel žít v podmínkách, jež rozhodně neodpovídaly životnímu standardu, na který by měl jako vyslanec za normálních okolností nárok.⁵⁸ Zprovoznit vyslanectví v Káhiře se mu povedlo až na přelomu let 1922/23, plně fungovat začal úřad až během prvního pololetí 1923. Na konci roku 1923 prodělal Dušek závažnou krizi. Tu ještě dokázal překonat a postupně se zotavoval; ale 11. ledna 1924 utrpěl těžký záchvat s chrlením krve, který již jeho organismus nedokázal zvládnout. Ráno 12. ledna 1924 Cyril Dušek v Káhiře zemřel.

Na Duškovo místo nastoupil od února 1924 v hodnosti chargé d'affaires en pied bývalý plukovník československých legií, Vladimír Hurban.⁵⁹ S Duškem měl společný blízký vztah k Masarykovi a Benešovi. Narodil se roku 1883 v Turčianském Sv. Martině v rodině známého slovenského buditele, Svetozára Hurbana-Vajanského. Po absolvování středoškolského gymnaziálního a vysokoškolského technického vzdělání působil od roku 1905 v předním periodiku slovenského národního hnutí, v Národních novinách. Po konfliktech s uherskými úřady odešel do Varšavy, kde v letech 1908-14 působil jako lektor maďarského jazyka u ruské armády. Hned po vypuknutí války vstoupil do řad ruské armády, od roku 1917 působil v řadách československých legií. V roce 1918 si ho Tomáš Masaryk vybral jako svého pobočníka za svého pobytu v USA.⁶⁰ Po vzniku československého státu zůstal Hurban v USA jako vojenský atašé při československém vyslanectví ve Washingtonu. V této pozici setrval až do svého návratu do vlasti v roce 1921. Další dva roky zůstal příslušníkem armády, v roce 1923 se definitivně rozhodl nastoupit diplomatickou dráhu. V červenci 1923 byl přijat do služeb MZV a tím okamžikem započal raketový start jeho diplomatické kariéry, podporované osobně prezidentem Masarykem a ministrem zahraničí

⁵⁸ K tomu více v soukromé korespondenci jeho manželky, Pavly Duškové, která je součástí Duškovy pozůstalosti, uložené v archivu Národního muzea (ANM). ANM, fond pozůstalost Bohuslava Duška.

⁵⁹ AMZV, Osobní spisy 1945-92, Vladimír Hurban.

⁶⁰ Vladimíra Hurbana znal Masaryk od dětství, kontakty mezi rodinami Masaryků a Hurbanů byly velmi úzké již od devadesátých let 20. století, kdy se obě rodiny pravidelně setkávaly při každoročních dovolených Masarykovy rodiny na Slovensku.

Benešem. Ještě v listopadu téhož roku byl přijat do definitivního služebního poměru a po Duškově smrti byl jmenován legačním radou II. třídy a pověřen vedením káhirské legace.

Káhirská mise tak byla pro Hurbana startovní metou na samém počátku jeho závratné diplomatické kariéry. Přes neuvěřitelně rychlý start nebyl Hurban v Káhiře spokojen. Již po třech letech žádal prezidenta Masaryka při jeho návštěvě Egypta o přeložení na nějaký atraktivnější post. MZV ho v roce 1928 zamýšlelo ustavit vyslancem v Peking, nakonec však z plánu sešlo a Hurbana přeložilo až roku 1930, po vydatných přímluvách prezidentské kanceláře, na vyslanecský post do Stockholmu. Stockholmské vyslanectví opustil v roce 1937, aby se vrátil na vyslanectví ve Washingtonu, tentokrát již jako jeho šéf. Zde se nesmazatelně zapsal do československých dějin jako jeden ze zakladatelů druhého odboje. Stal se jednou z nejvýznamnějších postav československého exilu a zvláště v prvním období války nepostradatelnou oporou prezidenta Beneše v jeho souboji s exilovou opozicí v čele se Štefanem Osuským. Titulářem zastupitelského úřadu v USA zůstal Hurban do roku 1946, přičemž po povýšení vzájemných diplomatických styků v roce 1943 se stal prvním československým velvyslancem v USA. Na podzim 1946 se Hurban s podlomeným zdravím konečně vrátil do Československa. Zemřel po vážné nemoci dne 26. října 1949.

Význam jeho egyptského působení spočívá především v jeho snaze o vyřešení otázky kapitulací. Byl si vědom toho, že jde o jediný politický zájem, který Československo v Egyptě má a usilovně se snažil, ve spolupráci se šéfem mezinárodně právního oddělení politické sekce MZV, Karlem Halfarem, dosáhnout definitivního vyřešení této otázky. To se mu sice vlivem vnějších okolností nepodařilo, měl však lví podíl na tom, že se do konce jeho působení podařilo nalézt definitivní pozici československé vlády k tomuto problému. Po dlouhých devíti letech se tak podařilo dosáhnout oficiálního stanoviska československého státu, které se nakonec v roce 1937 skutečně podařilo prosadit. Kromě jeho zásluh v otázce kapitulací se během své káhirské mise úspěšně podílel na zvládnutí dvou důležitých úkolů: na úspěšné organizaci oficiální návštěvy egyptského krále v Československu v roce 1929 a na uzavření československo-egyptské obchodní smlouvy v roce 1930.

Na Hurbanovo místo byl povolán vedoucí mezinárodně právního oddělení politické sekce MZV JUDr. Karel Halfar.⁶¹ Halfar se narodil roku 1877 a po gymnaziálních studiích se rozhodl pro právnickou kariéru. Vysokoškolské vzdělání získal na právnické fakultě vídeňské univerzity a po absolvování prezenční vojenské služby se ve svých 25 letech rozhodl setrvat v armádě, konkrétně v její justiční službě. V letech 1904-09 působil jako vyšetřující soudce posádkového soudu v haličském Lvově, v letech 1909-1918 na Ministerstvu války ve Vídni.

⁶¹ AMZV, Osobní spisy 1918-45, JUDr. Karel Halfar.

Tam pracoval v legislativním oddělení právní sekce a zabýval se zejména záležitostmi soukromého práva a patentní problematikou. Ještě v roce 1918 nastoupil do nově vytvořeného Ministerstva národní obrany, kde působil v jeho justičním odboru. Halfar si ale přál změnu a již v roce 1918 chtěl nastoupit do služeb nově vytvořeného MZV. Jeho přání se mu nakonec vyplnilo na jaře 1921, když po dvaceti letech služby ve svazku vojenské justice, kterou opouštěl v hodnosti podplukovníka justiční služby, nastoupil do právní sekce MZV. Zde se stal zástupcem přednosta právní sekce a sám byl pověřen vedením oddělení mírových smluv. Po zrušení právní sekce v roce 1925 se stal vedoucím mezinárodně právního oddělení politické sekce MZV. V této funkci měl příležitost detailně se seznámit s problematikou právního postavení československých občanů ve vztahu k egyptským kapitulacím a výrazně se spolupodílel na formulaci československých postojů k této otázce. S touto odbornou průpravou byl roku 1930 přeložen na post vedoucího zastupitelského úřadu v Káhiře.

Halfar se ujal své funkce 1. září 1930 v hodnosti *chargé d'affaires en pied*. Oficiálně zahájil své tříleté působení v Káhiře 24. září 1930 předáním pověřovacích listin egyptskému ministru zahraniční.⁶² Příchodem Halfara bylo zahájeno éra, kdy (v kontrastu s obdobím dvacátých let) byli na post šéfa káhirského vyslanectví jmenováni méně významní diplomaté s omezeným vlivem a se slabší pozicí uvnitř pražského MZV. Sám Halfar, ač zastával nikoli nevýznamnou funkci na MZV, se do této kategorie dostal v letech 1922-24 poté, co byl pověřen vyšetřováním washingtonské aféry vyslance Bedřicha Štěpánka.⁶³ S výsledkem jeho postupu byl ministr zahraniční E. Beneš krajně nespokojen a když si to Halfar nenechal líbit a vůči Benešově kritice se ohradil (dokonce až u Nejvyššího správního soudu), ocitl se již trvale v Benešově nepřízni.⁶⁴

Z hlediska významu jeho osoby pro československo-egyptské vztahy je jeho jméno spojeno se dvěma důležitými souvislostmi: s egyptskými kapitulacemi a s diplomatickou roztržkou mezi ČSR a Egyptem. V otázce egyptských kapitulací hrál Halfar, zvláště v letech 1924-29, klíčovou roli. Spolu se svým předchůdcem v káhirském úřadě, Vladimírem Hurbanem, to byl zejména on, kdo určoval na pražském MZV formulaci oficiální pozice československé zahraniční politiky v této otázce. Halfar přitom vystupoval ze své funkce přednosta mezinárodně právního oddělení MZV. V Egyptě už ale nedostal žádnou možnost

⁶² Srv. AMZV, fond DP 1918-39, karton č. 2, složka Vyslanectví ČSR v cizině-Káhira, podložka Karel Halfar, spis č.j. 132240/P/30 ze dne 2.10.1930.

⁶³ K této záležitosti srv. článek M. Nechvátala, „Záležitost washingtonská“: Bedřich Štěpánek a skandální počátky československo-amerických diplomatických vztahů, in: Dějiny a současnost 19, 1997, č. 3, s. 40-43.

⁶⁴ Této nálepky se Halfar nezbavil ani po odchodu E. Beneše z MZV na Hrad. U jeho nástupce, Kamila Krofity, mu nepomohla ani přímluva vlivného ministra a předsedy lidové strany Jana Šrámka. Hned po brzkém ukončení jeho káhirské mise byl fakticky deaktivován (dán na dovolenou s čekatelným) a okamžitě po dovršení šedesáti let věku o čtyři roky později byl penzionován. Srv. AMZV, Osobní spisy 1918-45, JUDr. Karel Halfar.

do této otázky jakkoli zasáhnout, protože spolu s odkladem konečné úpravy britsko-egyptského poměru v letech 1930-35 byla odložena i otázka úpravy kapitulačního režimu v Egyptě.⁶⁵ Ani do diplomatické roztržky mezi ČSR a Egyptem v letech 1931-32 nemohl Halfar účinně zasáhnout, ač se o to v rámci svých možností upřímně snažil. Tato záležitost byla pro něj osobně nepříjemná tím spíše, že předmětem tohoto nedorozumění byl on sám, totiž jeho nízká diplomatická hodnost, se kterou egyptská strana nebyla spokojena.

Kořeny tohoto vzájemného „neporozumění“ byly přitom hlubší. Vedení československé diplomacie v Praze si nedokázalo při svém nezájmu o Egypt uvědomit, nakolik citlivě egyptská veřejnost a její představitelé vnímají otázky prestiže a symboliky egyptské státnosti. Když byl do Egypta po získání nezávislosti jmenován jako první diplomatický zástupce Cyril Dušek, který disponoval nejvyšší diplomatickou hodností, přičemž v téže hodnosti působil předtím již ve Švýcarsku, tedy ve vyspělé a respektované západní zemi, interpretoval to Egyptem mylně jako gesto, kterým československá strana přiznává důležitý význam vzájemným vztahům s Egyptem. O skutečných motivech Duškova jmenování do Egypta (tj. kvůli jeho zdravotnímu stavu) nebylo pochopitelně nic známo. Československo začalo být v Egyptě vnímáno jako stát, který sám nabyl nezávislosti teprve nedávno a po několikasetleté cizí nadvládě chová přirozené sympatie a porozumění pro emancipační snahy egyptského národa a pro jeho nově vzniklý stát, jež značná část světové veřejnosti stále vnímala jako polosuverénní teritorium pod nadvládou Velké Británie. Jenže po Duškovi do Káhiry nový vyslanec nenastoupil. Vladimír Hurban, v diplomacii navíc nezkušený nováček, byl pověřen hodností pouhého chargé d'affaires. Šlo ale o jednoho z nejbližších spolupracovníků a intimních přátel československé hlavy státu, která navíc během Hurbanova působení poctila Egypt svojí osobní (byť neoficiální) návštěvou.⁶⁶ Hurban se ještě stihl podílet i na oficiální návštěvě krále Fu'áda v ČSR, jež proběhla v srdečné atmosféře o dva roky později. Již tehdy se ale v zákulisí při přípravě královny návštěvy, které samozřejmě zůstalo egyptské straně skryto, jasně ukázal rozpor ve vnímání vzájemných politických vztahů. Zprávu o králově úmyslu zařadit do programu svého turné po Evropě i ČSR přijala československá strana s indiferentními pocity a k její organizaci byla de facto donucena diplomatickými ohledy. Když Hurban z Káhiry odešel a vzápětí byl jmenován do hodnosti vyslance, nastoupil do Káhiry opět pouhý chargé d'affaires. Hurban i Halfar nesměle

⁶⁵ Viz. kapitola o československém poměru k egyptskému kapitulačnímu režimu.

⁶⁶ Masaryk sám nepřikládal této návštěvě žádný význam, z jeho strany šlo o pouhý výlet. Jenže v egyptské perspektivě se jednalo o událost naprosto výjimečnou. Prezident Masaryk byl totiž vůbec první hlavou státu, která vstoupila na egyptskou půdu od získání nezávislosti a ohlas jeho návštěvy v egyptské veřejnosti tomu také odpovídal. Navzdory čistě soukromému charakteru své cesty musel Masaryk absolvovat alespoň povinné oficiální minimum. Navštívil tedy krále, ministerského předsedu a poskytl i interview egyptskému tisku.

poukazovali ve svých zprávách do Prahy, že egyptské straně záleží na tom, aby bylo v Egyptě akreditováno co nejvíce diplomatických zástupců, pokud možno v hodnosti zplnomocněných ministrů. Otevřený rozpor v odlišném vnímání vzájemných vztahů jednotlivými stranami se projevil až v roce 1931.

Československé MZV se rozhodlo zavést do té doby v československé diplomatické praxi nepoužívanou diplomatickou hodnost ministra-rezidenta. Toto organizačně-technické opatření mělo především snížit počet mimořádných vyslanců a zplnomocněných ministrů a tím omezit finanční náklady spojené s jejich vydržováním. Šlo vlastně o zavedení nižší třídy vyslanců motivované rozpočtovými důvody. V případě Egypta bylo toto řešení shledáno jako elegantní cesta k nastolení reciproční úrovně vzájemných diplomatických styků, jež by přitom nezatížila státní pokladnu. Egypt byl totiž v té době zastoupen v ČSR na úrovni mimořádného vyslance a zplnomocněného ministra (byť rezidujícího v Berlíně), který byl přirozeně akreditován u hlavy státu. Halfar byl jako pouhý chargé d'affaires akreditován u ministra zahraničí káhirské vlády. Dne 13. listopadu 1931 obdržel Halfar jmenování ministrem-rezidentem u egyptského krále. Z hlediska československé diplomacie šlo vlastně o povýšení dosavadního zastoupení v Káhiře. Ovšem na egyptské straně byla tato zpráva přijata se zděšením a rozčarováním. Halfarovi tuto skutečnost sdělil osobně egyptský ministr zahraničí a o dva týdny později v této záležitosti intervenoval na MZV egyptský chargé d'affaires v Praze. Podstata egyptských námitek spočívala v negativních konotacích titulu ministra-rezidenta, kterou měla tato funkce v regionu sousedního Maghribu. Na celém Blízkém východě a ani v Maghribu nebyla tato funkce nikdy použita pro osobu diplomatického zástupce cizího státu. Zato v Maghribu měli s touto hodností jinou zkušenost, když v minulosti byli touto funkcí vybaveni někteří zástupci v závislých územích Alžíru a Tunisu, přičemž tito zástupci ani neměli diplomatický status, jako tomu bylo třeba v okupovaném Egyptě. Taková konotace byla pro Egyptěany, tolik citlivé na symboly své čerstvě nabyté státnosti, absolutně nepřijatelná. Řešení, s nímž přišlo Československo, považovali pro Egypt za vrcholně nedůstojné. Navíc se obávali, že československý příklad bude pro ostatní státy působit jako nebezpečný precedent a otevřeně po ČSR požadovali jmenování zplnomocněného ministra.

Československou diplomacii egyptská reakce naprosto zaskočila. Takovou odezvu vůbec neočekávala. Delikátnost celé situace umocňovala i skutečnost, že k Halfarovu novému jmenování došlo ještě před žádostí o nové *agrément*, o kterém se automaticky předpokládalo, že bude obratem uděleno. Ba co víc, informace o jmenování Halfara ministrem-rezidentem se brzy objevila na veřejnosti. Československo se tak vlastním přičiněním dostalo do pozice

státu jednajícího proti všem diplomatickým pravidlům, když nově jmenovalo svého zástupce bez předchozího schválení hostitelskou zemí. Jediným východiskem z nepříjemné situace se tak stalo jmenování zplnomocněného ministra pro Egypt. To ale dlouho odmítal přijmout ministr zahraničí E. Beneš. Zarputile trval na svém stanovisku, že hodnost ministra-rezidenta je výrazem povýšení vzájemných styků oproti dosavadnímu stavu a výrazem dobré vůle československé strany. Usoudil, „že se Egyptané s naším řešením smíří, když se jim znovu a znovu zdůrazní náš úmysl dát se zastupovat někým, kdo má větší autoritu než chargé d'affaires. Nemohou dobrou vůli odmítnout. Jinak bych Halfara odvolal“.⁶⁷ Egyptané se ale nesmířili. Nové *agrément* Halfarovi neudělili a tak nakonec musela povolit československá strana. Dne 28. července 1932, na den desátého výročí uznání Egypta de iure československou vládou, byl Karel Halfar jmenován do své vysněné funkce mimořádného vyslance a zplnomocněného ministra u dvora egyptského krále.⁶⁸ *Agrement* bylo Halfarovi uděleno 12. září 1932 a pověřovací listiny předal čerstvý vyslanec králi Fu'ádovi v královské audienci 19. prosince 1932.⁶⁹ Karel Halfar se ovšem netěšil ze své vyslanecké mise dlouho. Již k 30. listopadu 1933 byl z Káhiry odvolán do pražského ústředí, kde byl dán okamžitě na dovolenou s čekatelným a roku 1937 penzionován.

Halfarovým nástupcem se od 1. ledna 1934 stal jeden z referentů národohospodářské sekce MZV, Benjamin Schalatnay-Stachó. Schalatnay⁷⁰ se narodil v počestlé rodině roku 1886 na Žižkově. Středoškolská studia ale absolvoval v uherském Miškovci, kde roku 1909 odmaturoval na tamním gymnáziu. Pak se vrátil do Prahy, kde vystudoval tamní právnickou fakultu. Od roku 1910 působil na rakouském místodržitelství v Terstu, kde se mu v roce 1914 podařilo získat místo konceptního úředníka. Krátce na to jej povolali do armády, od roku 1916 působil v Polsku. Do služeb MZV nastoupil 1. prosince 1919 jako smluvní úředník, přičemž v letech 1919-21 působil v hodnosti vicekonzula v Úřadu československého delegáta v Budapešti. Do ústředí byl povolán po svém kontroverzním působení v Budapešti již v roce 1921.⁷¹ Přesto byl v roce 1923 převzat do trvalého pracovního poměru, přičemž o rok později byl na vlastní žádost přijat do stavu národohospodářské sekce. V roce 1927-30 pak působil na vyslanectví v Tokiu jako I. legační tajemník (zástupce vyslance), odkud se opět vrátil do národohospodářské sekce. V roce 1933 se navzdory nedávné diplomatické roztržce s Egyptem

⁶⁷ Citováno z poznámky J. Hanče z 25. února 1932 na příloze ke zprávě pro Beneše do Ženevy č. 12579/32/P z 5.2.1932. Vloženo v AMZV, DP 1918-39, karton č. 2, složka Vyslanectví ČSR v cizině-Káhira, podložka Karel Halfar, spis č.j. 12579/P/32 ze dne 30.1.1932.

⁶⁸ AMZV, Osobní spisy 1918-45, JUDr. Karel Halfar, spis č.j. 93039/I-2/32 ze dne 4.8.1932.

⁶⁹ AMZV, DP 1918-39, karton č. 2, složka Vyslanectví ČSR v cizině-Káhira, podložka Karel Halfar, spisy č.j. 106040/P/32 ze dne 13.9.1932 a č.j. 148760/P/32 ze dne 29.12.1932.

⁷⁰ Přídoměk Stachó začal Schalatnay používat až v roce 1933 jako staré slovenské jméno jeho rodiny odkazující na údajné udělení šlechtického titulu této rodině císařem Leopoldem I.

⁷¹ AMZV, Osobní spisy 1945-92, Benjamin Schalatnay-Stachó.

rozhodlo, že správy káhirského vyslanectví se chopí jeden z níže postavených diplomatů ve stavu národohospodářské sekce. Volba padla na Schalatnaye, který byl pověřen výkonem úřadu od 1. ledna 1934 s titulem Chargé d'affaires en titre.

S nástupem Shalatnaye přišel do Egypta mladý a mimořádně ambiciózní diplomat, který měl v této zemi reprezentovat Československo celých deset let. Jako svůj program si vytkl zdárné ukončení problému kapitulací, což se v roce 1937 konečně podařilo. Podařilo se mu rovněž prosadit vznik honorárního konzulátu v Por Saídu. Nejvýznamnější roli v čele káhirské legace sehrál právě v onom pohnutém období, kdy po počátečním váhání nastoupil cestu druhého odboje a udržel vyslanectví v Káhiře pro československý exil. Podařilo se mu to ale za cenu naprostého rozkladu československé komunity v Egyptě, který měl důsledky i pro něho samotného.⁷² Intriky, vedené znesvářenými skupinami Čechoslováků na Blízkém a Středním východě, vyústily nakonec v nedůvěru spojeneckých vojenských kruhů k Schalatnayově osobě, což jej nakonec stálo dosažení jeho vytoužené hodnosti vyslance a krátce na to vedlo k odvolání z jeho postu. Ještě za války proti němu bylo vedeno vyšetřování ve vztahu k jeho chování bezprostředně po okupaci, které posléze vyústilo v disciplinární řízení, jež ale nebylo do komunistického převratu skončeno. Od vyšetřování se upustilo hned po Schalatnayově „vyakčnění“ v březnu 1948. Sám Schalatnay se po válce do Československa už nevrátil. Zemřel v roce 1970 v Itálii.

Egyptští diplomaté zastupující Egyptské království v Československu

Otázka zřízení egyptského diplomatického zastoupení ve střední Evropě přišla na pořad dne na přelomu let 1924/25. Ve hře bylo hned několik variant, včetně zřízení vyslanectví v Praze pro celou oblast střední Evropy.⁷³ Nakonec dopadlo vše jinak. Svou roli hrálo i to, že v této době se už pomalu dostávaly z poválečné izolace poražené státy bývalých ústředních mocností, jejichž metropole (zejména Berlín a Vídeň) byly pro Prahu příliš silnou konkurencí. Otázka egyptského zastoupení v Praze nebyla na přelomu let 1924/25 egyptskými autoritami definitivně rozhodnuta a tak na jaře 1925 byla v Praze zřízena skromnější forma vyslanectví, jehož řízením byl pověřen diplomat v hodnosti chargé d'affaires en pied, jímž byl jmenován Mahmúd Sabit Bej, diplomat spřízněný sňatkem s královskou rodinou (jeho manželka byla sestřenicí královny) a působící do té doby na pozici I. tajemníka egyptského

⁷² Podrobněji k tomuto období v kapitole o reakci československého zastupitelského úřadu na 15.3.1939.

⁷³ Srovnej zprávy káhirského vyslanectví, resp. alexandrijského konzulátu v AMZV, DP 1918-39, karton č. 9, složka Egypt/1, spis č.j. 151560/VIII/24 ze dne 18.9.1924 a AMZV, DP 1918-39, karton č. 9, složka Egypt/2, založeno ve spisu č.j. 162129/A/25 ze dne 13.10.1925, spis č.j. 23651/II/25-zpráva Vyslanectví ČSR v Káhiře č.j. 284/6 pol. ze dne 3.2.1925.

vyslanectví v Londýně. *Agrément* mu bylo československou stranou uděleno 11. února 1925.⁷⁴ Egyptský *chargé d'affaires* dorazil do Prahy 26. března 1925 a o čtyři dny později se ujal oficiálně své mise předáním pověřovacích listin do rukou ministra zahraničí E. Beneše;⁷⁵ 30. březen 1925 je tak oficiálním datem zahájení činnosti egyptského vyslanectví v Praze, které zde existovalo až do května 1939, kdy bylo nuceno zastavit svou činnost. Po celou dobu bylo přitom běžnou praxí, že všichni tituláři egyptské legace (bez ohledu na to, zda sídlili v Praze, nebo ne) byli zároveň akreditováni u prezidenta republiky v hodnosti generálních konzulů. Jejich konzulární obvod představovalo celé území ČSR. V meziválečném období Egypt nezřídil žádný efektivní ani honorární konzulát na československém území.⁷⁶

V letech 1926-34 praktikoval Egypt úspornou variantu diplomatického zastoupení na úrovni mimořádného vyslance a zplnomocněného ministra. V čele úřadu se v tu dobu vystřídali dva vyslanci, jejichž rezidentní sídlo se ovšem nacházelo v Berlíně a do Prahy zajížděli jen na občasné pracovní návštěvy. První z nich byl akreditován u berlínské a československé vlády, druhý si svoje působíště rozšířil ještě o Varšavu. Pražské vyslanectví řídili většinou tamní diplomaté v hodnosti *chargé d'affaires*.

Prvním z těchto vyslanců byl osobní přítel krále Fu'áda Saifulláh Jusrí Paša.⁷⁷ Tento diplomat vedl delegaci egyptských pozorovatelů na mírové konferenci v Lausanne, poté působil ve funkci II. státního tajemníka Ministerstva zahraničí a v roce 1923 byl jmenován egyptským vyslancem ve Washingtonu. V letech 1926-28 působil na vyslaneckém postu v Berlíně a současně byl akreditován ve vyslanecké funkci i u pražské vlády. *Agrément* obdržel 13. prosince 1926 a 15. června 1927 předal své pověřovací listiny v oficiální audienci prezidentu T. G. Masarykovi.⁷⁸ Jeho mise ale trvala pouze do jara roku 1928, kdy se během své dovolené v Egyptě nepohodl s králem a na obě vyslanecké funkce na protest rezignoval.⁷⁹ Pražské vyslanectví během jeho éry řídili Mustafá al-Sádiq Bej a po něm Muhammad Abd al-Cháliq Hassún Bej.

Jusrího nástupcem se stal další králův intimus, dlouholetý šéf králova kabinetu, Hasan Naš'at Paša. *Agrément* mu bylo uděleno koncem srpna 1928 a pověřovací listiny předal

⁷⁴ AMZV, DP 1918-39, karton č. 9, složka Egypt/2, založeno ve spisu č.j. 162129/A/25 ze dne 13.10.1925, spis č.j. 23765/A/25 pres. ze dne 11.2.1925.

⁷⁵ AMZV, DP 1918-39, karton č. 9, složka Egypt/2, založeno ve spisu č.j. 162129/A/25 ze dne 13.10.1925, spis č.j. 49640/A/25 pres. ze dne 26.3.1925.

⁷⁶ Dodejme ještě, že ani záměr egyptské vlády zřídít v Praze konzulát po okupaci českých zemí v roce 1939 nebyl nakonec realizován.

⁷⁷ Byl s ním dokonce několikanásobně spřízněn příbuzenskými svazky. Král Fu'ád se oženil s jeho první manželkou a Jusrí paša uzavřel své druhé manželství s královou vlastní neteří.

⁷⁸ AMZV, DP 1918-39, karton č. 9, složka Egypt/2, podsložka Egypt-Jusrí Paša, spisy č.j. 185782/A/26 ze dne 13.12.1926 a č.j. 83327/A/27 ze dne 13.6.1927.

⁷⁹ AMZV, DP 1918-39, karton č. 9, složka Egypt/2, podsložka Egypt-Hasan Naš'at Paša, spis č.j. 110904/P/28 ze dne 22.8.1928.

prezidentu republiky 17. května 1929.⁸⁰ Ve svých 41 letech měl za sebou bohatou kariéru.⁸¹ Dosáhl právnického vzdělání v Káhiře a v Paříži a po svém návratu do Egypta působil jako právník až do vypuknutí První světové války. V roce 1915 ale přešel do sultánových služeb a v letech 1919-21 působil jako státní podtajemník ministerstva pro záležitosti náboženských nadací (waqfů). V té době se již silně politicky angažoval. Jeho hvězdná hodina přišla v letech 1922-25, kdy byl šéfem králova kabinetu. Stal se jednou z nejdůležitějších osobností egyptské politiky a hlavní oporou krále Fu'áda. Svým politickým působením si znepřátelil nejen wafdistickou stranu, ale nakonec i britskou Rezidenci, která si pak na králi vymohla Naš'atovo odstranění. Král „odklidil“ svého stoupence na vyslanecský post do Madridu a po jeho zrušení jej vyslal jako svého zástupce k perskému šáhovi. Roku 1928 byl Naš'at Paša jmenován vyslancem v Berlíně, v Praze a ve Varšavě, přičemž trvale sídlil v Berlíně. Na tomto postu setrval až do roku 1934. Později byl pověřen hodností egyptského vyslance v Římě. V řízení pražského vyslanectví se během jeho působení vystřídal dokonce tři egyptští chargé d'affaires: v letech 1928-29 Mahmúd Hassan Bej, v letech 1929-31 Alí Umar Sirrí Bej a od roku 1931 Abd al-Azíz Ghalib Bej.

Právě posledně jmenovaný, Abd al-Azíz Ghalib Bej, se stal Naš'atovým nástupcem coby oficiální titulář egyptského vyslanectví v Praze. Egyptská strana totiž nakonec přistoupila na reciproční snížení vzájemných diplomatických styků poté, když po vyslanci Halfarovi, jehož vyslanecskou hodnost si na pražské vládě egyptská diplomacie vynutila, stanul v čele československého vyslanectví v Káhiře pouhý chargé d'affaires en titre. Egyptská vláda pak již neakreditovala u československé hlavy státu žádného dalšího vyslance. V následujících deseti letech udržovaly obě země vzájemné diplomatické styky na úrovni chargé d'affaires, kteří byli současně akreditováni jako generální konzulové v obou zemích. Tento stav se změnil až v roce 1944, resp. 1947, tentokrát ovšem z popudu československé strany.

V letech 1934-39 působili v hodnosti šéfů pražského vyslanectví dva diplomaté. Prvním z nich byl už výše zmíněný Abd al-Azíz Ghalib Bej, působící na pražském vyslanectví v hodnosti chargé d'affaires ad interim již od roku 1931. Až do odchodu svého představeného, vyslance Hasana Naš'ata Paši, který sídlil trvale v Berlíně, zastával funkci jeho pražského zástupce a pražskou legaci de facto vedl. Po skončení Naš'atovy mise na podzim 1934 byl egyptskou vládou povýšen do hodnosti chargé d'affaires en titre s akreditací

⁸⁰ AMZV, DP 1918-39, karton č. 9, složka Egypt/2, podsložka Egypt-Hasan Naš'at Paša, spisy č.j. 112887/P/28 ze dne 25.8.1928 a č.j. 67322/P/29 ze dne 22.5.1929.

⁸¹ Srovnej zprávu káhirského vyslanectví z 21.9.1928 v AMZV, DP 1918-39, karton č. 9, složka Egypt/2, podsložka Egypt-Hasan Naš'at Paša, spis č.j. 126921/P/28 ze dne 27.9.1928.

u československého ministra zahraničí.⁸² Svě pětileté působení v Praze zakončil k 2. dubnu 1936, kdy byl povolán zpět do Káhiry. V jeho funkci ho vystřídal Muhammad Sulajmán Al-Hút Bej. Jeho pražská mise byla jeho prvním zahraničním vysláním, když na pražský post přišel z funkce vedoucího oddělení pro národnostní otázky egyptského MZV. Do Prahy přijel 30. října 1936 a oficiálně se ujal své funkce po předání pověřovacích listin ministru zahraničí K. Kroftovi dne 7. listopadu 1936.⁸³ Jeho mise předčasně skončila v květnu 1939, kdy bylo egyptské vyslanectví v Praze v důsledku nátlaku okupační mocnosti zrušeno.

Organizační vývoj československého zastoupení v Egyptě

Prakticky ihned po zahájení činnosti alexandrijského konzulátu se objevil problém, se kterým se československá zahraniční služba ve vztahu k Egyptu potýkala až do roku 1933. Má být sídlem československého zastoupení Káhira, nebo Alexandrie? Stanovení Alexandrie jako sídla československého konzulátu v roce 1919 ještě žádná diskuze neprovázela. Vycházelo se z toho, že Egypt bude pro Československo objektem jeho hospodářských zájmů, a proto bylo přirozené zřídit československé zastoupení v hospodářském centru země. Skutečnost ale byla trochu složitější. Alexandrie sice byla komerčním centrem, kde se nacházel nejdůležitější přístav země, kudy procházel prakticky veškerý import zahraničního zboží. Byl rovněž střediskem exportu bavlny, sídlila zde bavlnářská burza. Byl zde umístěn i hlavní celní úřad, časté místo intervencí zahraničních diplomatů. Sídlila zde rovněž nejvyšší instance smíšených soudů, soudících cizince. A konečně: Alexandrie se každým rokem na pět nejteplejších měsíců v roce stávala neoficiálním hlavním městem státu, když se spolu s panovníkem a jeho dvorem stěhoval do města a okolí celý diplomatický a konzulární sbor, špičky britské Residence a všechna ministerstva. Ani pro ryze obchodní konzulát bez jakékoli policejní agendy však nebylo možné obejít se bez pravidelných zákroků v Káhiře, a to jak vůči státní správě tak vůči komerčním subjektům. Káhira byla hlavním městem státu, kde sídlil panovník, britský Vysoký komisař, všechna diplomatická zastoupení, ministerstva a drtivá většina centrálních úřadů; stejně tak centrály prakticky všech významných firem, bank, obchodních a dopravních společností sídlily právě v Káhiře. Československá zahraniční služba tak stála před problémem, které město vybrat jako své zastoupení, když pro hájení svých zájmů bylo třeba pokrývat úřední agendou obě města.

⁸² AMZV, DP 1918-39, karton č. 9, složka Egypt/2, podložka Egypt- Abd al-Azíz Ghalib Bej, spis č.j. 114263/P/34 ze dne 14.9.1934.

⁸³ AMZV, DP 1918-39, karton č. 9, složka Egypt/2, podsložka Egypt-Muhammad Sulajmán Al-Hút, spisy č.j. 63825/II-1/36 a č.j. 147745/P/36 ze dne 7.11.1936.

Po vzniku alexandrijského konzulátu byli jeho představitelé s tímto problémem konfrontováni velmi brzy, a to tím spíše, že bezprostředně po válce bylo zapotřebí prakticky permanentních intervencí na centrálních úřadech, zejména na britské Residenci v Káhiře. S tím byl spojen i další problém. V Egyptě, ostatně jako i v jiných orientálních zemích, hrála důležitou roli otázka diplomatického statusu. Českoslovenští zástupci se při výkonu své úřední praxe permanentně setkávali s limity svých možností oproti svým kolegům, kteří měli diplomatický statut a tím pádem i vyšší prestiž a respekt před místními úřady. Absenci diplomatického pověření shledávali jako významnou překážku ve své práci, která je ve srovnání s kolegy z jiných misí znevýhodňovala. Diplomatické zastoupení měla přitom většina států, které byly v Egyptě zastoupeny. Šlo o pozůstatek z doby, kdy byl Egypt fakticky samostatným hráčem na mezinárodní scéně, jenž byl s Osmanskou říší spojen jen formálními vazbami. Bylo obvyklé, že cizí státy v Egyptě zastupovaly generální konzuláty, které byly zároveň diplomatickými agenciemi (v jejich čele stáli generální konzulové, kteří ovšem byli diplomatickými agenty svých vlád akreditovanými u egyptského místodržícího, resp. chedíva, a tudíž měli diplomatický statut). Po vyhlášení britského Protektorátu se Britové snažili o utlumení diplomatického charakteru cizích zástupců v Egyptě. Projevilo se to zejména tím, že po první světové válce bránili vzniku nových zastoupení s diplomatickým charakterem. Britové navíc otázku nových diplomatických zastoupení spojovali s otázkou nároku na kapitulační práva, ačkoli z čistě věcného hlediska šlo o dvě zcela odlišné věci. Československo se s tímto přístupem setkala hned při udělení *exeqatur* vicekonzulovi Wachtelovi v prosinci 1919. V nótě oznamující udělení *exeqatur* bylo hned vzápětí uvedeno, že Wachtelova mise bude prosta jakýchkoli diplomatických privilegií a jurisdikce dle kapitulačního režimu.⁸⁴

Již po pouhém roce činnosti československého konzulátu v Alexandrii bylo zřejmé, že zastoupení prostřednictvím pouhého „obchodního“ konzulátu v Alexandrii československým potřebám nevyhovuje. Události se pohnuly dopředu v okamžiku, kdy se rozhodlo, že do Egypta bude povolán československý vyslanec ve Švýcarsku, Dr. Cyril Dušek. Tento agilní diplomat se začal otázce charakteru zastoupení československého státu a pozice jeho občanů v Egyptě věnovat ještě ze svého bernského postu. Měl v tomto ohledu i určitou výhodu, neboť právě v této době Švýcarsko řešilo stejný problém jako Československo. Usilovalo o zřízení generálního konzulátu se stejným charakterem, jaký měly v Egyptě ostatní evropské státy. Britové jim ale kladli takové překážky, že Švýcarsko od zřízení svého zastoupení nakonec upustilo. Dušek tuto záležitost sledoval velmi pozorně a sám celou problematiku poctivě

⁸⁴ AMZV, Osobní spisy 1918-45, Jiří Wachtel, spis čj. 3874/1919 pres. ze dne 16.7.1919.

studoval. Proti pražskému ústředí, které o tom nemělo prakticky žádné informace, získal v této oblasti takový přehled, že MZV ve věci káhirského zastoupení přebíralo Duškova stanoviska takřka doslova. Na jeho popud se MZV obrátilo na Foreign Office nótou, ve které žádalo Velkou Británii, aby umožnila vznik československého generálního konzulátu v Káhiře s diplomatickým charakterem a s identickou jurisdikční pravomocí, jakou disponují ostatní zastoupení západních států.⁸⁵ Britové celkem očekávaně reagovali stejně jako v případě Švýcarska.⁸⁶ S tím se ale Dušek smířil jen v případě kapitulací. Doporučil MZV, aby se v otázce kapitulací přijalo britské hledisko a aby se práva československých občanů v Egyptě zabezpečila bilaterální dohodou s Brity na bázi nedávno uzavřené britsko-dánské smlouvy.⁸⁷ Českoslovenští občané by tak spadali pod pravomoc britských konzulárních soudů.⁸⁸ Odepření diplomatického zastoupení ale Dušek odmítl tak snadno akceptovat a i po svém příjezdu do Egypta vybízel MZV, aby s Brity o tomto problému jednalo.⁸⁹ Doufal, že by bylo možné alespoň v tomto ohledu britskou vládu ovlivnit. Bylo mu známo, že československou žádost podpořil v Londýně i britský Vysoký komisař v Egyptě, lord Allenby.⁹⁰ Vše se nakonec vyřešilo po několika týdnech, když Allenby prosadil v Londýně svoji koncepci „egyptské“ politiky. Egypt vyhlásil nezávislost a otázka cizích zastoupení v zemi přešla do výlučné kompetence egyptské vlády, která se naopak z prestižních důvodů vyslovovala pro co nejširší počet diplomatických zastoupení na svém území.

Otázka československého zastoupení se tak dostala do jiné roviny. Již nešlo o to, zda československé zastoupení v Egyptě bude mít diplomatický charakter, nýbrž o to, jaký typ diplomatického zastoupení Československo pro svůj úřad v Egyptě zvolí. Dušek se ale zároveň tímto vývojem událostí ocitl v poněkud delikátní situaci. Generální konzulát v Káhiře totiž zatím existoval spíše jen na papíře. Jeho zřízení schválil ministr zahraničí 19. listopadu 1921 a přesně o měsíc později, dne 19. prosince 1921, jeho zřízení odsouhlasila vláda s tím,

⁸⁵ AMZV, ZÚ Londýn, karton č. 27, složka R.A.47. - Diplomatické zastoupení Káhira, č.j. J.A.B./7131/21 ze dne 5.8.1921.

⁸⁶ Srv. Opis nóty Foreign Office z 21.9.1921. AMZV, ZÚ Londýn, karton č. 27, složka R.A.47. - Diplomatické zastoupení Káhira, č.j. S.R. 225/21.adm. ze dne 11.10.1921.

⁸⁷ AMZV, ZÚ Londýn, karton č. 27, složka R.A.47. - Diplomatické zastoupení Káhira, č.j. 1072/22 ze dne 6.2.1922.

⁸⁸ To se nakonec i na krátkou dobu skutečně stalo, když se britské konzulární soudy ujaly ve dvou případech záležitostí československých občanů. (Srovnej Duškovu zprávu Benešovi do Janova č.j. 5/22 pol. z 12.4.1922 v AMZV, KM, karton č. 69, složka Státy-Egypt, spis č.j. 83144/22.) Umožnila to neformální dohoda československého konzula v Alexandrii s britskou Residencí. Zůstalo ale jen u neformální dohody, protože do vyhlášení egyptské nezávislosti 15. března 1922 se oficiální dohoda s britskou stranou na bázi britsko-dánské konvence z 28. září 1921 nepodařilo uzavřít. Po vyhlášení egyptské nezávislosti tak patronát britských konzulárních soudů nad československými občany pomínil a československá diplomacie se v této otázce ocitla opět na začátku.

⁸⁹ AMZV, ZÚ Londýn, složka R.A.47. - Diplomatické zastoupení v Káhiře, karton č. 27, spis č.j. 2790/22 ze dne 4.4.1922.

⁹⁰ AMZV, ZÚ Londýn, složka R.A.47. - Diplomatické zastoupení v Káhiře, karton č. 27, spis č.j. 3712/22 ze dne 8.5.1922.

že káhirský úřad nahradí alexandrijský konzulát, který bude po aktivaci káhirského úřadu zrušen.⁹¹ Britská vláda udělila svůj souhlas v prosinci 1921 s výhradou jeho nediplomatického a „nekapitulacího“ charakteru. Dušek ve své hodnosti generálního konzula přicestoval do Egypta v lednu 1922, avšak vzhledem k rychlému sledu událostí v Egyptě již nestihl proběhnout slavnostní akt s předáním konzulského patentu. Tak se stalo, že po většinu roku 1922 byla Duškova pozice v Egyptě de iure neoficiálního rázu. Musel počkat, až mu dorazí nové pověřovací listiny reflektující nové státoprávní změny v Egyptě. K tomu ale nemohlo dojít dříve, než se v Praze rozhodlo, jaký typ diplomatického zastoupení pro Egypt vlastně československá vláda zvolí. Duškova pozice se tak podobala spíše postavení privátní osoby nežli oficiálního reprezentanta státu. Nebyl členem konzulárního sboru a nemohl se obracet úředně na egyptské autority. Zůstal izolovaný, bez jakéhokoli personálu, ve svém káhirském hotelu a veškeré úřední záležitosti musel vyřizovat prostřednictvím Blahovského a jeho alexandrijského konzulátu. Na zrušení konzulátu v Alexandrii tak nebylo ani pomyslení, poněvadž za dané situace šlo o jediné československé zastoupení, které mohlo v Egyptě de iure působit. Rozpočtově přitom již alexandrijský úřad neexistoval, protože rozpočet na rok 1922 počítal pouze s generálním konzulátem v Káhiře. Provoz alexandrijského konzulátu byl hrazen z položky káhirského úřadu, jenž de facto neexistoval. Tato svízelná a poněkud nepřehledná situace vedla Duška ke snaze, aby se v Praze pokusil prosadit definitivní vyřešení otázky československého zastoupení v Egyptě. Ve svých koncepčních návrzích, zasílaných do Prahy, se zabýval hlavně dvěma zásadními otázkami:

- 1) jaký typ diplomatického zastoupení by byl v Egyptě pro Československo nejvhodnější?
- 2) jak nejlépe zabezpečit pokrytí úřední agendy v Káhiře i v Alexandrii zároveň, tj. zda a v jaké formě by bylo možné prosadit paralelní existenci nového úřadu v Káhiře společně s již zaběhnutým konzulátem v Alexandrii?

V první otázce šlo v podstatě o to, zda v Egyptě bude zřízen generální konzulát s diplomatickým statutem, nebo zda bude zřízeno plnohodnotné vyslanectví. Dušek se ve svých zprávách vyslovoval pro druhou variantu. Argumentoval zvýšenou citlivostí egyptských kruhů na prestižní aspekty vůči nově vzniklému egyptskému státu. Zároveň upozorňoval, že tuto variantu zvolila drtivá většina v Egyptě zastoupených států. Pro MZV bylo obecně v těchto otázkách rozhodující v první řadě hledisko finanční. Náklady na vydržování úřadu s mimořádným vyslancem a zplnomocněným ministrem v čele byly samozřejmě vyšší než v případě generálního konzulátu s diplomatickým charakterem, který

⁹¹ AMZV, I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 68, spis č.j. 32860/V-3/21 ze dne 8.11.1921.

mohl být obsazen i diplomatem na nižší úrovni. Vzhledem k tomu, že vedoucím zastupitelského úřadu v Egyptě byl Cyril Dušek, diplomat první třídy s titulem vyslanec, tento problém v případě Káhiry zcela odpadl. Rozpočtové dopady obou variant byly za Duškova vedení stejné a tak MZV souhlasilo, aby Československo, po vzoru většiny ostatních v Egyptě zastoupených států, zřídilo v Egyptě vyslanectví.⁹² Rozhodnutí MZV následně oficiálně potvrdila československá vláda 21. prosince 1922. Egyptské vládě byl úmysl zřídit vyslanectví oznámen již v nótě z 28. července 1922, kterou Československo uznalo egyptskou nezávislost *de iure*. Československá vláda v ní oznamovala, že uznává Egyptské království za nezávislý stát, že si přeje zřídit v Egyptě vyslanectví a že zamýšlí jmenovat vyslancem dosavadního generálního konzula v Káhiře, Dr. Cyrila Duška. O udělení *agrément* informoval MZV egyptský ministr zahraniční nótou z 25. listopadu 1922.⁹³ To bylo již v době, kdy se Duškovi po skončení letní sezony konečně podařilo zprovoznit káhirský úřad. Když Dušek v oficiální audienci konané 14. dubna 1923 předal králi své pověřovací listiny, začal ještě téhož dne káhirský úřad oficiálně fungovat jako československé vyslanectví v Egyptě. Otázka teritoriální působnosti nového vyslanectví se definitivně vyřešila až za působení Duškova nástupce, Vladimíra Hurbana. Vyslanectví pokrývalo agendu teritorií Egypta a Súdánu, do roku 1926 také Palestiny a po zřízení československého honorárního konzulátu v Larnace převzalo jakožto jeho nadřízený úřad pod svoji agendu také Kypr.⁹⁴

V otázce zachování alexandrijského úřadu si Dušek udělal názor poměrně rychle. Krátce po svém příjezdu do Egypta se stal stoupencem zachování existence alexandrijského konzulátu a v tomto smyslu působil na pražské ústředí až do své smrti v lednu 1924. MZV dalo Duškovi na srozuměnou, že realizace návrhu je přímo závislá na rozpočtovém řešení. Ministerstvo explicitně odmítlo jakékoli navýšení rozpočtu pro československé zastoupení v Egyptě,⁹⁵ případný provoz alexandrijského úřadu musel být hrazen na úkor rozpočtu káhirského úřadu. Dušek na to zareagoval úsporným projektem expozitury káhirského vyslanectví v Alexandrii, vedené jediným úředníkem – vicekonzulem a fungující v době letní sezony zároveň jako působiště pro vyslanec.⁹⁶ Na tento návrh zareagovalo kolegium ministra počátkem roku 1923 doporučením ponechat alexandrijský úřad v Duškem navrhované

⁹² Za Duškových nástupců se ustálila praxe, že káhirské vyslanectví bylo sice zachováno, ale jeho vedením byli pověřeni diplomaté nižších tříd v hodnosti *chargé d'affaires en pied*, tedy podobné řešení, ke kterému sáhla československá diplomacie v případě Íránu a jinde. Tím bylo zajištěno snížení finančních nákladů u zastupitelských úřadů v méně důležitých zemích, avšak egyptská strana tuto praxi vnímala spíše nepříznivě, jak se nejspíše ukázalo během působení Karla Halfara.

⁹³ AMZV, DP 1918-39, karton č. 2, spis č.j. 183699/VIII/22 ze dne 2.12.1922.

⁹⁴ AMZV, I. sekce, I/1-I/2 – čl. ZÚ v cizině, karton č. 27, složka Egypt.

⁹⁵ Srv. AMZV, I. sekce, I/1 a I/2 – čl. konzuláty v cizině, karton č. 68, spis č.j. 69 030/V-3/22 ze dne 4.5.1922 a spis č.j. 110 016/V-3/22 ze dne 22.7.1922.

⁹⁶ AMZV, I. sekce, I/1 a I/2 – čl. konzuláty v cizině, karton č. 68, spis č.j. 141 158/V-3/22 ze dne 23.9.1922.

úsporné formě jako vicekonzulát.⁹⁷ Tím byla existence alexandrijského úřadu prozatím zachována a zdálo se, že má i do budoucna zajištěné dobré vyhlídky na to, aby svoji existenci obhájil i do budoucna. Definitivní rozhodnutí však nepadlo a náhlá smrt vyslance Duška, hlavního zastávce existence alexandrijského úřadu, dosavadní vývoj zvrátila. Prezidium MZV navrhlo dvě varianty řešení: první množností bylo soustředit se čistě na obchodní rozměr československé relace k Egyptu a v tom případě zrušit káhírské vyslanectví a zřídit generální konzulát v Alexandrii. Pro tento návrh se vyslovil i bývalý konzul v Alexandrii a dočasný správce vyslanectví po Duškově smrti, konzul Antonín Blahovský. Druhou variantou bylo zohlednit politickou stránku věci, tedy zachování vyslanectví v Káhiře; v takovém případě ale již nebylo možné nadále vydržovat alexandrijský úřad. Jako náhradu za ztrátu pozic v Alexandrii prezidium navrhlo zřídit v Alexandrii honorární konzulát, k němuž by se mohl na výpomoc přidělit někdo z personálu káhírského vyslanectví.⁹⁸

Nakonec se prosadila varianta číslo dvě. Neprosadil se ani návrh nového šéfa káhírského úřadu, Vladimíra Hurbana, aby se alexandrijský konzulát po vzoru jiných států zachoval alespoň formálně tak, že by měl formální sídlo v jednom z hotelů, kam by jednou za čtrnáct dní dojížděl úředník z Káhiry vyřídit došlou agendu.⁹⁹ Hurbanovy možnosti ve věci záchrany alexandrijského úřadu již byly fakticky vyčerpány. V situaci, kdy nájemní smlouva na úřední prostory měla co nevidět vypršet a kdy už byl odvolán do ústředí i personál obstarávající alexandrijskou agendu, nemělo prakticky žádný smysl pokoušet se zvrátit rozhodnutí ministerstva. Efektivní konzulát v Alexandrii byl definitivně zrušen k 15. září 1924 a jeho agenda přešla na káhírské vyslanectví.¹⁰⁰

Tím ale celá věc pro Vladimíra Hurbana neskončila. Po určité době, kdy se blíže obeznámil s egyptskými poměry začal sám rozvíjet myšlenku, s níž při likvidaci efektivního konzulátu přišlo samo ministerstvo. Začal usilovat o vytvoření honorárního konzulátu, u kterého by mohl pracovat efektivní jeho vyslanectví. Výsledkem jeho hledání bylo zřízení honorárního konzulátu v Alexandrii, jenž fungoval v letech 1928-32 a u něhož byl po celou dobu přidělen jeden z úředníků káhírského vyslanectví, František Nečas.¹⁰¹ Za honorárního konzula vybral Hurban francouzského usedlíka v Alexandrii, obchodníka Victora Mathieua, který projevil ochotu bezplatně poskytnout kancelářské prostory pro československého

⁹⁷ AMZV, I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 68, spis č.j. 145988/V-3/22.

⁹⁸ AMZV, I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. ZÚ v cizině, karton č. 27, složka Egypt, spis č.j. 20115/V-3/24 ze dne 4.2.1924.

⁹⁹ AMZV, I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 68, spis č.j. 70208/V-3/24 ze dne 23.4.1924.

¹⁰⁰ AMZV, I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 68, spis č.j. 156182/V-3/24 ze dne 26.9.1924.

¹⁰¹ AMZV, osobní spisy 1945-92, František Nečas.

úředníka vyslaného z Káhiry. Československá vláda jej jmenovala do funkce 2. července 1928, *exequatur* obdržel od egyptské strany a 19. listopadu 1928 zahájil honorární konzulát v Alexandrii úřední činnost.¹⁰² Vztah s Victorem Mathieuem byl upraven tím způsobem, že on sám bude vykonávat pasovou, vízovou a ověřovací agendu, za kterou bude vybírat konzulární poplatky, z nichž měl každý rok odvést 100 LE československému státu. Pokud by vybral více, mohl si rozdíl nechat na úhradu svých režijních nákladů spojených s výkonem úřadu; pokud by ale vybral méně, musel rozdíl doplatit ze svého. Ostatní část konzulární agendy vykonával státem placený úředník, který byl k honorárnímu úřadu přidělen. Mathieu se zavázal zajistit mu bezplatně podmínky k jeho práci. Dohoda byla s Mathieuem uzavřena v roce 1928, tedy ještě v době konjunktury. Hospodářská krize – ač měla pro Egyptě daleko mírnější dopady než jinde – měla nepříznivý vliv na cestovní ruch a na činnosti, z nichž se vybíraly konzulární poplatky. Pro Mathieua se finančně stal úřad československého honorárního konzula zřetelně ztrátovým podnikem, o který nakonec ztratil zájem. Na svůj úřad rezignoval k 31. prosinci 1932. V té době se ale opět dostala do hry varianta opětovného zřízení efektivního konzulátu v Alexandrii. MZV připadl úkol podílet se v době hospodářské krize na podpoře skomírajícího československého exportu. Měly se zřídit nové, svým charakterem „obchodní“ konzuláty v hospodářsky exponovaných centrech. Mezi prvními kandidáty byl právě konzulát v Alexandrii, jehož zřízení se skutečně podařilo prosadit. Definitivně o jeho založení rozhodla vláda na svém zasedání 22. prosince 1933. Jeho vedením byl pověřen konzul Stanislav Kovář.¹⁰³ *Exequatur* mu bylo uděleno 15. dubna 1934, kdy také úřad zahájil oficiálně úřední činnost.¹⁰⁴

Po aktivaci efektivního konzulátu v Alexandrii se novému československému *chargé d'affaires* v Egyptě podařilo prosadit vznik ještě jednoho úřadu - honorárního konzulátu v Port Saídu, čímž se soustava československého zastoupení dobudovala do podoby, kterou považovali českoslovenští diplomaté v Egyptě i v ústředí za optimální. O vznik honorárního konzulátu v Port Saídu se přitom snažil ještě Vladimír Hurban. Na sklonku svého působení v Egyptě podal návrh do Prahy na jmenování tamního notábla s dávnými českými kořeny, podnikatele v oboru námořního zasilatelství Jamese Slavicka.¹⁰⁵ Za tohoto kandidáta se Hurban velmi přimlouval, protože s ním měl osobně velmi příznivou zkušenost, když mu nezištně pomohl s několika konzulárními případy, týkajícími se repatriace československých dezertérů z francouzské cizinecké legie. Jeho návrh ale ministerstvo rezolutně odmítlo jako

¹⁰² AMZV, I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. ZÚ v cizině, karton č. 27, složka Egypt.

¹⁰³ AMZV, osobní spisy 1945-92, Stanislav Kovář.

¹⁰⁴ AMZV, I. sekce, I/1-I/2 – čsl. ZÚ v cizině, karton č. 27, složka Egypt.

¹⁰⁵ AMZV, I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 113, spis č.j. 43482/I-1/30 ze dne 17.4.1930.

zbytečný; po tomto striktním odmítnutí se již Hurban ve věci Port Saídu neexponoval.¹⁰⁶ Věci se znovu ujal až Benjamin Schalatnay-Stachó, a to již krátce po svém příjezdu do Káhiry. Se svou iniciativou narazil stejně tvrdě jako před ním Hurban. Stanovisko národohospodářské sekce MZV bylo i po čtyřech letech nekompromisně zamítavé. Na rozdíl od Hurbana si ale Szalatnay svůj záměr na ministerstvu doslova vybojoval.¹⁰⁷ Když koncem roku 1934 konečně získal pro projekt souhlas pražského ústředí, předložil mu počátkem následujícího roku návrh se jmény 4 kandidátů a s doporučením na spolumajitele firmy Simon Artz, francouzského státního příslušníka Maxe Mouchlyho. Ten patřil k předním notáblům Port Saídu a byl jedním ze dvou spolumajitelů největšího obchodního domu ve městě, který se nacházel přímo naproti východu z celnice a v jehož sortimentu nikdy nechybělo zboží československé provenience. Max Mouchly již působil v té době jako honorární konzul spojeneckého Rumunska, ale vzhledem k tomu, že šlo o zemi, která Československu v Egyptě nijak nekonkurovala (Rumuni exportovali v první řadě ropu a pak již jen surové dřevo), politicky byla s Československem ve spojeneckých vztazích a navíc se Mouchlyho činnost ve prospěch Rumunska prakticky omezovala pouze na spolupráci s rumunskou námořní plavbou, nepředstavoval Mouchlyho rumunský úřad pro Schalatnaye ani pro pražské ústředí žádnou překážku (tehdejší předpisy pro zřizování československých honorárních úřadů kumulaci několika čestných funkcí připouštěly). MZV vyjádřilo s jeho osobou souhlas na jaře 1935,¹⁰⁸ pro jeho kandidaturu se později vyslovilo i ÚOŽK a MPOŽ.¹⁰⁹ Československá vláda souhlasila s Mouchlyho jmenováním na svém zasedání 20. září 1935¹¹⁰ a 19. listopadu 1935 udělil král Fu'ád příslušné *exequatur*. Honorární konzulát v Port Saídu zahájil úřední činnost 6. prosince 1935.¹¹¹

Soustava československého zastoupení v Egyptě tak byla tímto krokem definitivně dobudována a v této podobě již zůstala zachována až do konce První republiky. Úspěšná opatření MZV za Druhé republiky ale tuto pracně budovanou soustavu opět rozbila. K 31.

¹⁰⁶ Slavick se později stal honorárním konzulem Argentiny a ještě později honorárním konzulem Rakouska.

¹⁰⁷ AMZV, I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 113, spisy č.j. 43857/I-1/34 ze dne 5.4.1934, č.j. 48340/I-1/34 ze dne 12.4.1934, č.j. 69711/I-1/34 ze dne 2.7.1934 a č.j. 69711/I-1/34 ze dne 2.11.1934.

¹⁰⁸ AMZV, I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 113, spis č.j. 10451/I-1/35 ze dne 5.3.1935 a spis č.j. 51459/I-1/35 ze dne 18.4.1935.

¹⁰⁹ AMZV, I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 113, spis č.j. 102944/I-1/35 ze dne 10.8.1935.

¹¹⁰ AMZV, I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 113, spis č.j. 120980/I-1/35 ze dne 24.9.1935.

¹¹¹ AMZV, I. sekce, I/1-I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 113, spis č.j. 161956/I-1/35 ze dne 19.12.1935.

prosinci 1938 byl zlikvidován efektivní konzulát v Alexandrii a jeho agenda byla opět převedena zpátky pod káhirské vyslanectví.

2.3 Politické vztahy

2.3.1 Repatriace československých zajatců z Egypta a desekvestrace majetku československých občanů v Egyptě

Nejnáléhavějším úkolem, jímž se českoslovenští zástupci v Egyptě museli zabývat bezprostředně po svém příchodu do Egypta, byly intervence ve prospěch československých občanů, kteří ještě mnoho měsíců po skončení První světové války trpěli omezením základních občanských svobod. Do nepříznivé pozice se tito lidé dostali po vyhlášení válečného stavu mezi Velkou Británií a Rakousko-Uherskem a jejich postavení se ještě zhoršilo poté, co se do válečného konfliktu zapojila Osmanská říše. Občané habsburské monarchie v Egyptě, žijící do té doby jako svobodní lidé, začali náhle podléhat mnoha nepříjemným omezením. Jejich jména byla zanesena na tzv. *Enemy Subject List* a byli podrobeni ohlašovací povinnosti na příslušné policejní stanici. Jejich svoboda pohybu byla významně omezena. Navíc byli citelně zasaženi po materiální stránce, protože jejich majetek byl úředně sekvestrován. Později se jejich životní podmínky ještě více zhoršily, když mnoho rakousko-uherských příslušníků bylo internováno. Tomu se vyhnula jen hrstka českých národoveckých krajanů, kteří si díky svým úzkým stykům s ruským a srbským konzulátem vymohli na britských úřadech výjimku.¹¹² Většinu ale zadržovali v několika internačních táborech v Egyptě, některé z nich převezli na Maltu. Civilní internační tábory byly zřízeny nejen pro muže – civilisty, ale i (v mírnější formě) pro jejich ženy s dětmi. Po skončení První světové války byli navíc do britských internačních táborů transportováni zadrženi Čechoslováci z ostatních asijských oblastí britské říše, ba i z Austrálie a Nového Zélandu. Kromě civilních táborů se českoslovenští občané nacházeli i v táborech vojenských. Jednalo se zejména o příslušníky rakousko-uherského divizionu horského dělostřelectva von Marno, který byl v roce 1916 nasazen na suezské frontě.¹¹³

Na propuštění na svobodu si museli internovaní Čechoslováci počkat až do podzimu 1919, kdy byla dojednána St. Germainská mírová smlouva s Rakouskem. Ani pak ale neprobíhalo propuštění internovaných nijak hladce. U značného množství Čechoslováků

¹¹² AMZV, fond Osobní spisy 1918-45, Dr. Lípa Adolf a AMZV, fond IV. sekce, Karton č. 670, spis č.j. 625/20 ze dne 9.2.1920.

¹¹³ K tomuto tématu viz. paměti důstojníka divizionu horského dělostřelectva von Marno Karla Jaroše (1894-1966), vydané tiskem Petrem Havlem. Karel Jaroš, *Z turecké armády do egyptského zajetí*, Praha 1995.

nebyla úplně jasná jejich státní příslušnost a vzhledem ke své internaci a absenci československého zastoupení v Egyptě neměli tito lidé žádnou možnost opatřit si československé doklady. Mnozí z nich dokonce ani netušili, že se stali občany ČSR. Situace se významně zlepšila až poté, co 17. listopadu 1919 dorazil do Egypta repatriční komisař Ministerstva národní obrany, major František Štilip. V okamžiku svého příjezdu do Egypta disponoval pouze seznamem čtyřiceti civilních osob internovaných v civilním internačním táboře Sidi Bishr.¹¹⁴ Ve svém prosincovém hlášení do Prahy již ale musel uvést, že ještě před koncem své mise se dopracoval k číslu tři sta sedmdesát jedna zadržovaných Čechoslováků a dalších třicet propuštěných bez dokumentů. Z tohoto počtu mu bylo nahlášeno celkem čtyřicet dva zajatých vojenských osob. Kromě toho musel Štilip intervenovat i za třicítku československých příslušníků, kteří sloužili v řadách britské armády v Egyptě a kteří dosud nebyli britskými autoritami propuštěni, ačkoli jim bylo slíbeno uvolnění ze svazku britské branné moci ihned po skončení bojů. Celkem uvedl Štilip ve svých hlášeníh sedm internačních míst na egyptském území, kde byli soustředěni českoslovenští příslušníci. Za pomoci Štilipa byli postupně propouštěni a repatriováni z Egypta na přelomu let 1919/1920.

Dalším problémem, souvisejícím bezprostředně s ukončením První světové války, jež musely v Egyptě československé úřady řešit, byla otázka uvolnění zablokovaného majetku československých subjektů. Po válce se tyto záležitosti staly předmětem jednání mezi poraženými státy a Dohodou. Z něj vyplynulo, že sekvestrovaný majetek vítězných států má být navrácen zpět původním vlastníkům.¹¹⁵ Právními podklady umožňující spuštění desekvestrací se staly příslušné pasáže mírových smluv. V případě československých občanů šlo o článek 249 Saint Germainské smlouvy, resp. o článek 232 Trianonské mírové smlouvy.¹¹⁶ Konkrétní realizace desekvestrací však byla plně v kompetenci příslušné země. Pravidla, zavedená Velkou Británií, patřila k těm nejpřísnějším. Kromě toho, že vyžadovala přísné dodržení podacích lhůt, se jednalo zejména o to, že dle jejího výkladu nenastavila ustanovení mírových smluv pevná kritéria pro přeměnu bývalých rakouských či uherských právnických osob v subjekty nástupnických států.¹¹⁷ Velká Británie proto odmítala vydávat majetek právnickým osobám nástupnických zemí. Tento přístup modifikovala až v roce 1927,

¹¹⁴ Patrně šlo o seznam osob, který MZV obdrželo v srpnu 1919 spolu se žádostí jednoho z civilních zajatců v Sidi Bishr o diplomatický zákrok ve prospěch zadržovaných československých občanů. MZV na tuto žádost reagovalo instrukcí československému vyslanectví v Londýně, aby se u britských úřadů zasadilo o propuštění těchto lidí. Viz AMZV, V. sekce, karton č. 434, spis č.j. 22705/1919 ze dne 9.8.1919.

¹¹⁵ Ladislav Urban, Sekvestrace a desekvestrace našeho jmění v cizích státech, in: Ročenka Československé republiky 1923, s. 49.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Tamtéž.

kdy ji k tomu přinutila soudní cestou československá Union banka.¹¹⁸ Vyřizováním celé agendy byl pověřen *Foreign Office*, v dominiích, v Indii a v protektorátech pak tamější britské úřady. V Egyptě se touto agendou zabývaly orgány britského Vysokého komisariátu, a to v letech 1919-1926.¹¹⁹ Pro Čechoslováky v Egyptě šlo o okolnost velmi příznivou, protože na rozdíl od britských úřadů v Londýně či jednoho v Impériu britská Rezidence v Egyptě vyřizovala žádosti o desekvestraci bez zbytečných průtahů.

Zřízení československého konzulátu v Alexandrii v únoru 1920 znamenalo pro československé usudlíky v Egyptě velikou úlevu. K jejich vyškrtnutí z nepřátelského seznamu a následnému podání žádosti o desekvestraci majetku vyžadovaly britské úřady doklad o nabytí československé státní příslušnosti. Působení vicekonzula Wachtela přímo v Egyptě výrazně zvýšilo dostupnost potřebných dokladů. Na počátku svého působení byl československý konzulát doslova zavalen žádostmi o vystavení různých potvrzení a osobních dokladů. Wachtel také podnikl velké množství osobních intervencí v úřadu Vysokého komisariátu, několikrát dokonce přímo u britského Vysokého komisaře maršála Allanbyho. Dle jeho hlášení přistupovali Vysoký komisař a britské úřady k Čechoslovákům s přátelskou náklonností. Celý desekvestrační proces probíhal plynule a poměrně rychle – jistě i proto, že vzhledem k nízkému počtu Čechoslováků v Egyptě nebyl celkový počet žádostí vysoký a v drtivé většině případů šlo o majetek fyzických osob. Komplikace, které se dostavily u několika jednotlivých kauz, byly ojedinělými výjimkami v celkově bezproblémovém procesu.¹²⁰ Větší potíže nastaly pouze u žadatelů, kteří měli zablokovaný majetek hned v několika částech britské říše najednou. Tito lidé totiž obvykle podávali jedinou žádost do Londýna v domněnání, že jednotlivé úřady si příslušné podklady mezi sebou přepošlou. Když konečně zjistili, že se tak neděje, neměli už žadatelé kvůli přísným podacím lhůtám žádnou

¹¹⁸ Ladislav Urban, Desekvestrace československého majetku, práv a zájmových účastenství, in: Ročenka Československé republiky 1928, s. 24-25.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Přesto se ale československá diplomacie nevyhla nepřijemnému incidentu právě v souvislosti s jednou takovou výjimkou. Šlo o kauzu zablokovaného majetku známé rodiny Stressů, původem ze severních Čech. Vliv této rodiny si totiž dokázal najít cestu až do egyptského oddělení britského *Foreign Office*. Odsud se následně snesla kritika na Allanbyho, že se údajně dopouští špatného zacházení s Čechoslováky. Vysoký komisař si pak povolal k vysvětlení československého vicekonzula a nijak neskrýval své rozhořčení. Celá záležitost byla urovnána oficiálním poděkováním československého vyslanectví v Londýně maršálu Allanbymu za jeho přátelské projevy vůči Čechoslovákům a orgánům Republiky v Egyptě. Nezdá se ovšem, že by tento incident nějak vážně poznamenal Allanbyho postoj k Čechoslovákům. Krátce poté naopak demonstroval svou přízeň oficiálním uvítáním transportu československých legií vracejících se z Ruska. V Port Saídu vykonal přehlídku 6. hanáckého pluku a celé velení v čele s generálem Syrovým přátelsky přivítal přímo v Káhiře. AMZV, PZ Alexandrie, 1920, č. 3.

možnost reagovat. I zde ale vyšel britský Vysoký komisariát v Egyptě Čechoslovákům vstříc a povolil jim výjimečné prodloužení podacích lhůt.¹²¹

Celkově lze konstatovat, že průběh desekvestrací v Egyptě byl oproti většině ostatních částí britské říše bezproblémový a velmi rychlý. Celý proces se – až na několik výjimek – podařilo stihnout do začátku roku 1921. MZV odhadovalo, že se tímto způsobem podařilo „vysekvestrovat“ řádově několik set tisíc liber.¹²² Problematika desekvestrací měla ale i jinou rovinu. Mohla totiž do značné míry posílit československou pozici v Egyptě. Hrál se hlavně o to, zda si Československo podrží významné členy bývalé rakousko-uherské kolonie, kteří měli silný potenciál stát se klíčovou oporou československého obchodu v Egyptě. Tito lidé patřili kdysi k předákům prestižní rakousko-uherské kolonie. Většinou byli německého nebo maďarského původu, případně se jednalo původem o levantské židy z východního Středomoří, kteří získali rakousko-uherskou státní příslušnost. Jednalo se o velmi zámožné osoby, které se věnovaly obchodu a měly po dlouhá desetiletí vybudované prvotřídní vazby na rakousko-uherské dodavatele. Naproti tomu etnický čeští usadlíci v Egyptě pocházeli z nižších sociálních vrstev. Z velké většiny šlo o řemeslníky, zaměstnance, nebo osoby sloužící v domácnostech egyptských dobře situovaných rodin. V této skupině lidí československý obchod žádnou podporu svému pronikání do Egypta nalézt nemohl.¹²³

Desekvestrace byli přímo ideální příležitostí, jak si naklínit vlivné obchodníky z bývalé rakousko-uherské kolonie, kteří získaly československé státní občanství díky tomu, že obec jejich domovské příslušnosti se nacházela v novém Československu. Tato okolnost pro ně znamenala podstatné zlepšení jejich postavení. Z občanů nepřátelského státu, podléhajícího mnoha omezením osobní svobody i zablokování majetku, se díky československému občanství stali přes noc příslušníky vítězného státu s nárokem na plnou restituci svých osobních a majetkových práv. Jak uvádí zprávy československého konzula v Alexandrii, byli si tito lidé výhod plynoucích z československého občanství dobře vědomi. Jejich vztah k novému československému státu výstižně popsal československý konzul v Alexandrii Antonín Blahovský: „Co se týče zdejší československé kolonie, převládá v ní bohužel ještě živel německý a německo-židovský, který se zde již usadil za dob Rakousko-Uherska a nabyl celkem význačných postavení. Nejsou-li tito lidé dnes vyvlastněni a mohou-li nyní pokračovat ve svém dřívějším povolání, děkují za tuto okolnost jen šťastné náhodě, že nabyli

¹²¹ AMZV, fond ZÚ Londýn, karton č. 27, složka Desekvestrace v Egyptě, spisy č.j. spisy č.j. 6666/23 ze dne 14.6.1923 a č.j. 1785/25 ze dne 12.5.1925.

¹²² Srovnej údaje obsažené v osobním spisu Jiřího Wachtela uloženém v AMZV, fond Osobní spisy 1918-45, Jiří Wachtel.

¹²³ Viz Výroční přehledy úřední činnosti československého vyslanectví v Káhiře, uložené v AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 68.

převratem *ipso facto* československé státní příslušnosti. I když tedy zůstali ve svém srdci rakušáky a nelnou právě ke svému novému státu, jsou přece dosti spravedliví, aby ocenili výhody svého mimořádného postavení, takže se udržují mezi nimi a československým konzulátem styky úplně korektní.“¹²⁴ Tyto elitní obchodníky, disponující perfektním přehledem o egyptském trhu a umísťující na ně prostřednictvím vídeňských firem dlouhá desetiletí průmyslové výrobky z českých zemí, se ale nakonec pro Československo získat nepodařilo. Chyběla vůle na československé straně. Největším zastáncem jejich zaangažování do služeb československého obchodu byl československý vicekonzul v Alexandrii Jiří Wachtel, jenž dokonce založil s jejich pomocí Československo-egyptskou obchodní komoru v Alexandrii, která existovala krátce na přelomu let 1920/1921.¹²⁵ Exponování Jiřího Wachtela však celé věci spíše uškodilo, neboť šlo o osobu v pražském ústředí naprosto zdiskreditovanou.¹²⁶ Žádná další podpora ze strany československých orgánů nepřišla. Bezprostředně po První světové válce nebyla příznivá atmosféra k vyvíjení iniciativy, v níž byli největší měrou zaangažováni prorakouští „reakcionáři“, jejichž příznivý poměr k habsburskému režimu byl všeobecně známý. Zájem této skupiny lidí o spolupráci s Československem se definitivně vytratil poté, co se ukázalo, že na rozdíl od poraženého Německa a Rakouska nebude Československo usilovat o získání kapitulačních výhod. To již bylo v době, kdy majetky těchto lidí byly definitivně v bezpečí a kdy se ukázalo, že obchod s výrobky z českých zemí je nadále možné provádět cestou starých spojení s vídeňskými, terstskými a hamburskými prostředníky. Za této situace ztratili tito lidé zájem na československém občanství.¹²⁷ Obchodní komora, založená roku 1920, svou činnost ani nerozvinula a od roku 1921 o ní není v historických pramenech ani jediné zmínky. Za tuto ztracenou příležitost již Československo do konce meziválečného období žádnou náhradu nenašlo. Československý obchod tak přišel o možnost vybudovat si na egyptské půdě základnu, usnadňující hospodářskou expanzi na egyptském trhu.

2.3.2 Rozdělení majetku bývalých rakousko-uherských nadací v Egyptě¹²⁸

¹²⁴ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 2, složka č. 12, spis č.j. 8605 obch./21 ze dne 18.7.1921.

¹²⁵ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 688, složka č. 40, spis č.j. 4408/20 ze dne 8.5.1920.

¹²⁶ Viz kapitola 2.2 Organizace československé zahraniční služby v Egyptě a přehled vzájemných diplomatických styků v meziválečném období.

¹²⁷ Většinou pak zažádali o občanství Německa, Rakouska nebo Maďarska. Viz údaje v přehledech úřední činnosti káhirského vyslanectví, uložené v AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 68.

¹²⁸ Vzácně ucelený soubor pramenů k této otázce se uchoval ve fondu meziválečného Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, uloženého v Národním archivu v Praze. Tento soubor archiválií, na kterém je postaven text tohoto oddílu, je uložen v kartonu č. 190, ve složce XV/K/6/1.

Jedním z bezprostředních úkolů, na které musela československá diplomacie v Egyptě reagovat, byla otázka majetku bývalých dobročinných spolků rakousko-uherské kolonie v Egyptě. Nešlo přitom o zanedbatelné částky. Rakousko-uherská kolonie¹²⁹ si dokázala v průběhu několika desetiletí vybudovat mimořádnou prestiž a respekt v egyptském veřejném životě. Rakousko-Uhersko bylo vnímáno jako respektovaný a nekonfliktní partner (s výjimkou krátkého období bosenské krize 1908/09) vůči Osmanské říši a Egyptu. Špičkám egyptské společnosti navíc imponovala možnost kontaktů s rakousko-uherskou aristokracií. Společenská přitažlivost této skupiny lidí se projevovala i v tom, že některé vlivné osobnosti původem z Egypta usilovaly o to dostat se v nějaké formě pod ochranu Rakousko-Uherska. To vedlo zpětně k tomu, že některé osobnosti posléze získaly nejen rakousko-uherskou příslušnost, ale svou aktivní angažovaností a podporou rakousko-uherské kolonie získaly v některých případech i určitá privilegia a dokonce i šlechtické tituly. Šlo o vztah oboustranně výhodný, neboť dotyčné osobnosti tím posilovaly svou prestiž, zatímco rakousko-uherská kolonie získala na oplátku štědré mecenáše, kteří dotovali její dobročinné projekty. Typickým příkladem byl i případ rodiny Cattai z Káhiry a rodiny Ménasce z Alexandrie, které se největší měrou podílely na vybudování nejvýznamnějších zařízení rakousko-uherské kolonie, jimiž byly Nemocnice korunního prince Rudolfa v Káhiře, Nemocnice v Alexandrii a Asyl pro domácí zaměstnance v Alexandrii. O majetek těchto tří institucí se po válce rozpoutala diplomatická hra mezi nástupnickými státy habsburské monarchie. Britská Rezidence se totiž koncem roku 1921 uvolila vyjmout tento majetek ze sekvestračního režimu a s poukazem na dobročinný charakter těchto nadací jej předala pod společnou správu nástupnických států habsburské monarchie, pro něž tím vyvstala otázka, jak rozhodnout o jeho budoucím využití a jak se na jeho správě dohodnout.

Vznik všech těchto nadání měl svůj počátek v roce 1879, kdy byla založena Rakousko-uherská dobročinná společnost v Alexandrii.¹³⁰ Základní jmění této společnosti představoval dar Jakoba L. de Ménasce, který Společnosti věnoval dluhopisy v nominální hodnotě 3 400 LE. Příjmy dobročinné společnosti tvořily každoroční příspěvky členů, ale také výnosy ze společenských akcí a slavností, které patřily v případě rakousko-uherské komunity

¹²⁹ Počet příslušníků rakousko-uherské kolonie dosahoval před 1. světovou válkou dle sčítání z roku 1907 počtu 7704 osob, z nichž 3 158 žilo v Alexandrii a 3128 v Káhiře (drtivá většina ostatních příslušníků rakousko-uherské kolonie žila v oblasti kolem Suezského kanálu). Srv. Rudolf Agstner, *Oesterreich und Aegypten: Eine kulturhistorische Bestandaufnahme*, in: *Viribus Unitis. Oesterreichswissenschaft und Kultur im Ausland. Impulse und Wechselwirkungen. Festschrift für Bernard Stillfried aus Anlass seines 70. Geburtstags*, Bern 1996, s. 17.

¹³⁰ K historii rakousko-uherské komunity v Egyptě Rudolf Agstner (red.), *Oesterreich und Aegypten. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen vom 18. Jahrhundert bis 1918*, Schriften des Oesterreichischen Kulturinstitutes Kairo, Band 4, Kairo 1993.

mezi exkluzivní události společenského života v Egyptě. Roku 1898 zakoupila Společnost vlastní pozemek, na němž vystavěla činžovní dům. Celý podnik financovala z největší části hlava rodiny Ménasce – baron Felix de Ménasce. Ve druhém patře tohoto domu nechal vybudovat deset pokojů, které se staly útočištěm pro rakousko-uherské služky bez místa.¹³¹ Tak vznikl Azyl Františka Josefa pro domácí zaměstnance. Vedly jej řádové sestry a financoval se z výtěžku činží nemovitých prostor v přízemí a v prvním patře budovy Azylu. Fungoval současně jako zprostředkovatelna práce pro své klienty.

Úspěch tohoto projektu povzbudil společnost k ještě velkorysejší akci. V roce 1906 zapůjčila Rakousko-uherská společnost Azylu své dluhopisy v hodnotě 3 400 LE a k tomu ještě dalších 1 600 LE v hotovosti. Tato zápůjčka, zajištěná pětitisícovou hypotékou na budově Azylu u Crédit Lyonnaise, se použila ke koupi pozemku a k výstavbě moderní nemocnice, jež začala fungovat již v roce 1908 – v roce 1913 byla významně rozšířena a modernizována. Provozovala ji Společnost rakousko-uherské nemocnice za roční nájem nejprve 50 LE, později 200 LE.

V únoru 1915 nemocnici zrekvírovaly vojenské úřady a postupně se v ní vystřídali britští, francouzští (francouzský Červený kříž) a egyptští správci. Azyl se podařilo baronu de Ménasce zachránit, když díky svým kontaktům dosáhl roku 1916 svého jmenování správcem Azylu. Díky tomu mohl Azyl finančně přežít a vyhnout se exekuci, protože baron Ménasce neváhal založit Azyl vlastními prostředky, když hodnota egyptských dluhopisů poklesla natolik, že již neposkytovala dostatečnou záruku za hypoteční úvěr. Po válce se pak nástupnické státy obrátily prostřednictvím italského generálního konzula na britskou Rezidenci s žádostí, aby bývalé dobročinné nadace britské úřady vrátily k původním účelům. V listopadu 1921 britská Rezidence této žádosti vyhověla za předpokladu dohody nástupnických států, jež se měly zároveň zavázat, že budou dbát poradního hlasu barona Félix de Ménasce. Obecná dohoda o budoucí správě majetku alexandrijských nadací byla sjednána mezi italským zástupcem, československým zástupcem a baronem de Ménasce 8. prosince 1921. Dohodli se na převzetí aktiv a pasiv všech bývalých rakousko-uherských nadací v Alexandrii, na vypracování finanční bilance a návrhů na jejich další správu. Aktiva a pasiva dobročinných spolků byla nástupnickým státům vydána v červenci 1922, budova nemocnice pak v lednu 1923.¹³²

¹³¹ Mít služku nebo panskou z Rakousko-Uherska bylo v té době v dobře situovaných egyptských rodinách módním trendem. Většinou přicházely z oblastí Istrie a Dalmácie.

¹³² NA, fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1918-45, karton č. 190, složka XV/K/6/1, spis č.j. 6516/26 ze dne 8.9.1926.

Ještě předtím byl vytvořen provizorní komitét složený ze zástupců nástupnických států v Egyptě (kromě Polska, které nemělo v Egyptě své zastoupení) za předsednictví barona Felixe de Ménasce. Šlo především o finanční stabilizaci dobročinných institucí, které se během války propadly do hlubokého deficitu. Rozhodlo se proto pronajmout alexandrijskou nemocnici tamnímu lékaři dr. Calzoranimu za roční nájem 700 LE po dobu tří let.¹³³ Díky tomu se podařilo finanční stav dobročinných nadací uvést do pořádku. Splatily se všechny dluhy a již v roce 1926 byla celková finanční bilance aktivní. Tím okamžikem považovali zástupci nástupnických států úlohu barona de Ménasce za skončenou. Provizorní komitét rozpustili a vzápětí se ustavili coby řádný komitét,¹³⁴ který měl rozhodnout o další budoucnosti dobročinných institucí. Na barona de Ménasce v něm zbyla jen úloha pozorovatele s právem podat komitétu písemně svá přání ve vztahu k budoucnosti dobročinných institucí. Mezi většinou členů výboru přitom v té době převládalo mínění, že v činnosti by se měl ponechat pouze Azyl pro domácí zaměstnance. Nemocnice se měla naopak prodat a výtěžek rozdělit mezi nástupnické státy. Definitivní rozhodnutí padlo ale až v následujícím roce. Na poradě komitétu 23. dubna 1927 se jeho členové shodli na likvidaci a zpeněžení obou institucí, tedy nemocnice i Azylu.¹³⁵

Realizace tohoto rozhodnutí se poněkud protáhla. Kromě některých technických záležitostí zde hrál roli i postoj hraběte de Ménasce, jenž se na rozdíl od káhirské mecenášské rodiny Cattai nechtěl smířit s likvidací dobročinných spolků, jejichž vybudování a udržení věnoval po mnoho let obrovské množství energie a finančních prostředků. Určitá naděje mu svítla v roce 1928, kdy si s alternativou udržení dobročinných institucí ve stávajícím stavu pod společnou správou začala pohrávat československá diplomacie. Z její strany ovšem nešlo o výraz zájmu na zachování dobročinných institucí, nýbrž o pouhé východisko z nouze. Krátce po rozhodnutí o likvidaci obou alexandrijských nadání se na pražském MZV objevila jako blesk z čistého nebe nota rakouského vyslanectví, požadující rezignaci československé vlády na svůj podíl z alexandrijských nadací ve prospěch rakouské spolkové vlády.¹³⁶ Rakouská vláda odůvodňovala svůj nárok Protokolem o zahraničních nadacích a fondech, sjednaného k československo-rakouské Dohodě o provedení čl. 266 posl. odstavec a čl. 273 St. Germainské mírové smlouvy ze dne 7. prosince 1925, jímž se ČSR vzdala veškerých nároků na případné podíly ze zahraničních fondů a nadací, spravovaných bývalým rakousko-

¹³³ Od roku 1926 byl nájem prodlužován o další rok až do doby prodeje nemocnice.

¹³⁴ Úplný název komitétu zněl „Komitét pro likvidaci bývalých dobročinných institucí rakousko-uherské kolonie v Alexandrii“.

¹³⁵ NA, fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1918-45, karton č. 190, složka XV/K/6/1, spis č.j. 5005/28 ze dne 13.7.1927.

¹³⁶ NA, fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1918-45, karton č. 190, složka XV/K/6/1, spis č.j. 5108/27 ze dne 20.8.1927.

uherským ministerstvem zahraničí, resp. bývalými zastupitelskými úřady v zahraničí. V Protokolu se explicitně uváděla jediná výjimka, na kterou se Protokol neměl vztahovat – podíl z rozdělení výtěžku Nemocnice korunního prince Rudolfa v Káhiře.

Krok rakouské diplomacie československou zaskočil. Dle názoru nejen MZV a káhirskeho vyslanectví, nýbrž i Ministerstva vnitra (mělo ve své kompetenci záležitosti veřejných spolků a nadací), Ministerstva financí, Ministerstva sociální péče a Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, se uvedený Protokol nevztahoval na případ alexandrijských nadací. Egyptské nadace totiž rozhodně nebyly státními fondy, spravovanými vídeňským Ballhausplatzem, ani jeho zastupitelskými úřady. Ve všech případech šlo o majetek soukromých spolků, přičemž rakousko-uhersští zástupci jejich činnost pouze zaštiťovali. Kromě toho všechny zúčastněné pobouřil nedůstojný požadavek Rakušanů, aby se československá strana i nadále účastnila všech jednání, kde by ale byla zcela konformní s rakouským zástupcem, v jednání by si nechala oficiálně přiřknout svůj podíl a poté by ho celý předala Rakouské republice. Rakouské nároky proto československá strana odmítla s tím, že pokud Rakušané nepřistoupí na československou argumentaci, podpoří československá vláda zachování existence dobročinných nadací v intencích návrhů barona de Ménasce.¹³⁷ Na tomto stanovisku setrvala československá diplomacie až do počátku roku 1929, kdy bylo po odpovědi Rakušanů jasné, že se pozice vídeňské vlády v této věci nezmění.¹³⁸ MZV pak upřednostnilo skoncování celé záležitosti s tím, že ani po právní stránce není československá pozice tak pevná, aby se ČSR pouštěla s Rakouskem do diplomatického konfliktu. Československo se tedy rozhodlo rezignovat na veškeré nároky plynoucí z rozdělení bývalých rakousko-uherských nadací v Alexandrii. Učinilo tak s výhradou, že při zachování existence dobročinných institucí si vyhrazuje právo spolupodílet se na jejich správě.¹³⁹ Současně dala jasně najevo, že se svých nároků nezříká ve prospěch jiného státu, jak se snažil v Egyptě tvrdit rakouský honorární konzul. Dodala pouze, že nevznese námitky, pokud by se nástupnické státy zastoupené v Komitétu samy o své vůli rozhodly zachovat československý podíl a přidělit jej Rakousku. Tím pro Československo kauza rozdělení majetku bývalých rakousko-uherských nadací v Alexandrii definitivně skončila.

V případě Káhiry se jednalo o nemocnici korunního prince Rudolfa, jejíž historie sahala až do roku 1881. Tehdy položil základní kámen její stavby osobně následník

¹³⁷NA, fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1918-45, karton č. 190, složka XV/K/6/1, spisy č.j. 6844/28 ze dne 24.10.1928 a č.j. 3386/28 ze dne 12.5.1928.

¹³⁸NA, fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1918-45, karton č. 190, složka XV/K/6/1, spis č.j. 646/29 ze dne 30.1.1929.

¹³⁹NA, fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1918-45, karton č. 190, složka XV/K/6/1, spis č.j. 822/29 ze dne 7.2.1929.

habsburského trůnu při své návštěvě Egypta. Stavbu financoval židovský obchodník z Káhiry pod ochranou Rakousko-Uherska, Jacub Cattai (1801-1883). Roku 1888 byla nemocnice dostavěna a uvedena do provozu a roku 1898 byla významně rozšířena a její vybavení zmodernizováno. Za dalších deset let už ale její kapacita nestačila a káhirská kolonie nechala (stále pod vedením rodiny Cattai) postavit novou budovu. Zbrusu nová Nemocnice korunního prince Rudolfa v Káhiře byla otevřena na jaře 1913. V roce 1915 ji, stejně jako nemocnici v Alexandrii, zabraly britské vojenské úřady a celý její majetek úředně sekvestrovaly.

Poválečné události nabraly v případě káhirské nemocnice poněkud jednodušší průběh, než tomu bylo v případě Alexandrie. Po rozhodnutí britské Rezidence vydat příslušný majetek nástupnickým státům proběhlo mezi jejich diplomatickými zástupci jednání, kde italský vyslanec navrhoval přeměnit nemocnici v ústav pro choromyslné. Ostatní zástupci ale tento záměr odmítli s poukazem na plánovaný vznik obdobné instituce v Alexandrii a tak se brzy dohodlo jiné řešení: nemocnici prodat a výtěžek rozdělit dle budoucí dohody. K té se otevřela cesta, když se v roce 1924 podařilo dohodnout s dědici Moise Cattaiho. Dle této dohody se z celkového výtěžku 18 000 LE spokojila rodina Cattai s částkou 4 000 LE pro účely založení dobročinné instituce ve prospěch židovské kolonie v Egyptě. Tím byly nároky dědiců hlavního mecenáše vypořádány. K rozdělení financí došlo v roce 1926, kdy se na společném účtu nacházelo již 20 041,517 LE. Po vyplacení dohodnutého podílu si sedm nástupnických států rozdělilo zbytek rovným dílem, takže Československu z prodeje Nemocnice korunního prince Rudolfa v Káhiře připadl podíl ve výši 2 264, 568 LE (v té době v přepočtu cca 387 000 Kč).¹⁴⁰

Pokud jde o využití československého podílu, uznávaly československé úřady oprávněnost principu, že nakládání s těmito prostředky by mělo alespoň zhruba odpovídat dobročinným záměrům původních dárců. V této souvislosti padlo několik návrhů. Uvažovalo se, že se z této částky budou hradit léčebné a repatriační náklady československých příslušníků v Egyptě. Další možností bylo rozšířit působnost podpůrného fondu na celou oblast Blízkého východu. Padl také návrh na udržování samostatného československého oddělení, nebo alespoň několika lůžek v některé z renomovaných egyptských nemocnic, kde by se poskytovala bezplatná péče potřebným československým občanům v Egyptě.¹⁴¹ MZV nakonec rozhodlo, že kvůli nebezpečí kurzových diferencí by měl být až do konečného

¹⁴⁰ NA, fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1918-45, karton č. 190, složka XV/K/6/1, spis č.j. 6853/26 ze dne 21.9.1926.

¹⁴¹ Srovnej NA, fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1918-45, karton č. 190, složka XV/K/6/1, spisy č.j. 5005/27 ze dne 13.7.1927, č.j. 7936/26 ze dne 12.11.1926 a č.j. 6853/26 ze dne 25.9.1926.

rozhodnutí celý obnos převeden do ČSR.¹⁴² Nakonec se tak nestalo. Československému vyslanectví v Káhiře se roku 1929 podařilo přesvědčit Ministerstvo financí a Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, aby byl celý obnos kvůli společenským ohledům ponechán v Káhiře a z jeho úroků vypláceny podpory potřebným krajanům.¹⁴³ K těmto účelům pak tento fond opravdu sloužil až do roku 1939. Po likvidaci československého státu nacistickým Německem se pak fond stal cenným finančním zdrojem, který umožnil činnost československé legace v Káhiře po větší část z období 1939-45.¹⁴⁴

2.3.3 Neoficiální návštěva TGM v Egyptě v roce 1927 a oficiální návštěva krále Fu'áda v Československu v roce 1929

Po nástupu do funkce přednosta československého vyslanectví v Káhiře si Vladimír Hurban začal v úředních raportech do Prahy často stěžovat na to, že Československo je v Egyptě zemí úplně neznámou a že egyptská veřejnost většinou nezaznamenala dokonce ani samotnou existenci nového státu ve střední Evropě. Upozorňoval, že tento stav by šel prolomit jen nějakou významnější propagační akcí, například státní návštěvou hlavy státu v Egyptě. Jeho přání se mu mělo v roce 1927 splnit, i když jen částečně.

Prezident Masaryk si během první poloviny dvacátých let oblíbil každoroční cesty ke Středomořímu moři na zotavenou. Zvláště přízeň věnoval italskému ostrovu Capri a pobřeží francouzské Riviéry. Na rok 1926 zamýšlel uskutečnit velkou cestu po východním Středomoří, s návštěvami v Egyptě, Palestině a Řecku. Cestu začala prezidentská kancelář plánovat ve spolupráci s MZV (a příslušnými zastupitelskými úřady) od ledna 1926.¹⁴⁵ Rok 1926 byl ale v Československu politicky mimořádně exponovaný. Prezident byl nucen svou cestu neustále odkládat, až ji nakonec v listopadu k velkému zklamání Hurbana, který prezidenta marně lákal na zázračně léčivé účinky pobytu v Asuánu na horním toku Nilu, zrušil úplně.¹⁴⁶ Hurban se ale přeci jen dočkal na jaře 1927.

Tato cesta, trvající déle než dva měsíce, měla svoje politické pozadí. Masaryk se chtěl vzdálit od politického života v Československu, aby dal politické reprezentaci země (a hlavně premiéru Švehlovi) možnost dohodnout se mezi sebou na volbě prezidenta republiky, která

¹⁴² NA, fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1918-45, karton č. 190, složka XV/K/6/1, spis č.j. 5005/27 ze dne 13.7.1927.

¹⁴³ Vyslanectví poukazovalo zejména na veřejné pohoršení, se kterým se setkalo převedení jugoslávského a polského podílu zvláště v krajanských kruzích. NA, fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1918-45, karton č. 190, složka XV/K/6/1, spisy č.j. 2279/29 ze dne 6.4.1929 a č.j. 2609/29 ze dne 16.4.1929.

¹⁴⁴ Viz. kapitola o reakci československého zastupitelského úřadu v Káhiře na 15. březen 1939.

¹⁴⁵ AKPR, fond KPR, T 510/25, spis č.j. 15/26 ze dne 11.1.1926.

¹⁴⁶ AKPR, fond KPR, T 510/25, spis č.j. 184/26 ze dne 23.2.1926.

proběhla 27. května 1927.¹⁴⁷ Cesta měla být rozdělena na politickou, oficiální část, a na neoficiální, přísně soukromou. Oficiální charakter měla Masarykova návštěva Švýcarska, kde se zúčastnil jednání Rady Společnosti národů a při té příležitosti se setkal k pracovním jednáním s nejvýznamnějšími evropskými státníky. Poté přišla na řadu neoficiální část, která zahrnovala pobyt v jižní Francii, Egyptě, Palestině a Řecku. Odtud se měl Masaryk znovu vydat do jižní Francie a do vlasti se vrátit až na samotnou prezidentskou volbu.

Na dodržení svého inkognita a přísně soukromého charakteru své návštěvy Masaryk neoblomně trval,¹⁴⁸ čímž způsobil nemalé potíže zejména svým zástupcům v Egyptě a v Palestině. V těchto orientálních zemích hrály otázky prestiže daleko významnější roli, než tomu bylo v Evropě. V Egyptě musel Hurban dost pracně vyjednávat zejména s královským dvorem. Egyptská monarchie byla nejviditelnějším atributem egyptské suverenity, již se Egyptané tolik snažili při každé příležitosti zdůrazňovat. Proto byl každý jen trochu významný návštěvník ze zahraničí zván do královského paláce na audienci, po níž král obvykle pořádal na počest návštěvy slavnostní *dîner*. Masaryk byl vůbec první hlavou státu, která vstoupila na egyptskou půdu od vzniku nezávislého Egyptského království v roce 1922. Dalo se předpokládat, že Egyptané budou chtít vzácnou návštěvu, jak se patří uvítat, ale Hurban zůstal neoblomný a dokázal nezbytné návštěvy omezit na minimum.¹⁴⁹ Stejnou neústupnost projevil vůči československé komunitě v Egyptě, jež si přála uspořádat pro hlavu státu náležitě přijetí.¹⁵⁰

Masaryk přicestoval do Egypta lodí z francouzské Marseille 26. března 1927. Z alexandrijského přístavu se ihned vydal v salónním vagonu krále Fu'áda do Káhiry, kde přenocoval v tamním Mena House Hotelu. Následující den absolvoval Masaryk první část dohodnutých oficialit. Nejprve navštívil v doprovodu Hurbana krále Fu'áda na půlhodinovou audienci v královském paláci. Poté se ihned vrátil na československé vyslanectví, kam vzápětí dorazil král, aby mu, dle diplomatických zvyklostí, jeho návštěvu oplatil (rovněž půlhodinovou audiencí). Takřka vzápětí na vyslanectví vystřídal egyptského krále britský Vysoký komisař lord Lloyd. Vykonal u Masaryka pětadvacetiminutovou návštěvu, kterou mu prezident vzápětí oplatil dvacetiminutovým setkáním na britské Residenci. Tak byla za dvě a

¹⁴⁷ Masaryk sám nastavil Švehlovi v této věci vysokou laťku. Řekl mu jasně, že je ochoten pokračovat ve výkonu funkce prezidenta republiky pouze pod podmínkou, že bude zvolen hned v prvním kole prezidentské volby. To se nakonec opravdu podařilo, když jej 27. května 1927 zvolilo Národní shromáždění více než dvou třetinovou většinou. K okolnostem prezidentské volby 1927 srovnej např. práci Jiřího Kovtuna, *Republika v nebezpečném světě*, Praha 2005, s. 492-503.

¹⁴⁸ AKPR, fond KPR, T 510/25, spis č.j. 384/27 ze dne 15.4.1927.

¹⁴⁹ Z oficiálních návštěv se TGM setkal v Egyptě s králem Fu'ádem, s Vysokým komisařem lordem Lloydem, s francouzským vyslancem Gaillardem (byl v té době doyenem káhirského diplomatického sboru) a s premiérem Adlí Jakanem Pašou.

¹⁵⁰ Českoslovenští krajané si na Hurbanovi vymohli alespoň přijetí jejich tříčlenné delegace prezidentem 6. dubna 1927 po jeho návratu z Horního Egypta. AKPR, T 510/25, spis č.j. 430/27 ze dne 27.4.1927.

půl hodiny první část Hurbanem předjednaných oficialit skončena a Masaryk se mohl vydat ještě týž den na cestu do Horního Egypta. Nejprve strávil tři dny v Asuánu, odkud podnikal výlety po okolí. Na následující tři dny se odebral do Luxoru, kde mu byl k dispozici dr. František Černý, pozdější profesor Univerzity Karlovy a významná osobnost československé egyptologie (a Masarykův osobní chránělec). V jeho doprovodu si Masaryk prohlédl staroegyptské chrámy v jarmaku a Luxoru. Další den byl věnován Údolí králů a návštěvě nedlouho předtím objevené Tutanchámonovy hrobky. Poslední den zavedl dr. Černý celou prezidentskou výpravu do Théb, Údolí královen a také do působiště dr. Černého v Dejr Al-Medíne, kde prováděli své výkopy archeologové z Francouzského institutu pro orientální archeologii. Dne 3. dubna se celá výprava vrátila zpět do Káhiry. Další dva dny byly věnovány prohlídce káhirských památek a zajímavostí. Dne 6. dubna byla dokončena závěrečná část oficialit, když Masaryk během dvou hodin stihl přijmout na vyslanectví ministerského předsedu Alího Jakana Pašu; vzápětí mu oplatil jeho návštěvu v sídle egyptské vlády a okamžitě poté přijal na vyslanectví doyena káhirského diplomatického sboru francouzského vyslance Gaillarda. Večer se pak setkal delegaci československých usedlíků v Egyptě. Dne 7. dubna pak Masaryk vykonal polooficiální návštěvu Suezského průplavu, který projel v celé délce jachtou Společnosti Suezského průplavu od Suezu až po Ismaílii, kde byl následně uvítán a pohoštěn špičkami Společnosti.¹⁵¹ Tím Masarykova návštěva v Egyptě prakticky skončila, protože 8. dubna odcestoval Palestiny. Na egyptskou půdu se vrátil ještě krátce cestou z Palestiny ve dnech 15.-16. dubna, aby se nalodil v Alexandrii na pravidelnou námořní linku do athénské Pirea.

Masarykův zájezd do Egypta v roce 1927 skutečně proběhl jako soukromá cesta. Československý titulář v Egyptě proto nedostal příležitost propagačně zužitkovat prezidentovu přítomnost v zemi podle svých představ. Jediné, co si Hurban na Masarykovi vymohl, bylo udělení interview dvěma významným egyptským deníkům – liberálnímu As-Siása, a wafdistickému Al-Ahrám. Zprávy o Masarykově pobytu navíc otiskly všechny významnější egyptské deníky, neboť návštěva hlavy státu, navíc z evropské země, byla pro Egyptany výjimečnou událostí. Hurban mohl být alespoň částečně spokojen. Masarykovy návštěvy se mu podařilo využít alespoň pro krátkodobou tiskovou propagační kampaň, jež představovala vítanou příležitost zvýšit dosud značně chabé povědomí egyptské veřejnosti o existenci československého státu.

¹⁵¹ Společnost Suezského průplavu byla v Egyptě mimořádně vlivnou společností, jež si v průběhu několika desetiletí vybudovala z území své koncese jakýsi stát ve státě. Sídlila v Ismaílii a rozhodující podíl ve Společnosti drželi francouzští a britští investoři. Omezený počet svých zástupců vysílala do vedení Společnosti i egyptská vláda.

O dva roky později se mu naskytl další unikátní příležitost. Tentokrát přišla iniciativa z egyptské strany. Počátkem roku 1929 se připravovala velká oficiální cesta krále Fuáda po Evropě. Jednalo se o bytostně politický podnik, jímž egyptský král sledoval hned několik záměrů. Předně měla být tímto pompézním turné „připomenuta“ světové veřejnosti tolik podceňovaná egyptská nezávislost. Přijetí egyptské hlavy státu na nejvyšší úrovni v několika evropských metropolích mělo demonstrovat všeobecné uznání egyptského státu jako rovnoprávného člena světového společenství. Zároveň chtěl král touto cestou posílit i svou vnitropolitickou pozici. Král Fuád se od počátku vlády snažil prosadit jako dominantní hráč na egyptské vnitropolitické scéně. Počátkem roku 1929 zažíval v tomto ohledu již několik měsíců trvající úspěšné období. V té době byli, za pomoci britského Vysokého komisaře lorda Lloyda, odstaveni od moci nejen jeho hlavní političtí protivníci z wafdistického hnutí, ale i většina egyptských liberálních politiků, kteří chovali výrazně skromnější představu o úloze panovníka v egyptské konstituční monarchii a kteří se ještě docela nedávno těšili britské podpoře. Předpokládaný lesk plánované série státních návštěv v Evropě a jejich mimořádný ohlas v egyptském tisku, to vše mělo upevnit královu pozici v egyptské veřejnosti a ukázat, kdo je v Egyptě hlavní politickou figurou, s níž jednájí nejvlivnější státníci Evropy. Toto náročné turné mělo být zakončeno v králově oblíbeném Československu.

Pro krále Fuáda nebylo Československo žádnou neznámou zemí. Osobně se znal s několika českými politiky, konkrétně s Václavem Klofáčem a T.G. Masarykem, ještě z dob jeho předválečného působení ve Vídni. V devadesátých letech tam sloužil jako vojenský atašé Osmanské říše. Krátce před První světovou válkou se již ve funkci rektora nově založené univerzity v Káhiře pokoušel hledat pedagogický sbor pro svou univerzitu i v řadách českých vysokoškolských pedagogů. Dle jeho vlastních slov vzhlížel k emancipačnímu úsilí českého národa se sympatiemi, protože v něm viděl inspiraci pro podobné snahy egyptského národa. Zajímaly jej zvláště otázky související s českým školstvím a sokolským hnutím. Kromě těchto „služebních“ zkušeností znal Fuád české prostředí i díky svým soukromým cestám do Čech. Tak jako mnoho jiných osobností egyptské elity měl i on v oblibě pravidelné letní pobyty v českých lázních, nejčastěji v Karlových Varech.

V Praze se dozvěděli o králově úmyslu navštívit oficiálně Československo 2. února 1929, kdy došel do pražského ústředí Hurbanův telegram, v němž sděloval, že jej králův důvěrník požádal o pozvání do Prahy.¹⁵² Na tento telegram odpověděl Hurbanovi osobně ministr zahraničí Beneš. Upozorňoval, že Československo ještě není na pořádání podobných oficiálních akcí připraveno a že pozvání bude uděleno jen v případě, že by opravdu nebylo

¹⁵² AMZV, fond Telegramy došlé 1929, č. B 93/29.

vyhnutí. Žádal Hurbana, aby postupoval nanejvýš obezřetně a vyjádřil naději, že by případná králova návštěva mohla mít podobně jako Masarykova návštěva Egypta o dva roky dříve třeba i neoficiální charakter.¹⁵³ Celou věc nakonec „vyřešil“ král Fuád sám. O návštěvě Prahy mluvil veřejně jako o hotové věci a informace se objevila i v egyptském tisku. Za takových okolností již nebylo možné pozvání odmítnout a Beneš tak musel nakonec akceptovat zorganizování oficiální návštěvy krále Fuáda v ČSR. Dne 12. února 1929 předal Hurban králi Fuádovi pozvání československé vlády k návštěvě ČSR.

Samotná návštěva proběhla ve dnech 26. června – 2. července 1929 a jednalo se o vůbec první oficiální královskou návštěvu v Československu.¹⁵⁴ První čtyři dny strávil egyptský král v Praze, kde absolvoval řadu setkání, návštěv a recepcí. Byl mu udělen čestný doktorát Univerzity Karlovy, prohlédl si továrnu Ringhofferových závodů, Strahovský klášter, zúčastnil se po boku prezidenta T. G. Masaryka vojenské přehlídky pražské posádky atd.¹⁵⁵ Dne 29. června pokračovala státní návštěva prohlídkou Plzně, kde král zavítal do areálu Škodových závodů a prohlédl si město. Ještě týž večer dorazil král do svých oblíbených Karlových Varů, kde si na československých hostitelích vymohl podstatnou redukci oficiálního programu, který potom proběhl ve volnějším tempu; král si našel i čas na krátký odpočinek. Dne 2. července 1929 opustil král Fuád Československo.¹⁵⁶

Návštěva egyptského krále neměla na československo-egyptské vztahy, jež byly svou povahou bezkonfliktní, žádný podstatný vliv. Iniciátorem návštěvy byla výhradně egyptská strana. Československo o její uspořádání žádný zájem neprojevalo. Přesto ale oživila vzájemné kontakty a obecně zvýšila povědomí československé a egyptské veřejnosti o obou zemích. Československé vyslanectví v Káhiře obzvláště vyzdvihovalo její mimořádný propagační efekt v egyptském tisku. Během královy návštěvy se nevyskytl žádný rušivý moment a tak její průběh mohl být na závěr oběma stranami hodnocen jako úspěšný.¹⁵⁷

2.3.4. Československo a problematika kapitulačního režimu v Egyptě

¹⁵³ AMZV, fond Telegramy odeslané 1929, č. 120/29 ze dne 6.2.1929.

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ Adéla Jůnová-Macková, Návštěva egyptského krále Fuáda v Československu, *Historický obzor* 19, č. 3/4, 2008, s. 81-84.

¹⁵⁶ Adéla Jůnová-Macková, Návštěva egyptského krále Fuáda v Československu, *Historický obzor* 19, č. 3/4, 2008, s. 81-84.

¹⁵⁷ Adéla Jůnová-Macková, Návštěva egyptského krále Fuáda v Československu, *Historický obzor* 19, č. 3/4, 2008, s. 81-84.

Vůbec první aktivitou československé diplomacie na poli kapitulacních výsad byla snaha o jejich přiznání poraženému Turecku.¹⁵⁸ Toto úsilí bylo díky politické záštitě dohodových mocností úspěšné. Sévreská mírová smlouva ze srpna 1920 přiznala kapitulacní výhody všem dohodovým státům. O rok později se československá diplomacie pokusila zopakovat svůj úspěch v Egyptě.

V létě 1921 byla *Foreign Office* adresována nóta, v níž bylo vyjádřeno přání zřídit generální konzulát ČSR v Káhiře.¹⁵⁹ Zároveň obsahovala žádost, aby Československu, jakožto státu na kulturní úrovni západních zemí a navíc nástupnickému státu kapitulacní mocnosti, byla přiznána stejná práva jako bývalé monarchii.¹⁶⁰ Československá diplomacie se tentokrát ovšem nesetkala s pochopením. V odpovědi *Foreign Office* se konstatovalo, že kapitulace bývalé monarchie byly mírovými smlouvami zrušeny a novým kapitulacím by se egyptská vláda vzepřela. Zároveň dala jasně najevo, že podobné iniciativy jsou v příkrém rozporu s její vlastní koncepcí.¹⁶¹

Záměrem britské politiky se po válce stalo úplné odstranění kapitulacního režimu a koncentrace veškerých záležitostí cizinců do vlastních rukou. Tato politika byla oficiálně prezentována jako přátelská snaha pomoci Egyptu zbavit se anachronické nespravedlnosti. Vzhledem k údajně neuspokojivé úrovni egyptské administrativy ovšem Velká Británie proklamovala nutnost převzít jurisdikci cizinců svými orgány až do doby, kdy egyptská správa dosáhne západních standardů. V kontextu tohoto přístupu interpretovala britská diplomacie zánik kapitulacních výsad Ústředních mocností. Její pojetí vycházelo z názoru, že tyto státy v mírových smlouvách přenesly výkon svých kapitulacních práv na protektorátní mocnost. Jejich občané v Egyptě tudíž podléhají britské konzulární jurisdikci. Britské diplomacii se zároveň podařilo dosáhnout uzavření dohod o přenesení výkonu kapitulacních práv s vládami Dánska a Finska. Právě smlouva s Dánskem měla sloužit jako základ britského návrhu pro očekávaná jednání o podobné smlouvě s pražskou vládou.¹⁶² Tato britská iniciativa ale přišla příliš pozdě, neboť politické události v Egyptě nabraly nečekaný spád. Tzv. Únorovou deklarácí z 28. února 1922 byla prohlášena nezávislost Egyptského království, čímž jakákoli další jednání s britskou vládou pozbyla smyslu.

¹⁵⁸ Holásek Petr, Kubů Eduard: Zahraničná politika buržoázneho Československa k niektorým štátom Azie a Afriky. HČ 34, 1986, s. 551.

¹⁵⁹ AMZV, ZÚ Londýn, karton č. 27, složka R.A.47. – Diplomacické zastoupení v Káhiře, č.j. J.A.B./7131/21 ze dne 5.8.1921.

¹⁶⁰ Holásek Petr, Kubů Eduard: Zahraničná politika buržoázneho Československa k niektorým štátom Azie a Afriky. HČ 34, 1986, s. 551.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Tamtéž.

Proklamace egyptské nezávislosti změnila situaci. Z původně československo-britské záležitosti se stal předmět diskuze mezi ČSR a Egyptem. Bilaterální charakter měla tato diskuze ovšem jenom formálně. Vzhledem k tomu, že ochrana cizinců byla jednou ze čtyř výhrad omezujících egyptskou suverenitu, museli českoslovenští zástupci konzultovat tuto problematiku také s Rezidencí. Českoslovenští diplomaté si samozřejmě uvědomovali, že nové situaci bude třeba přizpůsobit dosavadní přístup. Prudký odpor ke kapitulacím byl vlastní všem složkám egyptské společnosti bez rozdílu a hluboce zakořeněn uvnitř politické elity. Za takové situace bylo nemyslitelné získat pro ČSR postavení plnoprávné kapitulací mocnosti.

Československá diplomacie se tedy rozhodla získat alespoň část kapitulací výsad. Nároku na pozici kapitulací mocnosti se sice explicitně nevzdala, nadále jej však užívala již jen jako taktického prostředku pro jednání s Egypty. Tato jednání jsou nejvíce spjata se dvěma osobnostmi československé diplomacie. Tou první byl zástupce ČSR v Egyptě v letech 1924-29 Vladimír Hurban, který si problematiku kapitulací vytkl za svoji prioritu hned od počátku svého působení v Egyptě. Druhou osobou, jež nejvíce ovlivnila podobu československých stanovisek k egyptským kapitulacím, byl vedoucí právního oddělení politické sekce MZV, JUDr. Karel Halfar, od roku 1930 Hurbanův nástupce v káhirském úřadě. Kromě káhirského vyslanectví a právního oddělení se na formování československé politiky v kapitulacích otázkách podílelo ještě ministerstvo spravedlnosti. Určitou roli hrál rovněž postoj československých usedlíků v Egyptě, který často nacházel svůj výraz ve stanoviscích československého vyslanectví v Káhiře.

Jako kapitulací stát by ČSR získala tato práva:

- 1) Právo spolurozhodovat společně s ostatními kapitulacími státy o všech eventuálních změnách ve vztahu ke kapitulacímu režimu.
- 2) Vynětí československých občanů v Egyptě z jurisdikce egyptského státu
- 3) Právo nominace nejméně jedné osoby do soudcovského sboru smíšených soudů¹⁶³

Jakkoli absenci těchto práv nesli zejména českoslovenští usedlíci velmi těžce, faktem je, že žádné vyložené fatální důsledky na československé subjekty nedolehly. Platilo to zejména v ekonomické rovině. Ačkoli Československo nebylo kapitulací mocností, přesto z kapitulacího režimu profitovalo, zejména v případě daňové imunity.

¹⁶³ Smíšené soudy byly ustaveny roku 1875 chedívem Ismaílem jako součást jeho reformního úsilí. Tvořeny byly Evropany i Egypty, přičemž evropské experty byli v početní převaze a z jejich řad byl jmenován předseda senátu. Celou soustavu tvořily čtyři soudy první instance a odvolací soud v Alexandrii.

Občané kapitulačních zemí neplatili do egyptského rozpočtu žádné daně ani jiné dávky. Jediný příjem egyptské státní pokladny plynoucí z cizinců představovaly pevně stanovené celní poplatky a přístavní taxy. Možnost uvalení jiných dávek byla pro egyptskou vládu čistě teoretickou alternativou, neboť vyžadovala souhlas všech vlád kapitulačních států. Egyptské vládě tak zbývaly pouze pravomoci ke zdanění nekapitulačních států. To by ovšem v konečném důsledku znamenalo jen další posílení pozic kapitulačních zemí a zúžení akčního pole pro vlastní zahraniční obchod. V důsledku ztráty konkurenceschopnosti by byly nekapitulační subjekty vytlačeny z egyptského trhu a jejich místo by zaplnily subjekty kapitulačních států. Egyptská vláda proto neměla v této otázce žádný prostor k manévrování a své naděje musela upínat ke komplexnímu řešení kapitulačního systému jako celku. Výsledkem tohoto začarovaného kruhu byl několik desítek let trvající stav, kdy z hospodářských výhod kapitulačního režimu těžili de facto všichni cizinci, včetně občanů nekapitulačních států.

Nekapitulační státy částečně participovaly i na právním systému, vytvořeném speciálně pro cizince v důsledku zvláštních privilegií kapitulačních mocností. Je ovšem pravda, že v této oblasti se na nekapitulační subjekty nevztahovaly výhody kapitulačního režimu v takovém rozsahu jako v oblasti hospodářských výhod. Právě odtud plynuly hlavní starosti československé diplomacie ve vztahu k egyptským kapitulacím. Problém právního postavení československých občanů v Egyptě ji nakonec dokázal zaměstnat (v různé intenzitě) na celých 16 let. Jaké konkrétní poměry v této oblasti během oněch 16 let tedy panovaly?

Občané kapitulačních zemí podléhali jurisdikci dvou soudů – konzulárnímu a tzv. smíšenému. Konzulárnímu soudu náležely pravomoci v oblasti trestního práva, osobního statutu a také ve sporných i nesporných kauzách soukromého a obchodního práva subjektů téhož státu. Do agendy smíšeného soudu náležely všechny případy soukromého a obchodního práva cizinců, s výjimkou případů, kdy strany byly příslušníky téhož státu. V takovém případě věc řešily buď konzulární soud (v případě kapitulačního státu), nebo egyptský domorodý soud (v případě nekapitulačního státu). Pro občany nekapitulačních států bylo ovšem klíčové, že vymezením kompetencí smíšených soudů disponovaly tyto soudy pravomocí nad všemi cizinci, tedy i nad občany nekapitulačních států.¹⁶⁴

Jaké důsledky tedy plynuly z výše uvedeného pro právní pozici československých občanů v Egyptě? Jejich právní postavení bylo dle jednotlivých kategorií následující:

¹⁶⁴ Dodejme, že systém egyptského soudnictví té doby byl tím nejsložitějším justičním systémem na světě. Jeho detailní a velmi přehledný rozbor srv. NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 1358/42d ze dne 7.7.1927.

- 1) v oblasti trestního práva podléhali egyptskému domorodému soudnictví, s výjimkou policejních přestupků (ty byly v kompetenci smíšených soudů)
- 2) v oblasti soukromého a obchodního práva podléhaly
 - a) v případě vzájemného sporu československých příslušníků egyptskému domorodému soudnictví;
 - b) v případě sporu s nečeskoslovenským subjektem egyptskému smíšenému soudnictví
- 3) v oblasti osobního statutu (právo rodinné, manželské, matriky apod.) podléhaly domorodým náboženským soudům dle své náboženské příslušnosti. Pakliže nepatřili k žádné z 11 oficiálních církví (to se týkalo např. i římských katolíků, kteří žádný svůj soud pro otázky osobního statutu v Egyptě neměli), spadali jejich případy do kompetence místních muslimských soudů, rozhodujících na podkladě tradičního islámského práva (šarí'a).

Shrňme-li výše popsané skutečnosti, dojdeme k následujícímu závěru: Českoslovenští příslušníci (ač občané nekapitulačního státu) požívali v Egyptě stejných hospodářských výhod jako příslušníci států kapitulačních a významně také participovali na speciálním právním systému vybudovaném pro „kapitulační“ cizince. Rozdíly v jejich právním postavení oproti občanům kapitulačních mocností spočívaly především v nutnosti podrobit se egyptskému domorodému právu v záležitostech trestních kauz,¹⁶⁵ stejně jako v záležitostech osobního statutu. V praktickém životě se tyto problémy promítly pouze v některých oblastech osobního řízení – konkrétně šlo o vyřizování pozůstalostí a zvláště o rozvodová řízení, kde příslušnost domorodých šarí'atských soudů vyvolávala na československé straně nejsilnější odpor.

V případě sporných pozůstalostí máme doložen jediný případ za celou dobu trvání První republiky.¹⁶⁶ Případů nesporných pozůstalostí se naopak vyskytlo hodně. V tomto ohledu ale vyšla egyptská strana československým úřadům vstříc, neboť i přes absenci jakýchkoli právních ujednání uznávaly egyptské instituce v těchto případech rozhodnutí československých soudů. V případě rozvodových řízení českoslovenští diplomaté rezolutně odmítli příslušnost domorodých náboženských soudů. Jednalo se patrně o nejkomplikovanější

¹⁶⁵ Z úředních pramenů ale bezpečně víme, že do roku 1929 se žádný takový případ neudál a ani v pozdější době žádné takové údaje nenacházíme

¹⁶⁶ Srv. Kauza Keller z roku 1935 v NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton 1860, spis č.j. 61069/II-5/35.

otázku ve vztahu ke kapitulárnímu režimu, která měla svůj přímý odraz v praxi. Československá diplomacie totiž nakonec plně převzala právní názor československého ministerstva spravedlnosti, že manželské záležitosti československých občanů leží ve výlučné kompetenci československých úřadů a jakákoli rozhodnutí úřadů cizích nebudou v takových případech československým státem uznána.¹⁶⁷ Československému vyslanectví v Káhiře i konzulátu v Alexandrii to působilo určité mrzutosti, protože se objevilo několik případů, kdy došlo k rozloučení manželství československých občanů prostřednictvím židovských náboženských soudů v Egyptě. Československé úřady se rozhodly tyto případy ignorovat a ve vztahu k egyptské straně raději předstírat, že o nich neví. Vzhledem k tomu, že žádná ze stran těchto rozvodových řízení nevznesla proti výsledkům žádné námitky k československým soudům, nezpůsobily v praxi tyto ojedinělé případy žádné problémy.

Jaké konkrétní aktivity tedy československé diplomacie rozvinula ve vztahu ke kapitulacím po proklamaci egyptské nezávislosti? Předčasná smrt vyslance C. Duška způsobila, že první vážná iniciativa je spjata až s jeho nástupcem V. Hurbanem. Dušek sám byl plně zaneprázdněn budováním nového úřadu a co víc, jeho pozice coby československého vyslance byla po značnou dobu vůči egyptským autoritám spíše polooficiální. Řádný chod československého vyslanectví se podařilo zabezpečit až od podzimu 1923 a zhruba v téže době Dušek konečně obdržel z Prahy již dlouho urgované pověřovací listiny, oficiálně jej potvrzující ve funkci vyslance a zplnomocněného ministra ČSR, které krátce nato odevzdal králi Fu'ádovi. Na egyptské straně navíc chyběl až do roku 1924 kompetentní partner k vyjednávání, neboť bylo třeba vyčkat na ustavení nových ústavních institucí a na provedení voleb, z nichž vzešla nová egyptská vláda. Toho se už vyslanec Dušek nedočkal. Halfar se svou iniciativou nijak neotálel a krátce po příjezdu intervenoval u nového ministra zahraničí, wafdistického politika Wacyfa Butruse Ghálího. Ujistil jej o odhodlání ČSR rozvíjet s novým egyptským státem přátelské styky, avšak zdůraznil nepřipustnost diskriminace československých občanů vůči cizincům z kapitulárních států. Egyptský ministr naopak zdůraznil naprostou nemožnost jakéhokoli rozšíření kapitulárních práv, neboť jedním z nejdůležitějších strategických cílů egyptské politiky byla likvidace kapitulárního režimu jako celku. Vyjádřil však pochopení pro československé stanovisko a slíbil Urbanovi, že až do doby sjednání obchodní smlouvy mezi Egyptem a ČSR se bude s Čechoslováky zacházet stejně jako s občany kapitulárních států. A skutečně, v královském dekretu ustanovujícím příslušnost egyptských domorodých soudů pro příslušníky nekapitulárních států z 22. září 1924 (kde bylo vyjmenováno pět evropských nekapitulárních států) Československá

¹⁶⁷ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 17256/26.

republika nefigurovala.¹⁶⁸ Tento drobný úspěch dosáhl obzvláště příznivého ohlasu u československé kolonie v Egyptě. Jak ale vyplynulo z pozdějších zpráv vyslanectví, byl veškerý optimismus předčasný. V egyptských kruzích ČSR nikdo za kapitulaci stát nepovažoval a příslušné interní výnosy egyptského ministerstva zahraničí tamním rezortům vnitra a spravedlnosti prozrazovaly spíše nejasnost a provizorium v nakládání s nekapitulacími subjekty.¹⁶⁹ Ještě v témže roce se ale naskytlá příležitost, jak dosáhnout alespoň na část kapitulacních koncesí, a to právě v klíčové oblasti právní jurisdikce nad československými občany.

V souvislosti s případem zločinu vraždy, spáchané dvěma německými občany na jaře 1924, započala jednání mezi Egyptem a Německem o částečném navrácení kapitulací v oblasti jurisdikce na německými státními příslušníky.¹⁷⁰ Wafdistická vláda se postavila ostře proti a její konečné rozhodnutí vyznělo zamítavě. V důsledku své demise koncem téhož roku již však nestačila své rozhodnutí zrealizovat a nová vláda, která k německé snaze projevila vstřícnější přístup, mohla znovu obnovit jednání.¹⁷¹ Ta byla završena podpisem dohody z 16. června 1925, jež Německu umožňovala obnovit své konzulární soudy a vykonávat jejich prostřednictvím přímou jurisdikci nad svými občany na egyptské půdě.¹⁷² Podobnou smlouvu uzavřelo s Egyptem ještě do konce dvacátých let i Rakousko. Hurban v těchto jednáních od počátku spatřoval příslib k vytvoření precedentu, jenž by Československu otevřel prostor k jeho vlastním iniciativám.¹⁷³ Navázal proto úzké kontakty s německým vyslancem a uzavřel s ním dohodu: během německo-egyptských jednání nebude ČSR vyvíjet žádné aktivity ve věci přiznání kapitulací. Na oplátku se německý vyslanec Hurbanovi zavázal k pravidelným informacím o aktuálním stavu jednání.¹⁷⁴ Krátce po podepsání německo-egyptské smlouvy se Hurban vydal do Prahy, aby se dohodl na dalším postupu přímo s vedoucím právního oddělení politické sekce MZV Karlem Halfarem. Káhirskému vyslanectví a československé kolonii ležela nejvíce na srdci otázka konzulárního soudnictví. Do Prahy přijel Halfar se zprávou, že cesta k zavedení československých konzulárních soudů v Egyptě je po akceptaci německých požadavků otevřena. Ještě před cestou do Prahy si na egyptském ministerstvu zahraničí neoficiální cestou ověřil, že německo-egyptská konvence patrně bude vzata za podklad pro eventuální československo-egyptská

¹⁶⁸ AMZV, PZ Káhira, 1924, č. 25.

¹⁶⁹ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 1695/42d ze dne 19.8.1925.

¹⁷⁰ AMZV, PZ Káhira, 1924, č. 12.

¹⁷¹ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 919/42d ze dne 13.5.1926.

¹⁷² NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 325/42d ze dne 25.3.1926.

¹⁷³ AMZV, PZ Káhira, 1924, č. 12.

¹⁷⁴ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 919/42d ze dne 13.5.1925.

jednání.¹⁷⁵ Jenže na československé straně se objevily zásadní překážky. Nová republika zatím konzulární soudnictví nikde neprovozovala a k aplikaci tohoto instrumentu nebyl přizpůsoben ani československý právní řád. Jeho realizace v Egyptě by tedy vyžadovala vypracování zvláštní právní normy, která by institut konzulárního soudnictví zavedla do československého právního řádu. Založení československých konzulárních soudů by se samozřejmě neobešlo bez finančních obětí ze státního rozpočtu.

Hurban se přesto usilovně snažil hájit zájmy československých usedlíků a neúnavně se přimlouval za zavedení konzulárních soudů. Argumentoval jednak prestižními důvody, jež hrály v egyptském prostředí (stejně jako v jiných orientálních zemích) nezanedbatelnou roli, ale také potřebou záruk civilizovaného zacházení s československými občany v případě jejich policejního vyšetřování.¹⁷⁶ Veškeré jeho snahy ale byly nakonec marné. Na jaře 1926 zaujalo Ministerstvo spravedlnosti své definitivní stanovisko. Snahu o zavedení vlastní jurisdikce nad československými příslušníky v Egyptě nesmlouvavě odmítlo s tím, že pro tak malý počet osob (cca 300) nelze zbudovat celý systém konzulárního soudnictví.¹⁷⁷ K tomuto názoru se vzápětí přiklonilo i MZV. Na Hurbanův podnět nabídl Halfar ministerstvu spravedlnosti náhradní řešení. Navrhl vypracování smlouvy o usazování, do jejíhož ustanovení by byla pojata i opatření zajišťující československým příslušníkům bezpečnost a řádnou právní ochranu v trestním řízení.¹⁷⁸ V tomto smyslu instruoval Hurbana v Káhiře, který ihned zahájil sondáže. Krátce nato ale došlo k indiskreci, jež vyvolala velké pozdvižení v řadách československých usedlíků. Nejvýznamnější egyptský deník Al-Ahram otiskl zprávu, podle níž se egyptské ministerstvo zahraničí dohodlo s československým vyslanectvím v Káhiře na tom, že příslušníci ČSR budou souzeni egyptskými domorodými soudy v trestních kauzách. Hurban sice reagoval pohotově a nechal otisknout oficiální dementi, ale rozjitřené nálady v československé kolonii příliš neuklidnil. Její příslušníci dávali najevo své postoje jak v československém tisku tak i naléhavými urgencemi na úředních místech.¹⁷⁹ I když bylo nad Urbanovy síly, aby dokázal plně obnovit důvěru uvnitř československé kolonie, celý rozruch přeci jen přinesl určitý posun. Vyvolal totiž zvýšenou komunikaci mezi MZV a Ministerstvem spravedlnosti, přičemž Ministerstvo spravedlnosti se nyní začalo o problematiku egyptských kapitulací samo aktivně zajímat.

¹⁷⁵ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 1956/42d ze dne 19.8.1925.

¹⁷⁶ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 325/42d ze dne 25.3.1926.

¹⁷⁷ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 20629/26.

¹⁷⁸ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 166612/II-5/26.

¹⁷⁹ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 2108/42d ze dne 4.11.1926.

V létě 1927 se definitivně přiklonilo k Halfarovu návrhu k vypracování bilaterální smlouvy o usazování a současně přikročilo k přípravným pracím.¹⁸⁰ Počátkem následujícího roku pak vybídlo MZV káhirské vyslanectví, aby zahájilo předběžná jednání s egyptskou vládou.¹⁸¹ Tento návrh ovšem Halfar odmítl s odůvodněním, že dosavadní přípravné práci ještě nepokročily do finálního stadia, které by umožňovalo zahájit jednání s druhou stranou. Finální podobu návrhu smlouvy předložilo Ministerstvo spravedlnosti až začátkem roku 1929.¹⁸² Navrhlo uzavřít celou sérii mezistátních smluv: v prvním sledu smlouvu o právní ochraně a právní pomoci ve věcech občanských a obchodních, smlouvu extradiční a smlouvu exekuční. V dalším pořadí pak měly následovat smlouva o usazování a o konzulárních stycích.¹⁸³

Návrh však přišel v době, kdy se začal měnit postoj MZV (a káhirského vyslanectví). O motivu tohoto obratu nám dostupné prameny nic výslovného neříkají, můžeme ale za ním tušit očekávání před dalším kolem britsko-egyptských jednání o definitivní úpravě vzájemného poměru, která byla pro budoucnost kapitulačního režimu v Egyptě rozhodující. MZV začalo vůči návrhům ministerstva spravedlnosti zaujímat rezervovaný postoj. Argumentovalo přitom nutností uzavřít s Egyptem nejprve obchodní smlouvu a později i nezbytností konzultace s Velkou Británií.¹⁸⁴ Tento nový postoj vedl ke krátké konfrontaci mezi oběma ministerstvy. Na stranu Halfara se vehementně postavil i Hurban, který argumentoval tím, že exekuční smlouvu s Egyptem dosud žádný stát s výjimkou Palestiny neuzavřel. Navíc se vyslovil jednoznačně proti explicitní rezignaci na kapitulační nároky právě v okamžiku, kdy se schylovalo k dalšímu kolu britsko-egyptských jednání. Poprvé přitom vyjádřil domněnku, že údajně existuje vůle jak na britské, tak i na egyptské straně vyřešit otázku jurisdikce cizinců alespoň dočasným rozšířením kompetencí smíšených soudů.¹⁸⁵

Ministerstvo spravedlnosti však trvalo tvrdošíjně na svém stanovisku. Poslední vývody vyslanectví odmítlo s odůvodněním, že nechápe, co si vlastně vyslanectví a MZV slibují od případných úprav kapitulačního režimu, když možnost zavedení konzulárního soudnictví byla samotnými československými úřady jasně vyloučena.¹⁸⁶ Ministerstvo spravedlnosti trvalo dále na svých návrzích a poukazem na předchozí protiargument MZV si na něm vymohlo

¹⁸⁰ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 13118/II-5/27 ze dne 20.7.1927.

¹⁸¹ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 4130/28 ze dne 2.2.1928.

¹⁸² NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 18002/29 ze dne 5.2.1929.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 18355/29-II/5 ze dne 11.2.1929.

¹⁸⁵ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 7140/29 ze dne 6.3.1929.

¹⁸⁶ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 13714/29 ze dne 11.3.1929.

zjištění britského stanoviska k případné dohodě ČSR s Egyptem. Toto stanovisko obdrželo v nótě *Foreign Office* z 20. března 1929, jež oznamovala, že Velká Británie nemá nejmenších námitek proti případné československo-egyptské smlouvě.¹⁸⁷ I nyní se ale Hurban jasně postavil proti zahájení vyjednávání s Egyptem a znovu zdůraznil své přesvědčení, že pro ČSR je v daném okamžiku nejvýhodnější vyčkat na výsledek britsko-egyptských jednání. Zopakoval svůj názor, že nové kolo rozhovorů by ve svém důsledku mohlo přinést zrovnoprávnění pozice ČSR s dosavadním postavením kapitulačních států.¹⁸⁸

Dva měsíce poté se Urbanův odhad ukázal jako správný. V pátém kole britsko-egyptských rozhovorů představovalo téma kapitulačního režimu jen jeden z bodů, na nichž se obě delegace shodly snadno. Dohodlo se, že do doby, než bude egyptským justičním systémem dosaženo evropských standardů, aby mohl převzít jurisdikci i nad všemi cizinci v Egyptě, bude patřičně rozšířena kompetence smíšených soudů, které byly na rozdíl od konzulárních soudů kapitulačních států alespoň formálně součástí egyptské justice. Smíšené soudy měly pod svou pravomoc soustředit s výjimkou záležitostí osobního statutu cizinců veškerou agendu dosud soustředěnou u konzulárních soudů. Pro Československo bylo klíčové, že zamýšlená transformace kapitulačního režimu se měla výslovně vztahovat na všechny cizince, kteří byli před válkou příslušníky některé z kapitulačních mocností.¹⁸⁹

Přijaté řešení plně uspokojilo všechny, tedy jak MZV a káhirské vyslanectví tak i Ministerstvo spravedlnosti.¹⁹⁰ Definitivně tak skončilo dlouhé období let 1921-29, kdy Československo pracně hledalo svou pozici k tak specificky komplikované otázce, jakou byl vztah ČSR k egyptskému systému kapitulací. V československo-egyptských vztazích, orientovaných jinak vyloženě hospodářsky, byla tato problematika jedinou otevřenou otázkou politického charakteru. V roce 1929 vyřešena nebyla, neboť návrh dohody, vyjednané vládami britské konzervativní strany a egyptské liberálně-konstitucionální strany, byl v egyptském parlamentu smeten ze stolu. Ani další, již šesté kolo rozhovorů, vedené tentokrát zástupci britské liberální vlády a egyptské wafdistické vlády, nebylo o mnoho úspěšnější, když vše nakonec ztroskotalo na poslední sporné otázce – Súdánu. Čechoslováci v Egyptě si tak museli na řešení počkat až do roku 1937. Definitivní stanovisko československé diplomacie se ale již nezměnilo, její cíl v otázce egyptských kapitulací zůstal na rozdíl od předchozího období zřetelný a neměnný: dosáhnout zrovnoprávnění právního postavení

¹⁸⁷ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918.45, karton č. 1680, spis č.j. 546/56/16 ze dne 20.3.1929.

¹⁸⁸ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 33015/29-II/5 ze dne 27.5.1929.

¹⁸⁹ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 1326/AD/694/29 ze dne 9.8.1929.

¹⁹⁰ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti 1918-45, karton č. 1680, spis č.j. 45998/30-II/5 ze dne 5.4.1930.

československých občanů v Egyptě jejich podřízením smíšenému soudnictví na základě návrhu britsko-egyptské dohody z roku 1929.

2.3.5 Československá diplomacie v Egyptě a 15. březen 1939

Zprávy o okupaci českých zemí německou brannou mocí po návštěvě prezidenta Háchy v Berlíně dorazily do Egypta již 15. března dopoledne. Okamžitě se začala aktivizovat československá komunita v Egyptě. Několik členů československé kolonie v Káhiře se ještě téhož dopoledne dostavilo na káhirské vyslanectví a žádalo chargé d'affaires Schalatnaye, aby vydal krajanům podpůrný fond, obnášející tehdy značně vysokou částku ve výši 2380 LE.¹⁹¹ Po Schalatnayově kategorickém odmítnutí se odpoledne dostavila na vyslanectví daleko větší skupina příslušníků káhirské kolonie, aby probrali poslední zprávy z Československa a otázky budoucího postavení Čechoslováků v Egyptě. Členové krajanské komunity si pohrávali s myšlenkou, že by se mohli pokusit získat záštitu USA, které by převzaly ochranu československých občanů v Egyptě. Na naléhání krajanů se Schalatnay dokonce odebral k americkému vyslanci a celou věc mu přednesl. Vrátil se nicméně s nepořízenou.¹⁹² Vzápětí se znovu rozhořel boj o peníze z prodeje nemocnice korunního prince Rudolfa. Během tříhodinového jednání byl československými krajany na místě utvořen „Československý podpůrný a společenský spolek“. Na stranu krajanů se v této věci postavil i Schalatnayův zástupce, František Nečas. Ani to ale Schalatnaye v jeho postoji nezvyklalo. Jediné, co si krajané na Schalatnayovi vymohli, bylo odeslání telegramu do (již obsazeného) pražského ústředí obsahující žádost krajanů o vydání fondu. Žádná odpověď nikdy nedošla. O tři dny později vydal Schalatnay nově utvořenému spolku tzv. „malý“ podpůrný fond, vzniklý z dobrovolných příspěvků při slavnostních akcích pořádaných vyslanectvím. „Velký“ podpůrný fond ale Schalatnay nevydal, čímž uhájil důležitý zdroj, ze kterého byl následně financován provoz káhirské legace po větší část válečného období.

O tom, že se káhirská legace nakonec vydá na cestu odboje se ale rozhodovalo ještě celý následující týden. Klíčovou věcí pro budoucí vývoj byl postoj egyptské vlády k okupaci Československa a k případnému pokračování činnosti československé diplomatické mise

¹⁹¹ Podpůrný fond vyslanectví tvořily tzv. „velký“ podpůrný fond, kde byly uloženy prostředky z československého podílu prodeje káhirské nemocnice korunního prince Rudolfa, v té době ve výši 2380 LE a „malý“ podpůrný fond, kde byly soustředěny výtěžky ze sbírek konaných na recepcích vyslanectví k oslavám 28. října, popř. k výročí narození TGM. Jméni „malého“ fondu obnášelo v té době necelých 42 LE.

¹⁹² viz. Protokol o postupu čl. vyslanectví a čl. kolonie v Káhiře v důsledku obsazení Československa německým vojskem. Vloženo v AMZV, Osobní spisy 1945-92, Benjamin Schalatnay Stachó.

v Egyptě. Výchozí podmínky nebyly příliš povzbudivé, protože v egyptské vládě převládaly v té době spíše proněmecké sympatie a možnost, že by egyptská vláda provedla nějakou samostatnou protiněmeckou demonstraci byla naprosto iluzorní. Zároveň ale bylo všeobecně známo, že egyptská zahraniční politika je úzce napojena na politiku britskou a v tomto smyslu bylo jasné od samého počátku, že se o budoucnosti dalšího působení káhirského vyslanectví bude rozhodovat v Londýně. Proto se také Schalatnay snažil spojit s legacemi v Londýně a v Paříži, avšak odpověď na jeho depeši se mu dostalo až v pondělí 20. března. Do té doby musel jednat na vlastní pěst.

Ve čtvrtek 16. března dorazila z Londýna zpráva o Chamberlainově vyjádření v britském parlamentu, že československý stát se rozpadl a Velká Británie se proto již necítí být vázána zárukami, poskytnuté Československu v Mnichově. Ještě téhož večera dorazil na káhirské vyslanectví německý vyslanec v Káhiře Hentig, aby dohodl s Schalatnayem převzetí československého vyslanectví německou zahraniční službou. Protože však ani jeden z nich ještě neobdržel ze svých ministerstev žádné pokyny, Schalatnay odmítl do příchodu instrukcí cokoli podniknout. Když Schalatnay následujícího dne oplatil Hentigovi jeho návštěvu, měl už v ruce Chvalkovského telegram nařizující podřídit se německé misi. Schalatnay ale trval na zaslání písemných instrukcí, tím spíše, že telegram došel v otevřené řeči, tj. nezašifrovaný. Navíc sdělil Hentigovi, že své poslání hodlá zakončit důstojně, v řádné audienci u krále a do té doby že se bude nadále považovat za diplomatického zástupce své země. Hentig Schalatnayův postoj akceptoval, ale vymínil si na něm představení personálu československého vyslanectví následující den. Schalatnay tomu neodporoval, připomněl však, že do formálního ukončení své mise je představeným svých podřízených výhradně on sám. Téhož dne byly rovněž spáleny šifra a důvěrný archiv káhirské legace. Finanční prostředky legace převedl Schalatnay na svůj osobní účet. Následující den dorazila do Káhiry druhá Chvalkovského depeše. Nařizovala informovat hostitelskou vládu o ukončení činnosti diplomatické mise. Ještě téhož dne Schalatnay příkaz splnil a notifikoval egyptskému MZV ukončení svého poslání v Egyptě. Při předávání nóty státnímu podtajemníkovi egyptského MZV se ale pokusil získat čas. Požádal jej, aby mu nebyla na nótu poskytnuta odpověď před audiencí u egyptského ministra zahraničí, který byl v té době nemocen a měl se vrátit do úřadu nejdříve za dva dny. Před očekávanou návštěvou německého vyslance na československé legaci dal sejmout z budovy vyslanectví výsostné znaky ČSR a státní vlajka byla stažena. Ke stejnému kroku byl vyzván i podřízený honorární konzulát v Port Saídu. Následující den, v neděli 19. března, přinesl deník *La Bourse Egyptienne* obsáhlý článek informující o ukončení mise československého *chargé d'affaires* po jeho očekávané audienci

u krále Fárúqa. Na tento článek reagovala československá komunita v Káhiře odesláním telegramu vyslanci Hurbanovi do Washingtonu, kde opět žádala o zajištění ochrany československých příslušníků zastupitelským úřadem USA. Zároveň se ale téhož dne objevily v místním tisku první zprávy o odmítnutí britské a francouzské vlády uznat likvidaci československého státu.¹⁹³ Szalatnay okamžitě vyhledal britského velvyslance a požádal jej o intervenci na egyptském ministerstvu zahraničí. Sir Miles Lampson ještě neměl o věci žádné informace. Přislíbil vyžádat si telegrafické zprávy v Londýně a Schalatnayovi poradil vyčkat dalšího vývoje událostí. Lampson se zároveň spojil s egyptským ministerstvem zahraničí, informoval jej o aktuálním stavu v dané věci a sdělil, že očekává čerstvé informace z Londýna. Hned druhý den přijal Schalatnaye egyptský ministr zahraničí Abd al-Fattáh Jahjá Ibráhím Paša. Po formálním vyjádření sympatií mu jen sdělil, že v této vážné věci bude muset egyptská vláda zaujmout konkrétní stanovisko. Požádal Schalatnaye, aby se do té doby za každou cenu vyhnul veškerému jednání, které by mohlo vést ke konfliktu s německým vyslancem, což mu Schalatnay slíbil. Ostatně ani německý vyslanec nezahálel a naléhal na egyptské ministerstvo zahraničí, aby pokud možno uspíšilo termín královské audience na rozloučenou.

Odpoledne pak konečně dorazila z Paříže odpověď na Schalatnayův telegram, ve které Osuský radil Schalatnayovi nepředávat úřad a čekat na další instrukce. Příští ráno, v úterý 21. března se na vyslanectví dostavil jeden z Hentigových podřízených s vlajkou Třetí říše a žádal, aby byla vyvěšena na budově legace. To Schalatnay odmítl, Němce poslal pryč a nařídil uzavřít budovu. Po tomto incidentu Hentig poprvé pohrozil zastavením financí pro káhirské vyslanectví, na druhé straně si dal ale velký pozor, aby si cestu k Schalatnayovi neuzavřel jednou provždy. To už ale nebylo nic platné, s postupem času rostlo Schalatnayovo odhodlání pokračovat v činnosti a rostlo i jeho sebevědomí. Ve středu 22. března dostavila se na vyslanectví deputace krajanského spolku, znepokojená uzavřením legace a kategoricky se dožadovala jejího zprovoznění, což Schalatnay z bezpečnostních důvodů odmítl. Deputace, vedená zástupcem Škodových závodů v Egyptě, V.J.Panem, potom vznesla požadavek, aby Schalatnay odjel na dovolenou a předal legaci svému zástupci, Františku Nečasovi. To Schalatnay odmítl a přítomní se rozešli ve zlém. Situaci kolem legace vyřešil Schalatnay tím, že si vyžádal k ochraně budovy policejní asistenci a informoval britského velvyslance a egyptského ministra zahraničí o svém odhodlání pokračovat v činnosti coby diplomatický zástupce ČSR. 23. března o tom informoval telefonicky Hentiga, který se ještě na poslední chvíli pokusil zachránit situaci ujištěním, že bude urgovat urychlené zaslání písemných

¹⁹³ Dne 18.3.1939 tlumočili ve společné audienci britský a francouzský velvyslanec v Berlíně oficiální protest svých vlád proti okupaci Československa.

instrukcí z Prahy. Nebylo to už nic platné. V pátek 24. března mu Schalatnay své úmysly notifikoval oficiálně, přičemž opisy nóty zaslal na vědomí i egyptskému MZV a britské a francouzské legaci. Zároveň znovu opatřil budovu vyslanectví výsostnými znaky ČSR a na střeše vyslanectví opět zavlála československá vlajka. Hned následující den informoval o událostech kolem československé legace egyptský tisk. Cesta odboje tak byla nastoupena, ale na oficiální podporu egyptské vlády si musel československý exil ještě pár měsíců počkat.

Do vypuknutí války vyvíjeli Němci na egyptskou vládu permanentní tlak, aby přestala tolerovat československou legaci na svém území a uznali „Protektorát Čechy a Morava“. V tomto smyslu lobovali jak ve vládě, tak i v parlamentu. Ministr zahraničí byl nucen neustále odkládat nepříjemné interpelace v parlamentu. Německý tlak nezůstal úplně bez odezvy. Egypt byl samozřejmě nucen zrušit svoji diplomatickou misi v Praze. Ministr zahraničí Abd al-Fattah Jahjá Ibráhím Paša se toho pokusil využít k likvidaci pro něj nepříjemného problému. Počátkem června sdělil Schalatnayovi, že v důsledku uzavření egyptské legace v Praze nastala ve vzájemném zastoupení obou zemí disproporce a z toho důvodu je nucen považovat jeho diplomatickou misi za skončenou. Navíc Egypt potřebuje jmenovat do Prahy konzula, aby prý mohly být efektivně chráněny egyptské zájmy v „Protektorátu“. Schalatnay tento výklad odmítl s poukazem na vzájemnou disproporci Egypta i s jinými zeměmi¹⁹⁴ a v oficiální nótě ze 6. června 1939 mu podal právní rozbor československé otázky a s ní souvisejících mezinárodně právních dopadů. Schalatnay svoji pozici v Egyptě přece jen uhájil a snažil se působit proti vyslání egyptského konzula do Prahy. Vypuknutím války se Schalatnayova pozice upevnila. Ještě v září se podařilo vyjmout československé subjekty ze sekvestračního režimu německého majetku a Schalatnayovi se konečně podařilo vymoci si audienci u krále, který ho přijal v oficiálním slyšení jako československého chargé d'affaires. Po utvoření československé egyptské vlády v Londýně se Schalatnay stal automaticky jejím diplomatickým zástupcem. O jejím ustavení informoval Schalatnay egyptskou vládu v oficiální nótě ze dne 11. resp. 18. listopadu 1940.¹⁹⁵ Na tuto nótu se mu dostalo odpovědi oficiální nótou egyptského ministra zahraničí, čímž egyptská vláda uznala československou exilovou vládu v Londýně.

Na závěr jen dodejme, že události kolem sporu o dědictví z československého podílu z jedné z rakousko-uherských dobročinných nadací měly fatální dopad na vztahy uvnitř československého exilu na Blízkém východě. Hloubka vyvolaných osobních averzí nakonec dokázala poškodit i renomé československého odboje, když pomluvy některých členů

¹⁹⁴ Konkrétně uvedl případ Chile

¹⁹⁵ Notifikaci musel Schalatnay provést ještě podruhé z důvodu úmrtí ministerského předsedy Hasana Savčího Paši dne 14.11.1940.

krajanské komunity dokázaly natolik zdiskreditovat osobu Schalatnaye u spojeneckých i egyptských kruhů, že egyptská vláda v období let 1943/44 odmítla akreditovat tohoto muže jako prvního československého velvyslance v Egyptě.¹⁹⁶ Tyto osobní averze pronikly jak do sféry československé diplomacie, tak i do nejvyšších armádních struktur a dokázaly zaměstnat orgány československého exilu po celou dobu války.

2.4 Hospodářské vztahy

Desítky let trvajících britská vláda nad Egyptem způsobila, že se Egypt stal typickou koloniální ekonomikou, založenou na agrární produkci. Egyptské hospodářství stálo a padalo s exportem bavlny, která svou jakostí patřila k tomu nejlepšímu, co bylo možné na tehdejším světovém trhu bavlny opatřit. To bylo ale vše, co mohla egyptská ekonomika nabídnout. Domácí poptávka po spotřebním zboží musela být prakticky úplně kryta importem z ciziny.¹⁹⁷ Absorpční možnosti egyptského trhu byly přímo závislé na momentální výši ceny bavlny na světových trzích. Tím se v Egyptě řídil ekonomický cyklus. Pokud Egypt zažil dobrou sklizeň a ceny bavlny se pohybovaly v uspokojivé výši, nabízela země přímo královské možnosti importérům z průmyslových zemí. Pokud byla cena bavlny nízko, egyptský trh z hlediska importních zemí stagnoval.¹⁹⁸

Zahraniční importéři měli pro své působení na egyptském trhu doslova ideální podmínky. Až do třicátých let dvacátého století v zemi prakticky neexistovala konkurence v podobě domácí průmyslové základny. Díky existenci kapitulačního režimu platili dovozci pouze nízké clo, fixované většinou na úrovni 8,5 % a pak již jen nízké přístavní poplatky. Žádné další dávky na ně nesměla egyptská vláda uvalit až do zrušení kapitulačního režimu v roce 1937.¹⁹⁹ Nízké celní sazby byly rovněž fixovány až do roku 1930. Teprve od třicátých let se v Egyptě začal vzmáhat domácí průmysl, seskupený kolem skupiny bankovního koncernu Misr. Banka Misr začala ve třicátých letech svůj kapitál, upisovaný domácími latifundisty, masivně investovat do budování nových průmyslových podniků.²⁰⁰ Tato čistě egyptská korporace se vyznačovala exkluzivními vazbami na domácí politickou reprezentaci

¹⁹⁶ Obvinění Schalatnaye šlo tak daleko, že byl nařčen dokonce i ze spolupráce s Gestapem.

¹⁹⁷ Několik málo průmyslových podniků, pracujících pro egyptský domácí trh je vyjmenováno v práci Rogera Owena a Sevketa Pamuka, *A History of Middle East Economies in the twentieth century*, Cambridge 1998, s. 32.

¹⁹⁸ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 670, složka Národohospodářská situace. Egypt-1, spis č. j. 27519/IV/34 ze dne 1.3.1934.

¹⁹⁹ L. Bareš, R. Veselý, E. Gombár, *Dějiny Egypta*, Praha 2009, s. 534.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 535-536.

bez ohledu na stranickou příslušnost a dokázala účinně prosazovat své zájmy mj. i v oblasti celní politiky.²⁰¹

2.4.1 Přehled vzájemné obchodní výměny²⁰²

Jak se tedy výše uvedené skutečnosti promítly konkrétně do československo-egyptského obchodu v meziválečném období? Především je třeba hned na začátku upozornit na závažnou skutečnost, kterou se československý obchod s Egyptem významně lišil od obchodu se všemi ostatními zeměmi Blízkého východu.

Jediným zájmem Československa směrem k blízkovýchodním zemím byla hospodářská expanze československého exportu. Československá ekonomika zdědila po habsburské monarchii většinu jejích průmyslových kapacit, pro jejichž produkci ovšem československý vnitřní trh nabízel jen omezené možnosti odbytu. Ke svému přežití si potřeboval československý průmysl zajistit odběr svých výrobků v zahraničí a blízkovýchodní trhy představovaly tradiční odbytiště průmyslu českých zemí.²⁰³ Tento prvek byl samozřejmě přítomen i v hospodářských vztazích k Egyptu. Na rozdíl od ostatních blízkovýchodních zemí měla ale egyptská ekonomika pro Československo i strategický význam. Byla totiž monopolním dodavatelem bavlny s dlouhým vláknem. Jednalo se o typ bavlny, který byl zapotřebí k výrobě jemné přize vysokých čísel. Šlo o nejkvalitnější produkty, které československé přádelny vyráběly.²⁰⁴ Základní surovinu k jejich výrobě, bavlnu s dlouhým vláknem, si ale nemohly opatřit nikde jinde než v Egyptě. V meziválečném období měl Egypt na tento druh bavlny světový monopol. Československý textilní průmysl, svého času nejrozsáhlejší průmyslové odvětví v Československu, zaměstnával nejvyšší počet dělníků, tedy na dodávkách egyptské bavlny závisel. Odhadovalo se, že v druhé polovině dvacátých let, tedy v čase největší konjunktury československého bavlnářství, byla na zpracování

²⁰¹ Tamtéž. Banka Misr byla založena v roce 1920 a v meziválečné éře byla její činnost neodmyslitelně spojena se jménem jejího zakladatele Ta'latem Harbem Pašou. Mezi arabskými zeměmi Blízkého východu se jednalo o výjimečný projev nacionální emancipace na hospodářském poli, jak je známe například z dějin národních hnutí střední a východní Evropy. V žádné jiné arabské zemi se na tomto poli nepodařilo dosáhnout srovnatelných úspěchů.

²⁰² Struktura československo-egyptské obchodní výměny a její vývoj v meziválečném období je detailně analyzován v diplomové práci Adély Jůnové-Mackové, *Československo-egyptské vztahy 1918-1938*, Praha 2003. Základním podkladem pro uvedený rozbor jsou oficiální data československé statistiky. Ve stručnější formě viz Adéla Jůnová-Macková, *Československo-egyptský obchod*, in: A. Jůnová-Macková, H. Navrátilová, H. Havlůjová, L. Jůn, Krásný, báječný, nešťastný Egypt. Čeští cestovatelé konce 19. a první poloviny 20. století, Praha 2009, s. 111-127 a Adéla Jůnová-Macková, *Československá obchodní expanze do Egypta, zastupitelské úřady a postavení československých občanů*, in: A. Jůnová-Macková, H. Navrátilová, H. Havlůjová, L. Jůn, Krásný, báječný, nešťastný Egypt. Čeští cestovatelé konce 19. a první poloviny 20. století, Praha 2009, s. 85-110.

²⁰³ Vlastislav Lacina, *Zahraniční obchod v letech první Československé republiky, ČČH 95, 1997, č. 1, s. 110-139.*

²⁰⁴ NA, fond OŽK, karton č. 274, složka č. 18118, spis č.j. 634-Egypt-48-Hel/Sch. ze dne 16.11.1934.

egyptské bavlny zařizena celá sedmina celkové kapacity československých přádelen bavlny.²⁰⁵

Československý import z Egypta v meziválečném období

Porovnáme-li čísla o dovozu egyptské bavlny s celkovou hodnotou československého importu, dostaneme následující údaje:

<i>Rok</i>	<i>Celkový dovoz z Egypta (dle hodnoty v Kč)</i>
1921	102 046 333
1922	54 295 998
1923	16 928 333
1924	31 720 697
1925	67 505 671
1926	90 085 000
1927	226 015 000
1928	201 291 000
1929	195 702 000
1930	120 147 000
1931	107 307 000
1932	79 379 000
1933	74 942 000
1934	115 070 000
1935	119 296 000
1936	171 058 000
1937	222 104 000

Zdroj: Československá statistika, Řada III. – Zahraniční obchod Republiky Československé v letech 1922-37

<i>Rok</i>	<i>Dovoz bavlny (dle hodnoty v Kč)</i>
1921	99 628 362
1922	48 222 941
1923	16 606 101
1924	30 473 767
1925	65 773 231
1926	88 937 000
1927	221 385 000
1928	196 665 000
1929	188 410 000
1930	114 876 000
1931	102 680 000
1932	76 738 000
1933	70 422 000
1934	108 456 000
1935	107 726 000
1936	157 240 000
1937	210 669 000

Zdroj: Československá statistika, Řada III. – Zahraniční obchod Republiky Československé v letech 1922-37

Vyjádříme-li si údaje z výše uvedené tabulky procentuálně, zjistíme, že během let 1921-37 jen jednou došlo k tomu, že podíl surové bavlny na celkovém československém importu z Egypta poklesl pod 90 %. Bylo to v roce 1922, kdy podíl surové bavlny činil „pouze“ 88,82 %. Dle egyptských statistik byl podíl bavlny ještě vyšší. (Bohužel, pro ilustraci celkového egyptského vývozu do ČSR se podařilo získat oficiální egyptská data až od roku 1928).

²⁰⁵ Jaroslav Novák, Textilní průmysl, in: Trh československý. Seznam a popis nákupních pramenů ČSR, Praha 1928, 103-104.

Rok	Celkový dovoz z Egypta podle egyptské statistiky (dle hodnoty v £E)
1928	949 000
1929	815 000
1930	508 000
1931	435 000
1932	498 000
1933	490 000
1934	729 000
1935	997 000
1936	1 101 000
1937	1 262 000

Zdroj: AMZV, fond IV. sekce, karton č. 638, složka dovoz-vývoz- statistika. Egypt, spisy č.j.85874/IV/30 ze dne 20.6.1930, č.j. 131544/IV/34 ze dne 25.10.1934, č.j. 114 007/IV-5/36 ze dne 3.9.1936, č.j. 30391/IV-5/37 ze dne 5.3.1937, č.j. 75289/IV-5/38.

Rok	Dovoz bavlny (dle hodnoty v £E)
1928	947 868
1929	813 058
1930	507 600
1931	433 464
1932	496 725
1933	489 055
1934	728 732
1935	996 921
1936	1 083 841
1937	1 243 525

Zdroj: The Egyptian Directory 1930, 1934 a 1939.

Z výše uvedených čísel je jasné patrné, že egyptský dovoz do ČSR tvořila prakticky výlučně surová bavlna. V letech 1921-37 dosahoval její průměrný podíl dle československé statistiky 95,41 %. Dovoz ostatního egyptského zboží do Československa byl v meziválečném období naprosto zanedbatelný. Hodnota druhé nejvýznamnější položky egyptského vývozu do ČSR (cibule) dosahovala čísel o několik řádů nižších. Vzhledem k exkluzivní pozici dovozu bavlny v československo-egyptském obchodu je na místě analyzovat tento fenomén podrobněji. Vývoj československého importu egyptské bavlny je v československých a egyptských statistikách zachycen v níže uvedených tabulkách:²⁰⁶

Rok	Dovoz bavlny dle čl. statistiky (dle hodnoty v Kč)
1921	99 628 362
1922	48 222 941
1923	16 606 101
1924	30 473 767
1925	65 773 231
1926	88 937 000
1927	221 385 000

Rok	Střední kurz (£E)
1921	321.422
1922	201.307
1923	160.729
1924	156.099
1925	168.795
1926	169.899
1927	168.578

Rok	Dovoz bavlny dle egyptské statistiky (dle hodnoty v £E)
1921	259 104
1922	244 639
1923	738 361
1924	1 116 999
1925	1 056 064
1926	611 103
1927	1 052 446

²⁰⁶ V tabulkách jsou záměrně uvedeny jak údaje o hodnotě bavlny vyvezené do Československa, tak i čísla dokumentující množství československého odběru bavlny. Výši československého importu bavlny totiž ovlivňovaly i výkyvy cen na komoditních burzách. Ty byly v meziválečném období velmi výrazné. Uvedení dat o československém importu bavlny pouze dle jeho nominální hodnoty by proto mohlo vést ke zkrácení jeho celkového obrazu.

1928	196 665 000
1929	188 410 000
1930	114 876 000
1931	102 680 000
1932	76 738 000
1933	70 422 000
1934	108 456 000
1935	107 726 000
1936	157 240 000
1937	210 669 000

Zdroj: Československá statistika, Řada III. – Zahraniční obchod Republiky Československé v letech 1922-37

1928	168.935
1929	168.178
1930	168.346
1931	157.866
1932	121.559
1933	114.649
1934	122.074
1935	121.008
1936	128.166
1937	144.785

Zdroj: Statistická příručka RČS III
Statistická příručka RČS IV. a Statistická ročenka Protektorátu Čechy a Morava I.

1928	947 868
1929	813 058
1930	507 600
1931	433 464
1932	496 725
1933	489 055
1934	728 732
1935	996 921
1936	1 083 841
1937	1 243 525

Zdroj: The Egyptian Directory 1927, 1930, 1934 a 1939.

Rok	Dovoz bavlny dle čsl. statistiky (množství uvedeno v metrických centech)
1921	29 811
1922	20 239
1923	7 692
1924	11 946
1925	25 385
1926	42 315
1927	105 009
1928	82 131
1929	87 981
1930	65 826
1931	94 343
1932	92 318
1933	85 513
1934	116 270
1935	112 315
1936	147 124
1937	169 195

Zdroj: Československá statistika, Řada III. – Zahraniční obchod Republiky Československé v letech 1922-37

Rok	Dovoz bavlny dle egyptské statistiky (množství uvedeno v metrických centech)
1921	20 356
1922	17 337
1923	50 114
1924	63 728
1925	57 834
1926	55 021
1927	88 389
1928	69 527
1929	67 302
1930	55 488
1931	71 309
1932	79 828
1933	76 875
1934	106 422
1935	134 718
1936	141 815
1937	155 762

Zdroj: The Egyptian Directory 1927, 1930, 1934 a 1939.

Pozn.: Údaje z egyptské statistiky jsou přepočítány na metrické centy

Jak je vidět z porovnání československých a egyptských dat, zachycení vzájemného obchodu oficiální statistikou bylo velmi problematické. Hlavní důvod spočíval v tom, že mnoho dodávek se nerealizovalo přímo. Značná část dodávek egyptské bavlny do Československa se uskutečňovala prostřednictvím terstských a vídeňských obchodních firem. Takové toky přirozeně v československé statistice podchyceny nebyly. V egyptské statistice se navíc započítávaly ve prospěch rakouského či italského obchodu, který pak tímto

způsobem navýšená čísla využíval ve svůj prospěch při obchodně politických jednáních s egyptskou vládou. Značné množství egyptské bavlny obsahovaly i statistické položky jiných států. Kromě Itálie a Rakouska byl dovoz egyptské bavlny zahrnut i v rámci dovozu z Německa, ze Švýcarska a samozřejmě z přístavů Terst, Hamburk a Brémy, které v československé statistice figurovaly jako samostatné subjekty.²⁰⁷ K oficiálním statistickým údajům je tedy nutné přistupovat značně obezřetně.

Obrovské diference mezi statistikami obou zemí zaměstnávaly již ve třicátých letech československé vyslanectví v Káhiře.²⁰⁸ První kroky k jejich odstranění a zpřesnění evidence byly zahájeny až v roce 1936, v souvislosti s uvalením hospodářských sankcí na Itálii v důsledku její habešské kampaně. Tehdy byl zaveden institut osvědčení o původu zboží. Jeho účelem bylo zamezit poškozování neitalského zboží proudícího do Egypta přes italské přístavy. V Československu vydávaly osvědčení obchodní a živnostenské komory, které dále potvrzoval egyptský konzulát v Praze.²⁰⁹ Zavádění těchto opatření se ale začínalo do praxe promítat velmi pomalu a postupně. V druhé polovině třicátých let činily diference mezi oběma statistikami dokonce desítky procent celkového objemu vzájemného obchodu. Snahy československého vyslanectví v Káhiře o zpřesnění statistik vycházely v první řadě z jeho snahy zvrátit hroživě narůstající deficit vzájemné obchodní bilance. Ten se objevil poprvé v roce 1931 a od té doby se již jeho nárůst nepodařilo zastavit. Káhirske vyslanectví přitom přicházelo s iniciativami, jak tento nepříznivý trend zvrátit. Vyslanec Halfar navrhl posílit organizační zázemí československého exportu zřízením československo-egyptské obchodní komory v Egyptě. Jeho návrh z roku 1931 ovšem narazil přímo u obchodních kruhů.²¹⁰ Halfarův nástupce, chargé d'affaires Szalatnay-Stachó, navrhoval snížení deficitu zlevněním nákupů egyptské bavlny na jedné straně a ziskem podílu na egyptských veřejných zakázkách pro československé firmy na straně druhé. Tento smělý plán hodlal realizovat povinným soustředěním československých nákupů egyptské bavlny.²¹¹ Spojencem na egyptské straně mu měl být koncern Misr, který měl silné slovo u egyptské vlády a podle Szalatnayova plánu měl jeho vliv zajistit účast československých podniků na vládních zakázkách. Výměnou za to by zprostředkování obří zakázky na československý nákup bavlny získala jedna ze

²⁰⁷ Srovnej údaje obsažené v Československé statistice, Řada III. – Zahraniční obchod Republiky Československé za léta 1922-37.

²⁰⁸ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 670, složka Národohospodářská situace.Egypt-1, spis č.j. 74753/IV/35 ze dne 16.6.1935.

²⁰⁹ NA, fond Exportní ústav, karton č. 109, inv. č. 139 – Korespondence s čl. vyslanectvím v Egyptě, spisy č.j. 5207/36 ze dne 8.2.1936 a č.j. 6125/36 ze dne 14.2.1936.

²¹⁰ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 688, složka č. 10, spisy č.j. 56789/IV-5/31 ze dne 30.4.1931 a č.j. 104886/IV-5/31 ze dne 21.8.1931.

²¹¹ Viz dokumenty uložené v NA, fond OŽK, karton č. 262, složka č. 12663 a NA, fond OŽK, karton č. 274, složka č. 18118.

společností koncernu Misr, *Société Misr pour l'exportation du coton*. Tato koncernová společnost banky Misr byla založena v roce 1930. Zakladatel celého koncernu, Ta'lat Harb Paša, ovládal společnost jako její titulární místopředseda. Szalatnay získal kontakt na Société Misr pour l'exportation du coton díky jednomu z ředitelů společnosti, shodou okolností českého původu. Ta'lat Harb Paša projevil ochotu se Szalatnayovým návrhem zabývat. Z celé věci ale sešlo poté, co byla Szalatnayova iniciativa odmítnuta obchodními kruhy v ČSR.²¹² Žádný dopad na snížení deficitu z obchodní bilance s Egyptem neměla ani neúspěšná iniciativa československé centrální banky z přelomu let 1935/36.²¹³ Ta poukázala na to, že textilní průmysl nakupuje své suroviny v zemích s volně směnitelnou měnou, avšak exportuje převážně do zemí s clearingovým režimem, což poškozovalo devizové hospodaření ČSR. Centrální banka se obrátila na obchodní kruhy s požadavkem, aby se snažily upravit svůj export jeho zvýšením do zemí s volnou valutou. Obchodní kruhy však dokázaly tuto iniciativu odrazit a centrální banka se ve věci už dále neexponovala.

Československé nákupy egyptské bavlny tak zůstaly po celé období v rukou jednotlivých odběratelů. Československý nákup egyptské bavlny nejen, že nebyl povinně koncentrovaný, jak navrhovalo československé vyslanectví v Káhiře, ale kvůli neochotě obchodních kruhů nedošlo ani k jeho koordinaci, která by mohla celkové náklady za pořízení drahé suroviny snížit.

K doplnění celkového kontextu jen dodejme, že egyptská bavlna byla luxusní a drahou komoditou, jež se v Československu využívala jen pro výrobu vysoce kvalitního zboží, jež ale tvořilo v celkové produkci československého bavlnářství jen její menší část.²¹⁴ Drtivá většina celkového dovozu bavlny do Československa byla proto realizována importem levnější a méně kvalitní suroviny z USA, v menší části z Indie.²¹⁵ Množství bavlny dovezené z Egypta tak představovalo jen to nezbytné minimum, bez něhož se československé bavlnářství neobešlo.

Československý export z Egypta v meziválečném období

Co se týče československého exportu do Egypta v meziválečném období, podává nám celkový přehled o jeho vývoji následující tabulka:

²¹² Tamtéž.

²¹³ Srv. dokumenty uložené v NA, fond OŽK, karton č. 341, složka č. 5104.

²¹⁴ Srv. dokumenty uložené v NA, fond OŽK, karton č. 274, složka č. 18118.

²¹⁵ Srv. Československá statistika, Řada III. – Zahraniční obchod Republiky Československé za léta 1922-37.

Rok	Celkový vývoz do Egypta podle československé statistiky (dle hodnoty v Kč)
1921	68 763 571
1922	134 378 373
1923	91 751 371
1924	120 198 838
1925	164 481 033
1926	129 845 000
1927	152 345 000
1928	184 898 000
1929	203 068 000
1930	163 970 000
1931	82 223 000
1932	48 594 000
1933	45 899 000
1934	53 704 000
1935	52 440 000
1936	66 447 000
1937	116 639 000

Zdroj: Československá statistika, Řada III. – Zahraniční obchod Republiky Československé v letech 1922-37

Rok	Střední kurz (£E)
1928	168.935
1929	168.178
1930	168.346
1931	157.866
1932	121.559
1933	114.649
1934	122.074
1935	121.008
1936	128.166
1937	144.785

Zdroj: Statistická příručka RČS IV, 1932 a Statistická ročenka Protektorátu Čechy a Morava I., 1941.

Rok	Celkový vývoz do Egypta podle egyptské statistiky (dle hodnoty v £E)
1928	1 308 000
1929	1 383 000
1930	1 582 000
1931	470 000
1932	360 000
1933	408 000
1934	392 000
1935	411 000
1936	521 000
1937	738 000

Zdroj: AMZV, fond IV. sekce, karton č. 638, složka dovoz-vývoz- statistika. Egypt, spisy č.j.85874/IV/30 ze dne 20.6.1930, č.j. 131544/IV/34 ze dne 25.10.1934, č.j. 147200/IV-5/37 ze dne 11.11.1937, č.j. 75289/IV-5/38 ze dne 21.5.1938.

Z hlediska komoditní struktury vyváželo Československo do Egypta zejména textilie, obuv, sklo, porcelán, hliněné zboží, nábytek, cukr, chmel a slad. Příležitostně se na egyptském trhu uplatňovaly kovové výrobky, vozidla a stroje.²¹⁶ Na rozdíl od egyptského importu do Československa neexistovala v československém exportu do Egypta žádná položka, která by si mohla nárokovat výsadní postavení. Celkově obsahují kapitoly československých statistik v letech 1921-37, věnující se Egyptu, řádově několik set druhů zboží. Do struktury československého vývozu nejvíce zasáhlo období počátku třicátých let. Na československý import zapůsobily dohromady dva faktory: Velká hospodářská krize a zvyšování egyptských cel v souvislosti se zaváděním egyptské průmyslové výroby. Zejména industrializace Egypta, spjatá ponejvíce s aktivitami koncernu Misr, postupně zcela vytlačila z egyptského trhu některé zavedené druhy zboží, které průmysl z českých zemí dodával do Egypta již po mnoho desítek let. Týkalo se to zejména některých druhů skla, piva a cukru.²¹⁷

²¹⁶ Podrobněji viz. Adéla Jůnová-Macková, Československo-egyptský obchod, in: A.Jůnová-Macková, H. Navrátilová, H. Havlůjová, L. Jůn, Krásný, báječný, nešťastný Egypt. Čeští cestovatelé konce 19. a první poloviny 20. století, Praha 2009, s. 111-127.

²¹⁷ NA, fond OŽK, karton č. 80, složka č. 13996.

Neúspěšný pokus Strakonických fezáren o zamezení výstavby továrny na fezy v Egyptě, jejímž důsledkem bylo posléze vytlačení československé firmy z egyptského trhu, vedla dokonce ke konfliktu mezi Strakonickými fezárnami a MZV, respektive vyslanectvím ČSR v Káhiře.²¹⁸ Oslabení ale v téže době utrpěly i jiné druhy československého zboží. Vlivem výrazného poklesu britské libry došlo ke zlevnění britského zboží vůči československé produkci.²¹⁹ Tento handicap nedokázala plně vyrovnat ani opožděná devalvace československé měny. Počátek třicátých let je navíc charakterizován agresivním nástupem japonského průmyslu, který podlomil závažným způsobem pozice československého textilu, skla a jabloneckého zboží na egyptském trhu.²²⁰ Dílčí zlepšení přinesla až druhá polovina třicátých let, kdy byla díky vlivu Velké Británie zavedena prohibitivní cla na japonské zboží. Rovněž připojení Egypta k protiitalským sankcím v roce 1936 skýtalo příležitost zvláště pro československý export textilních výrobků a obuvi k rozšíření obchodních styků.²²¹ Největšími soupeři československého zboží v Egyptě byly Německo, Itálie, Japonsko, Velká Británie a Belgie. V dílčích oblastech konkurovaly československé produkci i Polsko, Maďarsko, Rakousko a Švédsko.

Pokud jde o obecné problémy československého exportu do Egypta, je na místě zmínit se o dvou nejpálčivějších: dopravě a obchodně technickém zázemí československých subjektů. Největší problém představovala otázka dopravy, což se samozřejmě týkalo exportu do celého regionu Blízkého východu. Za Rakousko-Uherska vývozci z českých zemí většinou využívali výhodný tranzit železnicí do přístavu Terst, odkud zboží putovalo loďmi Rakouského Lloydů až do Alexandrie, Bejrútu, Alexandretty atd., kde jej přejímal místní zákazník. Tato cesta byla subvencována z veřejných zdrojů, a to jak tarifem státních drah a Rakouského Lloydů, tak sníženými sazbami přístavních poplatků v Terstu.²²² Všechny výhody ale vzaly po světové válce za své – železniční zásilky do Terstu musely překonávat troje státní hranice: československo-rakouské, rakousko-jugoslávské a jugoslávsko-italské. Státní subvence odpadly jak na železnici, tak i v případě přístavních poplatků v Terstu. Celý transport zboží do Terstu se výrazně prodražil a také prodloužil. V prvním období, když v Německu vypukla hyperinflace, bylo dokonce výhodnější transportovat československé

²¹⁸ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 68, složka Vyslanectví Káhira – stížnosti, spis č.j. 57787/I-2/33 ze dne 19.5.1933.

²¹⁹ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 670, složka Národohospodářská situace.Egypt-1, spis č.j. 125572/IV/31 ze dne 12.10.1931.

²²⁰ NA, fond Exportní ústav, karton č. 109, inv. č. 138 – Korespondence s čsl. vyslanectvím v Egyptě, spis č.j. 1800/35 z 18.6.1935.

²²¹ NA, fond Exportní ústav, karton č. 109, inv. č. 139 – Korespondence s čsl. vyslanectvím v Egyptě, spis č.j. 29107/II-4/36 ze dne 24.7.1936.

²²² Viz studie Ivana Jakubce, K problematice zahraničního obchodu rakousko-uherské monarchie v letech 1850–1914, in : J.Harna, P.Prokš (ed.), Studie k moderním dějinám. Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny, Praha 2001, s. 33-50. Zde uveden i podrobný bibliografický přehled.

zboží přes Hamburk, což byla do té doby záležitost využívaná jen průmyslem z oblastí severozápadních Čech.²²³ Kromě Terstu a Hamburku existovala směrem na jih již jen dunajská cesta. Zde v letech 1933-38 fungovala kombinovaná přeprava zboží ze slovenských přístavů (Bratislava, Komárno) do rumunského přístavu Galac, odkud bylo zboží rozváženo do přístavů v Černém moři a ve východním Středomoří. Podnik byl provozován státní dunajskou paroplavbou ve spolupráci s Rumunskou námořní plavbou (a po nějaký čas také ve spolupráci s palestinským rejdařstvím ATID).²²⁴ Tato cesta byla ale nespolehlivá a navíc závislá na splavnosti Dunaje, takže v zimě muselo být zboží transportováno železnicí až do jižněji položeného přístavu Constanta. Kromě toho rumunské přístavy nebyly schopny nabídnout služby v odpovídající kvalitě a často docházelo k velikým zpožděním československých zásilek vinou rumunských partnerů.²²⁵ Proto se dunajská cesta využívala československými exportéry jen minimálně. Její význam spočíval především v tom, že pro československé vývozce plnila funkci jakési strategické pojistky proti případné kartelové dohodě Hamburku a Terstu v oblasti přepravních tarifů.²²⁶ Československá státní správa se pokoušela neuspokojivý stav zlepšit projektem na vytvoření vlastní námořní společnosti, jež by provozovala pravidelné námořní linky do oblasti Černomoří a východního Středomoří, mj. i do přístavů v Egyptě, Palestině a v Libanonu. Takové plány se pravidelně oživovaly zejména v období, kdy akutně hrozilo uzavření kartelové dohody mezi Hamburkem a Terstem. Vždy ale ztroskotaly na nedostatku finančních prostředků. Nejbliže k realizaci se tento plán přiblížil na jaře 1938. Tehdy se italské konkurenci podařilo vyřadit ze hry Rumunskou námořní plavbu, která navzdory malodohodovému spojení vypověděla československým partnerům spolupráci na kombinované přepravě dunajskou cestou.²²⁷ O pár týdnů později navíc došlo k Anschlusu Rakouska, čímž se prakticky veškeré transportní cesty československého obchodu ocitly pod kontrolou nacistického Německa. Díky mezinárodní situaci proto měly státní instituce, prosazující projekt československé námořní plavby, zajištěnu i podporu armády.²²⁸ Na rozdíl od státních institucí, které měly v kompetenci

²²³ Podrobněji k problematice dopravy československého zboží do zámoří E. Kubů, I. Jakubec, Hamburk a jeho úloha v československém zahraničním obchodu meziválečného období, in: Hospodářské dějiny 20, 1992, s. 127-166 a E. Kubů, I. Jakubec, Námořní přístavy a československá ekonomika meziválečného období, Slezský sborník 4, 1995, s. 244-248.

²²⁴ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 157, složka Přístavy Černomořské, spis č.j. 49944/IV-7/33 a AMZV, fond IV. sekce, karton č. 147, složka Čsl. podnikání (Levanta) 1929, 1934-39, č.j. 36595/IV-7/35 ze dne 19.3.1938.

²²⁵ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 149, složka Přístavy.Constanca 1935-38, spis č.j. 42577/IV-7/36.

²²⁶ I. Jakubec, K problematice dopravních tarifů po 1. světové válce, in: Střední a východní Evropa v krizi XX. Století, AUC Philosophica et Historica 3-4, 1995, Studia Historica XLII, s. 237.

²²⁷ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 147, složka Čsl. podnikání (Levanta) 1929, 1934-39, spisy č.j. 10794/IV/38 ze dne 22.1.1938 a č.j. 24600/IV-7/38 ze dne 19.2.1938.

²²⁸ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 147, složka Čsl. podnikání (Levanta) 1929, 1934-39, spis č.j. 10794/IV/38 ze dne 22.1.1938

zahraniční obchod, se ale samotné obchodní kruhy stavěly k plánu státní námořní plavby od počátku rezervovaně. Jednoznačně dávaly přednost osvědčené terstské cestě a doporučovaly vyčkat dalších kroků Německa a Itálie.²²⁹ Protože Německo se až do zářijové krize nepokusilo odříznout československý obchod ani od německých přístavů a ani od Terstu, zůstal projekt námořní plavby po celou dobu ve fázi přípravného řízení. Po mnichovských událostech pak přestal být aktuální. Československo tak vlastní námořní dopravu na Blízký východ nikdy nezavedlo. Českoslovenští vývozcí zůstali po celé meziválečné období závislí na dopravcích z Hamburku a Terstu. Náklady spojené s dopravou československého zboží do Orientu představovaly jednu z nejčastějších příčin ztráty konkurenceschopnosti československého zboží na tamních trzích, ačkoli československé továrny byly schopny vyrábět za ceny, které s výrobky zahraničních producentů byly schopny soutěžit.²³⁰ V podmínkách blízkovýchodních trhů, kde byla právě cena rozhodujícím faktorem obchodní činnosti, šlo o významný handicap.

Dalším problémem, který souvisel s rozpadem Rakousko-Uherska, byla otázka technické organizace obchodu s Blízkým východem. Průmyslové zboží z českých zemí mělo sice před válkou největší podíl na rakousko-uherském exportu na Blízký východ, samotní výrobci ale své produkty na blízkovýchodní trhy obvykle neuváděly. To dělala jen menšina z nich. Tuto činnost většinou obstarávaly vídeňské a terstské obchodní firmy, které měly vynikající kontakty na blízkovýchodní obchodní zástupce, pečlivě udržované po celá desetiletí. Dobře věděly, že kvalitní obchodní zastoupení v místě odbytu bylo klíčovým faktorem pro úspěšnou expanzi na blízkovýchodních trzích. Po ukončení konfliktu českoslovenští výrobci navázali na předválečnou praxi.²³¹ Bylo to pro ně daleko pohodlnější než od základu pracně budovat přímé obchodní styky. Ve dvacátých letech se jim tímto způsobem podařilo do značné míry nabýt zpět své pozice ztracené za světové války. Blízkovýchodní trhy byly sice tradičními odběrateli československého zboží, avšak pro československé firmy nepředstavovaly hlavní těžiště jejich exportu. To se nacházelo ve střední Evropě a na Balkáně, tedy v oblastech, jež ve dvacátých letech dokázaly uspokojivě plnit roli odběratelů československého průmyslového zboží. Poté ale přišla v roce 1929 hospodářská krize. Možnosti exportu byly zásadně omezeny, volný obchod ve střední a

²²⁹ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 147, složka Čsl. podnikání (Levanta) 1929, 1934-39, spisy č.j. 61151/IV-7/38 ze dne 28.4.1938 a č.j. 83416/IV-7/38 ze dne 9. 6.1938.

²³⁰ Adéla Jůnová-Macková, Československo-egyptský obchod, in: A. Jůnová-Macková, H. Navrátilová, H. Havlůjová, L. Jůn, Krásný, báječný, nešťastný Egypt. Čeští cestovatelé konce 19. a první poloviny 20. století, Praha 2009, s. 113.

²³¹ Adéla Jůnová-Macková, Československo-egyptský obchod, in: A. Jůnová-Macková, H. Navrátilová, H. Havlůjová, L. Jůn, Krásný, báječný, nešťastný Egypt. Čeští cestovatelé konce 19. a první poloviny 20. století, Praha 2009, s. 112.

východní Evropě byl znemožněn zaváděním celních bariér, množstevních kontingentů a kompenzací, devizových restrikcí a clearingem. Export spotřebního zboží z ČSR byl postižen přímo fatálně. V nových poměrech začaly získávat na ceně trhy, které si udržely volný obchod bez měnových a množstevních restrikcí. Právě takovými trhy byly arabské země Blízkého východu.

Ze strany československého zastupitelského úřadu v Egyptě přišlo hned několik iniciativ na podporu československého exportu v Egyptě. Jak bylo uvedeno výše v textu v kapitole o repatriacích a desekvestracích, nejprve byl v letech 1920-21 učiněn pokus o získání významné části rakousko-uherských obchodních opor v Egyptě jejich soustředěním v Československo-egyptské obchodní komoře.²³² Tento pokus předběhl dobu a nesetkal se na československé straně s příznivým ohlasem. V roce 1931 se pokusil obnovit myšlenku smíšené obchodní komory vyslanec Karel Halfar. Uvědomoval si potřebu založit v Egyptě nějaký opěrný bod, z něhož by bylo možné vycházet při rozšiřování československých obchodních aktivit v Egyptě. Ve svých plánech počítal se skupinou několika desítek osob z řad krajanů zabývajících se obchodem a několika zástupců egyptských komisionářských firem se silnými vazbami na československé dodavatele.²³³ Jeho návrh byl ale odmítnut obchodními a živnostenskými komorami. Určitou roli mohla sehrát i nedůvěra obchodních a živnostenských komor k instituci smíšených komor obecně. Ty byly totiž ve své většině řízeny rivalem obchodních a živnostenských komor – Ústředním svazem československých průmyslníků. Po opětovném selhání pokusů se smíšenou obchodní komorou přišel Halfarův nástupce Benjamin Szalatnay-Stachó s návrhem na zefektivnění československého obchodu s Egyptem prostřednictvím soustředění veškerých československých nákupů bavlny v kombinaci se spoluprací s vlivným koncernem Misr. I tento pokus však obchodní a živnostenské komory zamítly. Jedinou státní iniciativou na podporu exportu, která v Egyptě došla až do stadia realizace, byly programy realizované prostřednictvím Orientálního ústavu a Exportního ústavu. Za pomoci těchto dvou institucí začaly v Egyptě pracovat dvě komisionářské firmy, které byly doporučovány jak československým zastupitelským úřadem tak i Exportním ústavem. Jednalo se o firmy Albert Blaha & Co. a Kuna & Šustr.²³⁴ Obě firmy byly vlastněny československými společníky, stipendisty Orientálního ústavu a dopisovateli Exportního ústavu. Šlo ale o firmy malé, s omezeným provozním kapitálem.

²³² AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 5, složka konzulát Alexandrie, spis č.j. 26654 přes./20 ze dne 9.9.1920.

²³³ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 688, složka č. 10, spisy č.j. 56789/IV-5/31 ze dne 30.4.1931 a č.j. 104886/IV-5/31 ze dne 21.8.1931.

²³⁴ Srovnaj korespondenci Exportního ústavu s výše uvedenými firmami uloženou v NA, fond Exportní ústav, kartony 239 a 240.

Živily se obchody menšího rozsahu a jejich přínos spočíval spíše v informační agendě, která se k československému obchodníkovi dostávala prostřednictvím časopisu (vydávány Exportním ústavem) „Světový obchod“. Žádná další iniciativa na podporu československého obchodu v Egyptě se již v meziválečném období neprosadila a tak nejpevnější oporou československých pozic v Egyptě zůstaly i nadále československé zastupitelské úřady, vyřizující agendu poptávkové služby a intervencí u egyptských úřadů, zejména na egyptských celnicích.²³⁵

Celkově lze situaci československého exportu v Egyptě během meziválečného období shrnout v krátkosti takto: Ve dvacátých letech byla hlavní starostí československých vývozců obnova obchodních pozic ztracených za První světové války. Návrat na egyptský trh probíhal za mnohem nepříznivějších podmínek, než na jaké byli zvyklí z dob Rakousko-Uherska. V prvé řadě se to týkalo zejména dopravy. Přesto se československým vývozcům do značné míry podařilo vrátit se na egyptský trh. Československý obchod se ovšem nijak dále nerozvíjel. Nebudoval si vlastní spolehlivou základnu přímo v místě odbytu. Šance na vytvoření pevné báze na egyptské půdě v podobě smíšené obchodní komory byla promarněna. První velký náraz přišel až počátkem třicátých let v souvislosti s vypuknutím Velké hospodářské krize a se zahájením programu egyptské industrializace. V této době začaly československé firmy doceňovat hodnotu egyptského trhu, který nebyl zatížen žádnými ochrannými a devizovými omezeními. Československé podniky začaly ve větší míře věnovat pozornost přímému obchodnímu zastoupení. Díky novým aktivitám Exportního ústavu vzrostla i informovanost o egyptském trhu v zainteresovaných kruzích československého obchodnictva. Další kvalitativní posun v organizaci československého exportu v Egyptě ale během třicátých let učiněn nebyl. Ani ve třicátých letech nedošly ohlasu snahy československého vyslanectví o založení smíšené obchodní komory, jež byly v Egyptě samozřejmým nástrojem vývozců z konkurenčních průmyslových zemí. Celkově můžeme konstatovat, že ačkoli československý obchod ve vztahu k Egyptu prošel v meziválečném období určitým vývojem, potenciál egyptského trhu se mu nepodařilo plně využít. Ve srovnání s aktivitami československého obchodu v sousední Palestině byly jeho výkony v Egyptě viditelně slabší.

²³⁵ Podrobně Adéla Jůnová-Macková, Československá obchodní expanze do Egypta, zastupitelské úřady a postavení československých občanů, in: A. Jůnová-Macková, H. Navrátilová, H. Havlůjová, L. Jůn, Krásný, báječný, nešťastný Egypt. Čeští cestovatelé konce 19. a první poloviny 20. století, Praha 2009, s. 85-110.

2.4.2 Obchodní smlouva 1930

Obchodně politická pozice Československa na egyptském trhu byla určena působností kapitulačního systému v Egyptě. Díky jeho existenci platil v Egyptě jednoduchý celní systém spočívající na jednotném celním tarifu vztahujícím se na veškeré dovozní státy. U drtivé většiny položek činilo clo 8,5 %. K tomu se ještě připočítávaly nízké přístavní poplatky. Československo tak těžilo z egyptských kapitulací bez ohledu na to, že statutem kapitulační mocnosti nedisponovalo. Sama egyptská vláda přitom nemohla s tímto stavem vůbec nic dělat, protože byla vázána dříve uzavřenými kapitulačními smlouvami, jejichž platnost měla vypršet až v roce 1930.²³⁶ Počátek roku 1930 představoval pro egyptskou vládu první moment, kdy mohla konečně zasáhnout do celního systému vlastní země. Na realizaci takového opatření se shodovaly všechny politické proudy v zemi. Vehementně ji v tom podporovala nastupující generace domácích hospodářské elity, sdružená kolem koncernu banky Mísr.

Jak se blížil rok 1930, začala pro československý import nabývat na aktuálnosti otázka budoucí úpravy obchodně politického poměru k Egyptu. V únoru 1928 přišla jako první s iniciativou egyptská vláda. Na pražské MZV se dostavil egyptský chargé d'affaires a v neoficiálním rozhovoru navrhl uzavření obchodní dohody.²³⁷ Tento návrh ale počítal pouze s provizorní úpravou, platnou jen do vyhlášení nového celního sazebníku v roce 1930. Dohoda měla být uzavřena na bázi nejvyšších výhod a egyptský chargé d'affaires zmínil i možnost dílčí úpravy stávajícího egyptského celního sazebníku pro konkrétní druhy zboží, na nichž by Československo mělo zvláštní zájem – samozřejmě za předpokladu kompenzací z československé strany.²³⁸ Prakticky tak šlo o získání nejvyšších výhod pro egyptský export do ČSR v situaci, kdy jimi československý export do Egypta de facto disponoval.

Návrh se setkal s příznivou odezvou u československých obchodních kruhů. Ústředna obchodních a živnostenských komor (ÚOŽK) i Ústřední svaz československých průmyslníků (ÚSČP) s uzavřením provizorní dohody souhlasily. Uvědomovaly si, že v dané chvíli přináší egyptský návrh jednostranné výhody pouze Egyptu. Měly ale na paměti očekávanou změnu egyptského celního sazebníku a uzavření provizorní obchodní smlouvy chápaly jako investici pro budoucí vyjednávání o případné revizi nového sazebníku ve prospěch československých

²³⁶ Eduard Gombár, *Dějiny Egypta*, Praha 2009, s. 534.

²³⁷ AMZV, fond IV. sekce, karton č. spis 850, č.j. 36127/IV-5/28 ze dne 12.3.1928.

²³⁸ Tamtéž.

představ.²³⁹ K egyptskému návrhu se ale nepříznivě postavily káhirské vyslanectví a Ministerstvo financí. Československé vyslanectví v Káhiře upozorňovalo, že za situace časově omezené platnosti zamýšlené dohody není z československého hlediska žádný důvod přistoupit na návrh, který československému exportu žádný užitek nepřinese.²⁴⁰ Ještě ostřeji se ze stejného důvodu vyjádřilo proti návrhu Ministerstvo financí.²⁴¹ Po těchto reakcích rozhodl v září 1928 vedoucí národohospodářské sekce MZV Julius Friedmann, že do doby jeho oficiálního přednesení egyptskou vládou se MZV nebude kauzou provizorní obchodní smlouvy zabývat.²⁴²

Oficiální návrh předložila egyptská diplomacie pražskému MZV v únoru 1929;²⁴³ nótou ze 14. února 1929 navíc egyptské Ministerstvo zahraničí informovalo československou stranu o změně celního sazebníku k 17. únoru 1930.²⁴⁴ ÚOŽK i ÚSČP zopakovaly svá příznivá stanoviska. Vyzvaly ale československou diplomacii, aby této příležitosti využila k pokusu dohodnout fixaci některých stávajících celních sazeb i do nového egyptského celního sazebníku.²⁴⁵ Tentýž požadavek vyjádřilo i Ministerstvo obchodu, průmyslu a živností (MPOŽ) a tak se vyjednávání o provizorní obchodní smlouvě značně protáhlo.²⁴⁶ Definitivní československý návrh byl egyptské straně odeslán až v říjnu 1929, čtyři měsíce před vyhlášením nového celního sazebníku. Návrh byl schválen egyptskou vládou 21. prosince 1929, ale parlamentní ratifikace se již stihnout nepodařila.²⁴⁷

Dne 17. února vstoupil v platnost nový egyptský celní sazebník. Zaváděl tříступňový tarif ve výši 4 %, 6-10 % a 15 %.²⁴⁸ V zákonné normě, kterým byla změna celního tarifu zavedena, se předjímal lhůta jednoho roku, během něhož bude veškeré zboží vylíváno sazbami smluvního tarifu. Po uplynutí této doby mělo být zboží ze států, které by ještě neuzavřely s Egyptem obchodní smlouvu, zatíženo přírůžkou 100 %.²⁴⁹ Před československou diplomacií stál úkol uzavřít do 17. února 1931 obchodní smlouvu s Egyptem. Československý návrh smlouvy byl do Káhiry zaslán dne 26. února 1930.²⁵⁰ Dne 28. února 1930 však dorazila

²³⁹ AMZV, fond IV. sekce, karton č. spis 850, č.j. 58370/IV/28 ze dne 28.4.1928 a NA, fond ÚOŽK, karton č. 63, složka č. 11190 - Obchodní smlouva s Egyptem.

²⁴⁰ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 850, spis č.j. 94142/IV/28 ze dne 13.7.1928.

²⁴¹ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 850, spis č.j. 99188/IV/28 ze dne 25.7.1928.

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 850, spis č.j. 23088/IV-5/29 ze dne 18.2.1929.

²⁴⁴ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 850, spis č.j. 29263/IV-5/29 ze dne 7.3.1929.

²⁴⁵ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 850, spis č.j. 40606/II/29 ze dne 29.3.1929.

²⁴⁶ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 850, spis č.j. 46849/IV/29 ze dne 12.4.1929.

²⁴⁷ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 850, Informace pro p. vyslance Dra K. kroftu ze dne 7.5.1930, sine.

²⁴⁸ Eduard Gombár, Dějiny Egypta, Praha 2009, s. 534.

²⁴⁹ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 850, Informace pro p. vyslance Dra K. kroftu ze dne 7.5.1930, sine.

²⁵⁰ Tamtéž.

do Prahy zpráva, že egyptské ministerstvo financí zkrátilo lhůtu z jednoho roku na pouhý měsíc, tj. do 17. března 1930.²⁵¹ Egyptská strana zároveň doporučila, aby byl za podklad smlouvy vzat návrh obchodní smlouvy mezi Egyptem a Řeckem, omezující se jen na klausuli o vzájemném poskytnutí nejvyšších výhod. Zároveň byl československý chargé d'affaires v Káhiře ujištěn, že na podkladě tohoto návrhu je egyptská vláda ochotna uzavřít s Československem obchodní dohodu okamžitě, prostřednictvím vzájemné výměny nót.²⁵² Protože na uzavření smlouvy nyní zbývalo pouhých sedmnáct dní, československé MZV egyptský návrh akceptovalo. Dne 14. března byla obchodní dohoda s Egyptem schválena československou vládou a o dva dny později proběhla v Káhiře výměna příslušných nót. Následující den, dne 17. března 1930, vstoupila v platnost.²⁵³

Ačkoli obchodní smlouva mezi Československem a Egyptem, uzavřená v roce 1930, byla chápána jen jako provizorní ujednání, zůstala v platnosti až do konce meziválečného období. Československo se totiž rozhodlo získat výhodnější pozici pro budoucí vyjednávání tím, že si počká, až Egypt uzavře obchodní smlouvy s jinými státy. Na základě doložky nejvyšších výhod by pak koncese z těchto smluv musely být přiznány automaticky i Československu, a to by se pak mohlo plně soustředit na získání těch výhod, na kterých by mu záleželo nejvíce.²⁵⁴ K takovému scénáři ale nikdy nedošlo.

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² AMZV, fond IV. sekce, karton č. 850, spis č.j. 27968/IV/30.

²⁵³ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 850, spis č.j. 71356/IV/30 ze dne 20.5.1930.

²⁵⁴ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 850, spis č.j. 58231/IV-5/38 ze dne 20.4.1938.

3. Palestina

3.1 Přehled dějin mandátního území Palestina v letech 1918-39

Palestina byla tradičně součástí Sýrie, která náležela od roku 1517 do státního svazku Osmanské říše. Samotný pojem Palestina získal konkrétní teritoriální obsah až v souvislosti s vytvářením mandátního území Palestina v letech 1918-22. Do té doby se termín Palestina používal ve smyslu obecného geografického označení historické oblasti jižní Sýrie. Jako součást osmanské Sýrie se území dostalo pod přímou svrchovanost cařihradské vlády definitivně v roce 1841.²⁵⁵ Tehdy byly ze Sýrie vypuzeny jednotky egyptského místodržitele Muhammada Alího a jeho syna Ibráhíma Paši. Administrativně zasahovalo palestinské území do dvou správních jednotek. Severní část náležela k bejrútskému vilájetu, zatímco ostatní území tvořilo samostatný jeruzalémský sandžak, spravovaný přímo z hlavního města.²⁵⁶

Mezinárodní jednání o budoucnosti Palestiny

Čtyřsetleté období osmanské svrchovanosti nad palestinským územím bylo ukončeno během První světové války. V průběhu válečného konfliktu byla mezi dohodovými spojenci uzavřena ujednání o rozdělení území Osmanské říše. Problematika palestinského teritoria byla součástí tzv. Sykes-Picotovy dohody.²⁵⁷ Podle této úmluvy se mělo stát území Palestiny mezinárodním kondominiem s výjimkou severozápadních oblastí mezi přístavy Haifa a Akko, jež měly být předány pod britskou správu. Bezprostředně po skončení konfliktu byl ale tento bod Sykes-Picotovy smlouvy revidován ve prospěch Britů. Během londýnské schůzky ministerských předsedů Velké Británie a Francie v prosinci 1918 se britskému premiéru Lloydovi Georgovi podařilo docílit rezignace francouzských nároků na Palestinu.²⁵⁸ O osudu palestinského území se tak obě mocnosti dohodly ještě před zahájením pařížské mírové konference.

Přesto se řešení otázky arabských území neobešlo na mírové konferenci bez problémů. Spojené státy rezolutně odmítly vzít na vědomí závěry plynoucí z tajných smluv o rozdělení území poražených států, uzavřených během První světové války. Týkalo se to i Sykes-Picotovy dohody. Trvaly na tom, aby se celá záležitost řešila v rámci nově vytvořené Společnosti národů (SN) a aby se při rozhodování o budoucím uspořádání arabských oblastí

²⁵⁵ Viz E. Gombár, *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha 1999.

²⁵⁶ Tamtéž.

²⁵⁷ J. C. Hurewitz (ed.), *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-56*, Princeton 1956, s. 18-22.

²⁵⁸ E. Gombár, *Sýrie za vlády emíra Fajsala v letech 1918-1920*, in: *Historický obzor* 18, č. 3/4, s. 67.

přihlíželo k mínění tamního obyvatelstva.²⁵⁹ V této souvislosti navrhly vyslání odborné komise na Blízký východ, která by podala zprávu o poměrech na arabských územích a o názorech domorodého obyvatelstva na svou budoucnost. Britové a Francouzi však americkou iniciativu odmítli. Na Blízký východ sice odcestovala tzv. King-Crainova komise, ale ta se skládala výlučně z amerických delegátů a její závěry nebyly při jednáních o novém uspořádání vzaty v úvahu.²⁶⁰ Když na podzim 1919 odmítl americký senát ratifikovat Versailleskou mírovou smlouvu, přestal být názor USA relevantní. Do té doby se ale USA stihly dohodnout s evropskými mocnostmi alespoň na kompromisu ohledně formy budoucí správy arabských území. Aby Evropané překonali odpor amerického prezidenta Wilsona k rozšiřování stávajícího koloniálního systému, akceptovali vytvoření systému správy, navázaného na nově ustavenou Společnost národů.

Vznikl tak mandátní systém, zakotvený ve statusu SN. Základní definici mandátního systému obsahoval článek 22 Paktu SN. Mandátní území SN představovalo zcela nový institut mezinárodního práva, uplatněný na mimoevropská území, dobytá dohodovými mocnostmi v První světové válce na Německu a Osmanské říši. Z mezinárodně právního hlediska se dobytá území stala teritorií pod správou SN. Ta ovšem nedisponovala žádnými prostředky k vlastnímu výkonu správy obsazených území, proto byl tímto úkolem pověřen některý z členských států SN, plnící funkci tzv. mandatáře. Mandatář vykonával svou moc nad svěřeným územím jménem SN a za své jednání byl odpovědný Radě SN, které předkládal každoročně zprávu o svém působení. Na rozdíl od klasické kolonie nesměl mandatář zneužít svého postavení k budování monopolní pozice ve prospěch svých obchodních zájmů. V přístupu ke zdrojům mandátního území a v obchodních stycích s ním měla platit zásada rovnoprávnosti pro všechny členské státy SN. Mandátní území byla rozčleněna do tří kategorií, přičemž článek 22 Paktu SN přiznával status nejvyšší kategorie bývalým arabským územím Osmanské říše (tzv. mandáty typu „A“). U těch se výkon mandátní moci chápal jako příprava k udělení úplné nezávislosti, která měla být vyjádřena jejich vstupem do SN. Mandatář měl zajistit těmto územím maximální rozvoj jejich samosprávy a výkon pravomoci mandátní mocnosti byl upraven závazným právním dokumentem (mandátní smlouvou). Takto lze teoreticky vymezit pojem mandátního území.

V praxi se mandátní území ocitla v pozici integrálních součástí koloniální říše příslušného mandatáře. Souhlas s institucí mandátů SN ostatně chápaly evropské mocnosti jako formální ústupek Spojeným státům, který měl z jejich pohledu umožnit americkému prezidentovi akceptovat již dohodnuté rozdělení tureckých držav mezi evropské státy a

²⁵⁹ J. Muzikář a kol., *Palestinská otázka*, Praha 1983, s. 77.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 78.

neztratit přitom tvář. Definitivně bylo o budoucnosti arabských území rozhodnuto na zasedání Nejvyšší spojenecké rady v dubnu 1920 v italském San Remu.²⁶¹ Britům připadla správa Palestiny a Mezopotámie (Iráku) a Francouzům byla přiřčena Sýrie. Krátce poté začali Britové svůj palestinský mandát uvádět v život.

Britské závazky vůči Hášimovcům a sionistickému hnutí

Britskou politiku vůči Arabskému poloostrovu ovlivňovaly kromě centrálních britských orgánů v Londýně ještě dvě regionální složky britské administrativy: tzv. Arabské byro v Káhiře a Indická koloniální správa.²⁶² Pro západní polovinu Arabského poloostrova byly směrodatné aktivity Arabského byra. Jeho představitelé se během války orientovali na spolupráci s arabskou dynastií Hášimovců, která z pozice osmanských místodržících ovládala posvátnou oblast Hidžásu. Arabské byro se snažilo přemluvit vládce Hidžásu, mekkánského šarífa Husajna II. al-Hášimího, k ozbrojenému vystoupení proti Osmanské říši. Výměnou za to mu byla přislíbena podpora při vytvoření nezávislého arabského státu pod jeho vládou.²⁶³ Tyto závazky byly obsaženy v tzv. McMahon-Husajnově korespondenci, probíhající od července 1915 do března 1916. Vztahovaly se na arabské oblasti pod osmanskou vládou s výjimkou těch oblastí, jež měly přejít dle Sykes-Picotovy dohody pod přímou pravomoc Francie a Velké Británie.²⁶⁴ Termín Palestina se v této korespondenci vůbec nevyskytoval. Na základě britských slibů vyhlásil šaríf Husajn v létě 1916 arabské povstání a navázal s Brity vojenskou spolupráci. Jeho jednotky se podílely i na syrské vojenské kampani britské armády. V jejich čele stanuli britský plukovník Thomas E. Lawrence, člen Arabského byra a Husajnovův syn, emír Fajsál.²⁶⁵

Druhým důležitým britským ujednáním, které mělo vliv na budoucí vývoj v Palestině, bylo vyhlášení tzv. Balfourovy deklarace z 2. listopadu 1917.²⁶⁶ V ní byl obsažen závazek britské vlády umožnit sionistickému hnutí po skončení války vybudovat tzv. národní domovinu (doslova „*a national home*“) v Palestině. Na pařížské mírové konferenci se jasně ukázalo, že britské závazky učiněné šarífu Husajnovi a sionistickému hnutí jsou vzájemně protichůdné. Emír Fajsál žádal pro arabský stát veškerá arabská území od linie Alexandretta-Diyarbakir, zatímco Židé požadovali území ohraničené Středozemním mořem na západě,

²⁶¹ K. Durman, *Blízký východ ve světové politice 1918-59*, Praha 1966, s. 81-82.

²⁶² Viz E. Gombár, *Blízký východ za I. světové války*, in: *Historický obzor* 9, č. 5/6, s. 146-155.

²⁶³ J. Muzikář a kol., *Palestinská otázka*, Praha 1983, s. 55-56.

²⁶⁴ Tzn. s výjimkou přímořských oblastí na severozápadě Sýrie, a dvou mezopotamských vilájetů (bagdádského a baserského).

²⁶⁵ Viz E. Gombár, *Blízký východ za I. světové války*, in: *Historický obzor* 9, č. 5/6, s. 146-155.

²⁶⁶ J. C. Hurewitz (ed.), *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-56*, Princeton 1956, s. 26.

hidžázskou drahou na východě, řekou Lítání na severu a přístavem Akabou na jihu.²⁶⁷ V této době ale převažoval v Londýně vliv prosionisticky nakloněných osobností. Britská diplomacie se za požadavky sionistického hnutí postavila a závazky obsažené v Balfourově deklaraci prosadila do textu mírové smlouvy s Tureckem.²⁶⁸

Britská správa Palestiny v letech 1917-22

V letech 1917-18 prošla napříč celou zemí válečná fronta a Palestina byla obsazena britskou armádou generála Allenbyho. Většina Palestiny byla britskou armádou dobyta do konce roku 1917. Od dubna 1918 byla vojenská správa obsazeného území soustředěna v nově vytvořeném orgánu – *Occupied Enemy Territory Administration* (OETA).²⁶⁹ Vládní autoritu v Palestině představovala až do července 1920. Když v říjnu 1918 dobyla Allenbyho armáda celé území osmanské Sýrie, vojenská správa (OETA) se reorganizovala na tři teritoriální sektory: sektor „Jih“ zahrnoval území budoucí Palestiny, v sektoru „Sever“ se nacházelo pobřežní pásmo Sýrie, které dle Sykes-Picotovy dohody mělo náležet do přímé správy Francie, a sektor „Východ“, tvořený územím vnitřní Sýrie.²⁷⁰ Ve vnitřní Sýrii předaly britské autority moc do rukou emíra Fajsala, jenž se usídlil v Damašku. Palestina zůstala pod přímou britskou vojenskou správou. V čele sektoru „Jih“ stanuli generál Arthur Money a plukovník Gilbert Clayton, který hrál důležitou roli v Arabském byru.²⁷¹ Po skončení konference v San Remu, kde byl mandát nad Palestinou přiřčen Velké Británii, byla vojenská správa zrušena a svých pravomocí se ujala civilní administrativa v čele s britským Vysokým komisařem. V průběhu meziválečného období se v této funkci vystřídal postupně pět mužů: sir Herbert L. Samuel (červenec 1920-srpen 1925), Herbert O. Plumer (srpen 1925-srpen 1928), sir John Chancellor (prosinec 1928-listopad 1931), sir Artur G. Wauchope (listopad 1931-září 1937) a sir Herold MacMichael (březen 1938-září 1944).

Od července 1920 začal v Palestině působit Vysoký komisař Sir Herbert Samuel. K sionistickému hnutí choval osobní sympatie a navázal úzkou spolupráci mezi britskou mandátní správou a palestinskými sionisty, reprezentovanými Sionistickou exekutivou v Palestině. Prosionistická nálada v Londýně se však pozvolna vytrácela, když se začaly množit problémy v arabsko-židovských vztazích, které znepríjemňovaly Britům jejich vládu nad Palestinou. Když v květnu 1921 došlo ke krvavým srážkám obou etnik v Jaffě, rozhodli

²⁶⁷ J. Muzikář a kol., *Palestinská otázka*, Praha 1983, s. 74-76.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 78.

²⁶⁹ Jan Zouplna, *Od Jišuvu k Izraeli*, Praha 2007, s. 23.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 24.

²⁷¹ Tamtéž, s. 23.

se Britové svou politiku v Palestině modifikovat.²⁷² Od palestinského mandátu bylo odděleno území východně od řeky Jordán, které se začalo nazývat Zajordánskem. Vláda nad touto zemí byla svěřena staršímu bratrovi emíra Fajsala, emíru Abdalláhovi. Nový vládce sice zůstal odpovědný britskému Vysokému komisaři v Palestině, ale přímá mandátní správa se na jeho državu nevztahovala. Stejně tak bylo území Zajordánska explicitně vyňato z účinnosti Balfourovy deklaráce. V červnu 1922 byla vydána tzv. Churchillova Bílá kniha, v níž se zdůrazňovala odpovědnost britské vlády nejen vůči Židům, ale i vůči ostatním komunitám v Palestině.²⁷³ Dokument potvrzoval platnost Balfourovy deklaráce, zároveň ale poprvé podmínil rozsah židovské imigrace „absorpční kapacitou“ palestinského území. V červenci 1922 schválila stanovy palestinského mandátu Rada SN. V právní účinnost vstoupily 29. září 1923, den po ratifikaci lausannské mírové smlouvy s Tureckem.²⁷⁴

Mandátní Palestina v letech 1922-36

Přes trvalý nárůst židovsko-arabské animozity zůstávalo ve dvacátých letech území palestinského mandátu jednou z nejklidnějších oblastí pod vládou britského impéria. Po srážkách z roku 1921 došlo k uklidnění situace. Přesto se nepodařilo Vysokému komisaři přimět palestinské Araby k participaci na vládě v zemi. Sir Herbert Samuel přišel v roce 1921 s návrhem tzv. palestinské ústavy.²⁷⁵ Podle tohoto dokumentu měl v čele země stát Vysoký komisař, vládnoucí spolu s Výkonnou radou tvořenou jmenovanými úředníky a s Legislativní radou. V Legislativní radě měli být, kromě britských úředníků, zastoupeni také delegáti jednotlivých palestinských komunit.²⁷⁶ Arabští představitelé ale kvůli účasti sionistických předáků v radě celý návrh Vysokého komisaře odmítli. Vysoký komisař dal Arabům ještě jednu příležitost, tentokrát v podobě účasti v tzv. Poradní radě. Ani tentokrát ale nepochodil.²⁷⁷

Klidné období dvacátých let ukončil náhlý výbuch nepokojů v srpnu 1929.²⁷⁸ Prudkost těchto srážek, vyvolaná náboženským sporem o přístup ke svatým místům, zastihla mandátní mocnost naprosto nepřípravenou. Nepokoje trvaly po několik dní a skromný bezpečnostní aparát je naprosto nebyl schopen zvládnout. Konkrétní dopady na britskou politiku vůči Palestině byly významné. Projevily se jak v Londýně, tak i v přístupu britské mandátní správy v Palestině. Na události ze srpna 1929 reagovala mandátní mocnost vytvořením vyšetřovací

²⁷² J. Muzikář a kol., *Palestinská otázka*, Praha 1983, s. 85-86.

²⁷³ Tamtéž.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 78.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 89-90.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 91.

²⁷⁸ Jan Zouplna, *Od Jišuvu k Izraeli*, Praha 2007, s. 35.

komise, která měla prošetřit příčiny tak rozsáhlých nepokojů. Výsledkem byla tzv. Hope-Simpsonova zpráva, jež označila za hlavní problém nedostatek zemědělské půdy a vyslovovala se pro razantní omezení další imigrace.²⁷⁹ Současně s vydáním Hope-Simpsonovy zprávy byla zveřejněna tzv. Passfieldova Bílá kniha,²⁸⁰ proklamující zásady budoucí britské politiky v Palestině. Toto prohlášení se hlásilo k tvrzením Hope-Simpsonovy zprávy a deklarovalo změnu britského přístupu v podobě většího zohlednění arabských zájmů. Jako základní východisko budoucí britské politiky byl deklarován tzv. princip dvojího závazku. V první řadě měla být zásadním způsobem omezena židovská imigrace. Jenže realita třicátých let se ubírala jiným směrem. Růst antisemitských nálad ve střední Evropě vyvolal veliký nárůst židovské imigrace. Imigrační kvóty, stanovené mandátní mocností, se obcházely mohutným nárůstem ilegálního přistěhovalectví. Na druhou stranu si i mandátní správa dobře uvědomovala, že za hospodářskou konjunkturou stojí právě příliv židovských přistěhovalců a židovských investic. V době, kdy zbytek světa prodělával nejtěžší hospodářskou krizi v moderní historii, prožívala Palestina dlouhé období hospodářského boomu (1928-35). Objem židovských investic dosahoval nových maximálních hodnot.²⁸¹ Zároveň ale dramaticky rostlo napětí mezi židovskou a arabskou komunitou. Politické reprezentace obou národností zaujímaly stále radikálnější stanoviska. Tento trend začaly povzbuzovat i okolní arabské země, kde docházelo k výraznému vzestupu panarabských tendencí, jež byly nejsilněji demonstrovány právě na palestinské otázce. Bezpečnost v zemi se rapidně zhoršila a ozbrojené incidenty byly na denním pořádku. Vypjatá situace v zemi nakonec eskalovala v otevřený konflikt na jaře 1936.

Velké arabské povstání v Palestině 1936-39

Arabská revolta započala jedním z mnoha drobných incidentů, které se v Palestině druhé poloviny třicátých let odehrávaly běžně. Následovalo několik odvetných akcí z obou stran. Dne 21. dubna však vyhlásila politická reprezentace palestinských Arabů generální stávkou, která trvala až do října 1936.²⁸² Pro koordinaci stávkou byl vytvořen tzv. Nejvyšší arabský výbor, v němž se spojilo několik do té doby soupeřících arabských frakcí. Míra koordinace stávkového hnutí, spolupráce konkurenčních politických uskupení a nebývale silné projevy solidarity z arabských zemí byly zcela novými jevy ve vývoji národního hnutí palestinských Arabů.²⁸³ Paralelně s generální stávkou probíhala po celé Palestině drobná

²⁷⁹ J. Muzikář a kol., *Palestinská otázka*, Praha 1983, s. 119-120.

²⁸⁰ Tamtéž.

²⁸¹ J. Zouplna, *Od Jišuvu k Izraeli*, Praha 2007, s. 37.

²⁸² K. Durman, *Blízký východ ve světové politice 1918-59*, Praha 1966, s. 193-194.

²⁸³ J. Zouplna, *Od Jišuvu k Izraeli*, Praha 2007, s. 38.

partyzánská válka. Britové zasáhli až s určitým zpožděním. Do země povolali armádní posily a do listopadu ozbrojený odpor zlomili. Tím skončila první fáze arabského povstání.²⁸⁴

Mandátní mocnost reagovala na události z roku 1936, podobně jako v roce 1929, vysláním vyšetřující komise. Vedl ji Earl Peel a výsledkem jejího působení byla zpráva, zveřejněná v červenci 1937.²⁸⁵ Obsah zprávy, za níž se vzápětí postavila britská vláda, znamenal přelom v dosavadní britské politice vůči Palestině. Poprvé byl oficiálně formulován návrh na rozdělení Palestiny.²⁸⁶ Oblasti Galileje a severozápadního pobřeží od severních hranic až po Tel Aviv měly připadnout židovskému státu. Centrální oblasti země spojené koridorem s přístavem Jaffou měly být ponechány pod britskou správou. Ostatní území mělo být spojeno s Transjordánskem v nezávislý arabský stát. Plán Peelovy komise odmítly Židé i Arabové, kteří na něj reagovali obnovením revolty.²⁸⁷

Druhá fáze Velkého arabského povstání trvala od září 1937 do března 1938. Po ní dorazila do Palestiny další vyšetřující komise. Zpráva tzv. Woodheadovy komise, zveřejněná v říjnu 1938, prohlásila plán Peelovy komise na rozdělení Palestiny za v praxi nerealizovatelný.²⁸⁸ Po uveřejnění zprávy vydala britská vláda další Bílou knihu, v níž odvolala záměr rozdělit Palestinu na dva státy a vyzvala zástupce sionistického hnutí, palestinských Arabů a delegace arabských států k uspořádání konference, která by se v Londýně zabývala palestinskou otázkou. Návrh britské vlády přišel v období vrcholících bojů během třetí fáze arabského povstání, jež trvala od druhé poloviny roku 1938 do března 1939.²⁸⁹ Po povolání dalších vojenských posil z Egypta začala britská vláda systematicky postupovat napříč celou zemí a likvidovat jednotlivá ohniska povstání. Organizovaný odpor byl definitivně zlomen v březnu 1939, drobné partyzánské boje se odehrávaly až do září 1939. Během této doby proběhla za účasti židovských a arabských zástupců londýnská konference o Palestině (konala se ve dnech 7. února – 17. března 1939), která jen potvrdila nesmiřitelnost postojů obou palestinských entit. Britský návrh, zveřejněný v MacDonalově Bílé knize 17. května 1939, předpokládal vznik jednotného palestinského státu po uplynutí přechodné doby deseti let.²⁹⁰ Projekt vytvoření židovské „národní domoviny“ byl prohlášen jako úspěšně dokončený a židovská imigrace měla být v následujících pěti letech omezena na počet 75 000

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ Alois Musil, Zaslíbená země. Nová Palestina, Praha 1937, s. 213-217.

²⁸⁶ Tamtéž.

²⁸⁷ K. Durman, Blízký východ ve světové politice 1918-59, Praha 1966, s. 198-200.

²⁸⁸ J. Muzikář a kol., Palestinská otázka, Praha 1983, s. 136-137.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 130-132.

²⁹⁰ J. Zouplna, Od Jišuvu k Izraeli, Praha 2007, s. 39-40.

osob. Proti návrhu ostře vystoupila židovská reprezentace a odmítnut byl i ze strany Arabů.²⁹¹ Následné vypuknutí Druhé světové války přineslo dočasný odklad v řešení palestinské otázky.

3.2 Organizace československé zahraniční služby v Palestině

Organizačně patřilo území Palestiny v rámci československé zahraniční služby do úřední kompetence londýnského vyslanectví, respektive generálního konzulátu v Londýně. Po zřízení zastupitelských úřadů v Alexandrii a v Káhiře začaly i tyto úřady věnovat pozornost palestinskému teritoriu. Začaly být totiž ze strany československých občanů v Palestině konfrontovány se žádostmi o různé zákroky a administrativní úkony.

V prvé řadě se jednalo o početnou skupinu ortodoxních Židů, kteří byli již po několik generací usazeni v Jeruzalémě a rozdělením bývalého uherského království nabyli na základě své domovské příslušnosti československé státní občanství. Jejich úřední doklady přitom byly často ve velikém nepořádku. U těchto lidí nebylo nijak výjimečné, že si své úřední záležitosti nevyřizovaly i desítky let. Za osmanské vlády to sice nikomu příliš nevadilo, avšak po první světové válce začaly potíže a bylo na československých úřadech, aby nastalou situaci řešily. V tomto směru se na československé úřady v Egyptě obracely přední osobnosti této komunity i španělské konzulární úřady, které během první světové války převzaly patronát nad rakousko-uherskými zájmy v obsazených částech osmanské Sýrie.

Českoslovenští diplomaté v Egyptě se proto rozhodli pro organizační opatření, jež dle jejich mínění mělo usnadnit výkon konzulární agendy v Palestině. Zamýšleli tam zřídit honorární konzulát, na nějž by se tamní českoslovenští občané mohli obracet přímo. Současně ovšem nepouštěli ze zřetele otázku podpory obchodních styků. Dobře si uvědomovali, že stejně jako v celé Levantě i zde spočívá hlavní československý zájem v podpoře československého exportu. Pro svůj záměr hodlali získat osobnost, která by disponovala odpovídajícími znalostmi a kontakty ve světě importního obchodu v některém z palestinských přístavů. V letech 1922-24 bylo zavedeno šetření, jež mělo vygenerovat vhodného kandidáta. Po dvou letech hledání však káhirské vyslanectví muselo konstatovat, že se mu vhodnou osobnost, která by splňovala všechny nároky kladené na úřad honorárního konzula pro Palestinu, nepodařilo nalézt.

Když se po smrti vyslance Cyrila Duška v roce 1924 ujal úřadu *chargé d'affaires* Vladimír Hurban, rozhodl se alespoň pro dílčí řešení. Když už se nepodařilo nalézt osobu schopnou obstarat současně obchodní agendu i konzulární administrativu československých příslušníků, pokusil se vyjít vstříc alespoň jeruzalémské komunitě československých

²⁹¹ J. Muzikář a kol., *Palestinská otázka*, Praha 1983, s. 140-141.

ortodoxních Židů. Navrhl pražskému MZV jednoho z předních mužů komunity, rabína Jonathana B. Horowicze, na funkci honorárního konzula v Jeruzalémě. To se ale již událo v době, kdy se v Praze otázka československého zastoupení v Palestině posunula do nového stadia. Původní představa, tzn. koncept honorárního konzulátu jakožto jediného střediska pro výkon veškeré konzulární agendy v Palestině, přestala být aktuální. V pražském ústředí se nakonec prosadily úplně jiné plány.

V původním návrhu koncepce MZV, která řešila otázku organizace československého zastoupení na Blízkém východě, se počítalo s tím, že pro oblast staré osmanské Sýrie bude zřízen jeden efektivní konzulát a tři konzuláty honorární.²⁹² Sídlem efektivního konzulátu se měl stát Bejrút a pro honorární konzuláty byly vytipovány Damašek, Aleppo a Jaffa. V případě Palestiny to znamenalo, že měl být zřízen konzulát v Jaffě, který by byl podřízen efektivnímu konzulátu v Bejrútu. Takové řešení se ovšem jevilo jako problematické již v době, kdy návrh procházel finálním stádiem schvalování. Proti tomuto konceptu se rozhodně postavila politická sekce MZV. Namítla, že je politicky neúnosné, aby konzulát na francouzském mandátním území uplatňoval svou autoritu i na mandátním území britském. Rozhodujícím impulsem pro ustavení samostatného efektivního úřadu pro Palestinu ovšem bylo vyjádření československého vyslanectví v Londýně, jež upozornilo pražské ústředí na to, že konzulární agenda z palestinského teritoria začíná neúměrně zatěžovat úřední kapacity vyslanectví, respektive generálního konzulátu v Londýně. Pro značnou vzdálenost a těžkopádné obstarávání podkladů činilo tamním úředníkům potíže vybavovat palestinskou agendu efektivně. Nepředpokládalo se přitom, že by velké množství agendy časem pokleslo. Ba právě naopak. Nárůst aktivity sionistického hnutí v ČSR spíše naznačoval, že se vystěhovalectví z ČSR do Palestiny v budoucnu výrazně zintenzívní a úměrně tomu naroste i s tím spojená úřední agenda.

Pro založení efektivního úřadu nakonec hovořily i obavy, které se na MZV vynořily v souvislosti s případným jmenováním honorárního konzula. Honorární konzul by musel být přirozeně vybrán z řad místních palestinských osobností. Jeho jmenování by se ale mohlo vykládat jako preference té místní entity, k níž by jmenovaný náležel. MZV se obávalo nejen toho, že si jmenováním honorárního zástupce proti sobě popudí konkurenční národnost, ale i

²⁹² Srv. příloha 1a. Vzhledem k primárně hospodářskému významu celého regionu pro Československo byla tvorba celé koncepce především v režii národohospodářské sekce MZV, která měla za První republiky společně s Ministerstvem průmyslu a obchodu (MPOŽ) určující slovo při tvorbě obchodní politiky státu. Ve věci československého zastoupení v Palestině zastávaly národohospodářská sekce i MPOŽ naprosto shodné stanovisko. Domnívaly se, že z čistě hospodářského hlediska je zbytečné zřizovat v Palestině efektivní úřad, neboť k podpoře vzájemných obchodních styků by zcela postačilo zřídit honorární konzulát v Jaffě. AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2-dipl. sbor, karton č. 59, složka Honorární konzulát Jeruzalém, spisy č.j. 59722/I-1/25 ze dne 9.4.1925 a č.j. 77542/V-insp./24

toho, že chystané jmenování konzulárního představitele pro Palestinu rozvíří hladinu mezi jednotlivými židovskými spolky. Nejen pražské MZV, nýbrž i jiné úřady se vyrovnávaly s intervencemi ze strany různých židovských organizací. Zástupci ortodoxních spolků dávali ostentativně najevo, že pověření sionistické osobnosti je pro ně absolutně nepřijatelné, zatímco sionističtí přímluvci odmítali ortodoxní. To představovalo pro MZV těžké dilema. Ortodoxní Židé tvořili ve druhé polovině dvacátých let jasnou většinu československé kolonie v Palestině a po cařihradské menšině byli nejpočetnější skupinou československých občanů na Blízkém východě. Pokud ale někdo mohl být příslibem budoucího rozšíření obchodních styků s Palestinou a okolními zeměmi, pak to byli sionisté.

Ze všech uvedených důvodů se MZV v létě 1924 rozhodlo, že v Palestině vybuduje efektivní úřad a jeho vedením pověří tituláře křesťanského vyznání.²⁹³ Zbývalo ještě dořešit otázku umístění nového úřadu. Národohospodářská sekce, jejíž názor býval v záležitostech Blízkého východu obvykle směrodatný, prosazovala za sídlo konzulátu importní přístav Jaffu, zatímco politická sekce preferovala Jeruzalém. Konečné rozhodnutí padlo na přelomu prosince 1924 a ledna 1925 a definitivně určilo za sídlo úřadu Jeruzalém. Zřízení jeruzalémského konzulátu bylo definitivně schváleno na schůzi vlády dne 16. dubna 1925.²⁹⁴ Nejprve se počítalo s tím, že konzulát začne fungovat ještě v druhém pololetí 1925, ale nakonec se MZV rozhodlo zřídit nový úřad k 1. lednu 1926. Na podzim 1925 se s konečnou platností rozhodlo i o osobě budoucího konzula. Stal se jím ministerský tajemník MZV a odchovanec c. a k. konzulární akademie ve Vídni JUDr. Vladimír Fric.

Českoslovenští diplomaté zastupující ČSR v Palestině

Vladimír Fric²⁹⁵ se narodil roku 1891 v Nové Ulici u Olomouce. Po absolvování gymnaziálních studií se přihlásil na konzulární akademii ve Vídni a souběžně se věnoval i studiu práv na vídeňské právnické fakultě. Absolutoria na Theresianu dosáhl v červenci 1914 a vzápětí nastoupil do konzulární služby. Právnická studia ukončil o rok později. V rámci konzulární služby Ministerstva zahraničních záležitostí a císařského a královského domu působil na několika rakousko-uherských konzulátech v cizině. Závěr války jej zastihl v hodnosti vicekonzula, kdy vedl rakousko-uherský konzulát v syrském Allepu. Na podzim 1918 byl pověřen evakuací úřadu i jeho archivu (a také archivů z jiných rakousko-uherských konzulátů v Sýrii) do vídeňského ústředí, kde jej zastihlo vyhlášení příměří. Dne 17. ledna

²⁹³ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2-dipl. sbor, karton č. 59, složka Honorární konzulát Jeruzalém, spis č.j. 77542/V-insp./24.

²⁹⁴ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2-dipl. sbor, karton č. 59, složka Honorární konzulát Jeruzalém, spis č.j. 66386/I-1/25 ze dne 21.4.1925.

²⁹⁵ AMZV, Osobní spisy 1918-45, Vladimír Fric.

1919 vstoupil do zahraniční služby ČSR, od 1. února 1919 zde působil ve služební hodnosti legačního rady I. třídy. Na podzim 1925 se rozhodlo o jeho vyslání zpět do Levanty, aby tam vybudoval a vedl československý konzulát v Jeruzalémě.

Z rozhodnutí vlády měl zastupitelský úřad fungovat od 1. ledna 1926. Tento termín se nepodařilo zcela dodržet, úřad začal pracovat 16. ledna 1926, avšak stále ještě neoficiálně. Dne 6. února 1926 obdržel Fric prozatímní *exequat* britského Vysokého komisaře, polního maršála lorda Plumera. O čtyři dny později udělil Fricovi oficiální *exequat* britský král Jiří V. Oficiálně začal Fric pracovat 23. února 1926, kdy v nástupní audienci u Vysokého komisaře odevzdal svůj konzulský patent lordu Plumerovi.²⁹⁶ Fric působil ve funkci vedoucího zastupitelského úřadu do léta 1932. K 1. září 1932 byl odvolán do ústředí a v roce 1934 byl vyslán do Teheránu, aby tam v hodnosti *chargé d'affaires en pied* vedl československé vyslanectví. V Teheránu zažil své nejúspěšnější období ve službách československé diplomacie. Jeho teheránská mise trvala od roku 1934 do roku 1939 a byla spojena s největším úspěchem československé hospodářské expanze na Blízkém východě; Fric se na něm z titulu své funkce aktivně podílel.²⁹⁷ Po 15. březnu 1939 se zařadil k těm československým titulářům, kteří bez odporu vydali Němcům „své“ zastupitelské úřady. Vrátil se domů, kde byl přidělen k Ministerstvu obchodu. Po válce s ním bylo v souvislosti s vydáním vyslanectví zavedeno disciplinární řízení, čímž pro něj jakákoli perspektiva případného dalšího působení v zahraniční službě skončila.

Fricův význam coby vedoucího zastupitelského úřadu v Jeruzalémě spočíval především v etablování jeruzalémského konzulátu. Fric celý úřad vybudoval od základu, vytvořil si vazby s palestinskými úřady, se sionistickými i s arabskými elitami. Nastavil základní standard vztahů mezi československým zastupitelským úřadem a československou kolonií, přičemž bylo třeba najít *modus vivendi* ke každé její jednotlivé skupině zvlášť – k ortodoxním „Československé obci izraelské“ a „Mukačevské obci deseti okresů“, k sionistickým osadníkům v kibucech²⁹⁸ i k sionistickým imigrantům z řad městské inteligence, kteří představovali hlavní páteř v prohlubování vzájemných hospodářských styků. K jejich usnadnění a k podpoře komunikace zvlášť s posledně jmenovanou skupinou československé komunity inicioval vznik honorárních vicekonzulátů v Tel Avivu a v Haifě, jež ve spojení s vlastním efektivním konzulátem v Jeruzalémě představovaly páteř konzulární

²⁹⁶ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, složka Konzulát Jeruzalém-činnost, spis č.j. 34957/I-1/26 ze dne 5.3.1926.

²⁹⁷ K tomuto tématu srv. Jan Wanner, *Írán a německý imperialismus 1934-1941*, in: *AUC.Philosophica et historica* 47, Praha 1973 a Josef Vrba, *Stará Persie. Nový Írán. Studie o hospodářských poměrech*, Praha 1939.

²⁹⁸ Konkrétně šlo o komunity „Kwuzach Bibrachach“ v Meschek-Sarídu, „Kwuzach Chewzibach v Beth Alpha“ a „Kibuc Hashomer Hazair mi Českoslovákia“. AMZV, fond V. sekce, karton č. 499, složka Vystěhovalectví –Palestina-židovská emigrace, spis č.j. 70656/V-3/32 ze dne 8.6.1932.

organizace v Palestině, která byla za Fricova nástupce již jen doplněna. Fric rovněž zahájil rozšiřování teritoriální působnosti jeruzalémského konzulátu, jehož působnost se původně vztahovala pouze na území Palestiny samotné. Význam Fricovy mise byl především zakladatelský. Během svého šestiletého působení vybudoval doslova z ničeho kvalitní základy, které později jeho nástupci umožnily, aby činnost jeruzalémského zastupitelského úřadu rozšířil ještě velkoryseji. Měl tak nespornou zásluhu na tom, že se jeruzalémský zastupitelský úřad stal jedním z nejvýznamnějších opěrných bodů československého státu na Blízkém východě.

Po Fricovi nastoupil do funkce šéfa československého zastupitelského úřadu v Jeruzalémě Josef Miloslav Kadlec, který v této funkci setrval dlouhých deset let. Narodil se roku 1889 v Příbrami. Po maturitě na gymnáziu a absolvování Filozofické fakulty v Praze nastoupil učitelskou dráhu. Od roku 1912 působil jako středoškolský učitel matematiky, zajímal se ale také o historii a politické dění na Balkáně. Po celý život byl vášnivým egyptologem-amatérem. Měl výjimečné jazykové nadání.²⁹⁹ Od roku 1913 vyučoval v Bělehradě, ale po vypuknutí První světové války musel Srbsko opustit a během válečných let působil na několika průmyslových školách v Praze. Po vzniku Československa se rozhodl ukončit kariéru středoškolského učitele a v březnu 1919 nastoupil do služeb MZV. Nejprve působil jako I. legační tajemník na vyslanectví v Bělehradě, na počátku dvacátých let pak sloužil jako konzul v Bulharsku, kde se podílel na založení konzulátů v Ruščuku a ve Varně. V letech 1925-30 se stal prvním československým diplomatickým zástupcem v Albánii, když se stal šéfem nově zřízeného zastupitelského úřadu v Tiraně. Tamní vyslanectví vedl po dobu pěti let v hodnosti *chargé d'affaires ad pied*.

Do funkce přednosta zastupitelského úřadu v Palestině byl jmenován k 1. září 1932. Britský král udělil Kadlecovi poprvé *exequatur* 17. října 1932, podruhé 30. prosince 1935, kdy československá vláda povýšila jeruzalémský konzulát na generální konzulát a současně s tím zvýšila odpovídajícím způsobem diplomatickou hodnost tamního tituláře. Po okupaci Československa v roce 1939 Kadlec udržel svůj úřad v činnosti a proměnil jej v jeden z důležitých opěrných bodů československého zahraničního odboje. Po celou dobu svého působení v Palestině prokazoval obdivuhodnou schopnost otupovat vzájemné spory mezi jednotlivými složkami krajanské komunity. V tomto ohledu byla jeho úloha mezi ostatními tituláři v regionu jednoznačně nejobtížnější. Přesto byl mezi svými kolegy jediný, kdo v tomto smyslu zaznamenal úspěch. Ostatní kolegové na Blízkém východě spíše pomáhali přiživovat vzájemné animozity než je tlumit. Díky tomuto úspěchu byl Kadlec koncem roku

²⁹⁹ V dotazníku MZV uvedl znalost devíti jazyků. Po roce 1948 mu tato schopnost jako jednomu z mála prvorepublikových kádrů umožnila přežít na MZV poslední roky do penzionování.

1942 přeložen na znovu obnovený zastupitelský úřad v Teheránu, kde působil v letech 1943-46 v hodnosti vyslance; i tam dokázal úspěšně utlumit tenze zmítající tamní komunitou československých krajanů. Po návratu do Československa působil ještě několik let v pražském ústředí, avšak rok 1948 pro něj znamenal konec jakékoli smysluplné perspektivy ve službách československé diplomacie.

Jeho význam coby tituláře zastupitelského úřadu v Palestině byl zcela zásadní. Dokázal navázat na zakladatelské dílo svého předchůdce a kvalitativně jej pozvednout o úroveň výš prostřednictvím jím iniciované Československé obchodní komory v Palestině. Zavedl zcela novou organizaci práce prostřednictvím propojení dosavadní organizace československého zastoupení v Palestině s obchodní komorou, jejíž palestinskou část po celou dobu její existence osobně řídil. Díky tomu bylo možné využít palestinské hospodářské konjunktury k několikanásobnému zvýšení vzájemné obchodní výměny. Za jeho vedení ztělesňoval jeruzalémský konzulát nejlépe zorganizovaný systém podpory vzájemných vztahů, jakým Československo v oblasti Blízkého východu kdy disponovalo.³⁰⁰ Není pochyb o tom, že Kadlecovi v jeho úspěchu napomáhaly i objektivní faktory: výběr kvalitních spolupracovníků a existence početné skupiny bývalých krajanů s živými vazbami na bývalou vlast. Po likvidaci Československa se Kadlec stal jedním z nejvýznamnějších představitelů československé zahraniční akce. Z Palestiny učinil nejdůležitější základnu pozic československého exilu na Blízkém východě, mimo jiné dokázal zorganizovat nábor dobrovolníků, kteří se stali základem československé vojenské jednotky na Blízkém východě, založit odbočku Československého červeného kříže atd.³⁰¹ Jeho úspěchy během vedení odboje vedly nakonec k ukončení jeho mimořádně úspěšné, přes deset let trvající palestinské mise, protože bylo zapotřebí vyslat do Teheránu člověka, který by stabilizoval tamní neutěšené poměry.

Organizační vývoj československého zastoupení v Palestině

V roce 1925 definitivně padlo rozhodnutí zřídit v Palestině efektivní konzulát. Otázka jeho umístění se stala předmětem diskuze mezi prezidiem MZV, preferujícím Jeruzalém, a národohospodářskou sekcí, prosazující Jaffu. Z této diskuze vzešel také závěr, že v

³⁰⁰ V kvalitativním srovnání se s jeruzalémským konzulátem mohlo měřit jedině vyslanectví v Teheránu. To se ale zabývalo jiným druhem práce, neboť jeho náplní byla především všestranná podpora podnikání jediné firmy – plzeňské Škodovky.

³⁰¹ Ke Kadlecovu působení v odboji srv. jeho vzpomínky J. M. Kadlec, Svatá země v odboji, Praha 1946.

„poražené“ lokalitě bude zřízen honorární konzulát.³⁰² Když se nakonec přeci jen prosadil Jeruzalém, došlo ještě k jedné změně. Na MZV došlo podání od zástupců jedné z kolonií československých sionistických osadníků (kolonie Beth Alfa), žádající MZV o zřízení honorárního konzulátu v Tel Avivu.³⁰³ Osadníci již dokonce měli v záloze kandidáta – předního sionistického aktivistu českého původu JUDr. Viktora Grünwalda. Petiči osadníci svěřili do rukou Jaroslava Petrboka ze Státního geologického ústavu, který byl v té době na návštěvě Palestiny a slíbil ji předložit na příslušných místech v Praze. Shodou okolností přišla jejich iniciativa v pravý čas. MZV v té době dosáhlo schválení vzniku jeruzalémského konzulátu československou vládou, a otázka zřízení československého zastoupení v Palestině se tak dostala do stádia praktické realizace.³⁰⁴ Jaroslav Petrbok byl pozván na MZV k podání referencí o návrhu z Beth Alfy i o vlastních postřezích ohledně poměrů v Palestině, zvláště ve vztahu k československým osadnickým komunitám. Jeho návštěva na ministerstvu se uskutečnila koncem června 1925 za přítomnosti úředníků z příslušného referátu a budoucího konzula v Jeruzalémě Vladimíra Frice.³⁰⁵ Petrbok svým vystoupením zaujal natolik, že MZV rozhodlo o změně umístění budoucího honorárního úřadu. Přijalo tezi, že Tel Aviv má do budoucna slibnější potenciál než Jaffa. Navíc byl přirozeným centrem sionistického hnutí, kudy procházela většina sionistické imigrace z Evropy, včetně československých osadníků. V Praze v neposlední řadě zapůsobila příznivě nabídka kandidatury Viktora Grünwalda z Tel Avivu. Ze všech těchto důvodů se MZV rozhodlo zřídit honorární vicekonzulát v Tel Avivu a ze svého záměru neustoupilo ani poté, co britská strana dala jasně najevo, že sice nebude klást československému záměru překážky, ale že preferencí Tel Avivu na úkor Jaffy není nikterak nadšena.³⁰⁶ Jaffa tak definitivně vypadla ze hry.

Honorární vicekonzulát v Tel Avivu vznikl na základě rozhodnutí vlády 17. února 1927 a v jeho čele stanul JUDr. Viktor Grünwald.³⁰⁷ Jak se nakonec ukázalo, volba Viktora

³⁰² AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 59, složka Honorární konzulát Jeruzalém, spis č.j. 193028/I-1/24 ze dne 18.11.1924.

³⁰³ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 140, složka Honorární konzulát Tel Aviv, spis č.j. 100537/I-1/25 ze dne 10.6.1925.

³⁰⁴ Finální plán, který MZV předložilo vládě nakonec počítal s tím, že po aktivaci efektivního konzulátu v Jeruzalémě budou zřízeny dva honorární úřady v nejdůležitějších palestinských přístavech – v Jaffě a v Haifě. AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 59, složka Konzulát Jeruzalém-činnost, spis č.j. 66386/I-1/25 ze dne 21.4.1925.

³⁰⁵ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 140, složka Honorární konzulát Tel Aviv, spis č.j. 100537/I-1/25 ze dne 10.6.1925.

³⁰⁶ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 140, složka Honorární konzulát Tel Aviv, spis č.j. 69063/I-1/26 ze dne 4.5.1926. Exequatur britské strany mu bylo uděleno dne 13.4.1927. viz AMZV, I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 34, složka Palestina.

³⁰⁷ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 140, složka Honorární konzulát Tel Aviv, spis č.j. 25775/I-1/26 ze dne 21.2.1927. Sám Grünwald, narozený 1897, pocházel z české rodiny z Jihlavy, kde vystudoval gymnázium a po absolvování právnické fakulty ve Vídni se do Jihlavy na krátký čas vrátil. Působil krátce při tamním krajském soudu, potom jako koncipient v advokátních kancelářích v Jihlavě a v Praze.

Grünwalda byla mimořádně šťastným rozhodnutím. Československá diplomacie v něm našla mimořádně obětavého spolupracovníka, který byl více než dvacet let klíčovou oporou československých pozic v Palestině. Stačilo mu jen několik málo let, aby si vydobyl renomé jednoho z nejlepších honorárních úředníků, jež měla meziválečná ČSR k dispozici. Ještě v závěru svého působení proto Vladimír Fric prosadil povýšení honorárního vicekonzula Grünwalda do hodnosti honorárního konzula, byť hodnost jeho úřadu zůstala prozatím stejná.³⁰⁸ Grünwald, narozený v roce 1897, pocházel z české rodiny v Jihlavě, kde vystudoval gymnázium a po absolvování právnické fakulty ve Vídni se do Jihlavy na krátký čas vrátil. Působil krátce při tamním krajském soudu, potom jako koncipient v advokátních kancelářích v Jihlavě a v Praze. Po celou dobu byl aktivistou sionistického hnutí a v roce 1923 se přestěhoval do Palestiny, kde zpočátku pracoval u několika advokátních kanceláří v Jeruzalémě a v Tel Avivu. Díky svým kontaktům v sionistickém hnutí se mu podařilo získat místo ředitele telavivské Delfinerovy továrny na hedvábné zboží a v roce 1926 u telavivské pobočky *Anglo-Palestine Bank*. Několik měsíců tam pracoval jako úředník, později se stal jejím dlouholetým právním poradcem. Na podzim 1926 získal advokátskou licenci a otevřel si v Tel Avivu vlastní advokátní kancelář. S československým konzulátem navázal spolupráci v září 1926 a na jeho jmenování honorárním vicekonzulem začal Fric pracovat hned poté, co byla Grünwaldovi udělena advokátní licence.³⁰⁹

Konzulární obvod telavivského honorárního vicekonzulátu byl vymezen okresy Jaffa, Tulkarm, Ramla, Majdal a Gaza, šlo tedy o oblast palestinského pobřeží s okolím od Jaffy směrem na jih až k egyptské hranici. Byla mu přidělena agenda obchodní, pasová, vízová a legalizační (notářská).³¹⁰ Pro jeruzalémské konzuly ale hrálo důležitou roli zejména poskytování právního poradenství. JUDr. Grünwald se orientoval jak v palestinském, tak i v československém právu a zvláště jeho právní služby v obchodních sporech mezi československými a palestinskými subjekty byly pro československé konzuly nedocenitelné. Brzy jej proto konzulát oficiálně doporučoval jako právního zástupce československých firem, které se dostaly se svými obchodními partnery do soudních sporů.

Ještě do konce dvacátých let byla síť československého zastoupení v Palestině doplněna zřízením honorárního vicekonzulátu v přístavu Haifa, jež byla ve dvacátých letech spolu s Jaffou nejvýznamnějším palestinským přístavem. Ve třicátých letech Jaffu dokonce

³⁰⁸ V. Fric byl přesvědčen, že jemu podřízené honorární úřady nemohou mít stejnou hodnost jako jeho efektivní úřad. Tento princip byl u československého zastoupení v Palestině respektován po celé meziválečné období. Honorární úřady v Palestině proto fungovaly v hodnosti honorárních vicekonzulátů až do doby povýšení efektivního úřadu na generální konzulát. Poté byly i honorární úřady povýšeny na honorární konzuláty.

³⁰⁹ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 140, složka Honorární konzulát Tel Aviv, spis č.j. 138549/I-1/26 ze dne 16.9.1926.

³¹⁰ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 34, složka Palestina.

předstihla, když byl obrovským nákladem zmodernizován haifský přístav. Strategický význam Haify vzrostl ještě více poté, co se dobudovala jižní větev ropovodu z iráckého Mosulu, jež ústila právě v Haifě, kde byl vybudován velký terminál a rafinerie. Přístav se stal zároveň základnou britského námořnictva. Po Tel Avivu bylo město druhým nejdůležitějším centrem židovského osídlení v Palestině. Československý honorární vicekonzulát vznikl z rozhodnutí vlády z 31. května 1929 a jeho konzulární obvod tvořily severní okresy Haifa, Akko, Nazaret, Tiberias, Safad, Džaním a Bajsan. Podobně jako v případě Tel Avivu byl i haifský úřad pověřen výkonem obchodní, pasové, vízové a legalizační agendy. Jeho titulářem byl jmenován Robert Stütz, spolujitel jedné z komisionářských firem v Haifě, který v této funkci setrval až do své rezignace v roce 1936.³¹¹

Honorární úřady v Palestině ovšem nebyly jediné, které spadaly do kompetence jeruzalémského konzulátu. Teritoriální působnost zastupitelského úřadu v Jeruzalémě se zpočátku vztahovala pouze na území palestinského mandátu, avšak jeruzalémský úřad měl již od svého vzniku permanentní tendenci své teritorium rozšiřovat. Začal s tím již konzul Fric, když se mu podařilo získat do svého konzulárního obvodu Irák a s ním i dohlédací pravomoc nad nově vytvořeným honorárním konzulátem v Bagdádu. Stejně tak si pohlídal svou působnost nad sousedním Zajordánskem.³¹² Definitivního potvrzení svého konzulárního působení nad oběma teritorii se Fric dočkal poté, co Velká Británie uzavřela s oběma hášimovskými vládci smlouvy, vymezující vzájemný poměr. Na základě těchto smluv museli konzulární zástupci akreditovaní v obou zemích žádat o *exequatur* přímo tamní vládce. Smlouva se zajordánským emírem Abdulláhem vstoupila v platnost na podzim 1929 a Fric se u něj akreditoval jako oficiální konzulární zástupce československé vlády ke dni 4. září 1930, kdy obdržel od emíra *exequatur*. Emírův bratr, irácký král Fajsál, podepsal s Brity až v roce 1930, takže Fric se u něj mohl akreditovat teprve k 25. srpnu 1931.³¹³

Za působení Fricova nástupce se těžiště řízení československého zastoupení v Palestině přesunulo na Československou obchodní komoru v Palestině. Komorní činnost vedl Kadlec osobně, přičemž klíčovou roli v jejím řízení hrály honorární úřady v Tel Avivu a v Haifě.³¹⁴ To samo o sobě nemělo na vnější podobu organizace československého zastoupení v Palestině nějaký zásadní vliv. Bylo však třeba celou organizaci adaptovat na nový styl práce. Nejvýznamnější komplikace se objevila v Haifě. Zatímco telavivský honorární konzul Viktor Grünwald se na nové podmínky adaptoval perfektně a sám se stal jedním z motorů

³¹¹ *Exequatur* obdržel R. Stütz dne 11. října 1929.

³¹² AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 59, spisy č.j. 73687/I-1/28 ze dne 29.5.1928, č.j. 123395/I-1/28 ze dne 24.9.1928, č.j. 62216/I-1/29 ze dne 31.5.1929 a č.j. 4679/I-1/30 ze dne 13.1.1930.

³¹³ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 34, složka Palestina.

³¹⁴ Podrobněji srv. podkapitulu o Československo-palestinské obchodní komoře.

nové komory, haifský honorární vicekonzul Robert Stütz na svoji novou roli naprosto nestačil. Z tohoto důvodu inicioval Kadlec změnu na pozici haifského honorárního tituláře. V roce 1936 vystřídal Roberta Stütze na postu honorárního vicekonzula jeho bývalý zástupce a osvědčený člen komory, Zikmund Glasel.³¹⁵ Glasel, narozený v roce 1887, pocházel ze slovenské Žiliny, kde se zabýval obchodem se dřevem. Když přišel do Palestiny, dokázal se ve své branži uplatnit i tam. Stal se komisionářem se specializací na obchod se dřevem. Obchodní kontakty se starou vlastní udržoval i v Palestině a jeho firma získala palestinské zastoupení pražské Ústředny pro vývoz dříví. Glasel naplnil očekávání, která si od něj Kadlec sliboval a stal se jedním z jeho nejvýznamnějších spolupracovníků z pozice předáka haifské pobočky Československé obchodní komory v Palestině.

Činnost Československo-palestinské obchodní komory v Praze, respektive Československé obchodní komory v Tel Avivu se promítla i do diplomatického statusu československého zastoupení v Palestině. Pražská komora se v roce 1935 obrátila na pražské MZV se žádostí o povýšení diplomatické hodnosti jeruzalémského konzulátu.³¹⁶ Argumentovala zvýšeným důrazem na prestižní aspekty v orientálním prostředí a také tím, že drtivá většina cizích zastupitelských úřadů v Palestině měla status generálních konzulátů. MZV na tento argument přistoupilo a 12. dubna 1935 rozhodla československá vláda o povýšení jeruzalémského konzulátu na generální konzulát.³¹⁷ Souběžně s tím byl Kadlec jmenován do funkce generálního konzula.³¹⁸ Hned poté přišlo na řadu povýšení telavivského honorárního vicekonzulátu, když jeho titulář disponoval hodností honorárního konzula již od roku 1931.³¹⁹ Po zpracování nového honorárního tituláře v Haifě, Zikmunda Glasela, byla i jeho práce oceněna povýšením v roce 1938. Povýšení se týkalo úřadu i jeho osoby.³²⁰ V roce 1938 tak fungoval v Palestině efektivní generální konzulát a dva honorární konzuláty. Poslední kosmetickou změnou v organizaci československého zastoupení v Palestině bylo ustavení konzulárního jednatelství v Jaffě. Nešlo o žádný předem plánovaný krok. Kadlec k tomuto řešení sáhl z donucení poté, co Velké arabské povstání v letech 1936-39 znemožnilo další setrvání arabských obchodníků v Československé obchodní komoře. Protože Kadlecovým imperativem, z něhož nehodlal za žádných okolností slevit, byla spolupráce

³¹⁵ *Exequatur* od britského krále mu bylo uděleno 22. srpna 1936. AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 34, složka Palestina.

³¹⁶ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 59, složka Konzulát Jeruzalém – činnost, spis č.j. 125718/I-1/34 ze dne 12.10.1934.

³¹⁷ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 59, složka Konzulát Jeruzalém - činnost, spis č.j. 50544/I-1/35 ze dne 16.4.1935.

³¹⁸ Nové *exequatur* udělil král Jiří V. Kadlecovi 30. prosince 1935.

³¹⁹ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 140, složka Honorární konzulát Tel Aviv, spis č.j. 64297/I-1/31 ze dne 15.5.1931.

³²⁰ Povýšení schválila československá vláda 24. června 1938, britský král udělil Glaselovi nové *exequatur* 4. listopadu 1938. AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 34, složka Palestina.

s oběma palestinskými entitami, rozhodl se převzít styky s arabským obchodnictvem pod přímý dohled generálního konzulátu. Výrazem jeho úsilí o spolupráci s arabskými interesenty bylo zřízení honorárního konzulárního jednatelství v Jaffě, která představovala komerční centrum pozvolna se emancipujícího arabského obchodnictva v Palestině. Honorárním konzulárním jednatelem se stal syn předáka bývalé arabské podseky jeruzalémské sekce Československé obchodní komory Alexandre Debbas. Tento mladý muž (narodil se v roce 1909) získal odborné středoškolské vzdělání, což ve skromných začátcích arabsko-palestinského obchodnictva nebylo málo; kromě arabštiny ovládal i francouzštinu a angličtinu a aktivně se podílel na řízení komisionářské firmy svého otce (firma Georges Debbas et Fils, Jaffa). Československá vláda schválila zřízení honorárního konzulárního jednatelství 4. listopadu 1937. Prozatímní *exequatur* získal Debbas od britského Vysokého komisaře 14. prosince 1937, definitivní *exequatur* vydané Foreign Office bylo uděleno 11. února 1938. Obvod působnosti se vztahoval pouze na samotné město Jaffa, které bylo vyňato z konzulární působnosti honorárního konzulátu v Tel Avivu. Novému honorárnímu úřadu byla svěřena pouze obchodní agenda, nedisponoval tedy žádnými pravomocemi v oblasti pasové, vízové ani legalizační. Podřízen byl přímo generálnímu konzulátu v Jeruzalémě.³²¹

Nadále pokračovaly i změny v teritoriální působnosti zastupitelského úřadu v Jeruzalémě. Ještě v posledních měsících Fricova působení se začalo uvažovat o přidělení Hidžásu do kompetence jeruzalémského konzulátu.³²² Tento záměr byl záhy zrealizován a území Hidžásu³²³ se stalo součástí konzulárního obvodu jeruzalémského konzulátu. Dne 22. dubna 1933 udělil král Ibn Saúd Kadlecovi *exequatur* jako vůbec prvnímu konzulárnímu zástupci československého státu akreditovanému v Saúdské Arábii.³²⁴ Brzy poté začal Kadlec prosazovat zřízení honorárního konzulátu v Džiddě, nejvýznamnějším obchodním střediskem země. Nakonec toho dosáhl za pomoci Československo-palestinské obchodní komory v roce 1935. Kadlecovi podřízený honorární konzulát, pro nějž si opatřil tituláře prostřednictvím jeruzalémského Velkého muftího Amína Al-Husajního, začal fungovat od února 1936. Vzápětí začal Kadlec usilovat o přidělení Jemenu, který dosud nepatřil do obvodu žádného československého zastupitelského úřadu, a také protektorátu Aden, jenž ovšem spadl pod pravomoc konzulátu v Bombaji a od roku 1930 v něm dokonce působil československý

³²¹ Výše popsané údaje k honorárnímu konzulárnímu jednatelství ČSR v Jaffě viz AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 34, složka Palestina.

³²² AMZV, fond I. sekce, karton č. 59, složka Konzulát Jeruzalém – činnost, spis č.j. 67026/I-1/32 ze dne 30.5.1932.

³²³ Oficiální název státu zněl Království Hidžásu a Nadždu, v roce 1932 byl přejmenován na Království Saúdské Arábie.

³²⁴ AMZV, I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 34, složka Palestina.

honorární konzulát.³²⁵ Dne 13. října 1936 MZV rozhodlo o vynětí území adenského protektorátu z pravomoci bombajského konzulátu a svěřilo jej pod patronaci jeruzalémského generálního konzulátu. Stejným rozhodnutím se do jeruzalémského obvodu začlenil i Jemen.³²⁶ Z působnosti jeruzalémského úřadu byl naproti tomu vyňat Irák, který byl přidělen do obvodu vyslanectví v Teheránu. Pražské MZV o tom rozhodlo 11. srpna 1934 z čistě praktických důvodů.³²⁷ Irák byl vzdáleným a pro československé exportéry těžko dostupným teritoriem k navazování přímých obchodních styků. Ty byly skutečně minimální, československé zboží se do Iráku dostávalo v drtivé většině pomocí prostředníků, případně reexportem. Od poloviny třicátých let ale začala irácký trh zpracovávat plzeňská Škodovka, jež měla významné zájmy v sousedním Íránu. Nový honorární konzul v Bagdádu byl rovněž exponentem Škodovky. V tomto ohledu bylo svěření Iráku do péče teheránského vyslanectví logické, neboť teheránský zastupitelský úřad udržoval velice úzké styky s iránskou pobočkou Škodovky – „Société Skoda Iranienne“.

Koncem třicátých let tedy patřily do konzulárního obvodu zastupitelského úřadu v Jeruzalémě území mandátní Palestiny, kde fungovaly výše uvedené tři honorární úřady, dále Saúdská Arábie, kde pracoval honorární konzulát v Džiddě, korunní kolonie Aden, v jehož přístavním středisku rovněž působil honorární konzulát, a dále ještě území Jemenu a mandátního Transjordánska.

3.3 Cesta TGM do Palestiny v roce 1927 a postoj oficiálních autorit ČSR k palestinské otázce

Návštěva prezidenta T. G. Masaryka v Palestině se uskutečnila ve dnech 8.-15.dubna 1927. Palestina tvořila po Švýcarsku, Francii a Egyptě již čtvrtou zastávku na jeho dlouhé cestě po Středomoří na jaře 1927.³²⁸ Stejně jako ve Francii a v Egyptě, i v Palestině měl mít prezidentův pobyt charakter striktně soukromé, neoficiální návštěvy, takže jeruzalémský titulář Vladimír Fric musel značně slevit ze svého záměru propagačně využít Masarykovy přítomnosti v Palestině. V tomto ohledu se ale průběh Masarykova pobytu v Palestině od jeho egyptské části přece jen lišil. Zatímco káhirský titulář, Vladimír Hurban, se imperativu prezidentské kanceláře na striktně soukromou cestu, bez jakýchkoli oficialit, podrobil, Vladimír Fric se tak lehce nevzdal. Rozkaz prezidentské kanceláře samozřejmě respektovat

³²⁵ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 59, složka Konzulát Jeruzalém – činnost, spisy č.j. 8254/I-1/36 ze dne 20.1.1936, č.j. 16268/I-1/36 ze dne 4.2.1936 a č.j. 72613/I-1/36 ze dne 2.6.1936.

³²⁶ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 34, složka Palestina.

³²⁷ Tamtéž

³²⁸ K obecným souvislostem této cesty srv. kapitola 2.3.3 této práce.

musel, pokusil se ho ale částečně obejít. Prezidentovi sestavil mimořádně podrobný program návštěv palestinských památek a zajímavostí, rozpočítaný téměř na minuty, na celou dobu Masarykova pobytu v zemi. Zároveň ale dohodl s osobami, o nichž se domníval, že by bylo dobré, aby je prezident pozdravil, setkání v přesně určenou dobu u té které palestinské památky, již prezidentovi sám vybral. V praxi pak Masarykova návštěva vypadala tak, že Masaryk projížděl celou Palestinu křížem krážem od jedné památky ke druhé a při té příležitosti mu Fric představoval jednu osobnost za druhou. U většiny těchto návštěv navíc figuroval i místní tisk, o což se ale Fric vůbec snažit nemusel, protože Masarykova návštěva byla speciálně pro židovské novináře událostí číslo jedna. Z Masarykova inkognita v Palestině opravdu mnoho nezbylo. Zato konzul Fric si ještě po mnoha měsících pochvaloval, jak Masarykova návštěva mimořádně pomohla zvýšit povědomí o Československu a podnítit zájem palestinské veřejnosti o nový, teprve devět let existující stát.

Masarykův pobyt v Palestině trval od 8. do 15. dubna 1927. Masaryk přijel 8. dubna vlakem z Egypta a zamířil rovnou do Jeruzaléma, kde se ubytoval ve známém františkánském hospici Notre Dame de France.³²⁹ Zde, krátce po příjezdu, přijal první Fricem zorganizovanou návštěvu, latinského patriarchu jeruzalémského Msgr. Barlasina. Následující den se Masaryk vydal po nejvýznamnějších svatých místech – ke chrámu Sv. Hrobu, kam jej doprovodil osobně starosta Jeruzaléma a významný arabský politik, Rághib An-Našášibí. Tam se ho ujala hlava františkánského řádu v Palestině a po návštěvě chrámu se Masaryk odebral k Umarově mešitě, kde se setkal s velkým myrtím jeruzalémským, Amínem Al-Husajním a představiteli Nejvyšší muslimské rady³³⁰. Ve stejný den se podíval i do Betléma. Dne 10. dubna se Masaryk nechal provést univerzitní knihovnou Hebrejské univerzity v Jeruzalémě, tehdy jediné významnější knihovnické instituce v zemi, Dr. Hugem Bergamannem. Tento muž, původně knihovník Univerzitní knihovny v Praze, jeruzalémskou knihovnu zakládal a po léta postupně budoval. Následovala návštěva britského vojenského hřbitova na hoře Olivetské, kde Masaryk položil věnec u pomníku padlým vojákům. Při této příležitosti mu asistoval osobně nejvyšší představitel mandátní Palestiny, britský Vysoký komisař lord Plumer.³³¹ Dopoledne stihl Masaryk ještě prohlídku Hebrejské univerzity, dvou svatostánků a nezbytnou výměnu vzájemných návštěv s lordem Plumerem na Vysokém komisariátu a na československém konzulátu. Odpoledne pak prezident navštívil kolonii

³²⁹ Masaryk měl smůlu, že přijel do Jeruzaléma těsně před velikonočními svátky, kdy už byly všechny v úvahu připadající hotely zamluvené.

³³⁰ Nejvýznamnější politický orgán palestinských Arabů v meziválečném období.

³³¹ Toto setkání obou představitelů bylo dohodnutým kompromisem mezi konzulem Fricem a Vysokým komisariátem. Fric se totiž dostal s Vysokým komisariátem do menšího sporu ohledně protokolárních otázek. Viz. AKPR, fond KPR, sign. T 510/25, spis č.j. T 397/27 ze dne 21.4.1927.

československých ortodoxních židů, kde se mu dostalo bouřlivého uvítání.³³² Bezprostředně po návštěvě u ortodoxních židů domluvil Fric setkání se sionistickými vůdci. Viceprezident sionistické Exekutivy, plukovník Kisch,³³³ doprovodil Masaryka osobně na slavnost do Velké synagogy, kde jej uvítal Velký rabín palestinský. Dne 11. dubna pokračoval prezidentův program výletem k Mrtvému moři a do Jericha a přijetím dalších návštěv. Odpoledne pak zavítala celá skupina do Tel Avivu, kde se setkala s místní československou kolonií a starostou Blumenfeldem. Na následující dva dny naplánoval Fric exkurze do sionistických kolonií, včetně československé skupiny sionistických osadníků v Beth Alpha a další výlety do Tiberiady a Nazaretu. Dne 14. dubna si Masaryk prohlédl Nazaret a Kfar Nahum. V Nahalalu bylo naplánováno setkání se špičkami sionistické elity v Palestině, v čele s představiteli obou palestinských fondů a vedením židovské Exekutivy.³³⁴ Po této akci prezidentská kolona pokračovala prohlídkou druhé osady československých sionistů v Palestině. Tehdy ještě nebyla definitivně usídlena a nacházela se na provizorním pozemku u Haify.³³⁵ Pak už zbývala jen návštěva Haify, která byla poslední zastávkou na Masarykově cestě po Palestině. Po přenocování v tamním hospicu sester Boromejek se 15. dubna všichni vydali na zpáteční cestu do Egypta a dále do Řecka.

Návštěva prezidenta Masaryka byla nejvýznamnější událostí ve vztazích mezi meziválečným Československem a mandátní Palestinou, bez ohledu na soukromý charakter návštěvy. Kromě toho, že upozornila palestinskou veřejnost na československý stát a připomněla staré vazby tamní československé komunity, posílila rovněž již beztak mimořádně silný kult Masarykovy osobnosti mezi židovskou populací. V této souvislosti je vhodné zmínit se alespoň stručně o vztahu československého prezidenta a československé diplomacie k palestinské otázce.

³³² Jeruzalémská kolonie ortodoxních Židů představovala nejpočetnější složku československé komunity v Palestině. Žila v komplexu několika obytných domů v centru města a jejich počet Fric odhadoval zhruba na 1500 osob. V Palestině žili často po několik generací. Jejich původní vlastní byly severní části bývalých Uher. Na tamních finančních příspěvcích byli po celou dobu existenčně závislí. Věnovali se většinou starozákonním studiím a vydržovali je židovské kolonie na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Byli sdruženi ve dvou organizacích: K Československé obci israelitské, v jejímž čele stálo volené vedení čtyř nejstarších a vrchní rabín, se hlásila drtivá většina této kolonie a její vazby směřovaly na Slovensko. „Mukačevská obec deseti okresů“ byla početně daleko menší a byla vydržována židy z Podkarpatské Rusi. AMZV, fond V. sekce, karton č. 499, složka Vystěhovalectví-Palestina-židovská emigrace, spis č.j. 70656/V-3/32 ze dne 8.6.1932.

³³³ Plukovníka Kische, který byl původem svých předků svázán s Prahou, vyslala britská armáda po První světové válce do mezispojenecké plebiscitní komise pro Těšínsko.

³³⁴ Židovská Exekutiva byla nejvyšší výkonnou složkou Světové sionistické organizace, tedy institucionální základny sionistického hnutí, v jejímž čele stál v meziválečném období Chajim Weizmann. Měla dvě pobočky – v Londýně a v Palestině. Finančně byla pro sionisty klíčová existence dvou velikých nadací: Židovského národního fondu (Kéren Kájemeth) a Židovského osidlovacího fondu (Kéren Hajessod). První fond měl na starosti výkup půdy, druhý financoval kolonizační akci.

³³⁵ Jednalo se o skupinu Bibracha, která nedlouho po Masarykově návštěvě získala své definitivní sídlo v Saridě poblíž Nahalalu. U příležitosti Masarykových osmdesátin byl v tamním okolí vysázen tzv. „Masarykův les“. Srv. Hugo Bergmann, Masaryk v Palestině, in: Arnošt Rychnovský, Masaryk a Židovství, Praha 1931, s. 299-314.

Masarykův vztah k palestinské otázce byl neodmyslitelně spjat s jeho pojetím sionistického hnutí.³³⁶ Sionismus začal Masaryk pozorně sledovat již od jeho vzniku. Posuzoval jej přitom vždy z pozice člověka-filozofa. Masaryk, původní profesí vysokoškolský profesor filozofie, věřil, že ideální poslání lidské bytosti spočívá v soustavné celoživotní kultivaci a mravním obrozování sebe sama. Stejný princip pak uplatňoval i pro větší sociální celky. Věřil, že mravním imperativem každého národa je usilovat o mravní povznesení, o permanentní zvyšování vlastní kvality. Právě tento aspekt spatřoval v sionistickém hnutí. Viděl v něm mocný impuls národa, který rozhodně odmítl dosavadní tápání v kruhu bezradnosti a sebevědomě začal budovat svou vlastní identitu na novém mravním základě. V tom viděl základní přínos sionismu a smysl existence celého hnutí. V roce 1927 však sionistické hnutí usilovalo o něco jiného. Zdrucující většina sionistů spatřovala smysl svého poslání ve vybudování základny pro (jak doufali) budoucí židovský stát v Palestině. Abstraktní idealistické pohnutky, které měly jistou rezonanci v počátečním období dějin sionistického hnutí, již mezitím ztratily svou přitažlivost. Masaryk ale svým názorům zůstal věrný až do smrti. Důraz na kolonizaci Palestiny, který se stal vše určující prioritou sionistického hnutí, Masaryk vnímal jako omyl, jenž sionismus spíše odvádí od jeho původního poslání.³³⁷ Se svou skepsí k dalekosáhlým sionistickým cílům v Palestině se ve svých veřejných vystoupeních nikterak netajil.³³⁸

Takové názory již v té době Židé-sionisté přijímali s vyloženou nevolí. Identifikace s palestinským projektem byla natolik silná, že jeho zpochybňování vyvolávalo, až na ojedinělé výjimky, přímo nepřátelské reakce. Masaryk ale právě takovou výjimkou byl. Autorita, jíž se těšil u židovského obyvatelstva všech skupin a všech zemí jako největší bojovník proti antisemitismu ve střední Evropě, se dala srovnat snad jedině s jeho kultem Prezidenta Osvoboditele v domovském Československu. Masaryka uctívalo veškeré Židovstvo bez ohledu na to, zda se jednalo o ortodoxní židy, o Židy-sionisty, nebo o židy-asimilanty. Pro všechny byl neohroženým hrdinou, který se v nejdívočejší vřavě antisemitismu postavil na židovskou stranu. Dokonce ani jeho skepse vůči palestinskému projektu na tom nemohla nic změnit.

Důležité bylo, že se tento pozitivní obraz Masaryka přenesl i na „jeho“ Československo. To samozřejmě československým diplomatům v Palestině značně ulehčovalo jejich práci. Je třeba zdůraznit tento fakt i proto, že to byli právě českoslovenští

³³⁶ Felix Weltsch, Masaryk a sionismus, in: Arnošt Rychnovský, Masaryk a Židovství, Praha 1931, s. 63-103.

³³⁷ Tamtéž.

³³⁸ Tamtéž.

diplomaté zastupitelského úřadu v Jeruzalémě, kteří určovali československou politiku vůči Palestině. Vyšší složky československé diplomacie se totiž palestinskou realitou nezabývaly vůbec. Palestinská otázka představovala v meziválečném období jen jeden z mnoha konfliktních bodů v britském impériu. Byla daleko za hranicí pole působnosti československého MZV a pražská diplomacie se během meziválečného období neseetkala s žádným impulsem, který by ji přiměl k formulaci nějaké konkrétní pozice. Za těchto okolností to byli právě českoslovenští konzulové v Jeruzalémě, kteří se pochopitelně denně setkávali s důsledky palestinské reality, již tamní konflikt mezi Židy a Araby poznamenával stále výrazněji. Podle toho se také museli při tvorbě své politiky zařadit.

Obecně lze konstatovat, že oba českoslovenští přednostové jeruzalémského zastupitelského úřadu v meziválečném období byli důslednými zastánci neutrální pozice mezi oběma stranami. Snažili se udržovat intenzivní přátelské kontakty s oběma stranami, což se jim dařilo. U Židů jim pomáhalo to, že byli vnímáni jako představitelé Masarykovy Republiky. Československu navíc pomáhal i fakt, že ve středoevropském měřítku patřilo k nejbezpečnějším přístavům pro židovské menšiny. V tomto ohledu ČSR žádné vlastní aktivity pro získání židovských sympatií vyvíjet nemusela. Vše za ni obstarali její sousedé. V Maďarsku a v Polsku platila úřední protižidovská omezení, silné tendence pro jejich zavedení se vyskytovaly i v Rakousku. Netřeba dodávat, že po nacistickém uchopení moci v Německu se výjimečnost československé pozice dostala ještě o úroveň výš. I styky s Araby se ale dařilo československým konzulům udržovat na uspokojivé úrovni. Arabsko-palestinská veřejnost sice ve své většině o Československu věděla buď málo, nebo vůbec nic. V tomto ohledu ČSR nebyla sama. Dařilo se ale navázat styky s některými politickými předáky a také arabskými obchodníky. Oběma konzulům na nich dost záleželo, přestože podíl arabského segmentu na československo-palestinských stycích byl fakticky nulový. Představovaly ale politickou investici do budoucna. Nejvýraznějším projevem tohoto přístupu byla činnost Československé obchodní komory v Palestině.³³⁹ Československý konzul J. M. Kadlec, jenž celý projekt inicioval, vybudoval a vedl, se velmi úporně snažil co nejvíce zapojit arabský živel do činnosti komory. Zejména on se zasloužil o to, že arabští obchodníci setrvali ve společné Komoře s jasnou židovskou majoritou až do vypuknutí Velkého arabského povstání v roce 1936, kdy už další spolupráce v rámci společné Komory nebyla možná. Kadlec také inicioval rozšíření působnosti Komory do oblasti Rudomoří, když se mu podařilo získat za

³³⁹ Detailněji viz kapitola o československo-palestinské obchodní komoře v této práci.

klíčového spolupracovníka jednoho z nejvýznamnějších hidžázských obchodníků.³⁴⁰ Tento kontakt získal díky svým nadstandardním osobním vztahům k jeruzalémskému velkému muftímu, Amínu Al-Husajnímu, nejvýznamnější politické osobnosti palestinských Arabů.

Závěrem můžeme shrnout, že meziválečné Československo provádělo v Palestině neutrální politiku vůči oběma stranám konfliktu. Usilovalo o přátelské styky s oběma stranami, což se mu úspěšně zdařilo. Na židovské straně k tomu přispěla obliba Československa i jeho prezidenta, který v roce 1927 navštívil Palestinu jako první hlava státu po První světové válce, byť neoficiálně. Na arabské straně bylo povědomí širokých vrstev o Československu velice slabé. Podařilo se ale vypěstovat přátelské styky s jejich politickou a hospodářskou elitou. K provádění této politiky přitom nebyl československý zastupitelský úřad v Palestině instruován z pražského ústředí, protože žádná koncepce československé zahraniční politiky vůči Palestině neexistovala. Její praktická realizace tak ležela na bedrech československého konzulátu v Jeruzalémě, který určoval její náplň a sám přicházel s iniciativními návrhy, které pak pražské MZV pouze vyhodnotilo. Nejvýraznější iniciativu na tomto poli představoval vznik a činnost Československo-palestinské obchodní komory v Praze, respektive Československé obchodní komory v Palestině. Ačkoli šlo o podnik výsostně hospodářský, projevovaly se v něm, vzhledem k rozjitřené palestinské realitě, i vlivy politické, s nimiž se musel československý konzulát vyrovnat a obhájit tak vlastní politickou strategii v Palestině.

3.4 Hospodářské vztahy

3.4.1 Přehled vzájemné obchodní výměny v meziválečném období³⁴¹

³⁴⁰ Alí Rezá, jeden z nejbohatších obchodníků v saúdsém Hidžásu a osobní přítel saúdského korunního prince, se stal československým honorárním konzulem v saúdské Džiddě a zástupcem Československé obchodní komory v Palestině pro oblast Rudého moře.

³⁴¹ Veškeré statistické údaje jsou čerpány z oficiální statistiky československého zahraničního obchodu a ze zpráv Československo-palestinské obchodní komory. Konkrétně: Československá statistika. Řada III. – Zahraniční obchod Republiky Československé, Státní úřad statistický - Praha, léta 1922-37. Palestina 1938, Výroční zpráva Československo-palestinské obchodní komory a Československé obchodní komory v Palestině za rok 1938. Ostatní citace uvádím v poznámkovém aparátu.

Základní východisko pro obchodně politickou pozici meziválečného Československa vůči mandátní Palestině představoval článek 18 mandátní smlouvy.³⁴² Obsahoval ustanovení zaručující všem členským státům Společnosti národů (dále jen SN) nejvyšší výhody v obchodních stycích s Palestinou. Československo, zakládající člen SN, mělo zaručeno z titulu svého členství v SN rovnoprávnou obchodně politickou pozici vůči svým konkurentům na palestinském trhu. Na Palestinu byla rovněž rozšířena platnost československo-britské obchodní smlouvy, což bylo důležité zejména pro palestinský import do ČSR. Doložka nejvyšších výhod pro palestinské zboží se však uplatňovala až ve třicátých letech a to nikoli z palestinské či britské iniciativy, nýbrž zásluhou Československo-palestinské obchodní komory v Praze.³⁴³

Celkový charakter palestinské ekonomiky ovlivňovalo několik faktorů. V první řadě je třeba si uvědomit, že šlo o zcela nový hospodářský celek. Palestina tvořila před válkou periferní oblast osmanské Sýrie. Hospodářská centra staré Sýrie se soustřeďovala na severu v tradiční ose čtyř měst Damašek, Homs, Hamá a Aleppo, spolu s jejich přístavy Bejrút, Tripolis a Alexandretta. Oblast Palestiny byla od těchto komerčních center značně vzdálená. Ve srovnání se sousedním Egyptem a Sýrií měla Palestina na počátku 20. let zaostalejší ekonomiku, zabývající se téměř výhradně zemědělstvím. Tento sektor byl navíc s výjimkou pěstování citrusových plodů v pobřežních částech země na velmi nízké úrovni. Export citrusových plodů představoval jediné významné exportní odvětví Palestiny.

Palestina se ale i tak stala atraktivním trhem pro československý odbyt. Díky sionistické akci provázené silným židovským přistěhovalectvím se ze zaostalé Palestiny stala dynamicky se rozvíjející ekonomika. Největší rozvoj zaznamenaly židovské městské aglomerace, v první řadě Tel Aviv a Haifa. Tamní obyvatelstvo představovalo největší konzumní sílu v zemi. Ačkoli hospodářský růst provázel i pozvolný vznik domácích průmyslových podniků, nebyla Palestina schopna krýt potřeby své rychle rostoucí ekonomiky vlastními domácími kapacitami. Týkalo se to v první řadě stavebnictví, které zažívalo skutečný boom; přesto nebyl vznikající palestinský průmysl schopen uspokojit potřeby rostoucí městské populace. Vysoké pasivní saldo palestinské obchodní bilance přitom zvládal vyrovnávat příliv investičního kapitálu, proudícího ze sionistických fondů a od nově přicházejících imigrantů. Palestinský trh představoval i z hlediska průběhu ekonomického

³⁴² Základní dokument upravující status Palestiny. Schválen Radou Společnosti národů dne 24. července 1922. Vstoupil v platnost bezprostředně po uzavření lausannské mírové smlouvy s Tureckem v září 1923. Srv. J. Muzikář a kol., *Palestinská otázka*, Praha 1983, s. 87. Znění čl. 18 srv. J. C. Hurewitz (ed.), *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-1956*, Toronto 1956, s. 109-110.

³⁴³ LA PNP, inv. č. 1082 – fond Josef Kubálek, Rukopisy vlastní – Vzpomínky, Epizoda: Palestina, s. 17.

cyklu Palestiny v meziválečné periodě pro československý export atraktivní odbytiště. Počátkem dvacátých let palestinské hospodářství rostlo, v letech 1926-28 přišel útlum. Poté následovalo dlouhé období hospodářského růstu, jež kulminovalo v roce 1935. Léta 1936-40 naopak představují období útlumu palestinského hospodářství. V době největší odbytové krize československého průmyslu v letech 1930-33 procházelo palestinské hospodářství obdobím nevídané konjunktury a bylo doslova dychtivě nakupovat. Neplatila zde navíc žádná omezení v podobě dovozních kvót, ani clearingu. Palestina byla po celé meziválečné období součástí šterlinkové zóny. Do listopadu 1927 se v zemi platilo egyptskou librou, potom byla zavedena palestinská libra. Obě měny byly volně směnitelné a vázané fixním kurzem k britské měně. Palestinský zákazník, který byl ochoten kupovat zboží v době nejtěžší krize a platit za ně volnou měnou, byl pochopitelně pro československou firmu nesmírně atraktivní.

Problémy československo-palestinských styků byly stejné jako v případě Egypta a Sýrie. Na prvním místě to byla i zde doprava. Dále kvalita obchodního zastoupení a zpracování trhu. A časté nešvary jako nezodpovídání obchodní korespondence, zpožděné dodávky, nekvalitní obal umožňující poškození zboží při transportu, nízká flexibilita ohledně platebních podmínek atd. se v obchodních stycích s Palestinou vyskytovaly úplně stejně jako v exportu do Egypta. I zde se projevovalo mnoho nedostatků vypovídajících o tom, že československé firmy exportující za Rakousko-Uherska většinou prostřednictvím vídeňských, případně hamburských a terstských firem, se většinou musely teprve učit technické stránce přímého zahraničního obchodu. Československé podniky se také musely smířit s tím, že prakticky neměly možnost přístupu k veřejným zakázkám. Ač si v tomto ohledu byly všechny členské země SN ze zákona rovné, v praxi si britské orgány pohlídaly, aby z veřejných zakázek profitovaly převážně jejich firmy.

Velikou bolestí zůstávaly problémy dopravy. Pro dopravu zboží do Palestiny přirozeně platily obdobné potíže, které jsem analyzoval v kapitole o hospodářských stycích s Egyptem. Z Palestiny vyšla v roce 1934 iniciativa tamního zástupce Dunajplavby (a od roku 1936 též honorárního vicekonzula ČSR v Haifě) Zikmunda Glasela na zřízení kombinované námořní linky Bratislava (Komárno)–Galac–Haifa v československé režii. Návrh se ovšem nepodařilo prosadit.³⁴⁴ Na kombinované dopravě dunajskou cestou přes rumunský přístav Galac se krátký čas podílela i anglo-palestinská dopravní společnost „ATID“. Tuto nepřilíživě využívanou linku ostatně brzy zlikvidoval zásah italské konkurence.³⁴⁵

³⁴⁴ NA, fond Exportní ústav, karton č. 369, složka č. 1488, spis sine – dopis Dunajplavby na MPOŽ č.j. 3837/34 ze dne 25.10.1934.

³⁴⁵ AČNB, fond ŽB, sign. S VIII/d, 50/6, Československá akciová společnost dunajská, Praha – Bratislava, R6 – Zprávy pro ředitelství 1924-38.

Statistická data o vzájemném obchodu s Palestinou jsou k dispozici až od roku 1927. Hodnota dovozu palestinského zboží do ČSR se v letech 1927-37 vyvíjela následovně:

ROK	Dovoz (Kč)
1927	589 000
1928	496 000
1929	792 000
1930	616 000
1931	959 000
1932	989 000
1933	808 000
1934	2 799 000
1935	8 728 000
1936	16 866 000
1937	16 240 000

Zdroj: Československá statistika, Řada III. – Zahraněční obchod Republiky Československé v letech 1927-37

ROK	Průměrný střední kurz £P
1929	164.098
1930	164.031
1931	153.939
1932	118.403
1933	111.840
1934	119.032
1935	118.016
1936	125.082
1937	141.924

Zdroj: Statistická příručka RČS III., Statistická příručka RČS IV., a Statistická ročenka Protektorátu Čechy a Morava I.

ROK	Dovoz (£P)
1929	2 064
1930	8 993
1931	1 957
1932	4 042
1933	4 412
1934	10 448
1935	49 685
1936	53 000
1937	77 000

Palestina 1938, Výroční zpráva Československo-palestinské obchodní komory a Československé obchodní komory v Palestině za rok 1938.

Na základě tabulek lze konstatovat, že hodnoty československé a palestinské statistiky se značně lišily. Stejně jako v případě Egypta jsou i zde oficiální čísla velmi zavádějící. Ani československá ani palestinská statistika nemohly zachytit palestinské zboží, které do ČSR proudilo skrze prostředníky. Prostudujeme-li si pečlivě československé statistiky za rok 1929, zjistíme, že dle oficiálních údajů palestínští obchodníci sice poslali do ČSR zboží za 792 000 Kč, avšak v témže roce bylo do ČSR dovezeno zboží palestinské provenience za 1 833 000 Kč (prakticky výhradně živočišné výrobky). Palestinské statistiky trpěly podobným problémem. Teprve v roce 1937 se z popudu Československo-palestinské obchodní komory začalo vyjednávat jak se Státním úřadem statistickým v Praze, tak i se statistickým úřadem v Palestině o odstranění těchto diferencí pomocí osvědčení o původu zboží, které by vydávala Československo-palestinská komora v Praze československým exportérům a Československá obchodní komora v Palestině palestinským exportérům.

Z hlediska palestinského exportu byl dominantní vývozní komoditou export citrusového ovoce.

ROK	Dovoz (Kč)
1927	589 000
1928	496 000
1929	792 000
1930	616 000
1931	959 000
1932	989 000
1933	808 000
1934	2 799 000
1935	8 728 000
1936	16 866 000
1937	16 240 000

*Zdroj: Československá statistika,
Řada III. – Zahraniční obchod
Republiky Československé
v letech 1927-37*

ROK	Dovoz (Kč)
1927	194 000
1928	82 000
1929	64 000
1930	234 000
1931	586 000
1932	723 000
1933	349 000
1934	1 607 000
1935	5 736 000
1936	14 372 000
1937	12 937 000

*Zdroj: Československá statistika,
Řada III. – Zahraniční obchod
Republiky Československé
v letech 1927-37*

Porovnáme-li hodnoty dovozu citrusových plodů (v tabulce vpravo) s celkovými hodnotami palestinského dovozu do ČSR (tabulka vlevo), zjistíme, že ve třicátých letech podíl této položky dosahoval průměrně 63%. K těmto údajům je třeba dodat důležitou poznámku. Dovoz citrusového ovoce, který tolik ovlivňoval celkovou obchodní bilanci mezi ČSR a Palestinou, měl ve svých nejlepších letech 1935-37 velmi příznivé mezinárodní podmínky. Jak vyplývá ze statistik československého zahraničního obchodu, nejvýznamnějšími dodavateli této komodity byly tradičně Itálie a Španělsko. Události, související s habešskou krizí, a občanská válka ve Španělsku vedle intenzivní podpory Československo-palestinské obchodní komory výrazně palestinský export podpořily a měly hlavní zásluhu na tom, že Palestina obsadila v tomto období druhé místo v dovozu této komodity, hned za Itálií. Jak na tom byla ostatní odvětví ?

Palestinský olej se do Československa dovážel v mizivém množství. Problém ležel na straně palestinského výrobce, který ani přes urgence Československo-palestinské komory neprojevil zájem o intenzivnější zpracování československého trhu. Palestinští producenti

oleje byli sice v ČSR zastoupeni, jejich zástupce však sídlil v Bratislavě a odběry zboží byly velmi malé a omezovaly se pouze na Slovensko.³⁴⁶

Ještě horší byla situace u palestinského vína. Tamní producenti, zvláště Vinné sklepy barona Rothschilda v Rišon-Le-Cion, zaujali zvláštní stanovisko: vzhledem k vysokému pasivu palestinské obchodní bilance vůči ČSR podle nich bylo povinností československé vlády zajistit pevnou kvótu odběru palestinského vína.³⁴⁷ Tento názor dokonce rezonoval i v palestinských vládních kruzích.³⁴⁸ K tomu, aby Rothschildovy sklepy vyvinuly nějakou vlastní aktivitu vůči československému trhu, se ale neměly.

Dovoz chemikálií z Palestiny byl mizivý. Právě tato oblast přitom mohla mít na československém trhu značný potenciál. Palestinský producent, firma *Palestine Potash Ltd.*, vlastnila koncesi na exploataci minerálů z Mrtvého moře, ale měla kartelovou dohodu s německými producenty. Československý trh podle ní spadal do německé sféry vlivu.³⁴⁹ Československo-palestinská komora se sice snažila tuto kartelovou dohodu nabourat, avšak neúspěšně.³⁵⁰

Tradičním odvětvím byl dovoz střívek. Jeho intenzita však byla značně proměnlivá a výsledek byl rok od roku jiný. V nejlepších letech dosahoval tento dovoz hodnoty kolem 1,5 milionu Kč. Tento sortiment byl ovšem vázaným zbožím, tzn., že československý odběratel musel prokázat, že ve svém celkovém dovozu tohoto zboží za určitý rok odebral alespoň 60% tohoto artiklu clearingové ciziny.³⁵¹

Velmi těžko se prosazovaly produkty vedlejší výroby z palestinského zemědělství. Podařilo se zorganizovat dovoz jen malého množství ovocných šťáv a marmelád. Esence, vyrábějící se z ovocných květů, se na československém trhu neprosadily prakticky vůbec.³⁵²

Mezi úspěchy Československo-palestinské komory naopak patřilo zvýšení dovozu umělých zubů z produkce palestinské firmy *Palestaine Porcelain Tooth Ltd.* V neúspěšnějším roce (1937) dosahoval její podíl necelých 13% z československého trhu (v hodnotě necelých 0.5 milionu Kč).³⁵³

³⁴⁶LA PNP, inv. č. 1082 – fond Josef Kubálek, Rukopisy vlastní – Vzpomínky, Epizoda:Palestina, s. 17 a Palestina 1938. Výroční zpráva Československo-palestinské obchodní komory v Praze a Československé obchodní komory v Palestině za rok 1938, s. 14.

³⁴⁷LA PNP, inv. č. 1082 – fond Josef Kubálek, Rukopisy vlastní – Vzpomínky, Epizoda:Palestina - samostatná příloha Zpráva o studijním pobytu v Dr. Josefa Kubálka v Palestině předložená předsednictvu Československo-palestinské obchodní komory a národohospodářskému odboru Orientálního ústavu v Praze, s. 9.

³⁴⁸LA PNP, inv. č. 1082 – fond Josef Kubálek, Rukopisy vlastní – Vzpomínky, Epizoda:Palestina, 17.

³⁴⁹Tamtéž.

³⁵⁰ Palestina 1938. Výroční zpráva Československo-palestinské obchodní komory v Praze a Československé obchodní komory v Palestině za rok 1938, s. 15.

³⁵¹Tamtéž, s. 16.

³⁵²Tamtéž, s. 16-17.

³⁵³Tamtéž, s. 15.

Pokud jde o československý export, můžeme konstatovat, že se skládal z obrovského množství spotřebního zboží a výrobků určených zejména pro stavebnictví. Československý export přitom ani v Palestině nezačínal zcela od nuly. Před První světovou válkou se nezanedbatelný vývoz Rakousko-Uherska skládal především z výrobků, které produkoval zejména průmysl z českých zemí. Jen velmi stručně několik údajů: předválečné Rakousko-Uhersko vyváželo do Jaffy a Haify hlavně cukr, papír a sklo. V roce 1912 byl poměr celkového importu mezi Jaffou a Haifou zhruba 3:1, přičemž Rakousko-Uhersko se drželo v exportu na druhém místě hned za Velkou Británií. V případě Haify se v roce 1912 pohyboval rakousko-uherský podíl na jejím celkovém exportu zhruba 15%.³⁵⁴

Hodnotu vývozu zachycenou v československé a palestinské statistice můžeme vyčíst z následujících tabulek.

Rok	Vývoz (Kč)
1927	8 245 000
1928	12 670 000
1929	13 819 000
1930	18 265 000
1931	16 356 000
1932	21 257 000
1933	32 265 000
1934	52 120 000
1935	68 188 000
1936	44 584 000
1937	61 064 000

Zdroj: Československá statistika, Řada III. – Zahraniční obchod Republiky Československé v letech 1927-37

ROK	Průměrný střední kurz £P
1929	164.098
1930	164.031
1931	153.939
1932	118.403
1933	111.840
1934	119.032
1935	118.016
1936	125.082
1937	141.924

Zdroj: Statistická příručka RČS III., Statistická příručka RČS IV., a Statistická ročenka Protektorátu Čechy a Morava I.

ROK	Vývoz (£P)
1929	139 707
1930	177 275
1931	133 190
1932	179 788
1933	312 943
1934	514 210
1935	667 536
1936	421 385
1937	473 841

Palestina 1938, Výroční zpráva Československo-palestinské obchodní komory a Československé obchodní komory v Palestině za rok 1938.

Jak vyplývá z výše uvedených čísel, měl československý export do Palestiny od přelomu dvacátých a třicátých let stálou vzrůstající tendenci, která kulminovala v nejúspěšnější sezoně palestinské ekonomiky, v roce 1935. Pro Palestinu bylo charakteristické obrovské množství komisionářských firem a obchodních zástupců. Bylo to důsledkem předimenzování všech společenských odvětví, způsobeném silným přílivem židovské imigrace. Československé firmy si mohly vybírat z veliké konkurence obchodních

³⁵⁴ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 26, spis č.j. 125678/V insp./23 ze dne 23.7.1923.

zastoupení. Tato nepřehlednost samozřejmě vedla i ke zvýšeným rizikům špatné volby obchodního zástupce, což mohlo přímo ovlivnit exportní výkon československé firmy. Uvedme praktický příklad.

V důsledku přísných předpisů probíhal vývoz nejvýznamnější palestinské komodity – pomerančů – takovým způsobem, že se ovoce balilo do papíru a vkládalo do dřevěných bedniček. To s sebou neslo obrovskou spotřebu balícího papíru, jenž vyráběl i československý průmysl. Náš nejvýznamnější výrobce hedvábného balícího papíru, firma Ignác Spiro ve Větrní u Českého Krumlova, nabízel kvalitní a konkurenceschopný výrobek, ale přesto mu to dlouho nebylo nic platné. Teprve při inspekci dr. Kubálka přímo na místě v Palestině se zjistilo, že zástupce firmy pracuje pro finskou konkurenci. Od československé papírny odebíral jen takové množství papíru, aby si udržel zastoupení a do Větrní posílal lživé zprávy o tom, že jejich výrobky jsou na palestinském trhu neprodejně.³⁵⁵ Jiný typ podnikání si vymysleli zástupci plzeňského pivovaru. Odebírali pravidelně zásilky s plzeňským pivem, ovšem po vyprázdnění originálních plzeňských sudů je poslali do bejrútského pivovaru, kde byly naplněny tamním pivem. Sudy se poté vrátily zpět na palestinský trh, kde byl jejich obsah prodán jako originální plzeňský Prazdroj, samozřejmě za ceny plzeňské firmy.³⁵⁶ Jiné úskalí mohlo československého vývozce potkat, když si za svého zástupce pro Palestinu vybral soukromníka, který nebyl dodavatelem, nýbrž sám provozoval menší obchod. Takový člověk ani nemusel jednat nepoctivě. Odebíral však jen takové množství zboží, které odpovídalo velikosti jeho podnikání.³⁵⁷ Ze všech těchto důvodů se ukázala strategie Československo-palestinské komory, zaměřující se v první řadě na detailní evidenci obchodního zastoupení československých firem, jako naprosto správná a speciálně pro Palestinu mimořádně vhodná.

Pokud jde o komoditní skladbu československého exportu, nelze v žádném případě říci, že by nějaká jednotlivá položka nějak výrazněji převažovala. Ponejvíce šlo zejména o spotřební zboží, jmenovitě o bavlněné a vlněné látky, hedvábné tkaniny, sklo tabulové i duté, papír balící a tiskařský, smaltované zboží, železné roury, dráty a telegrafní tyče, ohýbaný nábytek, jablonecké zboží (bižuterie, knoflíky, sponky) atd. Ve třicátých letech osciloval československý podíl na palestinském importu kolem 3%, ve svém nejlepším roce (1935) se

³⁵⁵ LA PNP, inv. č. 1082 – fond Josef Kubálek, Rukopisy vlastní – Vzpomínky, Epizoda:Palestina, s. 18.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 19.

³⁵⁷ Palestina 1938. Výroční zpráva Československo-palestinské obchodní komory v Praze a Československé obchodní komory v Palestině, s.45.

pohyboval na hodnotě 3,74%.³⁵⁸ Největšími konkurenty byly Německo, Belgie Polsko, později též Japonsko a Maďarsko.³⁵⁹

3.4.2 Československo-palestinská obchodní komora³⁶⁰

Československo-palestinská obchodní komora, vyvíjející svou činnost v letech 1934-1939, představovala v oboru své působnosti natolik zajímavý fenomén, že si rozhodně zaslouží věnovat jí zvláštní pozornost v samostatné kapitole. Patřila mezi tzv. „smíšené obchodní komory“ organizované pod kuratelou Ústředního svazu československých průmyslníků (ÚSČP), který jim poskytoval potřebné zázemí. Agenda a sekretariáty těchto komor byly vedeny tajemníky ÚSČP, kteří byli rozhodujícími osobami určujícími styl a směr práce jim svěřených komor a jejich celkový charakter vůbec.

Pokud jde o „palestinskou“ komoru, náležela do skupiny komor, jež měly vedle pražské organizace svůj „sesterský“ protějšek v teritoriu, na něž zaměřovaly činnost. V případě Československo-palestinské komory se jednalo o Československou obchodní komoru v Palestině, sídlící zpočátku v Tel Avivu a později (od 1. ledna 1937) v Haifě. Klíčovými osobnostmi celého projektu byli tajemník ÚČSP JUDr. Josef Kubálek a konzul ČSR v Jeruzalémě Josef Miloslav Kadlec. Společně vytvořili instituci, která se kvalitativně vymykala nejenom již existujícím smíšeným komorám, ale jež v efektivitě práce zdařile konkurovala i nově založenému Exportnímu ústavu.³⁶¹ Tato komora zaváděla u nás do té doby zcela nový typ práce v oblasti zahraničního obchodu. V tomto aspektu význam Československo-palestinské obchodní komory přesahuje úzce vymezené téma práce a to tím spíše, že model její činnosti se již v důsledku okupace československého státu nestihl rozšířit do jiných, z pohledu československého exportu významnějších odbytíšť, jak se na ÚČSP (v souladu s Ministerstvem průmyslu, obchodu a živností - MPOŽ) zamýšlelo.³⁶² „Palestinská“ komora tak byla vlastně jedinou institucí, která tento progresivní model smíšené komory aplikovala v praxi.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 25.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 23-25.

³⁶⁰ Základním pramenem této části textu jsou paměti tajemníka Komory JUDr. Josefa Kubálka, uložené v LA PNP, inv. č. 1082 – fond Josef Kubálek, Rukopisy vlastní-Vzpomínky, Epizoda:Palestina. Prameny z ostatních zdrojů cituji v příslušných poznámkách.

³⁶¹ Srovnej se zprávou ÚČSP o organizaci československého zahraničního obchodu NA, fond MPOŽ, karta č. 1459, složka Československo-palestinská obchodní komora v Praze, č.j. 2561/36/II/D ze dne 14.12.1936.

³⁶² „Palestinský“ model měl být aplikován v daleko širším měřítku, konkrétně na celý latinskoamerický trh prostřednictvím Československo-latinskoamerické obchodní komory. Ta byla sice založena v roce 1934, avšak k dokončení přípravných organizačních prací mělo dojít teprve v průběhu roku 1939. Likvidace československého státu však celý projekt zastavila. Dílčí organizační inovace však byly přejímány některými dalšími smíšenými komorami. Srv. LA PNP, inv. č. 1082 - fond JUDr. Josef Kubálek, Rukopisy vlastní – Vzpomínky. Svaz průmyslníků 1933-45, s. 18 a 20a.

Shrňme si nejprve širší okolnosti jejího vzniku. V průběhu meziválečného období se objevilo hned několik návrhů na zefektivnění obchodní výměny mezi ČSR a arabskými zeměmi Blízkého východu. Nejagilněji se v tomto směru projevovali představitelé našich zastupitelských úřadů v regionu, kteří si byli ze své každodenní praxe velmi dobře vědomi konkrétních komplikací, jež se ve své většině týkaly nikoli obchodně politických, nýbrž daleko více obchodně technických záležitostí. Tyto obchodně technické překážky obzvláště v případě vzdálených zámořských trhů významně znevýhodňovaly československé producenty oproti tradiční konkurenci námořních států. Zatímco obchodně politické pozice ČSR byly v jednotlivých zemích zajištěny dostatečně a zastupitelským úřadům nečinilo problémy obhajovat je v případě potřeby intervencemi na příslušných úřadech, u agendy obchodně technické se musely omezit na informační činnost a zprostředkování poptávek obchodním organizacím v ČSR. V otázkách kardinálního významu pro československý export, jakými byly problémy dopravy, propagace a zejména pak organizace obchodního zastoupení československých firem, se však angažovat nemohly a ani nesměly. Právě tyto problémy konkurenti v regionu řešili na bázi pomocných korporací – obchodních komor.

Již v souvislosti s analýzou obchodních vztahů s Egyptem jsem se zmínil o tom, že čas od času se iniciativy ke vzniku československé obchodní komory objevovaly, ba co víc, v roce 1920 se v Egyptě dokonce taková korporace ustavila. V meziválečném Egyptě však projekt československé obchodní komory neuspěl. Co se nepodařilo v Egyptě, povedlo se vybudovat v polovině třicátých let v Palestině.

Prvotní podnět vzešel, podobně jako v Egyptě o necelý rok dříve, v roce 1932 od nově nastoupivšího tituláře československého zastupitelského úřadu v Jeruzalémě, Josefa M. Kadlece. Podobností mezi situací přednostů jeruzalémského a káhirského úřadu lze najít několik. Oba, Kadlec i Halfar, se ujali úřadů ve svých působitích zhruba ve stejném čase, tedy v době kulminující hospodářské krize, kdy československý export zoufale hledal umístění pro svou produkci. Další podobností byl fakt, že obě země představovaly v té době vzácně atraktivní odbytiště, kde neplatily žádné dovozní kvóty a kde se obchodovalo s volně směnitelnou měnou. Nejdůležitější bylo, že oba nezávisle na sobě dospěli záhy k názoru, že československý export v jejich působitích zdaleka nevyužívá možností tamních trhů, a rozhodli se navrhnout zřízení československé obchodní komory jakožto nástroje, který měl dosavadní stav zlepšit.³⁶³ Jejich iniciativy se však setkaly se značně odměřenou reakcí

³⁶³ AMZV, IV/690, sl. č. 11, spis č.j. 56936/IV-5/33 ze 17.5.1933.

doma.³⁶⁴ Zatímco Halfar neměl po odmítnutí pražským ústředím a obchodními komorami v ČSR žádného potenciálního spojence, na něhož by se mohl obrátit, Kadlec takovou možnost našel. V květnu 1933 se obrátil na Ústřední sionistický svaz v ČSR.³⁶⁵

Lepší načasování si ani zvolit nemohl. Českoslovenští sionisté tou dobou žili přípravou mimořádně prestižního úkolu – organizací světového sionistického kongresu, nejvyššího orgánu hnutí, jehož 19. zasedání měla na podzim 1933 hostit Praha.³⁶⁶ Rozumí se samo s sebou, že československá odnož sionistického hnutí byla odhodlána náležitě se při této příležitosti prezentovat před zraky židovské i nežidovské veřejnosti. Přípravný výbor kongresu okamžitě začlenil Kadlecovu iniciativu do programu, čímž se náplň ekonomické sekce přípravného výboru rozrostla i o přípravné práce na ustavení československo-palestinské obchodní komory.³⁶⁷ Výbor nepřišel s vlastní představou o uspořádání a způsobu činnosti nové komory, a tak automaticky akceptoval Kadlecovy propozice. Budoucí komora ve svých základních rysech přejala podobu vyjádřenou v Kadlecově konceptu. Jaké konkrétní návrhy československý konzul předložil?

Základní východisko Kadlecovy koncepce spočívalo v existenci pražské a palestinské organizace, jež by spolu úzce spolupracovaly, přičemž každá z obou organizací měla mít vlastní právní subjektivitu a svůj (byť skromně zařízený) sekretariát. Nad palestinskou organizací měl bdít přímo československý konzul, jehož výsostná pozice měla být zakotvena ve stanovách palestinské organizace. Východícím principem byl předpoklad, že pražská, tj. mateřská komora, bude sdružovat československé interesenty, zatímco palestinská (sesterská) komora bude základnou interesentů palestinských. Klíčové bylo, že Kadlecův plán od počátku počítal s pravidelnou finanční subvencí z Prahy na provoz sekretariátu sesterské komory v Palestině. Kadlec to považoval za nevyhnutelnou nutnost a doslova existenční podmínku komorní činnosti v Palestině. Vycházel totiž z pragmatické úvahy, že při zachování dosavadního charakteru vzájemné obchodní výměny mezi ČSR a Palestinou (kdy drtivou většinu obchodního obratu tvořil export československých firem, zatímco palestinský export do ČSR byl zcela mizivý) to bude právě československá strana, která bude mít na existenci komory daleko větší zájem. Správně předjímal, že zatímco mateřská komora v Praze bude sdružovat především československé exportéry, kteří budou mít přirozený zájem o umístění

³⁶⁴ Srovnej AMZV, IV/690, sl. č. 11, spis č.j. 142577/IV-5/33 z 1.12.1933. V případě Halfara šlo dokonce o explicitní odmítnutí, podpořené negativním stanoviskem ÚOŽK. AMZV, IV/688, složka č. 10, spisy č.j. 56789/IV-5/31 ze dne 30.4.1931 a č.j. 104886/IV-5/31 ze dne 21.8.1931.

³⁶⁵ AMZV, IV/690, sl. č. 11, spis č.j. 56935/IV-5/33 ze 17.5.1933.

³⁶⁶ 19. světový sionistický kongres proběhl v pražské Lucerně ve dnech 20. srpna -3. září 1933.

³⁶⁷ Dlužno ale dodat, že v pořadí priorit ekonomické sekce zůstala na prvním místě původní náplň její činnosti – tedy péče o zvýraznění československé účasti na VI. Levantském veletrhu v Tel Avivu, pořádaném v roce 1934.

svých výrobků, budou sesterskou komoru v Palestině tvořit z největší části zástupci tamních komisionářských firem. Ti ovšem měli možnost vybírat si své dodavatele v bohaté světové konkurenci, a tudíž by patrně neprojeví valný zájem na členství v československé komoře v případě, že by bylo vázáno na nějaké finanční výdaje.³⁶⁸

Požadavek na vytvoření komory, která by financovala nejen svůj vlastní provoz, ale zároveň i pobočku v Palestině, představoval patrně tu nejzávažnější komplikaci, s níž se museli zastánci celého záměru vypořádat. Jakkoli ale byly Kadlecovy nároky na pražskou komoru vysoké, podařilo se nakonec projekt Československo-palestinské obchodní komory prosadit v podobě, kterou Kadlec původně navrhl. Oproti předpokladům se však jeho nejdůležitějším partnerem nestala organizace československým sionistů, nýbrž zcela jiná instituce. Celou akci nakonec zaštitil Ústřední svaz československých průmyslníků, který projekt Československo-palestinské obchodní komory převzal a v jehož sídle na pražském Rašínově nábřeží našel útočiště i komorní sekretariát.³⁶⁹

Ustavující schůze Československo-palestinské obchodní komory v Praze se konala 18. června 1934 v pražském Autoklubu. Rozdělení pozic v předsednictvu komory se dohodlo následovně: dva zástupci ÚČSP, dva ÚOŽK, dva sionistů a jeden zástupce německého *Hauptverband der Industrie* – obdoby ÚČSP zastřešující československé Němce. Podívali se na konkrétní personální obsazení, zjistíme, že se jednalo o sestavu vpravdě reprezentativní. Předsednictví komory se ujal sám předseda ÚOŽK dr. Jan Třebický. Druhý post, vyhrazený zástupci komor, obsadil Třebického blízký spolupracovník dr. Otto Tanzer, generální tajemník Obchodní a živnostenské komory v Praze. Za ÚČSP zasedli v předsednictvu generální tajemník Svazu Ing. Vojtěch Mixa a jeho podřízený a klíčová postava komory JUDr. Josef Kubálek (jeden z tajemníků Svazu), který se stal tajemníkem komory a stanul v čele komorního sekretariátu. *Deutscher Hauptverband der Industrie*, jenž měl „rezervováno“ jedno místo v předsednictvu, zastupoval osobně jeho generální tajemník dr. Josef Kislinger. Zástupcem sionistů se stal JUDr. Angelo Goldstein, poslanec Národního shromáždění za sionistickou stranu Poale Sion (pražský advokát a jediný zástupce sionistického hnutí v československém parlamentu, člen poslaneckého klubu sociálně demokratické strany). Druhým sionistickým zástupcem se stal Ing. Egon Stein, úředník

³⁶⁸ Srovnej v AMZV, IV/690, sl. č. 11, spis č.j. 142577/IV-5/33 z 13.12.1933 – zpráva konzulátu v Jeruzalémě č.j. 3042/33 z 1.12.1933.

³⁶⁹ Angažmá ÚČSP vyplývalo z rozdělení agend mezi ÚČSP a ÚOŽK. Zatímco ÚOŽK sdružovala jednotlivé československé obchodní a živnostenské komory, tedy veřejnoprávní instituce, které fungovaly na teritoriálním principu a jejichž existence byla upravena zákonem (členství v nich bylo pro obchodníky a živnostníky povinné), spadaly tzv. „smíšené obchodní komory“ do kompetence ÚČSP. Šlo o soukromoprávní subjekty, pečující o rozvoj obchodních styků s určitým teritoriem, kde bylo členství zcela dobrovolné. Zakládány byly na podkladě společného práva.

obchodní firmy Rationa, který získal důležitou pozici jednatele komory. Byl to právě on, jenž nedlouho předtím vedl ekonomickou sekci Přípravného výboru Světového sionistického kongresu. Nejvyšší prioritu někdejšího Přípravného výboru představovalo vše, co se týkalo Levantského veletrhu v Tel Avivu, jehož byl E. Stein oficiálním zástupcem pro ČSR. Tuto agendu si ponechal i během svého krátkého působení v komorním sekretariátu. Když pak krátce poté odcestoval natrvalo do Palestiny, aby tam převzal dohled nad výstavbou československého pavilonu na Levantském veletrhu, přenesl oficiální zastoupení Levantského veletrhu pro ČSR na Československo-palestinskou obchodní komoru. Svou funkci jednatele si ale ponechal i po svém odchodu do Palestiny a vykonával ji po celou dobu existence komory.

Na počátku se počítalo i s tím, že komora bude mít kromě své pražské centrály ještě pobočky v Brně a v Bratislavě, které si zvolí své autonomní orgány. To se nakonec realizovat nepodařilo. Přípravy k založení bratislavské pobočky byly v roce 1935 skončeny, avšak od jejího založení bylo na poslední chvíli upuštěno poté, co neshody mezi jednotlivými židovskými frakcemi o personální složení jejího vedení hrozily přerůst na ustavující schůzi odbočky ve společenský skandál. Po osobním zásahu dr. Třebického se rozhodlo, že se založení bratislavské odbočky odsune na neurčito. Ani ustavení pobočky v Brně se začátkem roku 1936 nezdařilo a tak Československo-palestinská obchodní komora po celou dobu své existence fungovala pouze na bázi pražského centra.³⁷⁰

Ještě více práce s ustavením komory měl Kadlec v Palestině. Sesterská komora měla být dle jeho plánů tvořena třemi pobočkami-sekcemi, přičemž každá z nich by byla rozdělena do židovské a arabské podsekce s vlastními funkcionáři. Původně se počítalo se sekcí Tel Aviv-Jaffa, tvořenou židovskou podsekcí v Tel Avivu a arabskou v Jaffě. Dále měly být ustaveny sekce v Haifě a v Jeruzalémě, rovněž rozdělené do židovské a arabské podsekce. Všem šesti organizačním jednotkám, tvořícím dohromady jednu společnou komoru, měl být k dispozici společný sekretariát vedený stálým tajemníkem.

Z původního záměru sešlo a Československá obchodní komora v Palestině se 15. srpna 1934 ustavila ve dvou sekcích – telavivské a jeruzalémské. Později přibyla i sekce haifská. Do její činnosti se ale nepodařilo začlenit tolik palestinských Arabů, jak si Kadlec představoval. Arabskou podsekcí se podařilo ustavit jen v jeruzalémské sekci. Do roku 1936 tedy fungovala komora na platformě čtyř organizačních jednotek – komorní sekce v Tel Avivu, komorní sekce v Haifě, židovské podsekce v Jeruzalémě a arabské podsekce v Jeruzalémě. Sekretariát komory sídlil od jejího založení v Tel Avivu. Když pak počátkem

³⁷⁰ LA PNP, inv. č. 1082 - fond JUDr. Josef Kubálek, Rukopisy vlastní –Vzpomínky. Epizoda: Palestina, s. 26.

roku 1937 přesídlil do Haify, zůstala v Tel Avivu jeho menší filiálka, k níž se ještě přidružila Československá informační kancelář pro cestovní ruch.³⁷¹ Telavivský sekretariát byl z úsporných důvodů zrušen k 31. prosince 1938.³⁷²

V souvislosti s organizačně-personální strukturou sesterské komory v Palestině je třeba zastavit se u Kadlecovy komorní strategie ve vztahu k problému židovsko-arabského konfliktu v Palestině. Kadlec si dobře uvědomoval, že drtivou většinu palestinského obchodu (dle jeho odhadu ještě více než 90%) drželi ve svých rukou židovští obchodníci. Československo-palestinský obchod z tohoto kontextu nijak nevybočoval. Význam arabských obchodníků z Palestiny byl z hlediska celkové obchodní bilance obou zemí naprosto zanedbatelný. Československý titulář se i přesto při každé příležitosti zasazoval o to, aby komora byla organizací důsledně celopalestinskou a aby na ní arabský živel aktivně participoval v co nejvyšší možné míře. Mělo to dva zásadní důvody: Zaprvé, Kadlec byl oddaným stoupencem neutrálního přístupu k vnitropalestinské problematice, tzn. vyváženého přístupu k oběma palestinským entitám. Takové bylo ostatně i oficiální stanovisko československého MZV, které na palestinské půdě prosazoval již Kadlecův předchůdce v úřadě. Kadlec se tohoto principu sám držel velmi důsledně a snažil se intenzivně navazovat a rozvíjet kontakty s oběma stranami. Osobně chápal takový přístup jako svou povinnost a tuto linii zastával po celou dobu svého působení coby oficiálního zástupce ČSR v Jeruzalémě.³⁷³ Bylo tedy přirozené, že stejný přístup prosazoval i na půdě obchodní komory. Zadruhé Kadlec chápal rozvíjení intenzivních kontaktů s arabskými kruhy v Palestině jako významnou politickou investici do budoucna. Citlivě vnímal rozvoj arabského emancipačního hnutí, které navzdory své dosavadní slabosti nabíralo stále větší dynamiku. Neponechával bez povšimnutí ani permanentně rostoucí zájem a podporu okolních arabských zemí svým arabským příbuzným v Palestině. Správně usuzoval, že dosavadní vývoj směrem k vyostřování vzájemných vztahů obou komunit bude i nadále pokračovat, což jen posílí stávající tendence k separaci arabských oblastí palestinského trhu od židovských obchodníků a vytvoření vlastní národní vrstvy obchodnictva. Domníval se, že v takové situaci bude pro československé exportéry prospěšné moci se opřít o včasné navázané vztahy s arabskými partnery jak za účelem udržení arabského segmentu palestinského trhu, tak pro usnadnění budoucí expanze do sousedních oblastí arabského

³⁷¹ NA, fond MPOŽ, karton č. 1459, složka Československo-palestinská obchodní komora v Praze, spis č.j. 118790/38/38/II/D.

³⁷² NA, fond MPOŽ, karton č. 1459, složka Československo-palestinská obchodní komora v Praze, spis č.j. 25623/38/II/D ze dne 13.3.1939.

³⁷³ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 690, složka č. 11, spis č.j. 104521/IV-5/34 ze dne 22.8.1934.

světa.³⁷⁴ Dlužno dodat, že Kadlec tento princip nakonec prosadil nejen ve „své“ sesterské komoře, ale postupně se pro něj rozhodlo i pražské ústředí, respektive pražský sekretariát komory. Rozumí se samo sebou, že prosazování tohoto modelu v tak antagonistickém prostředí přinášelo Kadlecovi permanentní problémy.

První z nich musel řešit již na samém počátku, když se rozhodovalo o personálním obsazení komorních orgánů. Šlo totiž o to, kdo stane v čele komory jako její prezident. Kadlec zpočátku počítal s tím, že se mu pro prezidentský post nové komory podaří získat ředitele telavivské pobočky *Anglo-Palestine Bank* Ellyahu Levontina. Považoval za přirozené, že by z telavivské sekce, která byla početně nejsilnější a kde také sídlil komorní sekretariát, měl vzejít prezident Komory.³⁷⁵ Tato představa by sama o sobě asi na žádný odpor nenarazila, avšak objevil se jiný problém. Arabští členové přišli s námitkou, že je pro ně naprosto nepřijatelné, aby předsedou Komory byl Žid. Sdělili Kadlecovi, že za takových podmínek by nemohli participovat na projektu Komory, neboť setrváním v organizaci, v jejímž čele by stál prezident židovského původu, by se vystavili obvinění z kolaborace uvnitř arabské komunity.³⁷⁶ Pro Kadlece to znamenalo jediné – pokusit se nalézt vhodnou neutrální osobu. Jelikož však nikoho takového po ruce neměl, stanul nakonec v čele komory sám. V československé zahraniční službě nebylo něco takového vůbec obvyklé a Kadlec musel žádat MZV o schválení výjimky. Po několika intervencích z obchodních a sionistických kruhů a po konzultaci s britskými autoritami prostřednictvím československého vyslanectví v Londýně MZV nakonec schválilo Kadlecovi předsednictví komory s odkazem na mimořádné poměry v Palestině.³⁷⁷ Jednalo se o řešení, jež bylo přijato jako dočasné do doby, než se podaří nalézt vhodnou a pro všechny přijatelnou osobnost. K tomu ovšem nikdy nedošlo a J. M. Kadlec setrval v čele „sesterské“ komory po celou dobu její existence.

Klíčovou roli v řízení komory měli Kadlecovi tradiční „asistenti“ – honorární reprezentanti ČSR v Tel Avivu a v Haifě. Můžeme konstatovat, že Kadlec fakticky propojil řízení komory s řízením československé konzulární sítě v Palestině. To se potvrdilo v roce 1936, kdy prosadil na místo honorárního vicekonzula ČSR v Haifě schopnější osobnost, jež se aktivně angažovala v činnosti komory. V roce 1937 si Kadlec vymohl jmenování syna

³⁷⁴ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 690, složka č. 11, spis č.j. 117230/IV-5/36 ze dne 10.11.1936.

³⁷⁵ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 690, složka č. 11, spis č.j. 96923/IV-5/34 ze dne 1.8.1934.

³⁷⁶ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 690, složka č. 11, spis č.j. 107545/IV-5/34 ze dne 21.8.1934.

³⁷⁷ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 59, složka Konzulát Jeruzalém-personální-různé, spis č.j. 1836/I-1/35 ze dne 7.1.1935.

svého nejvýznamnějšího arabského důvěrníka vedoucím honorárního konzulárního jednatelství v Jaffě.³⁷⁸

Úloha honorárních konzulů v Tel Avivu a v Haifě, kteří oficiálně zastávali ve svých sekcích funkce čestných sekretářů, byla pro činnost komory naprosto klíčová. V počátečním období existence komory mohl komorní sekretariát fungovat výhradně díky dobré vůli dr. Grünwalda, jenž mu poskytl prostory ve své advokátní kanceláři, včetně základního vybavení. Ostatně i osobu stálého tajemníka, placeného z Prahy, vybral Kadlec a Grünwald z okruhu Grünwaldových spolupracovníků. Bedřich Mandelík³⁷⁹ se tak připojil ke skupině klíčových osob Komory, respektive spolupracovníků jeruzalémského konzulátu.³⁸⁰ Když se počátkem roku 1937 přesunul s komorním sekretariátem do Haify, přejmenoval se komorní sekretariát na „Generální sekretariát Československé obchodní komory v Palestině se sídlem v Haifě“. Aby telavivská sekce nepřišla zcela o dosavadní zázemí, byl za Grünwaldovy asistence zřízen „Sekretariát Československé obchodní komory v Palestině se sídlem v Tel Avivu“, do jehož čela se postavil Grünwaldův zaměstnanec dr. Otto Felix³⁸¹. V Haifě hrál zásadní roli v činnosti komory Zikmund Glasel, jenž byl mimořádně platnou oporou generálnímu sekretariátu. V roce 1938 se za to dostalo Glaselovi odměny v podobě povýšení (z funkce honorárního vicekonzula) na honorárního konzula. Pokud jde o řadové členy komory, bylo prestižní složení jejího vedení v čele s řediteli poboček nejvýznamnější finanční instituce v zemi – *Anglo-Palestine Bank* – Kadlecovým jednoznačným úspěchem.³⁸²

Vlastní činnost Československo-palestinské obchodní komory v letech 1934-39 lze rozdělit na dvě období³⁸³ – léta 1934-36 můžeme označit za období zakladatelské, kdy se komora soustřeďovala zejména na sběr informací, detailní zpracování palestinského trhu a na propagační činnost vůči zainteresované veřejnosti. Druhé období, jehož počátek můžeme

³⁷⁸ Zřízení honorárního konzulárního jednatelství v Jaffě si Kadlec vymohl na MZV poté, co po vypuknutí Velkého arabského povstání vystoupili z Komory její arabští členové. Kadlec nemohl z rozpočtových důvodů přistoupit na jejich požadavek, aby byla vytvořena samostatná Československo-arabská obchodní komora v Palestině. Místo toho přišel s úspornějším řešením – vytvořit honorární konzulární jednatelství pro arabské interesenty, které by bylo partnerem generálnímu konzulátu v Jeruzalémě. AMZV, fond IV. sekce, karton č. 690, složka č. 11, spis č.j. 117230/IV-5/36 ze dne 10.11.1936.

³⁷⁹ Brzy si své jméno pohebrejštil na Simcha Manor.

³⁸⁰ V roce 1938 se z pověření generálního konzulátu ujal důležitého úkolu řídit československou tiskovou propagandu vůči palestinským médiím. Byl rovněž oficiálním dopisovatelem ČTK.

³⁸¹ Otto Felix, mj. také správce československého pavilonu na Levantském veletrhu v Tel Avivu, se v roce 1938 stal i oficiálním zástupcem Grünwalda coby honorárního konzula. Po vzniku izraelského státu vstoupil do diplomatických služeb a své působení v zahraniční službě zahájil na izraelském velvyslanectví v Praze.

³⁸² Konkrétní personální složení lze dohledat v bulletinu Palestina 1935 a 1936 – viz NA, fond MPOŽ, karton č. 1459, složka Československo-palestinská obchodní komora v Praze.

³⁸³ Předěl mezi oběma obdobími se zároveň takřka kryje s důležitým přelomem v ekonomickém cyklu mandátní Palestiny. Po dlouholetém období hospodářské konjunktury se v souvislosti s počátkem habešské krize v říjnu 1935 dostavila stagnace, která byla po vypuknutí Velkého arabského povstání v dubnu 1936 vystřídána recesí. Na činnost komory a na charakter její agendy měly tyto okolnosti naprosto zásadní dopad.

zasadit zhruba do druhého pololetí 1936, se již vyznačovalo praktickým uplatňováním získaného know-how k přeměně dosavadního charakteru vzájemného obchodu podle představ a instrukcí Komory. V první řadě šlo zejména o reorganizaci obchodních zástupců československých firem, kterou Komora z vlastního popudu iniciovala a v mnoha případech (prostřednictvím svého doporučení) de facto i prováděla.³⁸⁴

Podstatou činností komory byla především aktivní práce s informacemi. V té době to u podobně zaměřených institucí nebylo zvykem. Jejich standardní způsob práce spočíval v tom, že se omezovaly na přeposílání tzv. poptávek. Zahraniční partner, jenž se ucházel o zastoupení československé firmy, nebo který se zajímal přímo o nákup produktu československého výrobce, se obrátil se svou poptávkou buď na zastupitelský úřad,³⁸⁵ nebo přímo na ÚOŽK, ÚSČP, případně na příslušnou smíšenou obchodní komoru. Tam se poptávce přidělilo číslo jednacích, vyhotovilo se několik kopií a ty se rozeslaly příslušným průmyslovým svazům, respektive komorám, pro něž by daná poptávka mohla být zajímavá. Tím jejich úloha končila.

V Československo-palestinské komoře byl zaveden jiný postup. Jejím srdcem byla tzv. kartotéka EKH³⁸⁶, kde se shromažďovaly údaje o československých exportérech do Palestiny, o druhu jejich exportovaného zboží, o jejich obchodních agentech a zástupcích v Palestině, o jejich dosavadních zkušenostech s obchodními zástupci, o jejich výkonech, bonitě, platební morálce, platebních podmínkách atd. Přednost této kartotéky spočívala v přehledném řazení; bylo v ní možné hledat údaje podle několika kritérií najednou. Jejím obsah vznikala na základě podkladů a informací získaných z komorní korespondence, zejména z poptávek.³⁸⁷ Komora je rozesílala potenciálním interesentům s odpovědním lístkem a odpovědi firem skutečně urgovala. Postupem času na tento způsob korespondence firmy

³⁸⁴ V období hospodářské recese, kdy mnoho dosavadních obchodních partnerů upadlo do existenčních potíží, byla akce za reorganizaci obchodního zastoupení jedním z neefektivnějších nástrojů ochrany československých exportérů.

³⁸⁵ Později převzal tuto agendu od zastupitelských úřadů v roce 1934 zřízený Exportní ústav.

³⁸⁶ Podrobně je její systém a přednosti popsán v publikaci jejího spoluautora: Egon Stein, Vědecká organizace vývozní služby, Praha 1935.

³⁸⁷ Poptávkovou službu ve vztahu k Palestině se podařilo Československo-palestinské komoře poměrně záhy soustředit ve vlastních rukou. Především uzavřela dohodu s Exportním ústavem, jejímž výsledkem byla rezignace Exportního ústavu na vybudování své expozitury v Palestině a vedení poptávkové služby. Na oplátku získal od Československo-palestinské komory pravidelný informační servis o palestinském trhu. Podobně ÚOŽK (jejímž předseda Dr. Třebický byl zároveň předsedou Československo-palestinské komory) přeposílala „palestinské“ poptávky automaticky Československo-palestinské komoře. K poptávkám ÚSČP měla komora přístup automaticky, protože sekretář komory JUDr. Kubálek měl coby tajemník ÚSČP ve svém referátu celý Střední východ.

skutečně přistoupily a během cca dvou let se z těchto informací podařilo vytvořit komplexní evidenci, podchycující takřka veškeré československé subjekty obchodující s Palestinou.³⁸⁸

Rozdělíme-li si celou pracovní náplň komory, dostaneme zhruba následující rozvrstvení jednotlivých agend:

1. Činnost zprostředkovatelská

Přestavovala hlavní činnost komory. Stála na výše popsaném evidenčním systému. V počátečním období leželo její těžiště zejména v poptávkové službě, kdy se zároveň plnila komorní kartotéka. V pozdějším období se na základě získaných informací spustila reorganizace obchodních zástupců československých firem. Hospodářský propad v Palestině z přelomu let 1935/36 zasáhl podstatně do struktury československých obchodních zástupců. Komora sama „hlídala“ informace o obchodní kondici palestinských zástupců a jakmile získala signál o případných problémech, sama ze své iniciativy kontaktovala československého obchodního partnera a navrhla mu nové řešení. S touto činností rovněž souvisí obstarávání referencí na palestinské firmy.

2. Činnost intervenční

Spočívala v hájení zájmů československých subjektů v případě vymáhání pohledávek, ale i nekalého jednání palestinských subjektů. V případě vymáhání pohledávek šlo zejména o řešení následků palestinské recese vypuknuvší v roce 1936. Na tomto poli odvedla komora vynikající práci, protože díky kontaktům sesterské komory s palestinskými partnery se ve většině případů podařilo předejít soudní při cestou smírného narovnání. Československé firmy často dostaly nazpět většinu své pohledávky, popřípadě i celou její hodnotu díky stanovení splátkového kalendáře, jehož dodržování hlídala sesterská komora v Palestině. Ani soudní pře neprobíhaly mimo komorní kontrolu, neboť zájmy československých exportérů zastupovala obvykle advokátní kancelář honorárního konzula Grünwalda.³⁸⁹ V případě nekalého jednání šlo zejména o situace úmyslného nepřevzetí dodaného zboží, ať již s poukazem na nějakou drobnou vadu či něco jiného. Podstata spočívala v tom, že neodebrané zboží smělo zůstat v celním skladu jen po určitou dobu. Poté propadlo do veřejné dražby, kde bylo obvykle prodáno hluboko pod cenou. Pro československého vývozce bylo takové jednání obzvláště nebezpečné, protože vzhledem k velké vzdálenosti a omezeným

³⁸⁸ Z tohoto unikátního evidenčního systému se nedochovalo vůbec nic. Celá kartotéka byla J. Kubálkem spálena doslova několik desítek minut před příjezdem okupační armády do Prahy ráno 15.3.1939.

³⁸⁹ V těchto případech byla přirozeně oficiálně doporučována jak Československo-palestinskou obchodní komorou, tak i jeruzalémským konzulátem ČSR. Tuto funkci ostatně Grünwaldova kancelář plnila pro jeruzalémský konzulát dávno před založením komory.

možnostem flexibilní komunikace měl jen omezenou možnost adekvátně reagovat. Komora se na tento problém rozhodla reagovat založením firmy, jež by v takových případech byla kompetentní československé zboží převzít coby důvěrník a dotyčného spekulanta vyřadit ze hry. Na podzim 1935 proto byla založena *Czechoslovak-Palestine Trading and Trust Company Ltd.* se základním kapitálem v hodnotě 10 000 LP.³⁹⁰ Hospodářská recese však postihla i kapitálové garanty tohoto podniku, čímž celý projekt skončil. Komoře tak nezbylo než bojovat s tímto nešvarem zintenzivněním informační kampaně o právních modalitách snižujících takové riziko na co nejmenší míru. Nejúčinnější obranou proti těmto nekalým praktikám byl ovšem výběr kvalitního obchodního zástupce.

3. Činnost zpravodajská a publikační

Od prvního roku své existence vydávala komora svůj vlastní bulletin-věstník, v počátečním období dokonce pravidelně jako měsíčník. Tento věstník patřil k nejkvalitnějším tiskovinám v oblasti zahraničního obchodu, jaké byly tehdy v Československu k dispozici. Obsahoval nejen novinky o aktuálním dění na palestinském trhu, o právních předpisech či o seznamu volných zastoupení atd. Jeho součástí byl pravidelně oddíl nazvaný „Pokyny pro vývozce“, jakýsi podrobný manuál československého exportéra do Palestiny od A do Z. Šel až do takových podrobností, že kromě základních informací o aktuálních dovozních předpisech platných v Palestině obsahoval také šablony všech formulářů, s nimiž se mohl československý exportér setkat. Cílem bylo vyhnout se případným celním či konsignačním komplikacím, které by exportér musel řešit komplikovaně na dálku, navíc nepřímou prostřednictvím svého zástupce. Pokyny pro vývozce byly tak přesné a detailní, že je MPOŽ doporučovalo jako vzor i ostatním smíšeným komorám.³⁹¹ Svou činnost propagovala Komora pravidelně i v rámci vysílání Československého rozhlasu. Kromě toho úzce spolupracovala s ČTK, jíž dodávala zprávy získané od své sesterské komory a z palestinského tisku. Palestinskému tisku naopak dodávala zprávy ČTK. Svou aktivní prací s tiskem chtěla ovlivnit způsob informování o československých, respektive palestinských záležitostech v tisku obou zemí, se kterým nebyla spokojena. Československému tisku vytýkala, že po vypuknutí arabské revolty psal o Palestině jako o zemi, kde zuří prudká občanská válka a kde je lepší vystříhat se jakýchkoli kontaktů. Palestinský tisk byl naopak zvyklý přejímat nepřesné a často značně kusé zprávy

³⁹⁰ Kubálkova Zpráva o studijním pobytu v Palestině, s. 12 - samostatná příloha v LA PNP, inv. č. 1082 – fond Josef Kubálek, Rukopisy vlastní - Vzpomínky, Epizoda:Palestina.

³⁹¹ NA, fond MPOŽ, karton č. 1459, složka Československo-palestinská obchodní komora v Praze, spis č.j. 138052/37/II-D ze dne 20.12.1937.

velkých agentur, které dění v Československu poněkud zkreslovaly. Zvláště citlivě začal být tento problém vnímán během krizového roku 1938. Generální sekretář Komory Bedřich Mandelík se stal v této době zároveň jakýmsi tiskovým operativcem jeruzalémského konzulátu vůči palestinskému tisku. Každé ráno zachycoval z vysílání Československého rozhlasu denní zpravodajství a během půl hodiny z něj zpracoval výstup, který byl vzápětí distribuován místním médiím v hebrejštině a v angličtině. Tím bylo dosaženo předstihu československých informací před materiálem světových agentur a palestinský tisk skutečně začal uveřejňovat zprávy, podané z československého hlediska. V kritickém roce 1938 došla tato služba u palestinského tisku příznivého ohlasu a kampaň nakonec dokázala změnit i značně rezervovaný postoj anglicky vycházejícího tisku, jenž do té doby psal o Československu v nepřítelšpřátelském duchu. Pod tlakem konkurence hebrejského tisku ale začal rovněž přetiskovat čerstvé Mandelíkovy výtahy a spolu s tím se změnilo i dosavadní nepříznivé zpravodajství o Československu.³⁹²

4. Činnost obchodně-politická

Palestina zůstala po celé meziválečné období volným trhem bez jakýchkoli omezení, kde měli všichni členové SN rovné postavení, zaručené článkem 18 mandátní smlouvy.³⁹³ V tomto ohledu tedy nebylo nutné vydobývat pro ČSR nějaké výhody. Komora však bedlivě sledovala nálady nově se etabloující hospodářské elity Palestiny, jež nesla nelibě, že Palestina funguje pro vyspělý svět jen jako odbytiště jeho výrobků, zatímco nově budovaný palestinský průmysl dosahuje jen mizivého zlomku zahraničního importu. Kolem poloviny třicátých let se v Palestině začalo již zcela otevřeně diskutovat o nutnosti úpravy článku 18 mandátní smlouvy v tom smyslu, aby Palestina mohla vystupovat v obchodně-politických jednáních jako rovnoprávný subjekt. Palestiňští představitelé se přitom nijak netajili tím, že hlavním kritériem pro přístup k tomu kterému státu bude v budoucnu objem jeho importu z Palestiny. Komora tyto trendy vnímala velmi citlivě a zcela přijala tezi, že má-li si Československo i do budoucna zabezpečit příznivou pozici na palestinském trhu, mělo by se pomoci i zvýšení dosud mizivého odběru palestinského zboží v Československu.³⁹⁴

Na tomto poli odvedla Komora velký kus práce – dlužno dodat, že i za palestinské obchodní kruhy, které si sice u palestinských úřadů stěžovaly na propastný deficit obchodní

³⁹² O organizaci Mandelíkovy-Manorovy tiskové propagandy viz zpráva Komory ze 14.7.1938 v AMZV, fond IV. sekce, karton č. 690, složka č. 11, spis č.j. 103555/IV-5/38 ze dne 16.7.1938.

³⁹³ Znění příslušné normy viz. J. C. Hurewitz (ed.), *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-1956*, Toronto 1956, s. 106-111.

³⁹⁴ NA, fond MPOŽ, karton č. 1459, složka Československo-palestinská obchodní komora v Praze, spis č.j. 35571/38/II/D ze dne 30.3.1938 – výroční zpráva Československo-palestinské obchodní komory v Praze a Československé obchodní komory v Palestině za rok 1937, s. V-VI.

bilance s Československem, ale samy proti tomu nepodnikly vůbec nic. Nestaraly se o zpracovávání československého trhu. Nepoložily dokonce ani základ jejich případných obchodů s Československem – tedy kvalitní obchodní zastoupení palestinských firem pro československý trh. Palestinské firmy často neměly své zastoupení pro ČSR vůbec, jindy se nechávaly zastupovat agenty z ciziny, kteří v Československu nepobývali; a pokud již měly zastoupení přímo v ČSR, bylo často značně problematické (většinou tím, že zastupovalo i konkurenci). Nikdo z Palestiny se navíc vůbec neobtěžoval uplatnit v ČSR doložku nejvyšších výhod pro palestinské zboží. To obstarala až pražská Komora, respektive J. Kubálek osobně. Nejvíce se pro zvýšení palestinského dovozu udělalo v oblasti importu palestinských citrusových plodů, které byly zdaleka nejvýznamnější palestinskou vývozní komoditou (podobně jako v Egyptě bavlna). Kubálek dosáhl výrazného snížení cla na palestinské ovoce, zejména na palestinské pomeranče; přeřadil také palestinské grapefruity do jiné celní položky, takže se dovozní clo na grapefruity snížilo na polovinu.³⁹⁵ Výsledkem bylo zněkolikanásobení palestinského importu ovoce, jež se promítlo i do celkové bilance. Koncem třicátých let obsadila Palestina, do té doby v československých statistikách takřka neviditelná, druhé místo v dovozu pomerančů do ČSR.³⁹⁶

5. Činnost propagační

Kromě mediální propagandy, zmíněné již výše v textu, propagovala Komora svou činnost i na poli společenském. Používala k tomu zejména občasně návštěvy významných představitelů palestinského hospodářství v ČSR. Ti sice nebyli příliš zvyklí jezdit služebně do ČSR, zato si ale oblíbili pravidelné pobyty v československých lázních. Při příležitosti pobytu ředitele *Palestine Porcelain Tooth Ltd.* se uspořádalo vědecké sympozium stomatologů, při návštěvě generálního ředitele *Jaffa Orange Syndicate* se připravil velký společenský večer spojený s ochutnávkou delikates z palestinských pomerančů a grapefruitů a s promítáním kresleného propagačního filmu atd. Na veškeré tyto akce Komora zajistila hojnou účast tisku, pro nějž již rovnou připravila vypracovanou tiskovou zprávu, případně uspořádala tiskovou konferenci. Společensky dosahovaly tyto akce vysoké úrovně, v tomto ohledu Komora plně využívala své vazby na ÚSČP a sionistické kruhy.

6. Organizace československé účasti na Levantském veletrhu v Tel Avivu

³⁹⁵ Grapefruity neměly v československém celním sazebníku vlastní položku. Z hlediska celního sazebníku šlo o „pomeranče“. Kubálek snížil jejich clo tím, že je překvalifikoval do levnější třídy „citrony“.

³⁹⁶ Meziválečné Československo pokrývalo svůj import pomerančů tradičně z Itálie a ze Španělska. Díky aktivitě Komory se podařilo Palestině odsunout Španělsko až na třetí místo. Srovnej údaje v československých statistikách zahraničního obchodu za příslušná léta v Československé statistice, Řada III. – Zahraniční obchod Republiky Československé, Státní úřad statistický-Praha.

Československo-palestinská obchodní komora byla zástupcem Levantského veletrhu pro ČSR, který se konal od roku 1924 každé dva roky v Tel Avivu. Agendu československé účasti na tomto nejdůležitějším veletržním podniku na Arabském poloostrově měl v Komoře na starosti jednatel Komory Ing. Egon Stein, který od roku 1934 působil přímo v Palestině. Poprvé se Komora, respektive tehdy ještě její přípravný výbor, zúčastnil organizace československé expozice na VI. Levantském veletrhu v roce 1934. Její zásluhou byl na telavivském výstavišti vybudován samostatný československý pavilon, navržený architektem Pacovským.³⁹⁷ Tento veletrh obleslo celkem 199 firem z Československa, což byl třetí největší počet ze zemí, které byly na veletrhu zastoupeny.³⁹⁸ Více než tři čtvrtiny vystavovatelů z ČSR umístily své expozice do samostatného Československého pavilonu. Po tomto slibném začátku začala Komora s velkým elánem připravovat československou účast na VII. Levantský veletrh v roce 1936. Termín konání veletrhu (30. dubna – 30. května 1936) bohužel spadal přesně do počátku arabské revolty v půlce dubna 1936. Vypuknutí Velkého arabského povstání v Palestině 1936-1939 poznamenalo průběh VII. veletrhu naprosto zásadně. Klesl především počet návštěvníků z cizích zemí, takže VII. Levantský veletrh se stal do značné míry místní záležitostí. Stávka z 19. dubna 1936 a přerušení spojení mezi Tel Avivem a Jaffou způsobily zpoždění otevření československého pavilonu o celých 14 dní. Celkem se zde prezentovalo 142 vystavovatelů z ČSR, 70% z nich umístilo své expozice v československém pavilonu. V národní expozici byly zastoupeny ukázky průmyslových výrobků i oddělení československého zemědělství a lázeňského ruchu. Expozici zaštitil svým protektorátem prezident republiky Edvard Beneš. Slavnostního zahájení se účastnili československý generální konzul v Jeruzalémě J. M. Kadlec, honorární konzul v Tel Avivu Viktor Grünwald, poslanec Národního shromáždění JUDr. Angelo Goldstein a za palestinskou stranu Samuel Tolkowski, místopředseda organizačního výboru veletrhu a šéf vývozního syndikátu palestinských pomerančů. Přestože Komora hodnotila celkový výsledek československé účasti vzhledem k nastalým okolnostem jako uspokojivý, byl pro ni celkový efekt vzhledem k vynaloženým nákladům a přípravám zklamáním.³⁹⁹ Navíc se mělo jednat o poslední akci, kterou Komora v souvislosti s Levantským veletrhem

³⁹⁷ Ve dvacátých letech působil několik let v Palestině. Byl společníkem jedné z nejvýznamnějších stavebních firem v zemi a vykonával také funkci předsedy Svazu palestinských architektů.

³⁹⁸ Ve srovnání s československou účastí na předchozím veletrhu v roce 1932 šlo o pronikavé zlepšení. Na V. Levantském veletrhu vystavovalo 31 firem. NA, fond MPOŽ, složka Československo-palestinská obchodní komora v Praze, spisy č.j. 112725/36/II/D – příloha Palestina. Věstník Československo-palestinské obchodní komory v Praze a Československé obchodní komory v Palestině, ročník I., číslo 6, s. 69 a spis č.j. 61299/34/II/D – samostatná příloha spisu-úvodní článek J.Kubálka v Průmyslovém věstníku, ročník XXI, č. 21 ze dne 22.5.1934.

³⁹⁹ NA, fond MPOŽ, složka Československo-palestinská obchodní komora v Praze, spis č.j. 112725/36/II/D – samostatná příloha spisu - Dodatek výroční zprávy Československo-palestinské obchodní komory za správní období roku 1935, s. 16-19.

organizovala. Nepokoje, které začaly v roce 1936, končily až v roce 1939, takže z VIII. veletrhu, který se měl konat na jaře 1938, nakonec sešlo.⁴⁰⁰

Během své pětileté historie zažila Komora jedno velké krizové období. V roce 1936 hrozilo nebezpečí, že ztratí dvě svoje nejdůležitější osobnosti, bez jejichž účasti by se nedokázala obejít. Počátkem roku 1936 utrpěl vážné zranění JUDr. Kubálek, které jej na půl roku vyřadilo z jakékoli pracovní činnosti. Několik měsíců nato se generální konzul Josef M. Kadlec rozhodl rezignovat na post prezidenta „sesterské“ komory v Palestině poté, co po vypuknutí Velkého arabského povstání v roce 1936 vystoupili z Komory její arabští členové. Zatímco Kubálek se za půl roku uzdravil, s řešením problému arabských obchodníků to bylo složitější.

Velké palestinské povstání z let 1936-39 definitivně znemožnilo koexistenci židovských a arabských obchodníků ve společné Československé obchodní komoře v Palestině. Dne 10. srpna 1936 (tedy téměř čtyři měsíce po vypuknutí nepokojů) arabští členové z této komory vystoupili. Zároveň přišli s návrhem na vytvoření samostatné Československo-arabské obchodní komory, která by podchycovala obchodní výměnu mezi československými subjekty a arabským segmentem palestinského trhu. Představovali si, že nová komora bude pracovat podobným způsobem jako dosavadní společná komora a že českoslovenští exportéři vezmou na vědomí rozdělení palestinského trhu na dva segmenty a začnou automaticky navazovat kontakty s arabskými zástupci. Takový návrh ale nebyl akceptovatelný pro československou stranu hned z několika důvodů. Předně, přímá spolupráce nové (arabské) „sesterské“ komory v Palestině se svým pražským protějškem by podle dosavadního vztahu mezi pražskou a palestinskou částí znamenala zřídit další sekretariát financovaný z Prahy. To bylo pro československou stranu naprosto neúnosné. Finanční rozpočet na provoz stávající „sesterské“ komory byl již tradičně napjatý na nejzazší únosnou mez. Zřízovat za těchto okolností další sekretariát, který by navíc obstarával záležitosti části obchodnictva, na které nepřípadaly ani 3% z celkového objemu československo-palestinského obchodu, bylo naprosto nepřijatelné.⁴⁰¹ Ani udílení obchodního zastoupení arabským obchodníkům se neseťkalo u československých protějšků s nějakou významnější odezvou. V tomto smyslu ostatně nepřinesl nový politický vývoj v Palestině žádnou novinku, protože Komora začala československým subjektům ještě dávno před vypuknutím arabské revolty doporučovat angažování i arabských podzástupců pro

⁴⁰⁰ NA, fond MPOŽ, složka Československo-palestinská obchodní komora v Praze, spis č.j. 35571/38/II/D – Výroční zpráva Československo-palestinské obchodní komory v Praze a Československé obchodní komory v Palestině za rok 1937, s. VII.

⁴⁰¹ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 690, složka č. 11, spis č.j. 117230/IV-5/36 ze dne 2.9.1936.

palestinský trh.⁴⁰² Kadlec s Kubálkem proto navrhli jiné řešení. Arabským obchodníkům nabídli přímou spolupráci s pražskou komorou, tj. bez prostřednictví telavivského sekretariátu. Protože jim nemohli zaplatit zvláštní sekretariát, přišel Kadlec s náhradním řešením. K podpoře alespoň jakési volné formy sdružení arabských interesentů se rozhodl pro vytvoření dalšího honorárního úřadu, jenž by plnil úlohu centra pro arabské obchodnictvo. Takovým centrem se stalo Honorární konzulární jednatelství v Jaffě, jež vzniklo v roce 1937 a bylo pověřeno výlučně obchodní agendou.⁴⁰³ Podřízeno bylo přímo zastupitelskému úřadu v Jeruzalémě a jeho teritoriální působnost se omezovala pouze na obvod města Jaffy, o který byl zmenšen konzulární obvod honorárního konzulátu v Tel Avivu. Do čela honorárního úřadu byl jmenován mladý arabský obchodník křesťanského vyznání, působící v Jaffě, Alexandre Debbas.

Pokud jde o Kadlecovo rozhodnutí rezignovat na funkci nyní de facto již čistě židovské Komory, setkala se s rozhodným odmítnutím dr. Kubálka, který několikrát intervenoval na MZV, aby Kadlecovu rezignaci nepřijalo. V důsledku tohoto nátlaku se Kadlec v listopadu 1936 svého úmyslu vzdal a v čele „sesterské“ komory v Palestině setrval až do jejího konce v roce 1939.⁴⁰⁴

Po mnichovském diktátu došel dr. Kubálek k závěru, že z hlediska další existence Komory připadají reálně v úvahu jen dvě alternativy: buď likvidace a nebo rozšíření její působnosti na celý Blízký východ, jak to ostatně předpokládal program její činnosti již při založení. Vedení Komory se rozhodlo pro druhou alternativu.⁴⁰⁵ To plně konvenovalo se záměry generálního konzulátu v Jeruzalémě, který se právě na přelomu let 1938/39 snažil zprostředkovat navázání politicko–diplomatických vztahů se Saúdskou Arábií a Jemenem. Likvidace československého státu ale tento záměr definitivně pohřbila. Československo-palestinská obchodní komora v Praze přestala existovat 14. dubna 1939, když se JUDr. Kubálek rozhodl nečekat na zásah okupačních úřadů a raději inicioval na její valné hromadě její rozpuštění.⁴⁰⁶ Tím se zpečetil i osud její „sesterské“ komory v Haifě, jež byla po celou dobu vydržována z prostředků pražské Komory.

⁴⁰² Srovnej výroční zprávu Komory za rok 1936 v NA, fond MPOŽ, karton č. 1459, složka Československo-palestinská komora v Praze.

⁴⁰³ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 34, složka Palestina.

⁴⁰⁴ Příslušná korespondence se nachází v AMZV, fond IV. sekce, karton č. 690, složka č. 11.

⁴⁰⁵ NA, fond MPOŽ, karton č. 1459, složka Československo-palestinská obchodní komora v Praze, spis č.j. 10228/39/II/D.

⁴⁰⁶ NA, fond MPOŽ, karton č. 1459, složka Československo-palestinská obchodní komora v Praze, spis č.j. 37588/39/II/D.

3.5 Československá diplomacie v Palestině a 15. březen 1939⁴⁰⁷

O okupaci Československa se na jeruzalémském konzulátu dozvěděli hned ve středu 15. března 1939 z vysílání Československého rozhlasu. Tehdejší personální stav na generálním konzulátu představoval tři úředníky zahraniční služby (včetně generálního konzula) a místního dragomana úřadu, vyřizujícího běžné pochůzky na místních úřadech a také překlady textů do hebrejštiny a arabštiny. Všichni se rázem ocitli v existenčním ohrožení, protože začali bez výjimky uvažovat o tom, že se do okupované vlasti nevrátí. Alternativa udržet zastupitelský úřad pro budoucí odboj závisela v prvních okamžicích okupace na postoji britské vlády k násilné likvidaci československého státu. První reakce britského premiéra a ministra zahraničí v britském parlamentu 16. března 1939 nebyly právě povzbudivé.

Německý generální konzul v Jeruzalémě Walter Döhle se dostavil na československý generální konzulát již ve čtvrtek 16. března dopoledne. Jeho vystupování vůči Kadlecovi bylo mimořádně taktní, ba přátelské. Dokonce mu nezamlčel svůj osobní nesouhlas s postupem nacistického režimu. Na závěr své návštěvy však nemohl nepoložit otázku, zda je Kadlec připraven vydat mu úřad. Kadlec se pokusil získat čas s poukazem na absenci jakýchkoli instrukcí z Prahy. Odmítl rovněž poslat písemné sdělení palestinské vládě, jež mu Döhle předložil. Döhle se Kadlece ještě pokoušel uklidnit svým slibem, že jemu osobně poskytne ty nejlepší reference pro německé autority a že převezme staršího z jeho dvou úředníků, který měl již v Palestině rodinu. V tomto přátelském duchu také první (a poslední) návštěva německého generálního konzula skončila.

Po překonání počátečního šoku začal Kadlec hledat možnosti jak svůj úřad udržet. Definitivní rozhodnutí o nastoupení cesty odboje učinil 17. března večer poté, co britský rozhlas přinesl zprávu o Chamberlainově birminghamském projevu a o Hurbanově odmítnutí uznat okupaci a vydat washingtonské vyslanectví. Následující den, v sobotu 18. března, oznámil své rozhodnutí osobně francouzskému generálnímu konzulovi Outreyovi a americkému generálnímu konzulovi Wadsworthovi. Prostřednictvím obou kolegů se pokusil kontaktovat pařížského vyslance Štefana Osuského a v USA dlícího Edvarda Beneše, aby jim oznámil, že se i s personálem dává k dispozici pro československou zahraniční akci. V neděli 19. března 1939 pak o svém záměru informoval generálního sekretáře palestinské vlády Battershilla, jehož současně požádal o to, aby byl nadále uznáván za oficiálního představitele

⁴⁰⁷ Prameny k této problematice, z nichž jsou čerpány informace k této části textu, se nacházejí v AMZV, LA-D 1939-45, karton č. 3, složka Káhira – vyslanectví, příloha ke spisu č.j. 6132 dův. ze dne 2.9.1943 – Československý generální konzulát jeruzalémský v Odboji. Dále srovnej vzpomínky tituláře jeruzalémského úřadu J. M. Kadlece, Svatá země v československém odboji, Praha 1946 a práci Jana Němečka, Soumrak a úsvit československé diplomacie, Praha 2008, s. 463-467.

své země a aby mu palestinská vláda poskytla ochranu. Battershill Kadlecovi vyjádřil svou osobní podporu, avšak ohledně dalšího uznávání jeho oficiální pozice mu sdělil, že bude nutné vyčkat instrukcí z Londýna. Poskytl ale československému generálnímu konzulátu trvalou policejní ochranu.⁴⁰⁸ Po této návštěvě zaslal Kadlec oficiální nótu německému generálnímu konzulovi, ve které odmítl uznat likvidaci československého státu, jakož i vydání svého úřadu do rukou německých orgánů.⁴⁰⁹ Postaral se zároveň o propagační vyznění svého činu tím, že ještě téhož dne poskytl prohlášení obsažené v jeho nótě palestinskému a egyptskému tisku a také tiskovým agenturám Reuters a Havas. Následující den se zpráva o Kadlecově činu objevila nejen v palestinském tisku, ale reprodukoval ji také média v celé řadě evropských zemí.⁴¹⁰

V pondělí 20. března 1939 Kadlec odeslal oficiální nótu Vysokému komisariátu v Palestině. To již byla v Palestině známa skutečnost, že dne 18. března 1939 podali velvyslanci Velké Británie a Francie v Berlíně oficiální protest německé vládě, v němž odmítli uznat likvidaci československého státu. V nótě zaslané Vysokému komisaři Kadlec zopakoval to, co přednesl ústně generálnímu sekretáři Battershilovi předchozí den. Příjem nóty potvrdil Kadlecovi Vysoký komisariát o tři dny později s tím, že otázka jeho dalšího uznávání bude definitivně vyřešena po obdržení instrukcí z Londýna. Ty však nepřišly nikdy a tak otázka uznání Kadlecovy pozice vůči palestinským autoritám zůstala až do uznání československé exilové vlády v Londýně v červenci 1940 *in suspensio*, přičemž po celou dobu Kadlecovo postavení coby oficiálního reprezentanta československého státu v Palestině tamní autority respektovaly.

Ještě 20. března se Kadlec obrátil dopisem na své podřízené honorární úřady v Palestině, aby je informoval o aktuálním stavu věcí. Všichni tři honorární tituláři mu vyjádřili podporu a odhodlání zapojit se po Kadlecově boku do československé zahraniční akce. Dne 22. března odeslal Kadlec osobní dopis prezidentu Benešovi do USA, kde mu

⁴⁰⁸ Kadlec se obával zejména provokací ze strany německých usedlíků z osady Šarona a proněmeckých arabských aktivistů.

⁴⁰⁹ Kadlec si osoby německého generálního konzula cenil, zejména jeho vystupování bezprostředně po okupaci, kdy mu vyjádřil upřímnou lítost a vnitřní nesouhlas s tím, že musí Kadlecovi zlikvidovat jeho úřad. Proto Kadlec poslal Döhleovi zároveň s nótou i osobní dopis následujícího znění: „Až budete mít v rukou přiložený dopis, doufám, že nebudete příliš překvapen mým konečným rozhodnutím. Vysoce si vážím rytířského způsobu, kterým jste se pokoušel učinit pro mne snazším z lidského stanoviska krajně těžké dilema, před které jsem byl postaven. Jako horlivý vlastenec Vy sám snad pochopíte, že konec konců můj patriotismus přivedl mne k rozhodnutí, že nemohu vyhovět žádnému dožádání, ať by přišlo z kterékoliv strany, abych popřel právo mého národa pokračovat suverénním životem, jemuž se těšil po dobu 20 let, když byl předtím po tři století pod jhem Habsburků. Chtěl bych ještě jednou vzpomenouti pěkných osobních vztahů, které vždy existovaly mezi Vámi a mnou a které zachovám vždy v příjemné vzpomínce.“ Citováno z AMZV, LA-D 1939-45, karton č. 3, složka Káhira-vyslanectví, příloha ke spisu č.j. 6132 dův. ze dne 2.9.1943 – Československý generální konzulát jeruzalémský v Odboji, s. 11.

⁴¹⁰ AMZV, LA-D 1939-45, karton č. 3, složka Káhira-vyslanectví, příloha ke spisu č.j. 6132 dův. ze dne 2.9.1943 – Československý generální konzulát jeruzalémský v Odboji, s. 12.

oznámil, že se celá konzulární síť československé zahraniční služby v Palestině i s kompletním personálem dává plně k dispozici Benešovu vedení. Dne 26. března pak odeslal dopis, nyní již bývalému ministru zahraničí, Františku Chvalkovskému, ve kterém mu oznámil, že neuznává likvidaci československého státu a že se odmítá řídit jeho příkazy. Ještě 1. dubna přesto přišly z Prahy tak zoufale potřebné finanční dotace. Spolu s výpomocí sousedního zastupitelského úřadu v Káhiře, který jeruzalémskému úřadu poukázal 200 LE pocházejících z československého podílu z prodeje bývalé rakousko-uherské Nemocnice korunního prince Rudolfa v Káhiře, umožnily tyto finanční prostředky překlenout počáteční kritické období, kdy se musel jeruzalémský generální konzulát spolehnout výlučně na vlastní zdroje.

Během války se Palestina stala klíčovým střediskem československého zahraničního odboje. Generální konzulát zpočátku řídil i organizaci vojenských transportů. Již v listopadu 1939 Kadlec odeslal transport 300 dobrovolníků k nově vzniklé československé jednotce do Francie. V dubnu 1940 byla provedena všeobecná mobilizace československých příslušníků, během níž bylo v Palestině odvedeno přes 1000 osob. Po porážce Francie Kadlec docílil utvoření samostatné československé jednotky v Palestině, kam se uchýlili českoslovenští dobrovolníci z francouzské Sýrie. Z tohoto oddílu, doplněného odvedenci z Palestiny, transporty ze SSSR a uprchlíky z Balkánu, vznikla samostatná československá vojenská jednotka na Středním východě, bojující později v Egyptě a v Sýrii.⁴¹¹ Její řízení převzala od generálního konzulátu v Jeruzalémě na podzim 1940 Československá vojenská mise pro Balkán, Blízký a Střední východ, vedená generálem A. Gakem (vlastním jménem O. Mézlem), která zde působila až do převelení jednotky do Velké Británie v září 1943.⁴¹² V květnu 1940 generální konzulát inicioval vznik Československého červeného kříže v Palestině.

⁴¹¹ Jednalo se o Československý pěší pluk 4, který byl ustaven v palestinské Gedeře 20. července 1940. Vzhledem k problémům s naplněním početního stavu byla jednotka k 1. listopadu 1940 reorganizována na Československý pěší prapor 11–Východní a ještě později, po nasazení do bojů u Tobruku od října 1941 do dubna 1942, byla v květnu 1942 přeměněna na Československý lehký protiletadlový pluk 200–Východní. V září 1943 byla jednotka převelena do Velké Británie, kde se stala součástí Československé samostatné obrněné brigády.

⁴¹² Prameny k činnosti Československé vojenské mise pro Balkán, Blízký a Střední východ jsou uloženy ve Vojenském ústředním archivu v Praze, ve fondu Čs VM-SV (1939) 1940-1943 (1946).

4. Sýrie a Libanon

4.1 Přehled dějin francouzského mandátního území v Levantě 1918-39

Sýrie se stala součástí Osmanské říše v letech 1516-17 a pod přímou správu osmanského sultána se dostala definitivně v roce 1839. Teritoriálně zahrnovala osmanská Sýrie území dnešní Syrské arabské republiky, Libanonské republiky, Jordánského hášimovského království, Státu Izrael a Palestinské autonomie. Konec čtyřsetleté osmanské vlády přinesla až První světová válka, během níž utrpěla Sýrie obrovské lidské a materiální ztráty.⁴¹³

V průběhu konfliktu představovalo syrské území pro osmanskou armádu bezprostřední frontové zázemí. Neschopnost osmanské správy zajistit plynulé zásobování vojsk vedlo k drastické exploataci osmanské Sýrie, které hraničilo až s drancováním. Odpor obyvatelstva překonávala bezprecedentním terorem, jenž způsobil v syrské společnosti hluboké trauma. V letech 1917-18 se syrské území stalo samo bojištěm, když přes celé jeho území přešla od jihu k severu válečná fronta. Tyto traumatické zážitky způsobily, že se syrská politická reprezentace výrazně radikalizovala. Nejdále zašlo ve svých činech Mladoarabské hnutí, které přistoupilo na spolupráci s hidžáskou dynastií Hášimovců a podpořilo její plány na vytvoření samostatného arabského státu.⁴¹⁴ Pro budoucnost Sýrie byl ale určující postoj velmocí.

Velká Británie se na počátku První světové války definitivně rozešla se svoji dřívější politikou obrany územní integrity Osmanské říše. Bezprostředně po vstupu Turecka do války na straně Ústředních mocností deklarovala odtržení osmanských teritorií, nalézajících se pod její kontrolou (Egypt, Kuvajt, Kypr) a od roku 1915 jednala se svými spojenci o rozdělení území Osmanské říše. Pro arabské provincie byla směřovaná jednání mezi Velkou Británií a Francií, ústící do uzavření Sykes-Picotovy dohody v roce 1916.⁴¹⁵ Ta vymezovala rozdělení oblastí arabských provincií a jižní části Anatólie do mocenských sfér obou velmocí, přičemž oblasti obou mocenských sfér byly rozděleny na území pod přímou správou příslušné velmoci a na teritorium její zájmové sféry, kde měla dominovat nepřímo skrze místní arabské autority. Sykes-Picotova dohoda ale byla od samého počátku považována Brity za neakceptovatelný

⁴¹³ K moderním dějinám Sýrie srv. E. Gombár, *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha 1999. K průběhu První světové války v Sýrii viz E. Gombár, *Blízký východ za I. světové války*, in: *Historický obzor* 9, č. 5/6, s. 146-155.

⁴¹⁴ J. Muzikář a kol., *Palestinská otázka*, Praha 1983, s. 54-56.

⁴¹⁵ K. Durman, *Blízký východ ve světové politice 1918-59*, Praha 1966, s. 42-43.

ústupek Francii. Obsah jejího ujednání byl přímo ovlivněn tím, že byla uzavřena právě v době největších britských neúspěchů na blízkovýchodním bojišti. Od roku 1916 až do roku 1920 vyvíjela britská politika intenzivní snahu o revizi Sykes-Picotovy dohody. Spojenectví, uzavřená Brity za První světové války s arabskou a sionistickou politickou reprezentací, tak měla sloužit nejen k oslabení nepřátel, ale i k zeslabení pozice jejich francouzského spojence.

V prvním případě navázali Britové kontakty s mekkánským šarífem Husajnem II. al-Hášimím. Jednání o spojenectví probíhalo formou výměny dopisů z července 1915 až března 1916, tzv. McMahon-Husajnovy korespondence.⁴¹⁶ V ní Britové operovali s příslibem zřízení samostatného arabského státu. Výsledkem jednání bylo uzavření spojenectví a vyhlášení arabského povstání v létě 1916. Vojenský přínos celé akce spočíval ve vypuzení osmanských vojsk z většiny území Hidžásu a nasazení malé emírové beduínské armády do bojových operací na straně Dohody. Tato jednotka, vedená legendárním T. E. Lawrenceem a Husajnovým synem emírem Fajsalem, se soustředila na záškodnické akce v zázemí osmanských vojsk a jejím nejvýznamnějším úspěchem bylo dobytí severohidžáského přístavu Akaba, který měl vojensky strategický význam pro organizaci následné spojenecké ofenzivy do osmanské Sýrie. Britská vojenská kampaň v Sýrii započala na jaře 1917 a byla završena dobytím celé Sýrie v říjnu 1918. Na pravém křídle postupujících britských vojsk operovala Fajsalova jednotka. Bezprostředně po dobytí Sýrie byla britskými autoritami předána správa nad zemí Fajsalovi, ovšem s výjimkou budoucího území mandátu Palestina a pobřežních oblastí, nárokovaných Francouzi v Sykes-Picotově dohodě.

V druhém případě se Britové zavázali výměnou za pomoc Dohody podporovat sionistické hnutí vybudováním židovské „národní domoviny“ v Palestině. Klíčový dokument představovala tzv. „Balfourova deklarace“ z 2. listopadu 1917.⁴¹⁷

Oba spojenecké závazky zeslabovaly francouzskou pozici v otázce uplatnění nároků, obsažených v Sykes-Picotově dohodě. V případě Sýrie znamenala Fajsalova vláda přítomnost probritsky orientovaného režimu v zájmové sféře francouzské zóny a v případě Palestiny by realizace sionistického projektu výrazně posílila britské postavení v Sykes-Picotově dohodě předjímaném mezinárodním kondominiu na území Palestiny. Komplikovaná jednání probíhala v letech 1918-20. V nich se ještě na poslední chvíli pokoušely prosadit Spojené státy, jejichž angažmá se nejvýrazněji projevilo vysláním King-Crainovy komise v roce 1919.⁴¹⁸ Když ale na podzim 1919 odmítl americký Senát ratifikovat Versailleskou mírovou

⁴¹⁶ J. Muzikář a kol., *Palestinská otázka*, Praha 1983, s. 55-56.

⁴¹⁷ J. C. Hurewitz (ed.), *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-56*, Princeton 1956, s. 26.

⁴¹⁸ Eduard Gombrár, *Sýrie za vlády emíra Fajsala v letech 1918-1920*, in: *Historický obzor* 18, č. 3/4, s. 68-70.

smlouvu, byl jejich vliv naprosto eliminován. Ke konečné dohodě došlo v květnu 1920 na konferenci v San Remu.⁴¹⁹ Francie zde ustoupila Velké Británii tím, že slevila ze svých nároků na oblast Mosulu a na myšlenku mezinárodního kondominia v Palestině, která se stala čistě britským mandátem. Velká Británie na oplátku obětovala emíra Fajsala, který se mezitím stal 8. března králem Velké Sýrie. Dohodou s Británií získala ve své části Sýrie úplnou volnost jednání. Král Fajsal se ještě pokusil zachránit svou pozici osobním jednáním ve Francii a nakonec projevil i ochotu uznat francouzský mandát. Po návratu do Francie byl ale nucen svůj krok odvolat. Francouzi se chopili vítané příležitosti a v červenci 1920 zahájili vojenskou kampaň, jejímž výsledkem bylo vypuzení krále a vojenská kontrola celé země. Král Fajsal se uchýlil do Palestiny pod ochranu Britů a v roce 1921 byl Velkou Británií „odškodněn“ nabídkou iráckého trůnu.

Období od počátku francouzské vlády do vypuknutí Velkého syrského povstání 1925-27

Mezinárodně právně bylo francouzské postavení v Sýrii upraveno schválením mandátní charty pro Sýrii a Libanon Radou Společnosti národů (SN) dne 24. července 1922.⁴²⁰ Francie se v ní zavazovala poskytnout zemi vlastní ústavu do tří let od nabytí platnosti mandátní smlouvy (29. září 1923). Sýrie a Libanon se staly mandátními územími typu „A“, tedy zeměmi, jež měly být připravovány na nezávislost. V čele mandátu stál francouzský Vysoký komisař, v meziválečném období nejdůležitější osoba v Sýrii a v Libanonu. Francouzští Vysocí komisaři sídlili v Bejrútu a během meziválečného období se na tomto postu vystřídal sedm mužů: generál Henri Goraud (říjen 1919 – duben 1923), generál Maxime Weygand (duben 1923 – listopad 1924), generál Maurice Sarrail (listopad 1924 – prosinec 1925), Henry de Jouvenel (prosinec 1925 – červen 1926), Auguste H. Ponsot (září 1926 – červenec 1933), Damien de Martel (červenec 1933 – leden 1939) a Gabriel Puaux (leden 1939 – listopad 1940).

Nejdůležitějším politickým problémem, který v meziválečné Sýrii a Libanonu dominoval po celou dobu trvání francouzského mandátu, byla otázka celistvosti země. Francie rozdělila zemi do pěti až sedmi politických celků.⁴²¹ Nejdůležitějším z nich byl „Velký Libanon“, dále vlastní Sýrie, dělicí se v letech 1920-24 na „Stát aleppský“ a „Stát damašský“. Samostatným celkem se stalo hornaté území na jihozápadě země u hranic se Zajordánskem, obývané převážně drúzským obyvatelstvem („Džabal Drúz“). Dalšími

⁴¹⁹ K. Durman, Blízký východ ve světové politice 1918-59, Praha 1966, s. 81-82.

⁴²⁰ A. Musil, Od Libanonu k Tigridu. Nová Sýrie, Praha 1938, s. 120-121.

⁴²¹ Stephen H. Longrigg, Syria and Lebanon under French Mandate, Oxford 1958, s. 123-132.

oblastmi, v nichž byly podporovány lokální separatistické tendence využívající místních náboženských či etnických specifik, byla území při pobřeží mandátového území mezi Velkým Libanem a tureckou Kilikií. S Velkým Libanem sousedila tzv. “Země Aláwitů”. Mezi ní a tureckým pobřežím se ještě nacházel “Sandžak alexandrettský”, kde žila početná turecká menšina. O toto území jevil trvalý zájem kemalistické Turecko, které si udělení samosprávy v této oblasti vymínilo v rámci francouzsko-turecké smlouvy z roku 1921, již byly ukončeny boje mezi kemalistickými jednotkami a francouzskou armádou v Kilíkii. Na konci mandátu se Francouzi pokusili vytvořit ještě jednu politickou jednotku na severovýchodě země v oblasti Džazíry.

Zdáleka nejdůležitějším územím mezi nově vytvořenými umělými celky byl Velký Libanon. Žádný z ostatních (fakticky uměle vytvořených) celků nebyl schopen položit alespoň základy vlastní státní tradice. Ve “Velkém Libanonu” žila zhruba čtvrtina z celkového počtu zhruba tří milionů obyvatel francouzského mandátního území v Levantě. Jednalo se o nejrozvinutější část francouzského mandátu, kam směřovalo tradičně nejvíce investic. Ani meziválečné období nebylo výjimkou. Početnou složku obyvatelstva zde tvořili profrancouzsky orientovaní maronitští křesťané. Právě zde měla Francie historicky nejsilnější pozici. Sem také umístila ústřední úřady mandátní správy. Tradice libanonské samosprávy sahala až do šedesátých let 19. století, kdy byl vytvořen autonomní “Horský Libanon”, jehož samosprávu zrušil mladoturecký režim až v souvislosti s vypuknutím První světové války.⁴²² Francouzi bývalý “Horský Libanon” významně rozšířili o přímořské oblasti, obývané převážně muslimským obyvatelstvem. To se odrazilo i v politickém životě “Velkého Libanonu”. Tamní politická scéna se rozdělila na skupinu obhájců libanonské nezávislosti, rekrutujících se zejména z řad maronitského obyvatelstva a na tábor sunnitských muslimů, snažících se zachovat co nejtěsnější vazby k Sýrii.

Po vojenském ovládnutí země, jejím rozdělení a zavedení mandátní správy začali francouzští Vysocí komisaři konsolidovat syrský politický život. Byli propuštěni někteří ze zatčených nacionalistických politiků. Zároveň se ustavily zastupitelské sbory jednotlivých politických jednotek a jako malý ústupek syrským nacionalistům byl vypracován projekt tzv. Syrské federace, kterou měly tvořit “damašský stát”, “aleppský stát” a “Země Aláwitů”. Plán se ale nepodařilo uvést v život a místo toho došlo v roce 1924 jen ke sloučení aleppské a damašské části do společné jednotky. Protože se pomalu blížil termín, kdy podle mandátní smlouvy měla země obdržet ústavu, byl v roce 1925 povolen vznik politického seskupení

⁴²² K moderním dějinám Libanonu a k jeho specifickému statusu uvnitř Osmanské říše viz. E. Gombár, *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha 1999, s. 198-201 a s. 312-314.

syřských nacionalistů, jímž se stala Lidová strana.⁴²³ Dalším ústupkům se ale mandátní správa bránila. Nebyla ochotna vyslyšet volání po integraci rozdrobené Sýrie a ani nehodlala přepustit zastupitelským orgánům jednotlivých správních jednotek být jen část reálného podílu na moci. Na projevy nesouhlasu reagovala francouzská správa nesmlouvavými represemi.

Od vypuknutí Velkého syřského povstání 1925-27 do uzavření francouzsko-syřské spojenecké smlouvy v roce 1936

Jednou z takových reakcí bylo i zatčení politické reprezentace z “Džabal Drúz“. Delegation drúzských předáků protestovala proti způsobu jednání nového francouzského zástupce v drúzském distriktu.⁴²⁴ K projednání celé záležitosti byli pozváni do Damašku. Místo jednacího stolu je ale v Damašku čekalo zatčení. Neuvážený čin Vysokého komisaře Sarraila vyvolal jedno z největších protikoloniálních povstání v meziválečném období. Původně lokální vzpoura, do jejíhož čela se postavil vlivný drúzský předák Sultán al-Atraš, se postupně rozšířila do ostatních částí Sýrie a Libanonu. Velké syřské povstání vzplanulo v červenci 1925 v Džabal Drúz.⁴²⁵ Porážka francouzské trestné výpravy v počtu zhruba jednoho tisíce mužů vážně otřásla autoritou Francouzů a povzbudila Syřany k odporu. V říjnu 1925 začaly nepokoje otřásat syřskými městy. Hamá byla letecky bombardována. Nejtragičtější průběh ale nabraly události v Damašku. Po tři dny byl Damašek vystaven dělostřelecké palbě z návrší nad městem. Šlo o bezprecedentní destrukci, kterou město nezažilo celá staletí a která si vyžádala obrovské oběti na životech civilního obyvatelstva. Tato událost zaznamenala silný ohlas jak po celé zemi tak i v cizině. Francie v roce 1926 čelila kritice na římském zasedání mandátové komise SN. Vojenskou převahu nabyly francouzské jednotky až na jaře 1926, ale k definitivnímu ukončení bojů došlo až v létě 1927. K pacifikaci povstání museli Francouzi povolat i své africké koloniální jednotky, které bezprostředně předtím dokončili likvidaci Rífského postání v Maroku.

Po pacifikaci Velkého syřského povstání v roce 1927 bylo i Francouzům jasné, že svou politiku v levantském mandátu musí revidovat. Nový vysoký komisař, zkušený politik a senátor Hery H. Poncet, vyjádřil ochotu zavést v Sýrii ústavní režim. Byl povolen vznik nového politického subjektu. Vznikl Národní blok, který se stal politickou platformou syřského emancipačního hnutí. Na syřské politické scéně měl hrát po příštích dvacet let

⁴²³ Stephen H. Longrigg, *Syria and Lebanon under French Mandate*, Oxford 1958, s. 151.

⁴²⁴ A. Musil, *Od Libanonu k Tigridu*. Nová Sýrie, Praha 1938, s. 145-148.

⁴²⁵ Stephen H. Longrigg, *Syria and Lebanon under French Mandate*, Oxford 1958, s. 153-169.

dominantní úlohu.⁴²⁶ Na jaře 1928 se konaly dosud nejsvobodnější volby do Ústavodárného shromáždění. V nich jasně zvítězili kandidáti Národního bloku. Návrh konstituce, vypracovaný Ústavodárným shromážděním však vedl k novým sporům s Vysokým komisařem. Ty se nepodařilo překonat ani jednáním Ponsota s umírněným křídlem Národního bloku, seskupeného kolem Hášima al-Atássího a Fárise al-Chúrího. Počátkem roku 1929 odročil Vysoký komisař zasedání Ústavodárného shromáždění na neurčito.⁴²⁷ Po odeznění vlny protestů byl v roce 1930 zákonodárny sbor rozpuštěn úplně a v jednotlivých správních celcích byly zavedeny oktrojované ústavy. Zmanipulované volby do nových zastupitelských sborů se konaly na jaře 1931 a vyvolaly protesty po celé zemi, jež utichly až koncem roku. Když byla v roce 1932 udělena nezávislost sousednímu Iráku, přišli i Francouzi s návrhem smluvní úpravy francouzsko-syrských vztahů.⁴²⁸ Tento návrh ale počítal s nezávislostí Libanonu, (který se stal samostatnou republikou už během pacifikace Velkého syrského povstání v roce 1927), i drúzské a aláwitské oblasti. Taková varianta byla ovšem pro jakoukoli syrskou politickou reprezentaci naprosto nepřijatelná. Události se pohnuly kupředu až na přelomu let 1935/36. Na podzim 1935 zemřel významný představitel radikálního křídla Národního bloku, Ibráhím Hanánú.⁴²⁹ Jeho pohřeb se stal celonárodní manifestací podpory Národnímu bloku. Zemi zachvátila mohutná vlna stávkového hnutí. Vysoký komisař, vlivný francouzský diplomat hrabě Damien de Martel, nechtěl tentokrát řešit situaci pouze represí. Na rozdíl od svých předchůdců měl obrovskou výhodu v tom, že byl vlivnou osobností pařížské elity a dokázal v Paříži svou autoritu uplatnit. Na jaře 1936 svolila francouzská vláda k jednání se syrskou politickou reprezentací o podobě nové francouzsko-syrské smlouvy. Skutečný pokrok ale umožnilo až volební vítězství Levého bloku ve Francii a nástup vlády Leóna Bluma v červnu 1936. Výjimečně příznivá politická konstelace k definitivnímu vyřešení francouzsko-syrského poměru nebyla promarněna a jednání o nové smlouvě skončilo v září 1936 úspěchem.⁴³⁰ Po vzoru Iráku uzavřela Francie se Sýrií smlouvu na 25 let, přičemž uznala státní integritu Sýrie i ve vztahu k aláwitské a drúzské oblasti. Jediným teritoriem ze všech zemí pod francouzským mandátem v Levantě, stojícím mimo novou Syrskou republiku, zůstal Libanon, s nímž Francie uzavřela obdobnou spojeneckou smlouvu v listopadu 1936.⁴³¹

⁴²⁶ K. Durman, *Blízký východ ve světové politice 1918-59*, Praha 1966, s. 167-168.

⁴²⁷ Stephen H. Longrigg, *Syria and Lebanon under French Mandate*, Oxford 1958, s. 185.

⁴²⁸ A. Musil, *Od Libanonu k Tigridu. Nová Sýrie*, Praha 1938, s. 198-204.

⁴²⁹ K. Durman, *Blízký východ ve světové politice 1918-59*, Praha 1966, s. 188.

⁴³⁰ Stephen H. Longrigg, *Syria and Lebanon under French Mandate*, Oxford 1958, s. 218.

⁴³¹ J. C. Hurewitz (ed.), *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-56*, Princeton 1956, s. 211-214.

Od uzavření francouzsko-syrské spojenecké smlouvy v roce 1936 do vypuknutí Druhé světové války 1939

Na podzim 1936 se konaly v Sýrii volby, které skončily triumfem Národního bloku. Jeho představitelé obsadili všechny ústavní funkce. Vítězství syrských nacionalistů však bylo jen zdánlivé. Vláda Leóna Bluma se neudržela u moci dlouho a s jejím pádem v červnu 1937 zmizela i ochota francouzských politiků k definitivní úpravě jejího poměru k Sýrii.⁴³² Francouzsko-syrská spojenecká smlouva byla sice schválena oběma vládami, avšak k její ratifikaci došlo pouze v syrském zákonodárném sboru. Ve Francii ale během jednoho roku od pádu Blumovy vlády převážili odpůrci smlouvy. Rostoucí neochotu dostát svým závazkům projevila francouzská reprezentace nejvýrazněji v otázce alexandrettského sandžaku, obývaného silnou tureckou menšinou.

Turecká diplomacie reagovala na uzavření francouzsko-syrské smlouvy, zaručující plnou integraci alexandrettského sandžaku, se značným podrážděním. Vystoupila s požadavkem francouzsko-tureckých jednání ohledně statusu alexandrettské oblasti, odvolávaje se na francouzsko-turecká ujednání z let 1921 a 1926.⁴³³ Francie, která za vyostřující se mezinárodní situace druhé poloviny třicátých let velmi stála o turecké přátelství, vyšla Ankaře vstříc. V červenci, respektive v listopadu 1937 byla, v rozporu s francouzsko-syrskou smlouvou, zaručena alexandrettskému sandžaku plná samospráva.⁴³⁴ V roce 1938 tam byla zavedena konstituce, vypracovaná komisí SN a Turecko dokonce získalo právo vyslat na území sandžaku své ozbrojené jednotky.⁴³⁵ Na jejím základě se pak konaly volby do místního zastupitelstva, které za pomoci volebních pravidel připravených Francií ovládly turečtí delegáti. V září 1938 proklamoval tamní zákonodárný sbor přeměnu alexandrettského sandžaku v tzv. "Republiku Hattay". Během jara 1939 začala být hattayským shromážděním zaváděna turecká legislativa a měna. Dovršením secesionistických tendencí bylo uzavření francouzsko-turecké dohody z 23. června 1939, na jejímž základě Turecko anektovalo toto území jako jednu ze svých provincií.⁴³⁶

Tento vývoj jasně ukazoval na neochotu francouzské vlády naplnit literu francouzsko-spojenecké smlouvy. Na přelomu let 1938/39 francouzská vláda stáhla dokument z legislativního procesu.⁴³⁷ Tím projekt spojenecké smlouvy z roku 1936 jednou provždy

⁴³² K. Durman, *Blízký východ ve světové politice 1918-59*, Praha 1966, s. 209-210.

⁴³³ Stephen H. Longrigg, *Syria and Lebanon under French Mandate*, Oxford 1958, s. 238.

⁴³⁴ A. Musil, *Od Libanonu k Tigridu. Nová Sýrie*, Praha 1938, s. 232-234.

⁴³⁵ Stephen H. Longrigg, *Syria and Lebanon under French Mandate*, Oxford 1958, s. 242.

⁴³⁶ K. Durman, *Blízký východ ve světové politice 1918-59*, Praha 1966, s. 210.

⁴³⁷ Tamtéž, s. 209.

skončil. Na vlnu protestů v Sýrii odpověděl nový Vysoký komisař a exponent konzervativních koloniálních kruhů Gabriel Puaux rozpoutáním represí. Prezident Atássi reagoval na nový vývoj událostí rezignací. Vzápětí poté rozpustil Vysoký komisař Puaux syrské ústavní orgány a suspendoval ústavu. V souvislosti s vypuknutím Druhé světové války se do Sýrie vrátil generál Weygand, tentokrát ve funkci velitele francouzské Levantské armády.⁴³⁸ Za pomoci ozbrojených sil získala mandátní správa pevnou kontrolu nad zemí. Ne však nadlouho. Za sedm let se museli Francouzi stáhnout ze Sýrie úplně.

4.2. Organizace československé zahraniční služby v mandátní Sýrii a Libanonu

Když se v letech 1923-25 zpracovávala na MZV celková koncepce teritoriálního působení československé zahraniční služby na Blízkém východě, nevyskytly se v souvislosti s tímto územím vůbec žádné nejasnosti. Existovala jediná varianta řešení, s níž souhlasili všichni, kteří se ke koncepci vyjadřovali. Předpokládalo se zřízení efektivního konzulátu v Bejrútu, jemuž by podléhaly dva konzuláty honorární – v Damašku a v Aleppu.⁴³⁹ Dále měl být bejrútskému konzulátu podřízen i honorární konzulát pro Palestinu se sídlem v Jaffě, ale z politických i praktických důvodů se nakonec otázka konzulárního zastoupení v Palestině řešila samostatně.⁴⁴⁰ Návrh na zřízení efektivního konzulátu v Bejrútu a honorárních konzulátů v Damašku a v Aleppu se neseťkal s žádnými připomínkami a navíc měl i jednu praktickou výhodu – velmi záhy se objevili vhodní kandidáti na místa honorárních konzulů v obou syrských městech. Problémy ale začaly postupně objevovat v okamžiku, kdy se měl schválený návrh uvést do praxe.

Již samotné ustavení efektivního konzulátu v Bejrútu se značně zpozdilo. Bejrútský konzulát byl považován za strategicky důležitý článek československého zastoupení v blízkovýchodním regionu. Jeho zřízení se dovolávaly snad všechny skupiny československého průmyslu a většina obchodních a živnostenských komor.⁴⁴¹ S jeho zprovozněním se proto počítalo již ve státním rozpočtu na rok 1923, kdy se po podepsání lausannské mírové smlouvy s Tureckem konečně ujasnil budoucí status někdejších arabských provincií Osmanské říše.⁴⁴² Pro brzké zřízení konzulárního zastoupení v Sýrii mluvily i jiné praktické důvody. Francouzské mandátní území oficiálně patřilo do konzulární kompetence

⁴³⁸ Stephen H. Longrigg, *Syria and Lebanon under French Mandate*, Oxford 1958, s. 237.

⁴³⁹ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 26, č.j. 125678/V insp./23 ze dne 23.7.1923.

⁴⁴⁰ Viz kapitola 3.2 Organizace československé zahraniční služby v Palestině.

⁴⁴¹ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 26, č.j. 125678/V insp./23 ze dne 25.8.1923.

⁴⁴² AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 26, č.j. 125678/V insp./23 ze dne 23.7.1923.

generálního konzulátu v Paříži, později konzulátu v Marseille.⁴⁴³ Konzulární působnost těchto vzdálených zastupitelských úřadů ale fungovala spíše na papíru. V roce 1924 dorazila na MZV nota francouzského vyslanectví v Praze informující o tom, že na francouzské úřady v Sýrii se v poslední době začali obracet českoslovenští občané usedlí v Sýrii, kteří se u nich domáhali různých potvrzení a jiných administrativních úkonů. Francouzská vláda proto v téže notě nabídla československé vládě převzetí patronátu nad zájmy československých občanů v Sýrii.⁴⁴⁴ Pražské MZV tuto nabídku akceptovalo s tím, že jde o opatření dočasné, tj. jen do doby, než bude zřízen československý zastupitelský úřad v Bejrútu.⁴⁴⁵ Francouzské úřady pak začaly vyřizovat agendu československých úřadů. Nedlouho poté se ale na MZV obrátil španělský honorární konzulát v Aleppu.⁴⁴⁶ Z jeho podání vyplynulo, že agendu československých příslušníků již vyřizují španělské konzulární úřady, jež převzaly ochranu rakousko-uherských zájmů v Sýrii poté, co průběh válečných operací v Sýrii v letech 1917-18 donutil rakousko-uherské konzulární úřady k evakuaci z celé provincie. Po skončení války španělské úřady v Sýrii dále vykonávaly konzulární pravomoc nad příslušníky všech nástupnických států, což ale československé úřady netušily. Tyto zmatky jen podtrhovaly nutnost uspořádat založení vlastního konzulárního úřadu v Sýrii. Po několika odkladech, kdy se v nominaci na přednostu budoucího konzulátu stihli vystřídat tři různí kandidáti, se konečně podařilo založit efektivní konzulát v Bejrútu 1. února 1926. Exequatur prvnímu československému konzulovi, Františku Touškovi, bylo uděleno francouzskými úřady až 12. srpna 1928.⁴⁴⁷ Toušek setrval na svém postu do roku 1929, kdy jej vystřídal konzul Viktor Bayer, jeden z mála úředníků německé národnosti, jimiž MZV disponovalo.⁴⁴⁸

Větší část existence bejrútského úřadu v meziválečném období je spjata právě s jeho jménem. Konzul Bayer působil ve funkci přednosty bejrútského úřadu v letech 1929-37. Lze konstatovat, že navázal na Touškovu práci v tom smyslu, že stejně jako on vnímal bejrútský úřad jako typicky „obchodní konzulát“. V jejich sděleních do ústředí nalezneme minimum politických zpráv. Ve své činnosti se soustřeďovali zejména na poskytování podrobných informací a rozborů československým obchodním subjektům. Obstarávali čerstvé informace a statistiky na úřadech mandátní a celní správy. Snažili se spolupracovat při vymáhání

⁴⁴³ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 28, složka Francie.

⁴⁴⁴ Tato snaha plně korespondovala s obecnou tendencí mandátních mocností převzít po zrušení kapitulačních výsad záležitosti všech cizinců na jimi ovládaných teritoriích pod kontrolu svých vlastních úřadů. Stejný postup se pokoušela prosadit Velká Británie nejen na svých mandátních územích, nýbrž i v Egyptě.

⁴⁴⁵ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, spis č.j. 32140/II-2/24 ze dne 23.2.1924.

⁴⁴⁶ A MZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, spis č.j. 172678/V insp./24 ze dne 23.10.1924.

⁴⁴⁷ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 36, složka Sýrie.

⁴⁴⁸ AMZV, Osobní spisy 1918-45, Viktor Bayer.

pohledávek československých firem, kde jim byly nápomocni jejich důvěrníci v Damašku a v Aleppu – Chalíl Fattal a českoslovenští honorární konzulové v Aleppu Guillaum Poche a Rudolf Poche (viz níže v textu). Shromažďovali poptávky po československém zboží a po obchodním zastoupení československých firem a zprostředkovávali obchodní spojení oběma směry. Při všech těchto činnostech úzce spolupracovali s Ústřednou obchodních a živnostenských komor a s Ústředním svazem československých průmyslníků. Později převzala značnou část jimi vedené poptávkové služby v Sýrii agencie Exportního ústavu, která byla v Bejrútu zřízena v roce 1936.

Posledním vedoucím bejrútského zastupitelského úřadu v meziválečném období se stal JUDr. Antonín Bartoň.⁴⁴⁹ Konzulský úřad vykonával v letech 1937-40, respektive 1941 a jeho hlavní role coby bejrútského konzula je spjata s činností bejrútského konzulátu jako jednoho z článků druhého československého odboje za Druhé světové války.⁴⁵⁰

V záměrech MZV byla důležitá role v rámci organizace československé zahraniční služby na území francouzského mandátu v Levantě vyhrazena československým honorárním konzulátům. Měly vzniknout celkem dva – v Damašku a v Aleppu. Zdaleka největší potíže přinesla snaha vybudovat honorární konzulát v Damašku. Přes usilovnou snahu československé diplomacie se nakonec jeho vznik nepodařilo u francouzských úřadů prosadit. Právě zde se přitom pro Československo otevřela možnost využít exkluzivních vazeb zděděných po rakousko-uherské monarchii, což se jinak v žádné další zemi v regionu nepovedlo. Za kandidáta na post honorárního konzula v Damašku se totiž podařilo, hlavně díky profesor Aloisu Musilovi, získat dlouholetého spolupracovníka rakousko-uherského generálního konzulátu v Damašku, obchodníka a bankéře Chalíla Fattala.⁴⁵¹ Tento damašský velkoobchodník udržoval obchodní spojení s celou řadou rakousko-uherských firem a patřil k oporám rakousko-uherských pozic v Sýrii. Disponoval mimořádnými kontakty v syrském vnitrozemí, o čemž se přesvědčil osobně i profesor Musil již při svých prvních výpravách do syrské pouště. Fattal se stal od roku 1897 Musilovým důvěrníkem a spolupracoval s ním i později, když si Musil vydobyl exkluzivní pozici u císařského páru ve Vídni.⁴⁵² Právě jeho angažovanost po Musilově boku během válečných let se měla stát později důvodem, který

⁴⁴⁹ AMZV, fond Osobní spisy 1945-92, JUDr. Antonín Bartoň a AMZV, fond LA-D 1939-45, karton č. 236, složka Zaměstnanci – Dr. Bartoň A.

⁴⁵⁰ Podrobněji viz kapitola 4.4 tohoto textu.

⁴⁵¹ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spis č.j. 40761/V-3/21 ze dne 31.12.1931.

⁴⁵² AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spis č.j. 22538/V insp./21 ze dne 22.7.1921.

zabránil jeho jmenování československým honorárním konzulem a založení československého honorárního konzulátu v Damašku.⁴⁵³

Alois Musil doporučil Fattala jako kandidáta na honorárního konzula pro celou oblast Sýrie již v únoru 1920, tedy v době, kdy se MZV zabývalo pro Československo daleko naléhavějšími problémy, než byly záležitosti konzulárního zastoupení v jednom ze vzdálených regionů Orientu.⁴⁵⁴ Fattal neopomenul pečovat o udržení svých obchodních kontaktů i za nových poměrů, kdy se mnoho jeho partnerských firem stalo hospodářskými subjekty nového československého státu. Když se v letech 1920-22 začal ucházet o konzulární zastoupení ČSR, mohl se vykázat výjimečně působivými referencemi. Byl zpravodajem MPOŽ, zpravodajem Úřadu pro zahraniční obchod, zástupcem Ústředního svazu československých průmyslníků pro Sýrii a Palestinu a dopisovatelem Obchodního ústavu Obchodní a živnostenské komory v Praze. Mohl se tedy pochlubit úzkými vazbami na všechny klíčové instituce v oblasti zahraničního obchodu, které v ČSR působily a všechny se za jeho jmenování konzulárním zástupcem nové Republiky přimlouvaly.⁴⁵⁵ Profesor Musil rovněž několikrát ve Fattalův prospěch intervenoval.⁴⁵⁶ Zatím se ale čekalo na aktivaci efektivního zastupitelského úřadu v Bejrútu, jenž měl honorární úřady v Sýrii řídit.

Fattalova kandidatura proto začala být opravdu aktuální až v roce 1925, kdy se konečně přistoupilo k vybudování sítě československých zastupitelských úřadů na Blízkém východě. Založení honorárního konzulátu s Fattalem v čele se připravovalo souběžně se zřízením efektivního úřadu v Bejrútu. Vláda odsouhlasila vznik damašského honorárního konzulátu s Fattalem v čele již 17. září 1925.⁴⁵⁷ Odborné předpoklady kandidáta byly vynikající a damašský delegát francouzského Vysokého komisariátu podal o Fattalovi velmi příznivou zprávu. Jediný zádrhel představovala Fattalova syrská státní příslušnost, protože francouzské úřady zásadně neudělovaly souhlas k zastupování cizích států syrskými státními příslušníky. Vzhledem ke kladnému vyjádření delegáta Vysokého komisariátu ale MZV

⁴⁵³ Prameny k Musilově misi na Blízký východ (oficiálně jako doprovod arcivévody Huberta Salvátora) v roce 1917 jsou uloženy v NA, fond MZV-R 1866-1918, karton č. 46, složka č. I/9, podsložka Personálie II.426 – Musil 1917-18. Jedná se o opisy zpráv rakousko-uherského Ministerstva zahraničních záležitostí a císařského domu, jež byly pořízeny úředníky pražského MZV ve dvacátých letech.

⁴⁵⁴ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spis č.j. 22538/osobní/21 ze dne 22.7.1921.

⁴⁵⁵ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spisy č.j. 8036/II/21 ze dne 8.8.1921, č.j. 8586/obch./21 ze dne 16.7.1921, č.j. 8662/21 ze dne 18.7.1921.

⁴⁵⁶ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spisy č.j. 22538/osobní/21 ze dne 22.7. 1921 a č.j. 32215/V-3/21 ze dne 26.10.1921.

⁴⁵⁷ Ve stejný den bylo schváleno i zřízení honorárního konzulátu v Aleppu. AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spis č.j. 151462/I-1/25 ze dne 24.9.1925.

neočekávalo, že by tato „drobnost“ mohla způsobit nějaké problémy.⁴⁵⁸ Koncem října 1926 však československé vyslanectví v Paříži do Prahy ohlásilo, že francouzská vláda odmítá udělit Fattalovi exequatur kvůli jeho státní příslušnosti. Vyslanectví zjistilo, že se tak stalo na přání Vysokého komisariátu v Bejrútu, jehož stanoviska se v těchto záležitostech na Quai d'Orsay bezvýhradně respektovala. Vysoký komisariát ve svém zdůvodnění do Paříže uvedl, že proti Fattalovi samotnému není námitek a že nemá nic proti tomu, aby byl jmenován konzulárním agentem, avšak svolení k jeho jmenování honorárním konzulem není možné z principiálních důvodů.⁴⁵⁹

Pražskému MZV nezbylo nic jiného než vzít zprávu na vědomí a uložilo bejrútskému konzulátu, aby se pokusilo nalézt jiného kandidáta. Jmenování konzulárním agentem, případně konzulárním jednatelem nepřicházelo v úvahu kvůli principiálním důvodům pražského MZV, jež zavádění těchto hodností odmítalo a důsledně trvalo na hodnosti honorárního konzula.⁴⁶⁰ Nalézt v Damašku kandidáta stejných kvalit, jakými se mohl vykázat Fattal, se ale ukázalo jako nespílitelný úkol. Bejrútský úřad proto doporučil celou věc na nějakou dobu odložit. Konzul Toušek nevyklučoval, že po uklidnění bouřlivých poměrů v Sýrii by se mohl odmítavý postoj francouzských úřadů změnit. Přimlouval se proto za to, aby byla Fattalovi dočasně povolena výjimka ke jmenování konzulárním agentem.⁴⁶¹ Po oznámení zamítavého stanoviska Quai d'Orsay navíc Fattal zažádal o československé státní občanství a aktivně spolupracoval s konzulátem i bez konzulského titulu – konzulárně-obchodní agendu již de facto vykonával k plné spokojenosti konzula Touška.⁴⁶² Touškův návrh ale MZV odmítlo. Ve věci titulu konzulárního agenta nebylo ochotno udělit ani prozatímní jednorázovou výjimku. Touškovi tak nezbylo než navrhnout odvolání vládního rozhodnutí o zřízení honorárního konzulátu v Damašku a do Prahy znovu zopakoval, že za stávajících poměrů v Sýrii není schopen nalézt jiného kvalitního kandidáta.⁴⁶³

V dubnu 1928 se Fattalovi podařilo získat československé státní občanství. Zároveň se mu bez problémů podařilo získat souhlas delegáta Vysokého komisariátu v Damašku s

⁴⁵⁸ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spisy č.j. 17971/I-1/25 ze dne 11.11.1925 a č.j. 159768/I-1/26 ze dne 27.10.1926.

⁴⁵⁹ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spis č.j. 163123/I-1/26 ze dne 3.11.1926.

⁴⁶⁰ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spis č.j. 8765/I-1/27 ze dne 19.1.1927.

⁴⁶¹ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spis č.j. 8765/I-1/1928 ze dne 19.1.1927.

⁴⁶² Tamtéž.

⁴⁶³ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spis č.j. 12061/I-1/28 ze dne 26.1.1928.

vyvázáním se ze státního svazku syrského.⁴⁶⁴ Tím padla překážka syrského státního občanství, kterou argumentoval Vysoký komisariát v Bejrútu. Československá vláda proto znovu požádala francouzské Ministerstvo zahraničí o udělení exequatur pro Fattala.⁴⁶⁵ Francouzská vláda však opět vydala zamítavou odpověď. Jako oficiální důvod uvedla skutečnost, že kandidát byl dříve syrským státním příslušníkem.⁴⁶⁶ Toto rozhodnutí referenty na pražském MZV rozladilo. Rozhodli se ignorovat doporučení vyslance Osuského, aby se Československo vzdalo Fattalovy kandidatury,⁴⁶⁷ místo toho uložili pařížskému vyslanectví intervenovat na Quai d'Orsay.⁴⁶⁸ Pozadu nezůstal ani sám Fattal, který se rozhodl intervenovat prostřednictvím svého přítele, syrsko-katolického patriarchy Antiochijského Msgr. Rahmáního, až u francouzského ministra zahraničí Aristida Brianda.⁴⁶⁹ Vyžádal si rovněž přímluvu damašského delegáta Vysokého komisaře v Sýrii, které se mu také dostalo.⁴⁷⁰ U bejrútského Vysokého komisaře intervenoval z Fattalova popudu i konzul Toušek.⁴⁷¹ Teprve zákroky Osuského a Touška vnesly do celé věci jasno. Ukázalo se, že Vysoký komisariát ve svém prvním hlášení do Paříže neuvedl skutečné důvody nesouhlasu. Vysoký komisař měl problém s osobou Fattala samotného, tedy ne jen s jeho státní příslušností. Vytýkal mu jeho aktivismus pro Ústřední mocnosti za První světové války a jeho údajně nepřátelský poměr k Francii.⁴⁷² Je přitom zajímavé, že v této věci došlo k rozporům přímo uvnitř úřadu Vysokého komisaře. Zatímco jeho bejrútské ústředí zaujalo vůči Fattalovi nekompromisní postoj, damašský delegát stejného úřadu neměl s Fattalem nejmenší problém a jeho žádosti dokonce podporoval. Když Fattalovi umožnil bezproblémové vyvázání ze

⁴⁶⁴ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spisy č.j. 56894/I-1/28 ze dne 24.4.1928 a č.j. 98920/I-1/28 ze dne 25.7.1928.

⁴⁶⁵ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spis č.j. 116299/I-1/28 ze dne 5.9.1928.

⁴⁶⁶ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spis č.j. 139209/I-1/28 ze dne 24.10.1928.

⁴⁶⁷ Tamtéž.

⁴⁶⁸ Tamtéž. Dlužno dodat, že šlo o krok naprosto výjimečný. Z pramenů uložených v archivu MZV vyplývá zcela zřetelně, že československá diplomacie uznávala snad až příliš úzkostlivě výsadní pozici západních velmocí na Blízkém východě. Konzultovala se západními vládami i otázky vyložené podružně, jež mohla bez problémů vyřídit sama přímo na místě. Postoj, který MZV zaujalo vůči francouzským úřadům ve Fattalově případě, byl v tomto kontextu něčím zcela ojedinělým.

⁴⁶⁹ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spis č.j. 151110/I-1/28 ze dne 16.11.1928.

⁴⁷⁰ Tamtéž.

⁴⁷¹ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spis č.j. 169083/I-1/28 ze dne 24.12.1928.

⁴⁷² Tamtéž. Jak jsem uvedl výše v textu, Fattal byl blízkým spolupracovníkem Musila, který v roce 1917 přijel na Blízký východ se zvláštním posláním císaře Karla I. Jeho úkolem bylo zajistit přátelskou neutralitu arabských kmenů ve vnitrozemí Sýrie a Nadždu. Zároveň měl posilovat vazby místních elit k Rakousko-Uhersku.

syrského státního občanství, došlo mezi bejrútským ústředím a jeho damašskou pobočkou k otevřené kolizi.⁴⁷³

O těchto spletitých okolnostech nemohly mít československé úřady ani tušení. Teprve po osobním rozhovoru Osuského na Quai d'Orsay a Touška na Vysokém komisariátu obdrželo MZV informace, z nichž jasně vyplývalo, že Fattalova kandidatura je od samého počátku odsouzena k neúspěchu. V reakci na tento vývoj navrhl konzul Toušek zrušit Fattalovo jmenování a otázku honorárního konzulátu v Damašku odložit na neurčito.⁴⁷⁴ K zabezpečení obchodní agendy v konzulárním obvodu zamýšleného honorárního konzulátu v Damašku navrhoval udržovat dosavadní stav, tj. zachovat v těchto věcech přímou kompetenci bejrútského konzulátu za úzké, byť neoficiální, zato ale efektivní součinnosti s Chalílem Fattalem.⁴⁷⁵ Touškův návrh byl akceptován a tímto způsobem se otázka honorárního konzulátu v Damašku vyřešila definitivně. Dne 20. června 1929 československá vláda odvolala jmenování Fattala československým honorárním konzulem v Damašku i zřízení československého honorárního konzulátu v Damašku.⁴⁷⁶ Ve třicátých letech již k žádné změně nedošlo. Chalíl Fattal zůstal oddaným spolupracovníkem bejrútského konzulátu a československých národohospodářských institucí po celé meziválečné období, a to i bez konzulského titulu.

Založení honorárního konzulátu v Aleppu naopak proběhlo hladce. Na úřad honorárního konzula v Aleppu disponovalo MZV dvěma kandidáty. Prvním z nich byl Guillaume Poche, spolumajitel komisionářské firmy Frères Poche & Cie. Jeho otec pocházel se severočeské obce Chřibské (Kreibitz) poblíž Varnsdorfu. Do Aleppa přišel v první polovině 19. století, usadil se zde a založil obchodní firmu, která se zaměřovala zejména na dovoz průmyslových výrobků z českých zemí, především křišťálového skla. Po jeho smrti převzali firmu jeho synové. Firma Frères Poche & Cie patřila k nejvýznamnějším komisionářům v Aleppu a všichni členové rodiny zaujímali v jeho společenském životě to nejlepší postavení.⁴⁷⁷ Po svém otci zdědili rakouskou státní příslušnost a díky domovskému právu v obci Chřibské získali po rozpadu Rakousko-Uherska československé státní občanství.

⁴⁷³ Tamtéž.

⁴⁷⁴ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č.32, složka Honorární konzulát Damašek, spis č.j. 169083/I-1/28 ze dne 24.12.1928.

⁴⁷⁵ Tamtéž. Chalíl Fattal spolupracoval s konzulátem a hospodářskými institucemi v ČSR prostřednictvím své rodinné firmy Khalil Fattal et Fils, která byla obchodním zástupcem hned několika československých firem. Kromě pozitivně oceňovaného zpravodajství poskytovala Fattalova firma neocenitelné služby zejména v oblasti vymáhání pohledávek československých firem. Tuto obchodní firmu řídili osobně jeho synové Michel a Jean, přičemž československé záležitosti měl na starosti mladší Jean Fattal, který v mládí prošel v rámci svých studií v Evropě obchodními školami v Londýně a v Praze.

⁴⁷⁶ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č. 32, složka Honorární konzulát Damašek, spis č.j. 31051/I-1/29 ze dne 24.6.1929.

⁴⁷⁷ AMZV, fond V. sekce, karton č. 90, spis č.j. 99871/III-3/24 ze dne 14.6.1924.

Téměř Všichni členové rodiny byli také honorárními konzuly několika evropských států. Guillaume Poche sice jako honorární konzul nepůsobil, zastával však funkci honorárního úředníka rakousko-uherského konzulátu v Aleppu.⁴⁷⁸ Po skončení války a rozpadu Rakousko-Uherska nabídl v roce 1920 své služby pražskému MZV,⁴⁷⁹ jež však zatím Pocheho kandidaturu odmítlo. Referentům MZV se zdál věk kandidáta již příliš vysoký (narodil se v roce 1845) a ještě počítalo s damašským kandidátem Chalílem Fattalem jako s honorárním konzulárním zástupcem pro celou Sýrii. Celá věc byla proto prozatím odložena.⁴⁸⁰

Druhým kandidátem byl aleppský obchodník Amédée Girardi, italský státní příslušník, jehož otec se usadil v Aleppu a v roce 1870 zde založil obchodní firmu. Později ji převzal jeho syn Amédée, který se postupně vypracoval na jednoho z nejzámožnějších aleppských obchodníků. V roce 1924 vlastnil dvě továrny na led a sezamový mlýn v Aleppu; k tomu provozoval další továrnu na led a dva mlýny v Alexandretě.⁴⁸¹ Z vlastní iniciativy začal spolupracovat v roce 1920 s československým vicekonzulátem ve Smyrně, jemuž dodával obchodní informace. V roce 1924 podal smyrenskému vicekonzulátu svou oficiální kandidaturu na funkci československého honorárního konzula, kterou vzhledem k vzájemné, již několik let trvající spolupráci zastupitelský úřad ve Smyrně plně podpořil.⁴⁸²

Definitivní rozhodnutí o osobě budoucího honorárního konzula v Aleppu padlo koncem roku 1924. V té době již delší čas probíhaly práce na koncepci československého zastoupení na Blízkém východě. Při té příležitosti MZV přehodnotilo svůj odmítavý postoj k aleppskému honorárnímu konzulátu z roku 1922 a rozhodlo, že po aktivaci efektivního konzulátu v Bejrútu zřídí dva honorární konzuláty v Damašku a v Aleppu. V prosinci 1924 určilo MZV za budoucího honorárního konzula G. Pocheho. Za jeho kandidaturu se postavil Úřad delegáta ČSR v Cařihradě a také prof. Bedřich Hrozný, jenž v té době prováděl archeologické práce v Sýrii.⁴⁸³ Oproti Girardimu měl Poche velkou výhodu díky své československé státní příslušnosti. Za Girardim stál naproti tomu pouze československý vicekonzulát ve Smyrně. Československá vláda schválila Pocheho jmenování 17. září 1925.

⁴⁷⁸ Odtud jej znal i pozdější československý konzul v Jeruzalémě a chargé d'affaires v Teheránu JUDr. Josef Fric, který na konci První světové války vedl rakousko-uherský konzulát v Aleppu. Přijetí kandidatury Pocheho na pozici československého honorárního konzula v Aleppu vřele doporučil. AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č. 4, složka Honorární konzulát Alep, spis č.j. 20/171/1920 prez. ze dne 2.1.1920.

⁴⁷⁹ Tamtéž.

⁴⁸⁰ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č. 4, složka Honorární konzulát Alep, spis č.j. 12062/V-3/22 ze dne 25.1.1922.

⁴⁸¹ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č. 4, složka Honorární konzulát Alep, spis č.j. 198852/V insp. /24 ze dne 6.12.1924.

⁴⁸² Tamtéž.

⁴⁸³ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č. 4, složka Honorární konzulát Alep, spisy č.j. 177347/V-insp./24 ze dne 31.10.1924 a č.j. 13586/I-1/25 ze dne 31.1.1925.

Exequatur francouzské vlády mu bylo uděleno 6. června 1926 a československý honorární konzulát v Aleppu zahájil svou úřední činnost 10. července 1926.⁴⁸⁴ Jeho konzulární obvod tvořil zpočátku jen vilájet aleppský, později byl rozšířen ještě o území sandžaku alexandretskeho a oblasti Hamy a Dajr az-Zoru. Pokrýval tak celou severní polovinu Sýrie. Úřední náplň se omezovala jen na obchodní agendu. V praxi se činnost honorárního konzulátu zaměřovala hlavně na obstarávání obchodních informací a na vymáhání pohledávek československých firem.⁴⁸⁵ V roce 1931 Guillaum Poche ve věku 86 let zemřel a honorárním konzulem se místo něj stal jeho synovec, Rudolf Poche, který za svého strýce po řadu let úřední agendu vyřizoval. Změna v osobě tituláře tak nepředstavovala žádnou překážku pro zabezpečení kontinuity v činnosti honorárního konzulátu.⁴⁸⁶ MZV přijalo i fakt, že Rudolf Poche byl zároveň nizozemským honorárním konzulem, neboť dle zprávy bejrútského konzulátu se zájmy československého a nizozemského obchodu na syrském trhu nepřekrývaly. Dne 15. září schválila jeho jmenování československá vláda a dne 16. dubna 1933 obdržel Rudolf Poche exequatur od francouzské vlády.⁴⁸⁷ Do konce meziválečného období pak již žádná změna na postu československého honorárního konzula v Aleppu nenastala.

4.3 Hospodářské vztahy

Obchodně politická pozice ČSR na území francouzského mandátu v Levantě v meziválečném období byla identická jako v sousední Palestině. Rovnoprávné postavení na základě poskytnutí nejvyšších výhod zaručovalo československému exportu členství ČSR ve Společnosti národů (SN).⁴⁸⁸ Československu se proto zcela vyhly obchodně politické problémy, které musela na libanosyrském trhu řešit německá konkurence.⁴⁸⁹ Československý export měl na co navazovat. Před válkou dovážel do osmanské Sýrie papír, fezy, konfekci,

⁴⁸⁴ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 36, složka Sýrie a AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č. 4, složka Honorární konzulát Alep, spis č.j. 116024/I-1/26 ze dne 30.7.1926.

⁴⁸⁵ Viz přehledy úřední činnosti honorárního konzulátu Aleppu v AMZV, fond I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č. 4, složka Honorární konzulát Alep.

⁴⁸⁶ AMZV, fond I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č. 4, složka Honorární konzulát Alep, spisy č.j. 144650/I-1/31 ze dne 26.11.1931 a č.j. 35017/I-1/32 ze dne 16.3.1932.

⁴⁸⁷ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 36, složka Sýrie a AMZV, fond I/1 a I/2 – Čsl. konzuláty v cizině, karton č. 4, složka Honorární konzulát Alep, spisy č.j. 85349/I-1/33 ze dne 24.7.1933 a č.j. 107901/I-1/32 ze dne 17.9.1932.

⁴⁸⁸ V případě zemí pod francouzským mandátem v Levantě byl princip, zaručující poskytnutí nejvyšších výhod všem členům SN, zakotven v článku 11 mandátové charty. AMZV, AMZV, fond IV. sekce, karton č. 977, č.j. 22898/IV/37 ze dne 18.2.1937.

⁴⁸⁹ Tamtéž. Německý problém byl vyřešen v roce 1926 vstupem Výmarské republiky do SN. Po vystoupení ze SN v roce 1933 se Německu podařilo zachovat si nejvyšší výhody na libanosyrském trhu, muselo ovšem za to zaplatit rezignací na aplikaci svých devizových restrikcí v případě obchodu se zeměmi francouzského mandátu v Levantě.

vlněné látky, sklo, cukr, sirky, nádobí a porcelán.⁴⁹⁰ Jaké měl tedy výchozí podmínky po První světové válce?

V meziválečném období byla mandátní Sýrie (a Libanon) malým, třímilionovým trhem, produkujícím agrární výrobky.⁴⁹¹ Moderní průmysl ve dvacátých letech v zemi zcela chyběl. Řemeslnou výrobu válka velmi zasáhla, ostatně jako celou ekonomiku. Spotřební zboží bylo nutné dovážet prakticky v celém rozsahu. Tak jako v Egyptě a v Palestině se i zde objevily od počátku třicátých let pokusy o výstavbu vlastní průmyslové základny. Na rozdíl od obou jmenovaných zemí však narážely tyto snahy na nedostatek domácího kapitálu.⁴⁹² Velice omezený počet moderních průmyslových podniků, které ve třicátých letech vznikly, většinou ve svém oboru nedokázal pokrýt ani domácí poptávku. Konkrétně fungoval v Sýrii a Libanonu průmysl textilní, spočívající ve zpracování přízí a hedvábí. Výroba v tanních tkalcovnách a továrnách na hedvábí ale probíhala většinou tradičním způsobem, moderní továrny s motorovým pohonem byly ojedinělými výjimkami a jejich výrobní kapacity nedokázaly pokrýt ani vnitřní libanosyrský trh.⁴⁹³ Rovněž kožedělný průmysl, soustředěný hlavně v Damašku a Aleppu, si udržel převážně tradiční charakter řemeslné výroby. Koncem dvacátých let fungovaly v zemi pouze tři kožedělné závody moderního typu, vyrábějící převážně na export.⁴⁹⁴ Z domácí konkurence se československého exportu dotkla pouze výstavba tří moderních závodů na zápalky, jedné sklárny na duté sklo a dvou pivovarů v Libanonu.⁴⁹⁵ Určitou příležitostí k uplatnění československých strojů se naopak staly projekty na výstavbu moderní cementárny v Dumaru u Damašku a cukrovaru v Homsu.⁴⁹⁶ Pokud jde o dodávky strojů obecně, musely se československé závody potýkat se stejnými problémy jako v okolních arabských zemích – veřejné zakázky byly pod kontrolou mandátní administrativy. Rovný přístup všech zemí SN k veřejným zakázkám platil jen teoreticky, mandátní správa prosazovala účast francouzských firem. Francouzský kapitál navíc kontroloval buď úplně nebo z rozhodující části společnosti disponující koncesemi na údržbu komunikací a infrastruktury vůbec. Dodávky pro tuto oblast proto získávaly opět převážně

⁴⁹⁰ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 26, spis č.j. 125678/V insp./23 ze dne 23.7.1923.

⁴⁹¹ Stručný přehled vývoje hospodářství mandátní Sýrie a Libanonu v meziválečném období podává Roger Owen, *Sevket Pamuk, A History of Middle East Economies in the Twentieth Century*, Cambridge 1998, s. 64-69. Podrobněji viz Sa'íd B. Himadeh (ed.), *Economic Organization of Syria*, Beirut 1936.

⁴⁹² AMZV, fond IV. sekce, karton č. 767, spis č.j. 36923/IV-4/31 ze dne 19.3.1931.

⁴⁹³ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 1252, spis č.j. 103822/IV/30 ze dne 28.7.1930.

⁴⁹⁴ Tamtéž.

⁴⁹⁵ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 742, složka Podniky.Sýrie, spis č.j. 60657/IV/33 ze dne 26.5.1933 a AMZV, fond IV. sekce, karton č. 767, spis č.j. 62438/IV/31 ze dne 12.5.1931.

⁴⁹⁶ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 386, spisy č.j. 7137/IV/34 ze dne 17.1.1934, č.j. 29200/IV-4/35 ze dne 4.3.1935, č.j. 161917/IV-4/37 ze dne 9.12.1937 a AMZV, fond IV. sekce, karton č. 742, spis č.j. 137663/IV-4/38 ze dne 3.10.1938.

francouzské firmy.⁴⁹⁷ Vzhledem k tomu, že ekonomika francouzského mandátu v Levantě měla bytostně agrární charakter, jednalo se pro československé strojírný o podstatné omezení jejich možností na libanosyrském trhu. De facto jim zůstaly otevřené jen soukromé projekty, hlavně ty, jež byly financovány protifracouzsky orientovaným syrským nacionalistickým kapitálem (jako tomu bylo v případě damašské cementárny a homského cukrovaru).⁴⁹⁸

Válkou byl těžce zasažen i obchod, který zůstával vedle agrárního sektoru klíčovým segmentem syrské ekonomiky. Jeho páteř tvořila severojižní osa tradičních komerčních center: Aleppo, Hamá, Homs a Damašek. Úlohu zásobovacích přístavů těchto měst plnily: pro Aleppo Alexandretta, pro středosyrské Hamu a Homs libanonský Tripolis a pro Damašek Bejrút. Podvázání obchodu v důsledku První světové války znamenalo pro hospodářství země těžkou ránu. Po celá staletí soustřeďovala Sýrie na svém území spojení mezi středomořskými přístavy Anatolií, Mezopotámií a Persií na jedné straně a Egyptem a jihem Arabského poloostrova na straně druhé. Nejtěživěji byl postižen zejména aleppský obchod. Na počátku dvacátých let byl zcela odříznut od Anatolie a v důsledku bojů v Kilíkii bylo zasaženo i životně důležité spojení s přístavem Alexandrettou. Postupem času se tranzitní poměry zlepšily. Rozvoj silniční sítě představoval strategickou oblast působení mandátní správy v zemi.⁴⁹⁹ Rozvoj komunikací patřil vedle zlepšení hygienických podmínek mezi největší úspěchy mandátní správy v Sýrii a Libanonu. Od roku 1924 byla spuštěna pravidelná tranzitní linka z libanosyrských přístavů přes syrskou poušť do Iráku a dále do Teheránu.⁵⁰⁰ Spojení, zajišťované pravidelnými automobilovými linkami, nahradilo těžkopádnou námořní dopravu z Evropy do Iráku a Persie, která musela obeplouvat celý Arabský poloostrov. Využíval ji i československý export.⁵⁰¹

Jak tedy vypadala konkrétně obchodní výměna mezi ČSR a zeměmi pod francouzským mandátem v Levantě? V níže uvedených tabulkách jsou zaznamenány hodnoty ročního importu a exportu na základě československých a libanosyrských statistik.

⁴⁹⁷ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 716, spis č.j. 55809/IV/31 ze dne 28.4.1931.

⁴⁹⁸ V čele společnosti *Société nationale pour la fabrication du Ciment & des Matériaux de Construction*, provozující cementárnu v Dumaru u Damašku stál přední syrský nacionalistický politik, Fáris al-Chúrí. AMZV, fond IV. sekce, karton č. 742, složka Podniky.Sýrie, spis č.j. 76240/IV-4/38 ze dne 27.5.1938.

⁴⁹⁹ Stephen H. Longrigg, *Syria and Lebanon under French Mandate*, Oxford 1958, s. 277-278.

⁵⁰⁰ N. Burns, A. D. Edwards, *Foreign Trade*, in: Sa'íd B. Himadeh (ed.), *Economic Organization of Syria*, Beirut 1936, s. 242.

⁵⁰¹ N. Burns, A. D. Edwards, *Foreign Trade*, in: Sa'íd B. Himadeh (ed.), *Economic Organization of Syria*, Beirut 1936, s. 244. Zde je uvedena i hodnota československého tranzitu přes území Sýrie a Libanonu za léta 1931, 1932 a 1933. Za rok 1931 činil 39 270 £LS, za rok 1932 už 57 245 £LS a za rok 1933 dokonce 213 276 £LS. Srovnej s hodnotami libanosyrské statistiky československého vývozu do Sýrie a Libanonu v příslušných letech, uvedenými v tabulce na následující straně.

Československý import zboží z území pod francouzským mandátem v Levantě v meziválečném období

<i>Dovoz ze Sýrie a Libanonu podle československé statistiky (dle hodnoty v Kč)</i>			<i>Střední kurz (£LS)</i>			<i>Dovoz ze Sýrie a Libanonu podle libanosyrské statistiky (dle hodnoty v £LS)</i>	
<i>ROK</i>			<i>ROK</i>			<i>ROK</i>	
1927	405 000						
1928	78 000						
1929	148 000						
1930	418 000						
1931	739 000		1931	26,476		1931	285
1932	185 000		1932	26,518		1932	1 055
1933	1 171 000		1933	26,405		1933	936
1934	3 341 000		1934	31,026		1934	1 516
1935	7 060 000		1935	31,684		1935	4 966
1936	16 925 000		1936	30,389		1936	25 850
1937	9 341 000		1937	22,441		1937	238 611
<i>Zdroj: Československá statistika, Řada III. – Zahraniční obchod Republiky Československé v letech 1927-37</i>			<i>Přepočteno ze středních kurzů francouzského franku za léta 1924-37 uvedených ve Statistické ročence RČS, Praha 1938, s. 165.</i>			<i>Zdroj: AMZV, fond IV. sekce, karton č.650, složka č. 4, spis č.j. 68397/IV-4/38 ze dne 12.5.1938.</i>	
<i>Poznámka: Oficiální statistická data celních orgánů francouzské mandátní správy v Levantě zachycující syro-libanonský export do ČSR jsou k dispozici až od třicátých let.</i>							

V československých statistikách začalo být území francouzského mandátu v Levantě uváděno samostatně až od roku 1927. K výše uvedeným číslům je ovšem třeba uvést ještě důraznější výhradu, než tomu bylo v případě statistických dat o obchodu s Egyptem a Palestinou. Zachycená čísla vypovídají zejména o tom, že vzájemná obchodní výměna mezi ČSR a francouzským mandátem v Levantě se z větší části odehrávala prostřednictvím cizích obchodníků. Tak například v roce 1929 dovezlo Československo ze Sýrie a Libanonu zboží v hodnotě 148 000 Kč. Prostudujeme-li ale československou statistiku podrobněji, zjistíme, že do ČSR bylo v roce 1929 dovezeno zboží libanosyrského původu v hodnotě 4 182 000 Kč! Zdaleka nejvyšší podíl na této diferenci měl odběr zboží živočišné výroby (kůže, střívka),

kterého bylo pořízeno přímým nákupem za 35 000 Kč. Celkem ale bylo do ČSR dovezeno tohoto zboží libanosyrské provenience za 3 899 000 Kč, tedy v hodnotě o dva řády vyšší. Zkreslení takových rozměrů bylo charakteristické zejména pro libanosyrský export do ČSR, ale terstské zprostředkování hrálo důležitou roli i v případě československého exportu do Sýrie a Libanonu. Z hlediska struktury zboží tvořil libanosyrský export do ČSR dodávky živočišných výrobků (kůže, usně, střívka), ovoce a ořechů a nepravidelně i vlny.

Československý export zboží do území pod francouzským mandátem v Levantě v meziválečném období

ROK	Vývoz do Sýrie a Libanonu podle československé statistiky (dle hodnoty v Kč)	ROK	Střední kurz (£LS)	ROK	Vývoz do Sýrie a Libanonu podle libanosyrské statistiky (dle hodnoty v £LS)
1927	31 697 000	1927	26,478	1927	2 250 556
1928	27 637 000	1928	26,443	1928	1 545 120
1929	29 983 000	1929	26,419	1929	1 874 508
1930	26 647 000	1930	26,473	1930	1 554 668
1931	28 894 000	1931	26,476	1931	1 682 235
1932	16 368 000	1932	26,518	1932	887 596
1933	13 725 000	1933	26,405	1933	548 457
1934	15 575 000	1934	31,026	1934	510 594
1935	20 637 000	1935	31,684	1935	645 604
1936	18 302 000	1936	30,389	1936	729 686
1937	26 632 000	1937	22,441	1937	1 276 668
Zdroj: Československá statistika, Řada III. – Zahraniční obchod Republiky Československé v letech 1927-37		Přepočteno ze středních kurzů francouzského franku za léta 1924-37 uvedených ve Statistické ročence RČS, Praha 1938, s. 165.		Zdroj: AMZV, fond IV. sekce, karton č.650, spisy č.j. 68397/IV-4/38 a 34508/IV/32, AMZV, fond IV. sekce, karton č.1252, spis č.j. 103822/IV/30.	

Struktura československého exportu byla tvořena celou škálou průmyslových výrobků. Na syrský trh se podařilo vrátit po První světové válce papírenskému průmyslu, ačkoli se jeho podíl na trhu o něco snížil. Většinu československých dodávek tvořil balící papír (papírna Ignác Spiro z Větrní u Českého Krumlova).⁵⁰² V dodávkách skla soupeřil československý

⁵⁰² AMZV, fond IV. sekce, karton č. 1252, spis č.j. 103822/IV/30 ze dne 28.7.1930.

export nejvíce s Belgií. Přední pozici si dokázal uhájit i československý porcelán, tvrdě soupeřící s Německem a později i s Japonskem. V dovozu cukru ČSR naopak prohrávala s holandskou (javánskou) konkurencí. Co se týče textilií, byl odbyt bavlněného zboží doménou Itálie a Velké Británie, později se stal libanosyrský trh svědkem agresivního nástupu japonského průmyslu, který se dokázal vyrovnávat i s prohibitivními cly, zavedenými po vystoupení Japonska ze SN.⁵⁰³ Dobře si naproti tomu vedly levnější lněné výrobky. Československu se také dařilo umísťovat na libanosyrském trhu své konfekční zboží. Zvláště ve vývozu fezů (Strakonické fezářny) představoval zdejší trh nesmírně cenné odbytiště poté, co byly Turecko a Persie pro československý odbyt ztraceny kvůli modernizačnímu programu tamních sekulárních režimů a v Egyptě se nacionální hnutí projevilo kromě jiného i výstavbou vlastní fezářny, jejíž produkce začala být chráněna prohibitivními cly.⁵⁰⁴ Dobře si vedlo i stávkové a pletené zboží. V obchodu s obuví zvolil nejvýznamnější československý vývozce – firma Baťa – jiný postup. Počátkem třicátých let byla v Búšríji u Bejrútu zřízena továrna firmy Baťa. Představovala jediný podnik, který ve francouzském mandátním území československá firma zřídila.⁵⁰⁵ Problém byl naopak s vývozem hospodářských strojů. Československé továrny nedokázaly v tomto zboží konkurovat producentům z USA, kteří měli obecně na všech blízkovýchodních trzích velmi silnou pozici v tomto druhu zboží.⁵⁰⁶ Totéž platilo o vozidlech, kde se americkým značkám pokoušeli čelit ještě výrobci z Francie a Itálie. Jisté možnosti skýtal pouze vývoz pump a čerpadel, kde ovšem měla mimořádně silné pozice zejména německá konkurence.⁵⁰⁷ I v meziválečném období se přesto objevily iniciativy československých strojíren. Na dodávkách pro novou cementárnu poblíž Damašku participovala První brněnská strojírna.⁵⁰⁸ Nejagilněji se ovšem snažily prosadit Škodovy závody v Plzni. V první polovině třicátých let dokázaly získat zakázku na dodávku zařízení pro nově vystavěný bejrútský pivovar.⁵⁰⁹ Na přelomu let 1935/36 se ředitelství Škodových závodů odhodlalo k uspořádání putovní výstavky po Blízkém východě, která začala svou pouť v Bejrútu a setkala se zde s pozitivním ohlasem⁵¹⁰. Vrcholným úspěchem plzeňské Škodovky

⁵⁰³ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 358, sine, opis zprávy čsl. konzulátu z Bejrútu č.j. 1978/31 ze dne 15.10.1931.

⁵⁰⁴ Viz AČNB, fond Živnostenská banka, sign. ŽB-S VIII/e-142, Akciová společnost továren na fezy, Strakonice, R1-Zprávy pro ředitelství 1921-43, Valná hromada ze dne 18.6.1935.

⁵⁰⁵ Továrna měla být původně zřízena v Egyptě. Jan A. Baťa ale neshledal egyptské podmínky jako příznivé a tak byla továrna zřízena v Libanonu. Fungovala ovšem jako egyptská společnost (*Société Anonyme Egyptienne des Chaussures BATA (Dép. De Syrie-Liban)*), což ji za Druhé světové války uchránilo od sekvestrace. Továrna v Egyptě vznikla nakonec později, na přelomu let 1937/38.

⁵⁰⁶ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 1175, spis č.j. 35345/IV-4/30 ze dne 13.3.1930.

⁵⁰⁷ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 716, č.j. 145924/IV/30 ze dne 1.11.1930.

⁵⁰⁸ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 386, spisy č.j. 7137/IV/34 ze dne 17.1.1934, č.j. 29200/IV-4/35 ze dne 4.3.1935 a č.j. 161917/IV-4/37 ze dne 9.12.1937.

⁵⁰⁹ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 742, spis č.j. 61474/IV/32 ze dne 17.5.1932.

⁵¹⁰ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 791, spis č.j. 166058/IV-4/35 ze dne 28.12.1935.

pak bylo získání kontraktu na stavbu cukrovaru v Homsu. Na tomto podniku se měla podílet i kapitálově. Měla mít zaručen 30 % podíl na zisku, přičemž v její režii měly být provedeny nejen výstavba samotná, ale i zkušební zemědělské práce.⁵¹¹ K dohodě s homskými partnery ale došlo na podzim 1938 a v důsledku mezinárodní situace musel celý projekt ustoupit do pozadí. Škodovka si tak musela na realizaci kontraktu na homský cukrovar počkat až do období po Druhé světové válce.⁵¹²

Státní podpora československému exportu do Sýrie a Libanonu

Úhelným kamenem státní podpory československému exportu do zemí francouzského mandátu v Levantě zůstal po celé meziválečné období československý konzulát v Bejrútu. Kromě něj působil v zemi už jen spolupracovník Exportního ústavu František Schönmann. Ten ale začal pracovat v Bejrútu až v roce 1936, kdy převzal od konzulátu agendu poptávkové služby.⁵¹³

Konzulát poskytoval na vyžádání bonitní informace o obchodních partnerech a informace o komisionářských firmách. Upozorňoval československé vývozce na aktuální platební podmínky, celní předpisy a formality a další obchodně technické záležitosti. A jako všude jinde i bejrútský konzulát byl pro teritorium své působnosti prvním článkem poptávkové služby (až do roku 1936, kdy tuto funkci převzal agent Exportního ústavu). Ve výkonu své agendy se konzulát opíral o své důvěrníky v Damašku a v Aleppu, velkoobchodníky Chalíla Fattala a Viléma Pocheho⁵¹⁴ a o komisionářskou firmu Adolfa Wagnera v Bejrútu, zástupce Škodových závodů. Vzhledem k minimálnímu počtu krajanů v zemi a omezeným možnostem malého trhu pro československý export nebylo reálné uvažovat o zřízení obchodní komory. O to více se musely československé firmy spolehnout na své obchodní zastoupení. Šťastná ruka při výběru kvalitního a spolehlivého zástupce rozhodovala o úspěchu či neúspěchu československého vývozce v Sýrii a Libanonu. Jedinou možností kontroly a jediným pramenem informací nezávislým na místních komisionářích pro ně zůstával pouze konzulát, který ovšem výše popsané služby prováděl nárazově, na požádání. Žádnou systematickou evidenci obchodního zastoupení československých firem po vzoru Československo-palestinské obchodní komory ale nevedl.⁵¹⁵ Zde narazily možnosti

⁵¹¹ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 742, spis č.j. 137663/IV-4/38 ze dne 3.10.1938.

⁵¹² Ke kontraktu na homský cukrovar se nachází příslušná dokumentace v Archivu Škoda Plzeň, fond Generální ředitelství.

⁵¹³ Dokumenty k jeho činnosti jsou uloženy v NA, fond Exportní ústav, karton č. 302, inv. č. 1279.

⁵¹⁴ Viz kapitola o organizaci československé zahraniční služby v Sýrii a v Libanonu.

⁵¹⁵ K tomu srovnej písemnou výměnu názorů mezi konzulátem ČSR v Bejrútu a Československo-palestinskou komorou v AMZV, fond IV. sekce, karton č. 716, spisy č.j. 76508/IV-4/38 ze dne 27.5.1938, č.j. 117448/IV.4/38 ze dne 14.8.1938 a č.j. 137662/IV-4/38 ze dne 3.10.1938.

organizace zahraničního obchodu na bázi československých zastupitelských úřadů na hranice svých možností. Se svým omezeným úředním aparátem prostě nemohly poskytovat tak komplexní a propracovaný servis. Proto už jen z těchto objektivních příčin nemohla československá organizace zahraničního obchodu směrem k Sýrii a Libanonu dosáhnout takové úrovně jako mimořádně kvalitní organizace československého exportu v sousední Palestině.

4.4 Československá diplomacie v mandátní Sýrii a Libanonu a 15. březen 1939⁵¹⁶

Na likvidaci československého státu německou brannou mocí 15. března 1939 reagoval československý zástupce v Bejrútu, konzul Antonín Bartoň, rozhodnutím podrobit se německým autoritám. Záhy kontaktoval německý generální konzulát, aby s ním konzultoval nastalou situaci a dohodl modalitu předání československého zastupitelského úřadu v Bejrútu. Úmysl vydat svůj konzulát oznámil československému generálnímu konzulovi v Jeruzalémě a také krajanské komunitě v Bejrútu.⁵¹⁷ Dne 18. března však podali velvyslanci Velké Británie a Francie v Berlíně oficiální protest proti likvidaci československého státu a deklarovali rozhodnutí svých vlád neuznat nové, Německem nastolené uspořádání ve střední Evropě. Bezprostředně poté (19. března a znovu pak 20. března) obdržel konzulát v Bejrútu telegramy československého vyslance v Paříži Štefana Osuského. Jejich obsah zněl naprosto jasně: v žádném případě nevydat zastupitelský úřad do rukou Němců a v případě potřeby si vyžádat pomoc francouzských úřadů, jejichž součinnost je zajištěna.⁵¹⁸ Dne 20. března pak dorazila do Bejrútu zpráva, že se generální konzulát ČSR v sousední Palestině odmítl podrobit Němcům a nastoupil cestu odboje.⁵¹⁹ Tyto události konzula Bartoně v jeho původním úmyslu podvolit se Němcům zviklaly. Začal vážně uvažovat o zapojení svého úřadu do československé zahraniční akce, v čemž jej podporoval jeho zástupce v úřadu, dlouholetý zaměstnanec konzulátu Julius Přítel. Bartoň se snažil nechat si co nejdelší dobu otevřené všechny možnosti. A dlouho se mu to dařilo. Vydání konzulátu odmítl s poukazem na absenci jakýchkoli instrukcí z Prahy, důvěru německého generálního konzula si ale prozatím udržel.

⁵¹⁶ Většina pramenů k tomuto textu je čerpána z osobního spisu Antonína Bartoně, uloženém ve jmenné spisovně tzv. „londýnského archivu“. Tento spis se nachází v AMZV, fond LA-D 1939-45, karton č. 236, složka Zaměstnanci – Dr. Bartoň A. Dále srovnej příslušnou pasáž z práce Jana Němečka, Soumrak a úsvit československé diplomacie, Praha 2008, s. 467-469.

⁵¹⁷ AMZV, fond LA-D 1939-45, karton č. 236, složka Zaměstnanci – Dr. Bartoň A, spis č.j. 2160 dův./41 ze dne 21.7.1941 – příloha č. 1.

⁵¹⁸ Jan Němeček, Soumrak a úsvit československé diplomacie, Praha 2008, s. 467.

⁵¹⁹ AMZV, fond LA-D 1939-45, karton č. 236, složka Zaměstnanci – Dr. Bartoň A, spis č.j. 2160 dův./41 ze dne 21.7.1941 – příloha č. 1 a AMZV, LA-D 1939-45, karton č. 3, složka Káhira – vyslanectví, příloha ke spisu č.j. 6132 dův. ze dne 2.9.1943 – Československý generální konzulát jeruzalémský v Odboji.

Definitivně a neodvolatelně nastoupil Bartoň svou odbojářskou dráhu až 26. března 1939, a to značně kontroverzním způsobem. Ve stejný den uveřejnil bejrútský tisk zprávy o tom, že na konzula Bartoně byla mezi bejrútskou společností vyhlášena veřejná sbírka, protože se svým odmítnutím vstupu do německé zahraniční služby ocitl v nebezpečí existenčních potíží.⁵²⁰ Dodejme ještě, že tato událost přispěla k prudkému zhoršování vztahů mezi Bartoněm a československými usadlíky v Bejrútu, jež nakonec vyústily v nepřekonatelné osobní animozity – objevovala se veřejná nařčení ze spolupráce s Gestapem a vyhrožování šibenicí. Šlo o podobnou situaci jako v Egyptě, ovšem s tím rozdílem, že aktivním účastníkem a iniciátorem těchto kampaní byl Antonín Bartoň sám. Nakonec se obrátily i proti němu samotnému.⁵²¹

Po vyhlášení sbírky si Bartoň najal dům v libanonských horách a na konzulátu úřadoval jen několik hodin v týdnu. Situace se dramaticky změnila s vypuknutím Druhé světové války. Dne 2. října 1939 podepsal vyslanec Osuský vojenskou dohodu s francouzským premiérem Eduardem Daladierem, podle níž se francouzská vláda zavazovala umožnit vznik samostatné československé armády na francouzském území. Začala vznikat československá divize s jádrem v jihofrancouzském přístavu Agde. Jedna z významných tras, kudy proudili českoslovenští dobrovolníci do Agde, vedla právě přes Bejrút. Tato tzv. „balkánská cesta“, vedoucí přes Balkán a Turecko, ústila v Bejrútu, kde byli českoslovenští branci ubytováni v kasárnách francouzské Levantské armády. Zde pak čekali na příjezd lodí, které je odvážely do Agde. Organizaci těchto dobrovolnických transportů měl na starosti bejrútský konzulát, a to až do počátku května 1940, kdy tuto agendu převzal československý vojenský přidělenec v Bejrútu, štábní kapitán Šiman. Ten již ale stihl vypravit jen jediný transport do Francie.⁵²²

Po porážce Francie se pozice československých příslušníků ve francouzském mandátním území v Levantě velmi zkomplikovala. Československým reprezentantům se podařilo jednáním s britskými úřady a s civilními i vojenskými úřady francouzské mandátní správy dojednat urychlený přesun zhruba 250 československých dobrovolníků, kteří se právě nacházeli na francouzském mandátním území, do britské Palestiny. Došlo k němu 29. června 1940.⁵²³ Po splnění tohoto akutního úkolu vyvstala otázka dalšího působení československého konzulátu v Bejrútu. Bartoň se obával zejména příjezdu německo-italské demobilizační

⁵²⁰ AMZV, fond LA-D 1939-45, karton č. 236, složka Zaměstnanci – Dr. Bartoň A, spis č.j. 2160 dův./41 ze dne 21.7.1941 – příloha č. 1.

⁵²¹ K těmto konfliktům srovnej dokumenty obsažené v AMZV, fond LA-D 1939-45, karton č. 236, složka Zaměstnanci – Dr. Bartoň A, spis č.j. 2770 dův./41 ze dne 5.9.1941.

⁵²² AMZV, fond LA-D 1939-45, karton č. 236, složka Zaměstnanci – Dr. Bartoň A, spis č.j.633 dův./41 ze dne 7.3.1941.

⁵²³ Tamtéž, Příloha č. 1

komise, jež měla podle neověřených zpráv dorazit do Bejrútu již v červenci 1940. Tuto zprávu francouzské mandátní úřady Bartoňovi nepotvrdily.⁵²⁴ Protože se Bartoňovi nedostávalo zpráv (po porážce Francie bylo znemožněno spojení s územím pod britskou kontrolou), vypravil se krátce po odeslání dobrovolníků do Palestiny osobně do Jeruzaléma. Vzhledem k tomu, že se nedozvěděl nic znepokojivého, rozhodl se po osmi dnech vrátit na svůj post do Bejrútu. Krátce nato se opět začaly šířit zvěsti o příjezdu demobilizační komise. Bartoň navíc přišel o své dosavadní finanční kanály, jimiž pařížské ústředí československého odboje financovalo činnost bejrútského konzulátu. Bartoň proto 7. srpna 1940 podnikl druhý výjezd do Jeruzaléma. Vyřešit složitou finanční situaci se mu po jednání na jeruzalémském generálním konzulátu nepodařilo, a tak se 9. srpna 1940 znovu vrátil do Bejrútu.⁵²⁵ Téhož dne obdržela francouzská mandátní správa rozkaz od vichystické vlády, že českoslovenští a polští státní příslušníci nesmí v žádném směru překročit hranice francouzského mandátního území. Dne 12. srpna 1940 byl Bartoň na francouzském Vysokém komisařství v Bejrútu informován, že do země míří německo-italská demobilizační komise. Zároveň byl požádán o to, aby sňal z budovy konzulátu a ze svého osobního vozu výsostné znaky ČSR. Soukromně pak obdržel radu, aby co nejdříve opustil francouzské mandátní území. Výslovně jej ale upozornili, že nemůže počítat s možností legálního přechodu hranic a že se mu nemůže dostat žádné pomoci francouzských mandátních úřadů.

Bartoň se přesto následující den pokusil spolu se svou manželkou o legální přechod do Palestiny. Byli však zadrženi a vráceni zpět. K jejich internaci ale nedošlo. Za pomoci domorodého sluhu, který byl zaměstnaný na československém konzulátu v Bejrútu, se okamžitě po svém neúspěšném pokusu vydali znovu k hranicím, aby opustili zemi ilegálně. To se jim podařilo 20. srpna 1940, když se z horské oblasti Dlabal Drúz dostali na Brity kontrolované území Zajordánska, kde se jich ujal osobně Glubb paša, který zabezpečil jejich transport do Jeruzaléma. Bartoň byl posléze československou exilovou vládou v Londýně přidělen ke generálnímu konzulátu v Jeruzalémě, kde působil jako konzul a neustále živil naděje na návrat do Bejrútu.⁵²⁶

Odchodem Bartoně ale spojení československé diplomacie s Bejrútem zcela neskončilo. Z iniciativy generálního konzula v Jeruzalémě Kadlece byl pověřen funkcí československého pozorovatele bývalý dlouholetý úředník československého konzulátu

⁵²⁴ AMZV, fond LA-D 1939-45, karton č. 236, složka Zaměstnanci – Dr. Bartoň A, spis č.j.633 dův./41 ze dne 7.3.1941.

⁵²⁵ Tamtéž.

⁵²⁶ Tamtéž.

v Bejrútu Julius Přítel.⁵²⁷ Díky četným kontaktům, které si za třináct let nepřetržité služby v Bejrútu vybudoval, mohl zásobovat československé úřady důležitými informacemi z prostředí francouzské mandátní správy. Když začala být situace pro Přitele neúnosně nebezpečná, rozhodl se za pomoci Svobodných Francouzů opustit zemi a uchýlil se na několik měsíců do Palestiny.⁵²⁸

O pár měsíců později se situace z hlediska československých zájmů v Sýrii a Libanonu opět změnila – tentokrát k lepšímu. Na postup německých armád ve východním Středomoří, konkrétně do Egypta, na Balkánský poloostrov a na Krétu, reagovala Velká Británie rozhodnutím vojensky zabezpečit území vichystické Sýrie. Krátce předtím dokončila britská armáda eliminaci italských pozic ve východní Africe a zároveň potlačila proněmecké povstání „Zlatého čtverce“ v Iráku pod vedením Rašída Alího al-Kajláního. V červnu zahájily britské jednotky, podporované zajordánskými oddíly a později také československou jednotkou na Blízkém východě, tažení do Sýrie, kterou do září 1940 plně ovládly. Území francouzského mandátu v Levantě se nyní dostalo do správy Svobodné Francie generála Charlese de Gaulla. Skutečnými pány v zemi se ale stali Britové. Tento stav umožnil československé diplomacii, aby obnovila své zastoupení v Bejrútu. Konzul Bartoň dával do Londýna jasně najevo, že je připraven se okamžitě vrátit na své místo do Bejrútu.⁵²⁹ V tomto okamžiku jej ale dostihly důsledky jeho konfliktu s československou kolonií v Bejrútu. Pomluvy, intriky a udání, jež spolu se svou extravagantní manželkou rozdmýchávali proti československým krajanům, se nyní obrátili proti nim samotným, když se napadení začali bránit stejným způsobem. Situace dospěla dokonce tak daleko, že generální konzul Kadlec musel čelit osobním zákrokem Bartoňovu zatčení britskými úřady.⁵³⁰ To se sice podařilo odvrátit – britské úřady nakonec uzavřely věc s tím, že žádné důkazy svědčící o Bartoňově spolupráci s nepřítelem neexistují. Zároveň se ale zřetelně vyslovily proti tomu, aby byl Bartoň znovu pověřen funkcí československého zástupce v Bejrútu.⁵³¹ Československé MZV tomuto požadavku vyhovělo. Bartoň zůstal až do ledna 1942 přidělen generálnímu konzulátu v Jeruzalémě a potom přeložen do londýnského ústředí, kde nastoupil službu v březnu

⁵²⁷ AMZV, fond LA-D 1939-45, karton č. 236, složka Zaměstnanci – Dr. Bartoň A, spis č.j. 2160 dův./41 ze dne 21.7.1941 – příloha č. 1.

⁵²⁸ Tamtéž.

⁵²⁹ AMZV, fond LA-D 1939-45, karton č. 236, složka Zaměstnanci – Dr. Bartoň A, spis č.j. 2165 dův./41 ze dne 20.7.1941.

⁵³⁰ AMZV, fond LA-D 1939-45, karton č. 236, složka Zaměstnanci – Dr. Bartoň A, spisy č.j. 2298 dův./41 ze dne 1.8.1941 a č.j. 2319 dův./41 ze dne 2.8.1941.

⁵³¹ AMZV, fond LA-D 1939-45, karton č. 236, složka Zaměstnanci – Dr. Bartoň A, spis č.j. 2319 dův./41 ze dne 2.8.1941.

1942.⁵³² Československý konzulát v Bejrútu se obnovil již v listopadu 1941. Jeho vedením byl pověřen konzul Jan Novák, kterého v roce 1943 vystřídal František Bachtík.⁵³³ Za jeho působení zastupitelský úřad v Bejrútu coby pouhý konzulární úřad skončil, protože v listopadu 1944 byly navázány diplomatické styky mezi ČSR a Libanonskou republikou a v této souvislosti byl bejrútský úřad přeměněn na československé vyslanectví.⁵³⁴

Na závěr jen doplníme, že po celou tuto dobu, provázenou tolika zvraty, nepřestal působit ani československý honorární konzulát v Aleppu. Po 15. březnu a Bartoňovu odmítnutí podrobit se Němcům zajel německý generální konzul osobně do Aleppa a vyhledal československého honorárního konzula Rudolfa Pocheho. Vyzval jej, aby mu úřad předal, tj. aby mu odevzdal konzulární archiv a sňal z budovy konzulátu výsostné znaky Republiky. Poche to ale odmítl učinit, své působení ve funkci československého honorárního konzula v Aleppu odmítl ukončit a po obsazení Sýrie britskou armádou v létě 1941 se hlásil novému československému konzulovi v Bejrútu ing. Janu Novákovi.

⁵³² AMZV, fond LA-D 1939-45, karton č. 236, složka Zaměstnanci – Dr. Bartoň A, spis č.j. 3808/42 ze dne 14.3.1942.

⁵³³ Jan Němeček, *Soumrak a úsvit československé diplomacie*, Praha 2008, s. 468.

⁵³⁴ Jan Němeček, *Soumrak a úsvit československé diplomacie*, Praha 2008, s. 469.

5. Irák

5.1 Přehled iráckých dějin v letech 1918-39

Irák se stal součástí Osmanské říše ve druhé čtvrtině 16. století. Území budoucího iráckého státu tvořily tři osmanské vilájety: mosulský, bagdáský a baserský. Pod přímou správu cařihradského sultána se dostaly definitivně v letech 1831-34 v souvislosti se sesazením ambiciózního místodržitele v Bagdádu Dáwúda Paši.⁵³⁵ Tato událost měla pro moderní dějiny Iráku zásadní význam. Vleklé boje a hospodářské vysílení země, které obnovu sultánovy moci nad provincií provázely, vyvolaly těžkou morovou epidemií. Z událostí přelomu dvacátých a třicátých let 19. století se země vzpamatovávala po několik generací a až do První světové války představovala jeden z nejzaostalejších regionů Osmanské říše.⁵³⁶

Konec turecké nadvlády přinesla První světová válka, během níž prošla bojová fronta napříč celou zemí od Basry na jihu až po Mosul na severu. Dle spojeneckých ujednání měly oblasti bagdáského a baserského vilájete připadnout po vítězné válce Velké Británii a oblast Mosulu měla kontrolovat Francie.⁵³⁷ Tento bod Sykes-Picotovy dohody ovšem naplněn nebyl. Britské jednotky, které ovládly v roce 1917 Basru a Bagdád, postoupily po uzavření mudroského příměří dále na sever a obsadily i Mosul. Koncem listopadu 1919 si Britové vynutili na Francii rezignaci na její mosulské nároky. To potvrdila i dohoda velmocí v San Remu z dubna 1920, kde byla definitivně rozdělena jednotlivá mandátní území na Blízkém východě mezi Velkou Británií a Francií. Francie dosáhla za svůj ústupek garanci podílu 25 % na ropné koncesi bývalé *Turkish Petroleum Company* (později *Iraq Petroleum Company*).⁵³⁸

Britská vojenská správa v letech 1918-21

Mezitím byla v zemi zavedena vojenská správa, řízená úředníky převážně se zkušenostmi z indické administrativy. V jejím čele stanul představitel indické koloniální správy plukovník Arnold T. Wilson.⁵³⁹ Britská vojenská správa začala vládnout Iráku ještě během První světové války. Přísně autokratický způsob správy země se ovšem nezměnil ani po ukončení konfliktu. To bylo v rozporu s očekáváním obyvatelstva, které se dožadovalo naplnění spojeneckých proklamací z let 1917-18 o osvobození Arabů od osmanské nadvlády a

⁵³⁵ Viz E. Gombár, *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha 1999.

⁵³⁶ Tamtéž.

⁵³⁷ J. C. Hurewitz (ed.), *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-56*, Princeton 1956, s. 18-22.

⁵³⁸ K. Durman, *Blízký východ ve světové politice 1918-59*, Praha 1966, s. 81-82.

⁵³⁹ C. Tripp, *A History of Iraq*, Cambridge 2002, s. 36-37.

o právu arabského národa na sebeurčení.⁵⁴⁰ Po třech letech působení rigidní vojenské správy, kdy stále nedocházelo k naplnění spojeneckých slibů, byla situace v zemi již značně výbušná. V čele odporu proti britské správě stálo politické uskupení „Stráž nezávislosti“ (Haras al-Istiklál), ovládané předáky iráckých šíitů.⁵⁴¹ Na straně sunnitů byla nositelem myšlenky samostatného arabského státu organizace iráckých důstojníků al-Ahd, organizovaných v jednotkách Fajsala ibn Husajna al-Hášimího z Hidžásu, který se v březnu 1920 stal králem Velké Sýrie.⁵⁴² V květnu 1920 dorazily do země zprávy o výsledcích konference v San Remu. Místo vysněné svobody se země měla stát pouhým britským mandátem. Tato skutečnost ještě více vyostřila do krajnosti již beztak napjatou situaci. V červnu 1920 vypuklo v Iráku protibritské povstání.⁵⁴³

Likvidace irácké revolty trvala britské armádě až do podzimu 1920. Musely být povolány početné posily, včetně dělostřelectva a letectva. Rozsah povstání v Iráku přesvědčil britské kruhy o nutnosti změnit dosavadní přístup k řízení země. Neúspěšný Arnold T. Wilson byl odvolán a jeho pravomoci převzal legendární Sir Percy Cox, první britský Vysoký komisař v Iráku. Během trvání britského mandátu nad Irákem se v této funkci vystřídali ještě další tři muži: sir Henry Robert C. Dobbs (1923-28), sir Gilbert F. Clayton (1928-29) a sir Francis H. Humphrys (1929-32).

O definitivní podobě britské správy v Iráku se rozhodlo na káhirské konferenci britských koloniálních kruhů z Blízkého východu, která se konala v březnu 1921 za předsednictví šéfa *Colonial Office* Winstona Churchilla.⁵⁴⁴ Dohodlo se, že britská politika se bude v oblasti Arabského poloostrova orientovat na dynastii Hášimovců. Britská vláda nad Irákem měla být nadále uplatňována nepřímo, prostřednictvím arabské administrativy. V čele Iráku měl stanout panovník z rodu Hášimovců. Britové si vybrali již osvědčeného Fajsala ibn Husajna, který o svůj syrský trůn přišel po vojenském zásahu Francie v červenci 1920. K realizaci závěrů Káhirské konference se přikročilo okamžitě. V létě přicestoval do Iráku emír Fajsal a již 23. srpna 1921 začal vládnout Iráku jako král Fajsal I.⁵⁴⁵ Tak vznikla irácká monarchie, existující v letech 1921-58.

⁵⁴⁰ J. C. Hurewitz (ed.), *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-56*, Princeton 1956, s. 28-30.

⁵⁴¹ C. Tripp, *A History of Iraq*, Cambridge 2002, s. 40-41.

⁵⁴² Ke vzniku důstojnické organizace al-Ahd viz. P. Přebinda, *Cesta k soudobému Iráku*, Ostrava 2005, s. 18-20.

⁵⁴³ C. Tripp, *A History of Iraq*, Cambridge 2002, s. 42-45.

⁵⁴⁴ J. Muzikář a kol., *Palestinská otázka*, Praha 1983, s. 83-84.

⁵⁴⁵ Alois Musil, *Mezi Eufratem a Tigridem*, Praha 1935, s. 73-74.

Irácká monarchie do získání nezávislosti v letech 1921-32

Právně byl britsko-irácký vztah upraven smlouvou z 10. října 1922.⁵⁴⁶ Ačkoli v ní byl zakotven podřízený status Iráku, přeci jen umožňoval přikročit k budování národních institucí iráckého státu. Platnost smlouvy byla stanovena na dvacet let, avšak Britové záhy z tohoto termínu slevili. Již po šesti měsících po podpisu dokumentu se dohodli s Iráčany, že jeho platnost bude trvat maximálně čtyři roky po ratifikaci lausannské mírové smlouvy s Tureckem.⁵⁴⁷ Přípravy k ustavení zákonodárního sboru probíhaly v letech 1923-24, kdy proběhly i (vládou zmanipulované) volby do Ústavodárního shromáždění. To se sešlo poprvé v březnu 1924 a jeho hlavním úkolem bylo schválit britsko-iráckou smlouvu, což se nakonec podařilo až v červnu 1924, byť za mimořádně dramatických okolností a slabou většinou hlasů.⁵⁴⁸ Svou roli hrála i obava Iráčanů o britský postoj v otázce připojení Mosulsku.

Mosulská otázka představovala po První světové válce komplikovaný problém. Během válečného konfliktu se dohodlo, že tato oblast s významnými ropnými ložisky připadne Francii. Po skončení války se Britům podařilo přimět Francouze, aby se svých nároků na Mosulsko vzdali. Problémy ale začalo klást poražené Turecko. Argumentovalo tím, že Britové obsadili Mosul v rozporu s uzavřeným příměřím v Mudrosu. Navíc se dovolávalo existence turecké menšiny v oblasti a dokonce operovalo i s tvrzením o přináležitosti kurdského etnika k tureckému národu.⁵⁴⁹ Mosulská otázka nebyla vyřešena lausannskou mírovou konferencí. Zůstala předmětem bilaterálních jednání mezi Velkou Británií a Tureckem v roce 1924. Jednání však nevedla k úspěšnému výsledku a tak byla celá věc předložena k rozhodnutí Společnosti národů (SN), jež nakonec v roce 1925 stanovila, že Mosulsko má být přiznáno Velké Británii za podmínky, že Britové budou vykonávat mandát nad Irákem na dalších dvacet pět let.⁵⁵⁰ Během celého sporu o Mosul se obě strany snažily bojovat proti nárokům soupeře podněcováním kurdského obyvatelstva proti správě na jeho území. V této hře nakonec zvítězili Britové, když se v Turecku problém s kurdským povstáním skloubil i s vnitřními tensemi, ohrožujícími kemalistický režim. Za těchto okolností zvolila turecká vláda cestu smíření s Velkou Británií a soustředila se spíše na

⁵⁴⁶ J. C. Hurewitz (ed.), *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-56*, Princeton 1956, s. 111-114.

⁵⁴⁷ C. Tripp, *A History of Iraq*, Cambridge 2002, s. 55.

⁵⁴⁸ K. Durman, *Blízký východ ve světové politice 1918-59*, Praha 1966, s. 124-125.

⁵⁴⁹ Alois Musil, *Mezi Eufratem a Tigridem*, Praha 1935, s. 94-95.

⁵⁵⁰ C. Tripp, *A History of Iraq*, Cambridge 2002, s. 58-59.

domácí problémy.⁵⁵¹ Mosulský problém byl definitivně urovnán hraniční smlouvou mezi Velkou Británií, Irákem a Tureckem z 5. června 1926.⁵⁵²

Mosulská otázka tak byla vyřešena ke spokojenosti Iráku i Velké Británie, která si tím pojistila svoje pozice v ropném odvětví na území Mosulsku. Požadavek SN na dvacetileté trvání mandátu, odůvodněný jako záruka pro pokojný rozvoj národnostních menšin v Mosulsku, však nebyl v souladu s britskými záměry. Aby se vyhovělo rozhodnutí SN, jež zaštiťovala příslušnost mosulského území k Iráku, byla uzavřena v roce 1926 nová britsko-irácká smlouva s platností na požadovaných dvacet pět let. Britové se ale nemínili vázat tak dlouho. Jediná cesta, vedoucí k odstranění tohoto problému, bylo legální ukončení mandátu, tj. udělení plné mezinárodně právní subjektivity iráckému státu a jeho přijetí za řádného členu SN.⁵⁵³ Nová smlouva proto obsahovala i ustanovení, že Velká Británie v roce 1928 posoudí připravenost Iráku ke vstupu do SN. V prosinci 1927 byla podepsána mezi oběma stranami nová smlouva, jíž se sice v Iráku nepodařilo prosadit v platnost, ale která obsahovala britský závazek udělit Iráku nezávislost v roce 1932.⁵⁵⁴ K definitivnímu vyřešení britsko-iráckého poměru došlo v roce 1930, kdy byla uzavřena spojenecká smlouva mezi oběma zeměmi na dvacet pět let. V ní bylo zakotveno udělení nezávislosti Iráku v roce 1932.⁵⁵⁵ K tomu také po mnoha mezinárodních jednáních skutečně došlo. Irák předtím uzavřel hraniční smlouvy se svými sousedy a deklaroval svou připravenost respektovat práva etnických a náboženských minorit v zemi. Dne 3. října 1932 byl Irák přijat za řádného členu SN.⁵⁵⁶ Tím britský mandát nad Irákem oficiálně skončil a Irák se stal z mezinárodně právního hlediska nezávislým státem.

Nezávislý Irák v letech 1932-39

Vstupem do SN sice získal Irák status nezávislého státu, ale exkluzivní postavení Velké Británie tím nijak dotčeno nebylo. Britská vojenská přítomnost v zemi byla zajišťována dvěma strategickými leteckými základnami RAF. Britové si udrželi svou výsadní pozici ve výcviku a vyzbrojování irácké armády. Kontrolovali irácký komunikační systém a klíčové sektory ekonomiky. Přímou v jejich rukou se nacházel strategicky důležitý ropný průmysl. I politicky hrála Velká Británie v Iráku zásadní roli. Nezávislost iráckého státu tak byla de

⁵⁵¹ K. Durman, *Blízký východ ve světové politice 1918-59*, Praha 1966, s. 115-118.

⁵⁵² J. C. Hurewitz (ed.), *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-56*, Princeton 1956, s. 143-146.

⁵⁵³ P. Přebinda, *Cesta k soudobému Iráku*, Ostrava 2005, s. 44.

⁵⁵⁴ Alois Musil, *Mezi Eufratem a Tigridem*, Praha 1935, s. 107-108.

⁵⁵⁵ J. C. Hurewitz (ed.), *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-56*, Princeton 1956, s. 178-181.

⁵⁵⁶ P. Přebinda, *Cesta k soudobému Iráku*, Ostrava 2005, s. 61-62.

facto spíše formální, Velká Británie hrála v Iráku stejně dominantní roli jako před udělením nezávislosti.⁵⁵⁷

Z mezinárodního hlediska utrpělo renomé nového státu krátce po udělení nezávislosti v důsledku etnických srážek v létě 1933. Před svým vstupem do SN deklaroval Irák vůli ctít práva etnických a náboženských menšin na svém území. Brutální irácká kampaň proti asyrské křesťanské menšině poškodila Irák v očích veřejného mínění.⁵⁵⁸ Vojenská akce, vedená generálem Bakrem Sidqím, se odehrála v době zahraničního pobytu krále Fajsala a jeho intima, nejdůležitějšího politika v Iráku, Núrího as-Saída. Bezprostředně po svém návratu do Iráku se oba politici snažili přispět k uklidnění situace. V září 1933 pak odcestoval král Fajsal na léčení do Švýcarska, kde 8. září 1933 zemřel.⁵⁵⁹

Fajsalova nečekaná smrt znamenala důležitou událost pro vnitropolitický vývoj Iráku. Na trůn nastoupil Fajsalův jediný syn, král Ghází I.⁵⁶⁰ Vlady se ujal v jednadvaceti letech a panoval až do své smrti v dubnu 1939. Období jeho vlády v letech 1933-39 bylo dobou politické nestability a zesilujících protibritských nálad. Politický život byl stejně jako za jeho otce charakterizován častým střídáním nestabilních vlád, zavražďováním politických protivníků, manipulacemi voleb a rozšířenou korupcí. Nejvýznamnější politickou událostí v tomto období byl vojenský převrat a nastolení diktatury generála Bakra Sidqího v letech 1936-37.⁵⁶¹ Tento puč, první vojenský převrat v arabské zemi, vynesl na politickou scénu armádu, nový prvek, který měl v budoucnu hrát klíčovou roli v politických dějinách Iráku i většiny ostatních arabských států. Přebat z 29. října 1936, uskutečněný za tiché podpory mladého krále, přivedl k moci vládu, jež skončila poté, co sama armáda odstranila generála Bakra Sidqího jeho zavražděním 11. srpna 1937 v Mosulu.⁵⁶² Vojenská diktatura nenaplnila naděje na odstranění dosavadního klientelistického systému, jímž odůvodnila svůj nástup k moci. V řízení státu praktikovala stejné metody jako její političtí předchůdci. Nakonec ztratila podporu armády i obyvatelstva.⁵⁶³ Po jejím odstranění se poměry navrátily zpět k předpřevratovým pořádkům. V důsledku vyostřující se mezinárodní situace se ale Britové pokoušeli dosadit k moci probritsky orientovanou vládu a v tomto smyslu vsadili zejména na osobu Núrího as-Saída. V druhé půli třicátých let začaly v irácké společnosti sílit proněmecké a proitalské tendence a Britům začal být nepohodlný dokonce sám král Ghází.⁵⁶⁴ Na sklonku

⁵⁵⁷ Alois Musil, *Mezi Eufratem a Tigridem*, Praha 1935, s. 113-120.

⁵⁵⁸ C. Tripp, *A History of Iraq*, Cambridge 2002, s. 80.

⁵⁵⁹ P. Přebinda, *Cesta k soudobému Iráku*, Ostrava 2005, s. 66.

⁵⁶⁰ C. Tripp, *A History of Iraq*, Cambridge 2002, s. 81-82.

⁵⁶¹ Tamtéž, s. 88-94.

⁵⁶² P. Přebinda, *Cesta k soudobému Iráku*, Ostrava 2005, s. 75-76.

⁵⁶³ K. Durman, *Blízký východ ve světové politice 1918-59*, Praha 1966, s. 195-197.

⁵⁶⁴ Tamtéž, s. 205.

roku se ujal vlády Núrí as-Saíd, který ihned po vypuknutí konfliktu přerušil diplomatické styky se Třetí říší.⁵⁶⁵ Několik měsíců předtím, 3. dubna 1939, zemřel za podezřelých okolností při automobilové nehodě král Ghází I.⁵⁶⁶ Zanechal po sobě čtyřletého následníka trůnu, krále Fajsala II. Regentskými pravomocemi byl pověřen jeden z vyhraněně probritsky orientovaných členů hášimovské dynastie, bratranec zesnulého krále emír Abdulilláh.⁵⁶⁷

5.2 Vzájemné diplomatické styky v meziválečném období

Otázka československého zastoupení v Iráku se na pražském MZV řešila v letech 1923-25. Dělo se tak v rámci celkové koncepce výstavby sítě československých zastupitelských úřadů na Blízkém východě. V otázce umístění budoucího úřadu byly ve hře dvě lokality. V první řadě se uvažovalo o Bagdádu, hlavním městě Iráku a jeho politickém i komerčním centru; Národohospodářská sekce MZV se naproti tomu iniciativně vyslovovala pro zřízení československého zastoupení v Basře, nejvýznamnějším iráckém přístavu.⁵⁶⁸ Největší diskuze se ale vedly o to, jakým typem úřadu by se mělo nechat Československo v Iráku zastupovat. Zvažovaly se dvě varianty: buď zřízení efektivního konzulátu, nebo založení pouhého konzulátu honorárního, avšak s přidělením efektivního úředníka.⁵⁶⁹ Na pražském MZV podporovala zřízení efektivního konzulátu zejména politická sekce. V záležitostech Blízkého východu se ale uznávala rozhodující role národohospodářské sekce, jež se klonila spíše k variantě honorárního úřadu. Od konce roku 1923 se nicméně začala prosazovat první varianta a definitivně se rozhodlo o založení efektivního konzulátu v Iráku v roce 1925, krátce poté, co se pro toto řešení vyslovil i československý vicekonzul ve Smyrně. Snaha národohospodářské sekce o prosazení Basry nakonec vyšla naprázdno, když se pro založení efektivního konzulátu v Bagdádu jednoznačně vyslovilo MPOŽ.⁵⁷⁰ Dne 15. ledna 1926 odsouhlasila zřízení efektivního konzulárního zastoupení v Bagdádu československá vláda.⁵⁷¹

K založení konzulátu však nakonec nedošlo. Zprovoznění konzulárních zastoupení na Blízkém východě provázely technické problémy. Zatímco konzuláty v Sýrii a v Palestině byly

⁵⁶⁵ Ke sporům irácké politické reprezentace o postoj k německé Třetí říši v roce 1939 viz P. Přebinda, *Cesta k soudobému Iráku*, Ostrava 2005, s. 81-83.

⁵⁶⁶ Tamtéž, s. 80.

⁵⁶⁷ C. Tripp, *A History of Iraq*, Cambridge 2002, s. 98-99.

⁵⁶⁸ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 2, složka č. 26, spis č.j. 100606/IV-1/25 ze dne 16.6.1925.

⁵⁶⁹ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 - dipl. sbor, karton č. 26, spis č.j. 125678/V insp./23 ze dne 23.7.1923.

⁵⁷⁰ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 - čl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spisy č.j. 87445/I-1/25 ze dne 25.5.1925 a č.j. 113450/I-1/25 ze dne 10.7.1925.

⁵⁷¹ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 - čl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 9148/I-1/26 ze dne 20.1.1926.

uvedeny v život se zpožděním v roce 1926 a v Íránu v roce 1927, v případě Iráku se příznivá chvíle promeškala. Národohospodářská sekce svůj rezervovaný postoj k bagdádskému konzulátu neopustila a v roce 1927 získala za spojence samotného ministra zahraničí Edvarda Beneše, který autoritativně rozhodl, že v Bagdádu efektivní konzulát nebude; místo toho nařídil přeměrovat finanční prostředky, původně určené pro Bagdád, ve prospěch konzulátu ČSR v Curychu.⁵⁷² V Bagdádu měl být zřízen pouze konzulát honorární.⁵⁷³ Jednalo se o ještě horší variantu, než navrhovala národohospodářská sekce na samém začátku, protože nyní se nepočítalo ani s přidělením efektivního úředníka k honorárnímu tituláři.⁵⁷⁴ Jak se později ukázalo, další šance na zřízení efektivního zastupitelského úřadu se již v meziválečném období neobjevila, ačkoli ještě jednou (v roce 1931) se tato varianta krátce diskutovala. Stalo se tak z iniciativy konzulátu v Bejrútu, který z důvodu očekávání brzkého vyhlášení irácké nezávislosti předpokládal oslabení britského vlivu a souběžně s tím otevření prostoru pro zvýšenou hospodářskou expanzi ostatních států. Návrh pražské ústředí ohodnotilo jako odůvodněný, avšak z rozpočtových důvodů se celá věc zamítla.⁵⁷⁵

Po Benešově rozhodnutí spokojit se pouze s honorárním úřadem vyvstala otázka výběru vhodného kandidáta na post honorárního konzula. MZV mělo k dispozici hned dvě osobnosti. Prvním uchazečem byl obchodník L. H. Svoboda, společník menší komisionářské firmy v Bagdádu. Výhoda tohoto uchazeče spočívala v tom, že byl české národnosti a disponoval československou státní příslušností. Druhým adeptem byl irácký státní příslušník italského původu Giorgio S. Di Lotti, jenž pracoval v Bagdádu jako zástupce firmy Singer; po odchodu z jejích služeb se rozhodl založit vlastní komisionářskou firmu. Jeho hlavní přednost představovalo manželství s MUDr. Vlastou Kálalovou, československou lékařkou působící v Bagdádu v letech 1925-32.⁵⁷⁶

⁵⁷² AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spisy č.j. 98411/I-1/27 ze dne 16.7.1927 a č.j. 53223/I-1/29 ze dne 25.4.1929.

⁵⁷³ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 98441/I-1/27 ze dne 16.7.1927.

⁵⁷⁴ Honorární konzulát s přiděleným efektivním úředníkem byl vlastně nejúspornější model bezprostředního konzulárního zastoupení, který MZV praktikovalo například v Alexandrii na přelomu dvacátých a třicátých let. Byl tam zřízen honorární konzulát. Protože se ale jednalo o komerční centrum důležité pro československé hospodářské zájmy, pouhý honorární úředník k jejich hájení nestačil. Bylo tedy třeba vyslat efektivního úředníka, tj. profesionálního úředníka–zaměstnance MZV, jenž byl sice placen státem, ale působil v prostorách patřících honorárnímu tituláři, takže stát tímto řešením snížil náklady s vydržováním této pracovní síly na minimum.

⁵⁷⁵ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 2, složka č. 26, spisy č.j. 26310/IV-1/31 ze dne 26.2.1931 a č.j. 7418/IV-5/31 ze dne 19.1.1931.

⁵⁷⁶ K osobě MUDr. V.Kálalové viz text MUDr. Jaroslava Slípky v Plzeňském lékařském sborníku, sv. č. 36, Plzeň 1971. Životopisný román o jejím životě napsala Iлона Borská, Doktorka z domu Trubačů, Praha 1978. Její pozůstalost je uložena v LA PNP, inv. č. 597 – fond Kálalová – Di Lotti, Vlasta 1896-1971. Je zde uložen i její vlastní rukopis popisující její zážitky z Orientu: Přes Bospor k Tigridu. Prameny k její činnosti v Bagdádu a o jejích úzkých stycích s rodinou prezidenta T. G. Masaryka se nacházejí v AKPR, fond KPR, inv. č. 807, sign. D 7038 – MUDr. Vlasta Kálalová–Di Lotti, činnost v zahraniční – podpory prezidenta TGM 1925-34.

MZV však neuspokojoval ani jeden kandidát. Akceptovalo proto návrh československého konzulátu v Bombaji, který se rozhodl získat na pozici československého honorárního konzulátu v Bagdádu bývalého honorárního konzula USA a spolumajitele bagdádské firmy *McAndrews and Forbes*, J. S. Levacka.⁵⁷⁷ Ačkoli zpočátku se jednání s ním vyvíjelo slibně, nakonec Levack svou kandidaturu stáhl. Současně ale za sebe nabídl náhradu.⁵⁷⁸ Doporučil bagdádského obchodníka, britského občana Josepha F. Rabina, který se v Iráku usadil za První světové války a po demobilizaci a krátkém období úřednické kariéry se začal živit jako obchodník–komisionář. Díky svým stykům s britskou správou v Iráku, v jejichž řadách sám působil až do roku 1923, se těšil výbornému společenskému postavení. Jeho další výhodou bylo, že v době své kandidatury měl již dlouhá léta úzké obchodní styky se Schoelerovými cukrovary (ve svém oboru nejvýznamnějším producentem v ČSR) a Pražskou úvěrní bankou.⁵⁷⁹ Rabino dovážel do Iráku značné množství československého cukru, jehož většinu pak vyvážel do sousední Persie.

MZV tohoto kandidáta nakonec podpořilo a 20. srpna 1929 schválila jeho jmenování vláda. Exequatur udělil král Fajsal novému honorárnímu tituláři 27. ledna 1930 a 18. května téhož roku zahájil honorární konzulát ČSR v Bagdádu svou úřední činnost.⁵⁸⁰ Jeho konzulární obvod tvořilo celé území Iráckého království a náplní jeho činnosti byl výkon obchodní, vízové a notářské agendy.

Rabino vykonával svůj úřad v letech 1930-36, avšak jeho působení nebylo bez problémů. Po většinu roku se v Iráku nezdržoval, takže úřední věci za něj často vyřizoval jeho zástupce, úředník Rabinovy firmy Charles Soffer. Rabino navíc začal mít zdravotní problémy a připravovat svůj odchod z Iráku do Velké Británie, kde žila jeho rodina. Již v roce 1931 proto podal na svůj úřad demisi. Pro MZV to představovalo problém, poněvadž žádného dalšího vhodného kandidáta po ruce nemělo. Rabino se však uvolil vykonávat svou funkci do doby, než bude vybrán jeho zástupce. Po určité době se jeho ochota na MZV interpretovala v tom smyslu, že demisi nemyslel úplně vážně; přechodné období se tak nakonec protáhlo na dlouhých pět let. Nutně se to ale projevovalo na kvalitě činnosti bagdádského honorárního úřadu. Začaly se množit stížnosti od československých firem. Jejich podání se vyřizovala až po mnoha měsících a často nepřesně; iniciativní aktivity pro podporu československého exportu Rabinův úřad nevyvíjel vůbec. Otázku bagdádského honorárního konzulátu začal řešit jeho

⁵⁷⁷ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 158303/I-1/27 ze dne 29.11.1927.

⁵⁷⁸ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 160686/I-1/28 ze dne 6.12.1928.

⁵⁷⁹ Tamtéž.

⁵⁸⁰ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 43744/I-1/30 ze dne 27.3.1930 a AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 28, složka Irák.

nadřízený zastupitelský úřad až na podzim 1933.⁵⁸¹ Zpoždění bylo do značné míry způsobeno i tím, že na podzim 1932 došlo k personální obměně na postu československého konzula v Jeruzalémě, když konzula Vladimíra Frice vystřídal po šesti letech Josef M. Kadlec. Když se nový konzul seznámil se situací, podal v listopadu 1933 návrh na změnu tituláře honorárního konzulátu v Bagdádu a zahájil pátrání po vhodném kandidátovi. Nalezl jej v osobě Heskela D. Schemtoba, iráckého občana židovské národnosti z Bagdádu, který se mohl vykázat zcela mimořádnými kontakty na špičky iráckých politických a hospodářských kruhů.⁵⁸² V době ohlášení své kandidatury sice neměl obchodní spojení s československými subjekty, to se však mělo brzy změnit.

S Kadlecovým výběrem se plně ztotožnilo i vyslanectví v Teheránu, které od 1. ledna 1934 převzalo od jeruzalémského konzulátu záležitosti týkající se honorárního zastoupení v Bagdádu.⁵⁸³ Schemtobovu kandidaturu podporovalo tím spíše, že činnost honorárního konzulátu začala být doslova paralyzována poté, co onemocněl i Rabinův zástupce a stížnosti československých firem byly čím dál naléhavější.⁵⁸⁴ Dne 20. září 1935 akceptovala československá vláda Rabinovu demisi a současně jmenovala novým honorárním konzulem ČSR Heskela D. Schemtoba.⁵⁸⁵ Exequatur iráckého krále Gházího bylo Schemtobovi uděleno 8. února 1936 a následující měsíc se nový titulář ujal úřadu.⁵⁸⁶ Udělení exequatur přitom československé zastupitelské úřady hodnotily zvláště pozitivně, protože irácké autority principiálně nedovolovaly jmenování iráckých občanů konzulárními zástupci cizích zemí. Heskela D. Schemtob se však těšil takové pověsti, že v jeho případě byla udělena výjimka.⁵⁸⁷ Během krátké doby získal Schemtob obchodní zastoupení plzeňské Škodovky a brněnské Zbrojovky. Spolupracoval rovněž s korespondentem Exportního ústavu Janem Žaludem, který se až do svého nástupu v ústředí Škodových závodů v létě 1936 podílel na vyřizování české korespondence honorárního konzulátu.⁵⁸⁸ Otázka personálního obsazení československého honorárního konzulátu v Bagdádu se tak jmenováním Schemtoba na

⁵⁸¹ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 137032/I-1/33 ze dne 29.11.1933.

⁵⁸² AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spisy č.j. 68 763/I-1/34 ze dne 22.5.1934 a č.j. 33878/I-1/34 ze dne 14.3.1934.

⁵⁸³ C 101835/I-1/34 ze dne 14.8.1934.

⁵⁸⁴ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spisy č.j. 4224/I-1/35 ze dne 11.1.1934, č.j. 27513/I-1/35 ze dne 28.2.1935 a č.j. 27808/I-1/35 ze dne 28.2.1935.

⁵⁸⁵ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 28, složka Irák.

⁵⁸⁶ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 50484/I-1/36 ze dne 15.4.1936.

⁵⁸⁷ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 95558/I-1/36 ze dne 19.8.1935.

⁵⁸⁸ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 94284/I-1/36 ze dne 17.7.1936.

přelomu 1935/36 konečně uspokojivě vyřešila. Do konce meziválečného období již na tomto postu k žádné další změně nedošlo.

Dne 3. října 1932 byl Irák přijat za člena Společnosti národů, čímž skončil britský mandát nad Irákem a Irácké království se stalo plně suverénním státem. K přijetí do SN došlo na šesté plenární schůzi XIII. Shromáždění SN a pro členství Iráku se vyslovili všichni přítomní delegáti, včetně československého zástupce.⁵⁸⁹ S proklamací plné suverenity iráckého státu nebyl spjat žádný akt explicitního uznání de iure československou vládou. Tuto otázku totiž nastolil *Foreign Office* již v roce 1929 v souvislosti s žádostí o exequatur pro J. F. Rabina. Tyto dvě věci byly spojeny dohromady z iniciativy britského *Foreign Office*. Udělení exequatur pro konzulární zástupce v mandátním Iráku probíhalo tím způsobem, že vláda státu, který chtěl vyslat do Iráku svého konzulárního zástupce, požádala o exequatur britské ministerstvo zahraničí; to přepískalo žádost do Bagdádu, kde o ni rozhodl irácký král. Vyřízená žádost putovala zpět do Londýna, odkud byla vláda vysílající země informována o výsledku rozhodnutí. Exequatur *de facto* uděloval irácký král, byť britským prostřednictvím. Této skutečnosti využilo britské Ministerstvo zahraničí, jež informovalo československou vládu, že žádost o exequatur pro J. F. Rabina chápe současně jako uznání Iráku de iure československou vládou.⁵⁹⁰

Otázka uznání Iráku se tedy v roce 1932 neřešila, zato se však stalo aktuálním navázání vzájemných diplomatických styků. MZV se rozhodlo pověřit diplomatickým zastupováním ČSR u irácké vlády některého z československých titulářů sídlících v okolní zemi. V úvahu přicházeli pouze tituláři působící v Ankaře a v Teheránu. Národohospodářská sekce prosazovala teheránskou variantu, kterou v roce 1933 MZV akceptovalo.⁵⁹¹ Diplomacickým zastoupením u irácké vlády byl v listopadu 1933 pověřen československý *chargé d'affaires* v Teheránu dr. Vratislav Trčka.⁵⁹² Technicky byla věc provedena v řádu několika týdnů, neboť londýnskému vyslanectví se podařilo získat součinnost britského ministerstva zahraničí, jehož prostřednictvím byla celá záležitost dohodnuta s iráckou vládou.⁵⁹³ Agrément bylo Trčkovi uděleno prakticky okamžitě a tak mohl 30. listopadu 1933

⁵⁸⁹ AMZV, fond II. sekce, karton 600 A, složka Členové – Irák, nedatovaný opis záznamu pro IV. sekci, sine.

⁵⁹⁰ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 41742/I-1/30 ze dne 21.3.1930.

⁵⁹¹ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 50961/I-1/33 ze dne 3.5.1933.

⁵⁹² AMZV, fond Osobní spisy 1945-92, Vratislav Trčka.

⁵⁹³ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spisy č.j. 91646/I-1/33 ze dne 8.8.1933, č.j. 114946/I-1/33 ze dne 9.10.1933 a č.j. 131652/I-1/33 ze dne 17.11.1933.

předat iráckému ministru zahraničí své pověřovací listiny.⁵⁹⁴ Tento den se považuje za oficiální datum navázání diplomatických styků mezi Československou republikou a Iráckým královstvím. Dne 5. prosince 1933 Trčka vykonal nástupní audienci u iráckého krále Gházího.⁵⁹⁵ Československá vláda schválila dodatečně Trčkovo diplomatické pověření pro Irák 5. března 1934,⁵⁹⁶ tedy v době, kdy byl Trčka odvolán zpět do ústředí, protože k 1. únoru 1934 došlo ke změně na postu přednosta teheránského vyslanectví. Vratislava Trčku vystřídal JUDr. Vladimír Fric, který se stal druhým (a také posledním) diplomatickým zástupcem ČSR v Iráku v meziválečném období.

Současně s diplomatickým pověřením získalo teheránské vyslanectví dohled nad iráckým územím i v oblasti konzulárních kompetencí. Na počátku meziválečného období spadalo irácké území do konzulárního obvodu československého konzulátu v Bombaji, zatímco politicko-diplomatickou agendu obstarávalo až do navázání diplomatických styků vyslanectví ČSR v Londýně.⁵⁹⁷ To ovšem platilo spíše teoreticky, protože bombajský úřad vykonával svou pravomoc nad Irákem fakticky ad hoc. Po aktivaci honorárního konzulátu v Bagdádu bylo zřejmé, že irácká konzulární agenda brzy vzroste. MZV uvažovalo o přidělení Iráku do pravomoci konzulátu v Bombaji, nebo vyslanectví v Teheránu. Ani jeden z těchto úřadů o to ale neprojevil zájem, navíc proti Teheránu, který byl podporován národohospodářskou sekcí MZV, se z politických důvodů postavil vyslanec v Londýně Jan Masaryk, jenž doporučoval ponechat Irák v konzulárním obvodu některého z úřadů působících v britském Impériu.⁵⁹⁸ Od 28. května 1928 proto Irák náležel do konzulárního obvodu československého konzulátu v Jeruzalémě. Situace se ale změnila po vyhlášení irácké nezávislosti v roce 1932. Po navázání diplomatických styků bylo k 1. lednu 1934 irácké území vyňato z působnosti konzulátu v Jeruzalémě a svěřeno do kompetence zastupitelského úřadu v Teheránu, který byl zároveň akreditovaným diplomatickým zástupcem ČSR u irácké vlády v hodnosti *chargé d'affaires*.

Na závěr ještě dodejme, že po okupaci Československa v březnu 1939 odevzdal *chargé d'affaires* Vladimír Fric 17. března 1939 československé vyslanectví v Teheránu německým zástupcům. Zároveň oficiálně oznámil irácké vládě ukončení svého

⁵⁹⁴ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spisy č.j. 132804/I-1/33 ze dne 21.11.1933 a č.j. 138232/I-1/33 ze dne 1.12.1933.

⁵⁹⁵ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 140290/I-1/33 ze dne 6.12.1933.

⁵⁹⁶ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 30905/I-1/34 ze dne 8.3.1934.

⁵⁹⁷ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spisy č.j. 160381/I-1/27 ze dne 2.12.1927 a č.j. 30735/I-1/33 ze dne 30.7.1935.

⁵⁹⁸ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 31757/I-1/28 ze dne 5.3.1928.

diplomatického pověření a stejný postup uplatnil i vůči vládě irácké, jež vzala jeho oznámení na vědomí; svou činnost ukončil také honorární konzulát v Bagdádu.⁵⁹⁹ Na tento vývoj se pokoušel reagovat již v prosinci 1940 československý generální konzul v Jeruzalémě, J. M. Kadlec. Začaly se totiž objevovat problémy při transportech československých specialistů, projíždějících Irákem mezi Palestinou a Íránem, respektive Indií. V těchto záležitostech musel Kadlec několikrát intervenovat u britských úřadů. Nakonec dospěl k závěru, že kvůli sílící proněmecké orientaci Iráku bude nezbytné zajistit československým občanům alespoň nějakou záštitu prostřednictvím akreditovaného československého zástupce. Pokoušel se takovou možnost s poukazem na své pověření coby generálního konzula pro Irák v letech 1928-33 zajistit u iráckých úřadů sám. Byl však s ohledem na Fricův krok z března 1939 odmítnut.⁶⁰⁰ Pověření Kadlece jakožto generálního konzula pro Irák bylo dosaženo až po potlačení proněmeckého povstání „Zlatého čtverce“ v Iráku. Kadlec využil účinné pomoci Velké Británie, jejíž velvyslanec v Iráku Cornwallis prosadil jeho uznání jako československého generálního konzula pověřeného v Iráku. Exequatur pro Kadlece udělil irácký regent Abdalilláh ještě v prosinci 1941.⁶⁰¹

K obnovení diplomatických styků došlo v roce 1943. Kadlec v březnu 1943 – nyní již jako československý vyslanec v Teheránu – kontaktoval iráckého premiéra Núrího as-Saída, který mu sdělil, že Irák navzdory Fricovu oznámení z března 1939 nikdy nepovažoval vzájemné diplomatické vztahy za přerušené a očekává podání žádosti o agrément pro nového československého diplomatického zástupce cestou iráckého velvyslanectví v Londýně. Z tohoto důvodu ani nebylo potřeba, aby irácká vláda vydala zvláštní prohlášení o uznání československé exilové vlády, neboť irácké uznání je implicitně obsaženo v ochotě přijmout jako diplomatického zástupce osobu, již pověří prezident Beneš.⁶⁰²

Na rozdíl od Íránu tak byla uznávána nepřerušovaná kontinuita diplomatických styků mezi ČSR a Irákem. Udělení agrément J. M. Kadlecovi jako řádnému československému vyslanci, pověřenému diplomatickým zastoupením ČSR u irácké hlavy státu, oznámilo londýnské exilové vládě irácké vyslanectví v Londýně nótou z 6. listopadu 1943.⁶⁰³

⁵⁹⁹ AMZV, fond LA-D, karton č. 76, složka Politické věci-Zprávy-Irák, spis č.j. 238 dův./41 ze dne 28.1.1941.

⁶⁰⁰ Tamtéž.

⁶⁰¹ AMZV, fond LA-D, karton č. 76, složka Politické věci-Zprávy-Irák, spis č.j. 4 265/dův./41 ze dne 23.12.1941.

⁶⁰² AMZV, fond LA-D, karton č. 76, složka Politické věci-Zprávy-Irák, spis č.j. 2246/dův./43 ze dne 8.4.1943. Viz též Jan Němeček, *Soumrak a úsvit československé diplomacie*, Praha 2008, s. 463.

⁶⁰³ AMZV, fond LA-D, karton č. 76, složka Politické věci-Zprávy-Irák, spis č.j. 7991/dův./43 ze dne 9.11.1943. Viz též Jan Němeček, *Soumrak a úsvit československé diplomacie*, Praha 2008, s. 463.

5.3 Hospodářské vztahy

Pro československý průmysl byly podmínky vývozu do Iráku složitější než u většiny ostatních arabských odbytí na Blízkém východě. Na rozdíl od arabských zemí na pobřeží Středozemního moře byl Irák mnohem hůře dostupný. Již před První světovou válkou, kdy měl export z českých zemí k dispozici přímé železniční spojení s terstským přístavem a následně výhodný transport Rakouským Lloydem, nebyla přeprava zboží do mezopotámských vilájetů levnou záležitostí. Jediná dopravní cesta vedla po moři Suezským průplavem kolem celého Arabského poloostrova, odkud zboží zamířilo zpravidla do indické Bombaje, kde bylo přeloženo na navazující linku do irácké Basry.⁶⁰⁴ Rakousko-uherský export se přesto podílel před první světovou válkou zhruba sedminou na celkovém importu zboží do bagdádského vilájetu.⁶⁰⁵ Dominantními obchodními partnery byly v této části Osmanské říše Velká Británie a Indie. To se nezměnilo ani v meziválečném období.⁶⁰⁶

Po První světové válce se dopravní podmínky pro československé vývozce na Blízký východ obecně zhoršily, což se samozřejmě týkalo i Iráku. V první polovině dvacátých let došlo alespoň k dílčímu zlepšení, když bylo v roce 1924 zprovozněno alternativní spojení do Iráku. Vedlo z libanonského Bejrútu, odkud bylo zboží přepravováno nákladními auty přes Syrskou poušť až do Bagdádu.⁶⁰⁷ Automobilová trasa přes poušť byla posléze ještě rozšířena o další linku z území francouzského mandátu v Levantě a později ještě o linku vedoucí z Palestiny. Počátkem třicátých let byly dopravní linie do Iráku doplněny o pravidelné letecké spojení na trase Haifa-Bagdád.⁶⁰⁸

Po stránce obchodně politické byli českoslovenští vývozci v identické pozici jako v sousedních mandátních územích. Členství ČSR v SN zaručovalo československému zboží poskytnutí nejvyšších výhod na iráckém trhu. Irák nezavedl žádná kontingentační ani devizová omezení. Po celé meziválečné období probíhal obchod ve volně směnitelné valutě. Irák zůstal celou dobu součástí šterlingového bloku. Do 1. dubna 1932 byla oficiální měnou v Iráku indická rupie, po tomto datu byla zavedena národní měna, irácký dinár (ID), jež byla vázána pevným kurzem k britské libře šterlingů v poměru 1:1.⁶⁰⁹

⁶⁰⁴ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 87445/I-1/25 ze dne 25.5.1925.

⁶⁰⁵ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – dipl. sbor, karton č. 26, spis č.j. 125678/V insp./23 ze dne 23.7.1923.

⁶⁰⁶ Srovnaj statistiky zahraničního obchodu v Iráku obsažené v Iraq Directory 1936.

⁶⁰⁷ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 87445/I-1/25 ze dne 25.5.1925.

⁶⁰⁸ Alois Musil, *Mezi Eufratem a Tigridem. Nový Irák*, Praha 1935, s. 154.

⁶⁰⁹ Roger Owen a Sevket Pamuk, *A History of Middle East Economies in the twentieth century*, Cambridge 1998, s. 54.

Československý import z Iráku v meziválečném období

Bližší nastínění vzájemné obchodní výměny v meziválečném období představuje bohužel komplikovaný problém. Není totiž k dispozici dostatek relevantních pramenů. Československo nezřídilo v meziválečném Iráku svůj zastupitelský úřad, čímž se dramaticky redukuje množství využitelných historických pramenů. Státní úřad statistický, pověřený zpracováním oficiálních statistik československého zahraničního obchodu, nesledoval obchodní výměnu s Irákem v samostatné položce. Československo-irácká obchodní výměna byla zachycena společně s obchodem s několika dalšími oblastmi Arabského poloostrova.⁶¹⁰ Irácké statistiky se zase vyznačují tím, že podchycují svá měření v časových obdobích měřených podle islámského kalendáře, takže irácká data nelze porovnávat s československými.⁶¹¹ Všechna tato zásadní omezení je třeba mít na paměti při porovnávání níže zobrazených dat.

ROK	<i>Dovoz z Arábie podle československé statistiky (dle hodnoty v Kč)</i>		ROK	<i>Vývoz do Arábie podle československé statistiky (dle hodnoty v Kč)</i>
1927	289 000		1927	7 882 000
1928	98 000		1928	6 513 000
1929	607 000		1929	4 428 000
1930	169 000		1930	1 811 000
1931	181 000		1931	958 000
1932	227 000		1932	7 246 000
1933	343 000		1933	5 364 000
1934	1 010 000		1934	6 736 000
1935	2 066 000		1935	14 204 000
1936	3 861 000		1936	18 306 000
1937	5 691 000		1937	44 828 000
Zdroj: Československá statistika, Řada III. – Zahraniční obchod Republiky Československé v letech 1927-37			Zdroj: Československá statistika, Řada III. – Zahraniční obchod Republiky Československé v letech 1927-37	

⁶¹⁰ Srovnej v Československé statistice. Řada III. Zahraniční obchod republiky Československé za období 1922-37.

⁶¹¹ Viz Iraq Directory 1936.

Československá statistika zachycovala československo-irácký obchod společně s ostatními oblastmi Arabského poloostrova. V roce 1927 ale zavedla samostatnou evidenci československého obchodu se zeměmi francouzského mandátu v Levantě a s Palestinou. Ve společné položce „Arábie“ tak zůstaly pouze Irák, Jemen, Saúdská Arábie a britská území na Arabském poloostrově s výjimkou Adenu.⁶¹² Již z výčtu těchto zemí je zřejmé, že ve skupině „Arábie“ zůstal jedinou hospodářsky relevantní zemí pouze Irák. Uvážíme-li, že hodnotu československého exportu do Saúdské Arábie odhadoval generální konzulát v Jeruzalémě v roce 1937 na cca 2 000 000 Kč, můžeme směle prohlásit, že se drtivá většina z československého vývozu, zaznamenaná v položce „Arábie“, vztahuje k iráckému území.⁶¹³ Hodnotu československého importu z „Arábie“ v letech 1927-37 zachycuje výše uvedená tabulka. Irácká statistika československý import z Iráku samostatně nezachycuje. Dodejme jen, že dle hlášení československého Státního úřadu statistického dovážela ČSR z Iráku prakticky jen dva druhy zboží: datle a surové kůže.⁶¹⁴

Československý export do Iráku v meziválečném období

V případě československého vývozu do Iráku se již můžeme opřít i o data irácké statistiky. Niže uvedená tabulka obsahuje oficiální údaje československé a irácké statistiky, zachycující vývoj československého exportu do Iráku od roku 1927 do druhé poloviny třicátých let.. Obě statistiky nelze sice úplně přesně srovnávat, protože jimi zachycovaná časová období se vzájemně nepřekrývají. I tak je z nich ale zřejmý značný nepoměr v naměřených hodnotách československého exportu. Zatímco československá statistika uvádí poměrně malé

⁶¹² AMZV, fond IV. sekce, karton č. 633, složka č. 1, č.j. 169966/IV-6/37 ze dne 11.12.1937.

⁶¹³ Rok 1937 byl nejen rokem maximálního československého vývozu do Iráku, jak plyne z níže uvedené tabulky československého exportu do „Arábie“ v letech 1927-37, nýbrž i vrcholem československo-saúdských obchodních styků v meziválečném období. Do roku 1937 se o přímém obchodu mezi ČSR a Saúdskou Arábií nedá mluvit. Saúdský zahraniční obchod probíhal v drtivé většině přes nejvyspělejší část království, Hidžás. Hlavním obchodním centrem byl rudomořský přístav Džidda, který byl zároveň zásobovacím střediskem hlavního města Hidžásu, posvátné Mekky. Obchodníci z Džiddy však byly napojeni na světový obchod prostřednictvím egyptských obchodních středisek, zejména Port Saídu u Suezského průplavu. V roce 1936 se však generálnímu konzulátu v Jeruzalémě podařilo zaangažovat na československém exportu jednoho z nejvýznamnějších obchodníků v Džiddě, Abdalláha Alirezu, který se stal československým honorárním konzulem v Saúdské Arábii. Nový honorární konzul podnikl na podzim 1936 obchodní cestu do ČSR a začal prostřednictvím své importní firmy dovážet zboží přímo z Československa. Tím byly položeny základy přímých obchodních styků mezi oběma zeměmi, které plánoval generální konzulát v Jeruzalémě v následujících letech dále rozvíjet. Z hlediska struktury zboží se na hidžáském trhu nejvíce uplatnilo československé sklo, porcelán a kovové zboží. Srovnej dokumenty uložené v AMZV, fond IV. sekce, karton č. 633, složka č. 1.

⁶¹⁴ AMZV, fond IV. sekce, karton č. 633, složka č. 1, č.j. 169966/IV-6/37 ze dne 11.12.1937.

hodnoty, které se plynule zvětšují až do roku 1937, irácká statistika vykazuje po celou dobu čísla výrazně vyšší. Teprve v období 1935/36 se údaje obou statistik vzájemně přibližují.⁶¹⁵

ROK	Vývoz do Arábie podle československé statistiky (dle hodnoty v Kč)	ROK	Průměrný střední kurz ID	ROK	Vývoz do Iráku podle irácké statistiky (dle hodnoty v ID)
1927	7 882 000	1927	164.098	1927-28	82 500
1928	6 513 000	1928	164.031	1928-29	67 500
1929	4 428 000	1929	153.939	1929-30	120 000
1930	1 811 000	1930	118.403	1930-31	75 000
1931	958 000	1931	111.840	1931-32	120 000
1932	7 246 000	1932	119.032	1932-33	121 000
1933	5 364 000	1933	118.016	1933-34	44 000
1934	6 736 000	1934	119.032	1934-35	52 000
1935	14 204 000	1935	118.016	1935-36	122 000
1936	18 306 000	1936	125.082		
1937	44 828 000				
<p><i>Zdroj: Československá statistika, Řada III. – Zahraniční obchod Republiky Československé v letech 1927-37</i></p>		<p><i>Zdroj: Statistická příručka RČS III., Statistická příručka RČS IV., a Statistická ročenka Protektorátu Čechy a Morava I.</i></p>		<p><i>Zdroj: Iraq Directory 1936 a AMZV, fond IV. sekce, karton č. 641, složka č.15, spis č.j. 165259/IV-5/36 ze dne 18.12.1936.</i></p>	

Z hlediska komoditní struktury vyváželo meziválečné Československo do Iráku hlavně cukr, kožené zboží, papír, vlněné zboží, sklo, porcelán, železné a kovové zboží a později i stroje a přístroje.⁶¹⁶ Jeho největšími konkurenty na iráckém trhu byly Velká Británie a částečně Indie a USA. Později ještě přibyla konkurence japonská, německá a belgická.⁶¹⁷

Možnosti expanze československého průmyslu v Iráku byly významně omezeny nejen dopravními náklady a značnou konkurencí na malém třímilionovém iráckém trhu, ale i absencí efektivního zastupitelského úřadu v ČSR. Navzdory původnímu plánu z poloviny dvacátých let nebyl nakonec zřízen v Bagdádu československý efektivní konzulát. Honorární konzulát, ustavený v roce 1930, neplnil svou úlohu až do roku 1936, kdy došlo ke změně

⁶¹⁵ V roce 1936 se výrazně zpřísnila evidence o původu importovaného zboží. Stalo se tak v souvislosti s uvalením hospodářských sankcí států SN na Itálii v souvislosti s její habešskou kampaní. Oba státy byly v té době členy SN. Československo bylo zakládajícím členem a Irák vstoupil do SN dne 3. října 1932.

⁶¹⁶ Viz. Československá statistika. Řada III. Zahraniční obchod republiky Československé za období 1927-37.

⁶¹⁷ Viz Iraq Directory 1936 a AMZV, fond IV. sekce, karton č. 641, složka č. 15, spis č.j. 165259/IV-5/36 ze dne 18.12.1936.

v osobě tituláře. I potom se ale ukazovalo, že zajištění zájmů československého obchodu pouze prostřednictvím honorárního konzulátu není dostatečné.⁶¹⁸ Příliš nepomohlo ani krátké působení ing. Jana Žaluda, který působil v Iráku v letech 1934-36 jako zpravodaj Ministerstva obchodu a zástupce Škodových závodů.⁶¹⁹ Tento absolvent stipendijního programu Orientálního ústavu, v rámci něhož se připravoval na vyslání do Bagdádu na přelomu let 1933/34, pracoval několik měsíců jako výpomocná síla u československého honorárního konzulátu v Bagdádu.⁶²⁰ Především se ale na přelomu let 1935/36 stal exponentem nově zřízeného Exportního ústavu.⁶²¹ V této funkci ale setrval jen několik měsíců a pak dal přednost návratu do Československa, kde získal místo v exportním oddělení Škodových závodů. Ani agencie Exportního ústavu se tak nestala československým opěrným bodem v Bagdádu. Exportní ústav až do konce meziválečného období adekvátní náhradu za Žaluda nenašel. Založení honorárního konzulátu a podpora působení Žaluda z prostředků dvou státních institucí byly jediné akce, kterými se československý stát angažoval na podporu československého exportu v Iráku v meziválečném období. Ve srovnání s ostatními státy Blízkého východu bylo irácké teritorium jak z hlediska organizace československé zahraniční služby, tak z hlediska sítě zahraničních zastoupení Exportního ústavu pokryto zdaleka nejslaběji.

Nejsnadněji překonávaly tuto nevýhodu velké československé firmy, disponující vlastními exportními odděleními, jež si mohly dovolit vydržovat i vlastní zahraniční filiálky. Tímto způsobem byla v Iráku zastoupena firma Baťa.⁶²² Silně se angažovala i Zbrojovka Brno.⁶²³ V Iráku si sice hlídali monopol na zbrojní dodávky Britové, ale britský zbrojní průmysl byl v druhé polovině třicátých let tak zahlcen objednávkami, že Britové byli nuceni přenechávat některé zbrojní kontrakty z Blízkého východu i zahraničním firmám. Proto mohla v polovině třicátých let brněnská Zbrojovka dodat irácké armádě na 20 000 pušek. Za tímto kontraktem stál nový československý honorární konzul Hesel Schemtob, který se mohl vykázat exkluzivními vazbami na špičky irácké politické a hospodářské elity.⁶²⁴ Schemtobův úspěch vzápětí upoutal zájem plzeňské Škodovky.

⁶¹⁸ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 166050/I-1/38.

⁶¹⁹ Viz Archiv Škoda Plzeň, fond Osobní akta, Žalud Jan.

⁶²⁰ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 94284/I-1/36 ze dne 17.7.1936.

⁶²¹ Dokumenty k jeho činnosti jsou uloženy v NA, fond Exportní ústav, karton č. 255, inv. č. 1121.

⁶²² AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 662/I-1/39 ze dne 2.1.1939.

⁶²³ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, sine, samostatný záznam k založení ke svazku honorárního konzulátu v Bagdádu ze dne 2.10.1935.

⁶²⁴ Tamtéž.

Československému průmyslu se nepodařilo prosadit se v meziválečném Iráku jako dodavatel velkých průmyslových celků. Nejbližší k tomuto cíli měly Škodovy závody v Plzni, jež ve třicátých letech dosáhly naprosto výjimečného úspěchu v sousední Persii a koncem třicátých let získaly i zakázku na stavbu cukrovaru v Sýrii (realizovanou až po Druhé světové válce).⁶²⁵ O Irák se vedení Škodovky začalo intenzivně zajímat ve třicátých letech. Její ústředí bylo velmi povzbuzeno mimořádnými úspěchy v sousedním Íránu a domnívalo se, že by je bylo možné zopakovat alespoň v omezené míře i na iráckém trhu. Vratislav Trčka, exponent Škodových závodů v Latinské Americe, který úzce se Škodovkou spolupracoval již jako československý chargé d'affaires v Teheránu a stál tak v první polovině třicátých let u zrodu jejího triumfálního úspěchu v Persii, prosadil do funkce zástupce Škodových závodů v Iráku ing. Jana Žaluda.⁶²⁶ Jeho spolupráce se Škodovkou v letech 1934-36 však hmatatelné výsledky nepřinesla. Vedení se proto rozhodlo navázat styky s nějakou místní silnou a renomovanou firmou. Žalud byl v roce 1936 převzat Škodovkou do služby v jejím pražském ústředí a jeho bagdádskou pozici získal československý honorární konzul v Bagdádu Hesel Schemtob. Během svého působení vyvinul intenzivní aktivitu. Zorganizoval návštěvu delegace generálního štábu irácké armády v Plzni, již vedl osobně náčelník generálního štábu generál Tahá al-Hášimí.⁶²⁷ Nejambicióznějším Schemtobovým projektem bylo získání premiéra Jásína al-Hášimího (bratra generála Tahá al-Hášimího) pro plán výstavby cukrovaru a cementárny v režii Škodovky.⁶²⁸ Přes veškerou snahu ale výsledky neodpovídaly vynaložené energii a nákladům. Slibně se vyvíjející projekty cukrovaru a cementárny padly za své, když na jaře 1936 proběhl v Iráku vojenský převrat.⁶²⁹ Premiér Jásín al-Hášimí byl odstaven od moci a Schemtobův nejvýznamnější spojenec ministr obrany generál Dža'far al-'Askarí byl dokonce zavražděn.⁶³⁰ Škodovka realizovala v Iráku v letech 1936-39 jen menší obchody v celkové hodnotě zhruba 4 500 000 Kč, když dodala do Iráku několik dieselových motorů, pump a zařízení pro ledárny v Mosulu a Násiríji.⁶³¹

⁶²⁵ K působení Škodovky v meziválečné Persii viz Jan Wanner, *Írán a německý imperialismus 1934-41*, AUC. Philosophica et historica. Monographa 47, Praha 1973 a Josef Vrba, *Stará Persie-Nový Írán*, Praha 1939.

⁶²⁶ Archiv Škoda Plzeň, fond Osobní akta, Žalud Jan.

⁶²⁷ AMZV, fond I. sekce, I/1 a I/2 – čsl. konzuláty v cizině, karton č. 9, spis č.j. 9241/I-1/39 ze dne 20.1.1939 a Archiv Škoda Plzeň, fond Rajon Z, karton č. 37, spis č.j. D/12852 ze dne 10.8.1937.

⁶²⁸ Archiv Škoda Plzeň, fond Rajon Z, karton č. 37, zpráva č. 199/Exp. Z/39 ze dne 13.2.1939.

⁶²⁹ Tamtéž.

⁶³⁰ K. Durman, *Blízký východ ve světové politice 1918-59*, Praha 1966, s.195.

⁶³¹ Archiv Škoda Plzeň, fond Generální ředitelství, č. 864, složka č. 4427/95.

Závěr

Československo-arabské vztahy patří dosud k málo prozkoumaným oblastem dějin československé zahraniční politiky. Tato práce si vytkla za cíl přispět k lepšímu poznání této problematiky analýzou politických a hospodářských vztahů meziválečného Československa k arabským zemím Blízkého východu. Na základě dílčích poznatků, rozebraných v jednotlivých kapitolách, lze nyní přikročit k formulaci obecných odpovědí na otázky, které byly položeny v úvodu práce.

Na základě analýzy československého zastoupení v jednotlivých arabských zemích Blízkého východu můžeme konstatovat, že československá diplomacie si do konce dvacátých let dokázala vytvořit propracovaný systém zastoupení, který pokrýval všechny sledované země. Hlavním úkolem zastupitelských úřadů v dotčených státech bylo pečovat o československé hospodářské zájmy. Až na jedinou výjimku (Irák) dokázala síť československého zastoupení v regionu toto zadání úspěšně plnit. Vývoj organizace československé diplomacie v blízkovýchodním regionu probíhal, s výjimkou Egypta, na bázi promyšlené koncepce, která byla dopracována v polovině dvacátých let. Uvedení schválené koncepce do praxe se ovšem neobešlo bez dílčích zásahů a improvizací, zdůvodněných zejména finančními hledisky. Charakteristické pro československé zastoupení v arabských zemích Blízkého východu bylo hojné využívání instituce honorárních konzulátů. S výjimkou honorárních konzulátů v Bagdádu a v Adenu lze konstatovat, že tento typ úřadů se v arabských zemích osvědčil. Organizační model, v rámci něhož řídil agendu československého zastoupení efektivní zastupitelský úřad s pomocí honorárních titulářů, dosáhl nejlepších úspěchů v Palestině, kde byl systém československého zastoupení nejpropracovanější. Obecně lze říci, že čím byla vzdálenost mezi efektivním zastupitelským úřadem a honorárním konzulátem kratší, tím dosahoval tento model efektivnějších výsledků.

Provedený výzkum historických pramenů potvrdil, že na intenzivním rozvoji politických vztahů s arabskými zeměmi Blízkého východu nemělo meziválečné Československo zájem a také v tomto směru nevyvíjelo žádnou iniciativu. Omezovalo se na udržování formálních diplomatických (v případě závislých území konzulárních) styků. Stejně tak československé centrální orgány nezaujímal žádná oficiální stanoviska k politickému dění uvnitř arabských zemí. Za této situace byla formulace československých stanovisek k místním politickým otázkám ponechána na bedrech jednotlivých zastupitelských úřadů, jež se v takových případech řídily imperativem přísné neutrality a udržováním přátelských styků se všemi politickými aktéry v zemi svého působení (například v otázce blízkovýchodního

konfliktu v Palestině). Pokud již došlo k nějakému významnějšímu oživení vzájemných politických vztahů, dělo se tak vždy z iniciativy druhé strany (státní návštěva egyptského krále v ČSR). Jedinou politickou otázkou na Blízkém východě, které Československo věnovalo aktivní pozornost, byl problém kapitulčního režimu v Egyptě, jenž byl propojen s otázkou smluvní úpravy britsko-egyptského poměru. Vzhledem k tomu, že se vyřešení obou těchto otázek značně protahovalo, zaměřovala tato problematika československou diplomacii po většinu meziválečného období (v letech 1921-37).

Hospodářské styky představovaly vlastní jádro československo-arabských vztahů. Arabské země byly tradičními odběrateli československého zboží. Tato tradice se vytvořila ještě za Rakousko-Uherska. Po vzniku Československa byl ale export do arabských odbytí pro československé vývozce komplikovanější a méně pohodlný. Největší komplikací představovala doprava československých produktů na místo určení. Výhoda přímé cesty zboží po železnici do Terstu a odtud Rakouským Lloydem do arabských přístavů zanikla spolu s rozpadem Rakousko-Uherska. Doprava zboží via Terst, která nyní procházela územím tří států, sice zůstala hlavní trasou pro československý obchod s Orientem, avšak stala se značně nákladnou záležitostí, promítající se do konečné ceny československých produktů na arabských trzích. Československé firmy byly navíc za Rakousko-Uherska zvyklé obchodovat s orientálními trhy pomocí vídeňských a terstských obchodníků. Po vzniku Československa se musely technice přímých obchodních styků teprve učit, a to za pochodu a v podmínkách tvrdé mezinárodní konkurence na arabských trzích.

Takové komplikace jen podtrhovaly význam státní podpory československému exportu, jež měla několik podob. V první řadě poskytovaly účinný servis československým vývozcům zastupitelské úřady, které byly prvním článkem tzv. poptávkové služby. Obstarávaly informace o veřejných zakázkách, o poptávkách po československém zboží od obchodních firem z obvodu jejich působnosti a zprostředkovávaly kontakty mezi zájemci o obchodní spojení. Kromě toho předkládaly na vyžádání zprávy o aktuální situaci na trhu, o celních předpisech, o platebních podmínkách atd. Dalším aktérem, působícím v regionu Blízkého východu ve směru podpory exportu, byli agenti Exportního ústavu, jenž byl založen v roce 1934 a svou činnost v arabských zemích plně rozvinul na přelomu let 1935/36. Jeho spolupracovníci vyslaní do zahraničí převzali od zastupitelských úřadů část jejich agendy, zejména v oblasti poptávkové služby a zpravodajsko-informační. Kromě činnosti zastupitelských úřadů a Exportního ústavu působilo ve prospěch československého vývozu i několik jedinců, kteří prošli stipendijním programem národohospodářské sekce Orientálního ústavu. Jeho smyslem bylo podpořit budoucí československé obchodníky, kteří se

připravovali k založení vlastní komisionářské firmy v některé orientální zemi. Tímto způsobem se měl československým vývozcům zajistit konkrétní opěrný bod. Absolventi stipendijního programu se zavazovali, že budou ve své budoucí činnosti prosazovat primárně obchod s československým vývozním průmyslem. Ministerstvo obchodu, průmyslu a živností (MPOŽ), které spravovalo rozpočtovou kapitolu určenou k podpoře proexportních aktivit, povzbuzovalo československý vývoz do arabských zemí Blízkého východu dvěma způsoby. Prvním byl finanční příspěvek československému pavilonu na Levantském veletrhu v Tel Avivu, jenž byl největším podnikem v oboru výstavnictví na Blízkém východě. Druhou formou podpory MPOŽ byly pravidelné subvence poskytované Československo-palestinské obchodní komoře.

Institut smíšených obchodních komor byl jednou z nejúčinnějších forem podpory obchodu na Blízkém východě a využívala jej většina států, konkurujících československému vývozu na arabských trzích. Z analýzy dostupných historických pramenů lze usuzovat, že z československého hlediska byly vytvořeny vhodné podmínky k uplatnění takové instituce zejména v Egyptě a v Palestině. Zatímco v Egyptě opakované pokusy o založení Československo-egyptské obchodní komory ztroskotaly, v Palestině byla naopak vybudována organizace, která se stala vůbec nejkvalitněji řízenou smíšenou komorou v Československu. Její aktivity zasahovaly široké spektrum oblastí československo-palestinského obchodu a dokázala pod svou kontrolu soustředit veškerou agendu týkající se československo-palestinských hospodářských styků. Organizačně působila v Československu, kde nad ní převzal záštitu Ústřední svaz československých průmyslníků, i v Palestině. Tam byla plně pod kontrolou československého zastupitelského úřadu v Jeruzalémě, který její strukturu fakticky propojil s již vybudovanou sítí československých zastupitelských úřadů v Palestině (tvořenou efektivním zastupitelským úřadem a dvěma, později třemi honorárními zastupitelskými úřady). Projekt Československo-palestinské obchodní komory byl nejúspěšnější československou iniciativou na hospodářském poli v blízkovýchodním regionu. Zamýšlené rozšíření působnosti komory na celý region se již ale do likvidace československého státu v roce 1939 realizovat nepodařilo.

Import z arabských zemí naopak dosahoval velmi nízkých hodnot a nebyl z hlediska československé ekonomiky nijak významný. Existovala jediná výjimka: dovoz egyptské bavlny do ČSR probíhal ve velkém měřítku a pro československý textilní průmysl byl strategicky důležitý. Protože v meziválečném období měl Egypt světový monopol na vývoz bavlny s dlouhým vláknem, která se používala k výrobě nejkvalitnějších textilních produktů, byl československý textilní průmysl na dodávkách egyptské bavlny závislý. V době

největšího rozkvětu československého textilnictví zpracovávala celá sedmina z celkové kapacity československých přádelen bavlny surovinu z Egypta.

Po obsazení Československa roku 1939 se československé zastupitelské úřady v arabských zemích Blízkého východu zapojily do druhého československého odboje. Příznačným jevem v jejich činnosti v průběhu Druhé světové války byly přímo katastrofálně špatné vztahy s místními československými krajanskými komunitami. Z tohoto hlediska přineslo studium archivních materiálů zajímavé zjištění, že kořeny těchto animozit spočívaly zejména v okolnostech, za jakých reagovali šéfové československých zastupitelských úřadů na německou okupaci bezprostředně po 15. březnu 1939. To byl okamžik, který předurčil kvalitu vztahů mezi zastupitelským úřadem a krajanskou komunitou na celý zbytek trvání Druhé světové války. Jedinou zemí, kde se podařilo vyhnout kontroverzi, byla paradoxně Palestina. Ačkoli šlo o zemi s nejpočetnější a velmi různorodou krajanskou komunitou, vztahy mezi ní a československým generálním konzulem zůstaly po celou dobu války velmi intenzivní a přátelské. To se již nedalo říci v případě Egypta a francouzské Levanty, kde se vztahy krajanů a přednostů zastupitelských úřadů transformovaly z úrovně chladné korektnosti do prudkých osobních animozit. V obou zemích to později mělo pro československou diplomacii trapné důsledky, když se proti dalšímu působení těchto diplomatů vyslovily spojenecké autority v příslušných zemích, což vedlo k jejich odvolání.

Závěrem lze konstatovat, že práce splnila úkoly, které byly stanoveny v jejím zadání. Neznamená to ale, že by byla celá problematika československo-arabských vztahů vyčerpána. Zejména v oblasti vzájemných hospodářských styků, které hrály dominantní roli v československo-arabských vztazích v meziválečném období, existuje ještě značný prostor pro detailnější historický výzkum. Zejména podnikové archivy významných československých koncernů poskytují velké množství studijního materiálu, který lze využít pro podrobnější vykreslení vzájemných hospodářských styků.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny institucionální povahy

Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR:

- fond Politické zprávy 1918-1939
- fond Telegramy došlé 1919-1939
- fond Telegramy odeslané 1918-1939
- fond Kabinet ministra 1918 – 1939
- fond Kroftův archiv 1918 - 1939
- fond Diplomatický protokol 1918-1939
- fond I. sekce 1918-1939
- fond II. sekce 1918-1939
- fond IV. sekce 1918-1939
- fond V. sekce 1918-1939
- fond VI. sekce 1918-1939
- fond Londýnský archiv – důvěrný 1939-1945
- fond Londýnský archiv – obyčejný 1939-1945
- fond Osobní spisy 1918 – 1945
- fond Osobní spisy 1945 – 1992
- fond ZÚ Londýn 1918 - 1939
- fond ZÚ Švýcarsko 1918 – 1939

Archiv Kanceláře prezidenta republiky

- fond Kancelář prezidenta republiky

Archiv České národní banky

- fond Živnostenská banka v Praze

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd

- fond Orientální ústav

Státní oblastní archiv v Praze

- fond ČKD, a.s. 1879 – 1990

Národní archiv

- Fond Úřad pro zahraniční obchod 1920 - 1922
- fond Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností 1919 – 1942
- fond Ústřední svaz československých průmyslníků 1918 – 1950
- fond Ústředna obchodních a živnostenských komor 1922 – 1948
- fond Exportní ústav československý 1934 – 1946
- fond Ministerstvo spravedlnosti 1918 – 1953
- fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1918 – 1938

Archiv společnosti Škoda Holding, a.s.

- fond Generální ředitelství Praha 1899 – 1950
- fond Rajón „Z“

Edice, adresáře a statistiky

- Hurewitz, J.C. (ed.): *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record 1914-1956*. Princeton 1956.
- Československá statistika. *Řada III. Zahraniční obchod republiky Československé*. Praha: Státní úřad statistický.
- Statistická příručka RČS*. Praha: Státní úřad statistický, 1920, 1925, 1928, 1932.
- Statistická ročenka RČS*. Praha: Státní úřad statistický, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938.
- Statistická ročenka Protektorátu Čechy a Morava I, Praha: Státní úřad statistický 1941.
- Hospodářská politika československého průmyslu 1928 – 1938*. Praha: Ústřední svaz československých průmyslníků, 1938.
- Trh československý. Seznam a popis nákupních pramenů ČSR*. Praha: Obchodní a živnostenská komora, 1927.
- Egyptian Directory*. Le Caire: M. Fischer, 1927, 1930, 1934, 1939.
- The Iraq Directory*. Bagdad: Dangoor's Printing and Publishing House, 1936.

Narativní prameny

Nevydané paměti

- Literární archiv Památníku národního písemnictví
 - fond JUDr. Josef Kubálek, 1856 – 1987
 - fond Vlasta Kálalová – Di Lotti, 1923 – 1978

Vydané paměti

Jaroš, Karel: *Z turecké armády do britského zajetí*. Praha 1995.

Sekundární literatura

L.Bareš – E.Gombár – R.Veselý, *Dějiny Egypta*, Praha 2009.

K.Durman, *Blízký východ ve světové politice 1918 – 1959*. Praha 1966.

E.Gombár, *Úvod do dějin islámských zemí*, Praha 1994.

E.Gombár, *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha 1999.

E.Gombár, *Blízký východ za I. světové války*, In: Historický obzor 9, č. 5/6, s. 146-155.

E.Gombár, *Sýrie za vlády emíra Fajsala v letech 1918-1920*, In: Historický obzor 18, č. 3/4, s. 66-72.

I.Gajdíková, *Československo-egyptské vztahy 1918 – 1938*, Olomouc 2000.
Diplomová práce.

S.B.Himadeh, *Economic Organization of Syria*, Beirut 1936.

E. Kubů, I. Jakubec, *Hamburk a jeho úloha v československém zahraničním obchodu meziválečného období*, in: Hospodářské dějiny 20, 1992, s. 127-166

I.Jakubec, *K problematice dopravních tarifů po I. světové válce*, in: Střední a východní Evropa v krizi XX. století, AUC Philosophica et Historica 3/4, Studia Historica XLII.

A.Jůnová-Macková, *Československo-egyptské vztahy 1918 – 1938*, Praha 2003.
Diplomová práce.

A.Jůnová-Macková, – H.Navrátilová, – H.Havlůjová, – L.Jůn, *Krásný, báječný, nešťastný Egypt. Čeští cestovatelé koncem 19. a první poloviny 20. století*, Praha 2009.

S.H.Longrigg, *Syria and Lebanon under French Mandate*, Oxford 1958.

A.Musil, *Dar Nilu. Nový Egypt*, Praha 1935.

A.Musil, *Země zaslíbená. Nová Palestina*, Praha 1937.

A.Musil, *Od Libanonu k Tigridu. Nová Sýrie*, Praha 1938.

A.Musil, *Mezi Eufratem a Tigridem. Nový Irák*, Praha 1935.

J.Muzikář, *Palestinská otázka. Vznik a vývoj do konce první arabsko-izraelské války v roce 1949*, Praha 1983.

H.Navrátilová, *Egypt v české kultuře přelomu devatenáctého a dvacátého století*, Praha 2001.

R.Owen – S.Pamuk, *A History of Middle East Economies in the Twentieth Century*, Cambridge 1999.

P.Přebinda, *Cesta k soudobému Iráku. Núrí as-Saíd a dějiny irácké monarchie 1920-1958*, Ostrava 2005.

Ch.Tripp, *A History of Iraq*, Cambridge 2000.

P.Vatikiotis, *The Modern History of Egypt*, London 1969.

J.Zouplna, *Od Jišuvu k Izraeli. Formování izraelských mocenských elit 1919-1949*, Praha 2007.

Seznam příloh

Příloha č. 1

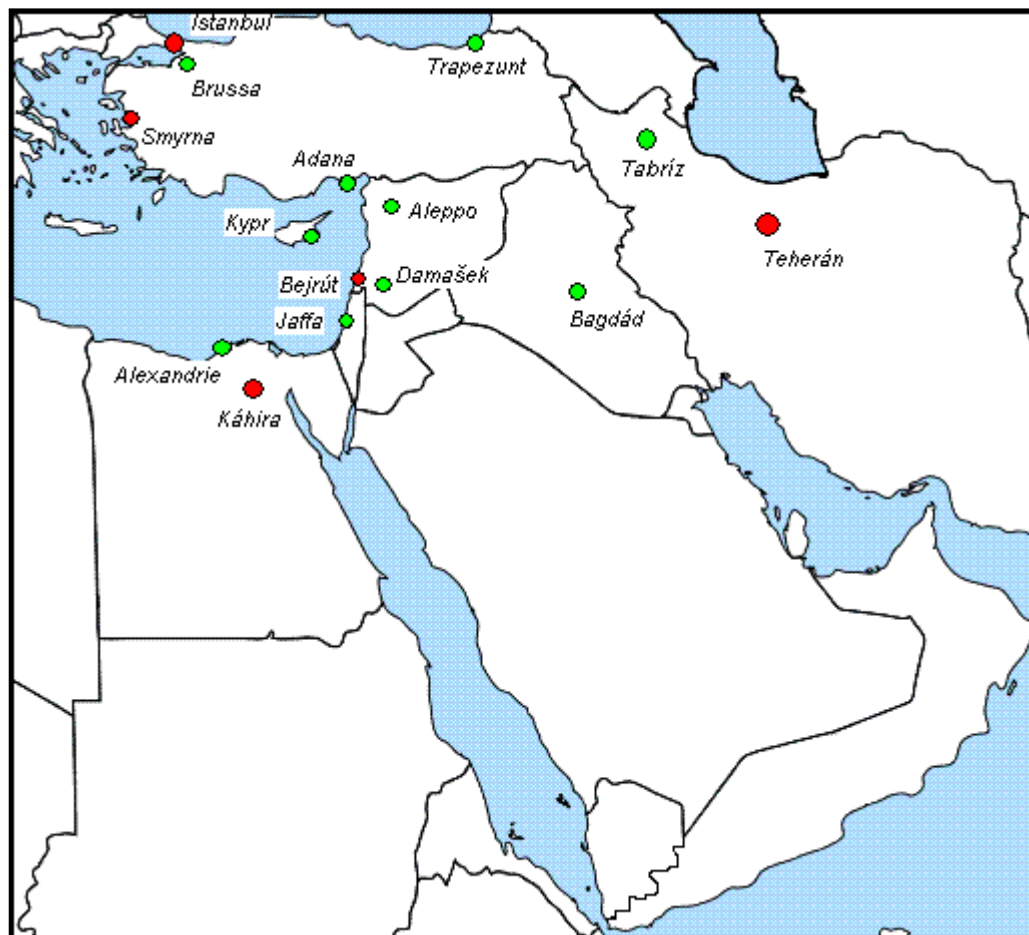
Síť zastupitelských úřadů ČSR na Blízkém východě v meziválečném období

Příloha č. 2

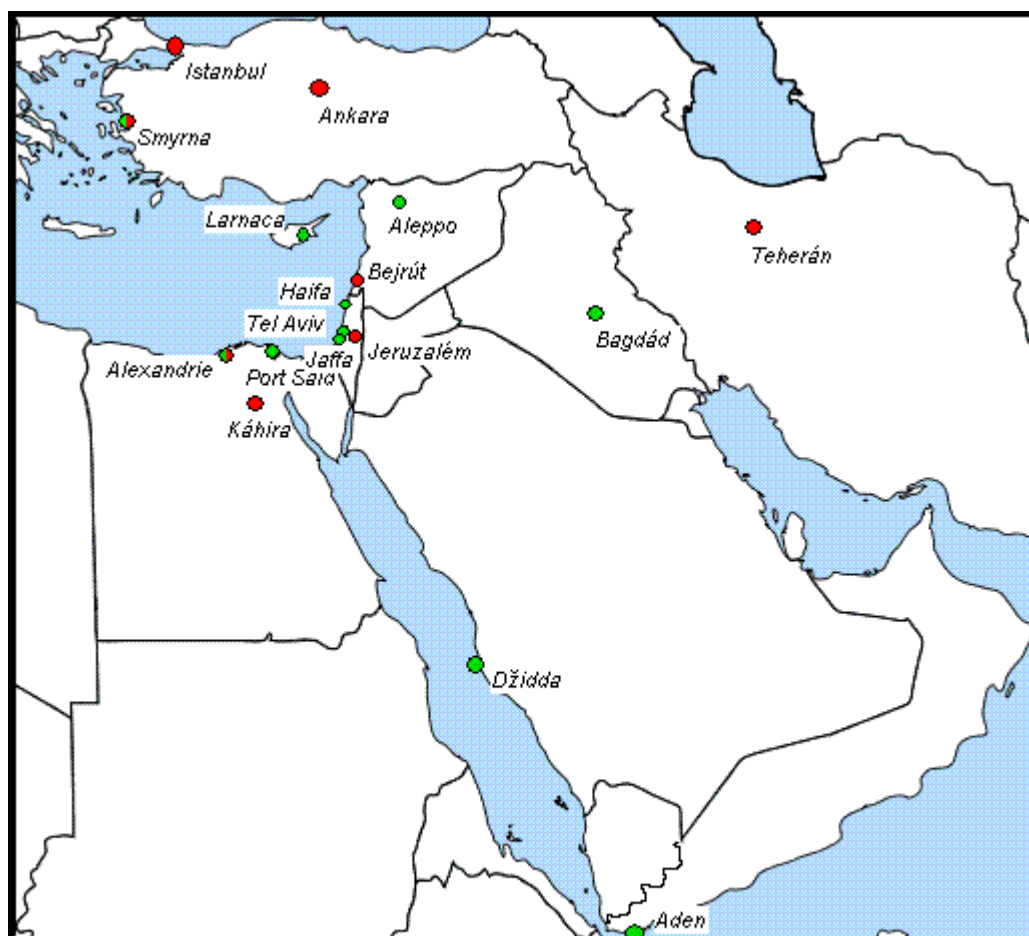
Přednostové zastupitelských úřadů ČSR v arabských zemích Blízkého východu v meziválečném období

Příloha č. 1

Plánovaná podoba sítě zastupitelských úřadů ČSR na Blízkém východě dle původní koncepce MZV z let 1923-25



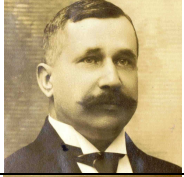




Výsledná podoba sítě zastupitelských úřadů ČSR na Blízkém východě v meziválečném období








● Efektivní zastupitelský úřad
● Honorární zastupitelský úřad

Přednostové zastupitelských úřadů ČSR v arabských zemích Blízkého východu v meziválečném období

Zastupitelský úřad KÁHIRA	
	JUDr. Cyril Dušek Vyslanec 1923-24
	Vladimír Hurban Chargé d'affaires 1924-30
	JUDr. Karel Halfar Chargé d'affaires 1930-32, vyslanec 1932-33
	JUDr. Benjamin Schalatnay-Stachó Chargé d'affaires 1934-44

Zastupitelský úřad JERUZALÉM	
	JUDr. Vladimír Fric Konzul 1926-32
	Josef Miloslav Kadlec Konzul 1932-35, Generální konzul 1935-42

Zastupitelský úřad BEJRÚT	
	JUDr. František Toušek Konzul 1926-29
	Viktor Bayer Konzul 1929-37
	JUDr. Antonín Bartoň Konzul 1937-40

Zastupitelský úřad TEHERÁN (pověřený diplomatickým zastoupením v Iráku)	
	Vratislav Trčka Chargé d'affaires 1933-34
	JUDr. Vladimír Fric Chargé d'affaires 1934-39